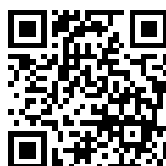

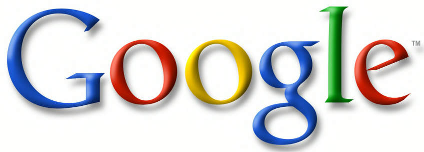

INDIANENSIS UNIVERSITATIS SIGILLUM
LUX
ET VERITAS
MDCCCXX

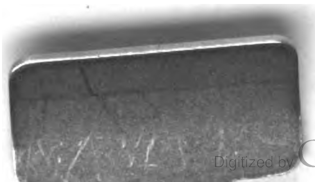

NORDISK TIDSKRIFT

FOR

FILOLOGI.

NY RÆKKE.

6

SJETTE BIND.

KØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN).

TRYKT HOS J. JÖRGENSEN & CO.

1883—84.

Plan for en ordbog over jysk folkemål

af H. F. Feilberg.

Under det i andre lande optagne arbejde at indsamle og bearbejde folkemålene, have vi her i Danmark stået langt tilbage både for Norge og Sverig. Skal der göres noget, er det ganske vist på tide, da den uniformerende kulturströmning, der efterhånden trænger ind i de inderste og ensomste kroge, arbejder på, til fordel for rigssproget, mere og mere at udslette sprogarternes ejendommeligheder; jeg skal nedenfor give exempler herpå, som måtte kunne forøges med mange flere, og når jeg, med min kundskab til almuens liv, søger efter grunden hertil, tror jeg at finde den i skolens langt större indflydelse nu end tidligere, samt i det hele åndelige opsving, som i så höj grad skyldes höjskolebevægelsen: der læses meget mere; rundt om stiftes der sogne-bogsamlinger, som flittig benyttes; hver en lille hytte har noget nær sin avis, som bliver læst og lånt ud; så dannes der foredragsforeninger, man søger fra nær og fjærn at få mænd til at holde oplysende foredrag; der er besøget på höjskolerne, hvorfra de unge karle og piger jævnlig medbringe en lille bogsamling og stor læselyst; endelig höjskolemøderne, hvortil der tit samles mennesker fra vide kredse. Ad alle disse veje når rigssproget ind på almuesmålene, der i længden ej kunne stå imod, da de altid må føle deres armod overfor et rigt udviklet kultursprog. Det er derfor på tide, skal der gōres noget, og det vilde være såre ønskeligt, om andre mænd kunde optage ømålene til behandling, inden altfor meget af det gamle præg sporløst forsvinder.

Kampen for Sønderjylland har medført, at enkelte af de sønderjyske landskabsmål tidlig ere blevne undersøgte og bearbejdede. Først må her nævnes Hagerups "det danske sprog i Angel", 2den udg. ved Lyngby. 1867. Forfatteren, der kort efter slaget ved Isted kom til Angel, blev som andre danske i de dage overrasket ved at træffe et rigt dansk almuesmål i egne, hvor man ikke havde ventet det, så ubegribelig liden kundskab var der den gang til sprogforholdene i Mellemslesvig. Hans bog er et mønster på omhu og nöjagtighed. I. Kok, "Det danske Folkesprog i Sønderjylland" 1863, er anlagt på en bredere basis, men Lyngbys bøger: "Bidrag t. en sønderjysk sproglære", 1858, og: "Udsagnsordenes böjning i jyske lov og i den jyske sprogart", 1863, blev banebrydende ved den systematiske behandling støttet til indgående kendskab til oldsprogene, såvelsom ved en lydbetegnelse, der simpelt og let gjorde rede for de forskellige tonehold, der ere ejendommelige for sprogarterne.

Af ældre arbejder er der Molbechs noksom bekendte Danske Dialect-Lexicon, 1841, der uden tvivl i sin tid har været et fortjenstligt arbejde, men hvorom der nu vilde være meget at sige. Stoffet er indsamlet ved bidrag rundt omkring mest fra præster; en skrev så, en anden så, og det var ingenlunde let, ukendt med det levende sprog, som M. må have været, at sidde i København og granske alle de gåder, der i slige indberetninger kom til ham. Der er meget betydelige fejl. I art. *Jen* (s. 252) siges, at Vendelboerne nævne en mand: *jen* (hak.), en kvinde: *jin*, *jiñ*, *jing* (huk.), dette er netop omvendt: *jej* er hak., *jẹ̀n* huk. Så ere ord skilte ad, som bestemt høre sammen, det samme ord har fået forskelligt udseende i forskellige landskabsmål, eller ordene ere komne til at se helt gådefulde ud, fordi han ikke har angivet rigssprogets form. Et par enkelte eksempler skal jeg fremdrage: *bøgel*, *böile*, *bøvle* uo. er det samme ord, afledning af böje, jsk. *böw̲*; *boenstykke* er vel kendt endnu, det er: banestykke, halshvirvelen, hvor fåret bliver stukket (*bo̲nstøḳ*); *blede* er ligefrem *blæde* af blad, bruges om at plukke blade af kål (*å ble kọl aẉ*); *blere* (se under bleir) er efter al sandsynlighed ikke andet end *blære* (*ble̲r*, Vens.),

så er *bleir*, *blære*, *blærre* anførte tre forskellige steder, mens det dog er ét ord; *borre* er ligefrem *bore*, og det sønderjyske *børl* i samme art. er ikke andet end *bødle* (overg. af *ð* til *r*), der senere findes som nörrejysk; o. s. v. o. s. v.

Jeg har altså den tanke, at en ny bearbejdelse af det jyske sprogstof var ønskelig; det har været mit håb, at jeg vilde kunne yde noget brugeligt for den nyere sprogvidenskab ved mit nöje kendskab til almuens liv og tankegang, selv om jeg måtte sige mig selv, at jeg i sproglig fordannelse kom til at mangle meget, der ikke længere lod sig indhente. Red. af filol. tidskrift er gået ind på at ville modtage en prøve af mit arbejde, og jeg skal først kortelig fremsætte hovedpunkterne i den plan, hvorefter arbejdet er anlagt.

1. Hele det jyske ordforråd indsamles og optages såvidt muligt; altså ikke blot de ejendommelige eller sjældne ord og talemåder, som glossariet indeholder, men lige så fuldt de mest dagligdags.

2. Stamordene, så rigt behandlede som muligt med angivelse af deres former i de forskellige sprogarter og ligeledes med redegörelse for de forskellige betydninger med tilhørende eksempler.

3. Med hensyn til sammensætninger og afledninger har jeg ikke bekymret mig om at opsøge alle mulige, men blot om at samle såmeget stof, at böjninger, selvlyds- og medlydsovergange i de forskellige sprogarter blev tydelige.

4. De kulturminder, sproget gæmmer, fremdrages og forklares, såvidt jeg evner det.

5. Oplysning om ordenes afstamning indlader jeg mig ikke på at give med undtagelse af en henvisning til et sideordnet isl., norsk, svensk, plattysk ord til oplysning for dem, der forstå mindre end jeg.

6. Ordene henføres til rigssprogets form. For ord, der ere fælles, er sagen simpel nok; hvor formen derimod må dannes efter analogi, kan den i enkelte tilfælde blive vanskelig nok, da ordet enten kan blive monstrøst i formen, eller formen kan være vanskelig at træffe. Således siges det om en mand, der er rask til sit arbejde og får ende på

det, han er *æ̢ñə*; *endig* eller *endet* kunde efter Formen begge forsvares, men lyde lidet könt. Så søge fiskerne på vesteregnen i stormvejr et sted på revlerne, hvor der er *jænfål haw*, d. v. s. et sted, hvor der er et hul i revlen og hvor formodentlig bråddet ikke findes, men er det *enfald* el. *enfold* (*fol*, fold; men *jænfålələ* enfoldig; *fål*, fald)? Men sker nu også i opstillingen fejl, vil tilföjelsen af de jyske ordformer for den kyndige klare sagen, og jeg har ordnet ordene således, såvidt jeg er nået, at hvad enten man går ud fra rigssproget eller fra almuessproget, vil ordet, man søger, kunne findes.

7. Jeg er opdragen og har tilbragt den største del af mit liv i vestjyske sprogegne, medens tilmed de rigeste og pålideligste samlinger, det hidtil er lykkedes mig at tilvejebringe, ere vestjyske; derfor er jeg i det hele og store gået ud fra den vestjyske sprogform, hvori jeg selv bedst er hjemme.

8. Jeg har ikke i angivelse af den jyske ordform vovet at gå ud over Lyngbys tegnsprog, der synes fuldtud at passe for vestjysken, men mindre fuldkomment for østjyske sprogarter. Fonetiken for vort lands vedkommende måtte formentlig helst behandles for rigssprog og landskabsmål, jyske og øbomål, under et; indtil det er sket, må den mindre fuldkomne betegningsmåde træde i stedet.

Blandt kilderne til mit arbejde, — jeg forbigår her de trykte, — nævner jeg først og sidst Lyngbys efterladte betydelige samlinger; betydelige både hvad indhold og omfang af enkelte angår, især fra Vensyssel, Agerskov og Braderup sogne i Sønderjylland; mindre omfattende fra Thy, Mors og Hjerm herred. Hans skarpe øre for lyden og hans sikre sprogtakt giver sig allevegne vidnesbyrd, og det vil blive vanskeligt for enhver anden at nå op til at give, hvad Lyngby her evnede; hans kendskab til bondens liv, skik og tankegang synes derimod kun at have været liden, så der måske nok til oplysning heraf vilde kunne gives mere, end Lyngby magtede. I årenes løb har jeg selv jævnlig gjort optegnelser. Selv opdragen i en vestjysk egn, har jeg i en række af år haft mit fædrehjem i Sundeved, senere opholdt mig hen-

ved fire år i Hagerups hus i Angel, derefter bot i egnen mellem Flensborg og Bredsted og er endelig havnet i Vest-Jylland nærved min barndoms egn og med rig adgang til kundskab i vesteregnens forskellige landskabsmål. Ved prof. Grundtvigs velvillie har jeg fået afd. lærer P. K. Madsens vestjyske samlinger til låns og afskrift; en lignende vestjysk overmåde righoldig ordsamling skylder jeg lærer L. Röjkjær, Hellum v. Brønderslev st.; endvidere har jeg modtaget værdifuld bistand fra lærer E. T. Kristensen, Fårup pr. Rødkjærsbro st., fra kasserer P. Fløe, Vostrup pr. Tarm, fra fisker L. Bollerup og mange mange flere. Men fornemmelig har Askov höjskole været mig en hjælp; der mødes unge fra hele landet, og snart har jeg med en enkelt, snart med flere i samlag gennemgået partier af mine samlinger, så det alt modtagne er blevet oplyst, rettet og udvidet.

Under dette arbejde har jeg så fået öje på en vanskelighed, eller om man vil, på en ejendommelighed ved sprog, der ikke ere skriftsprog: ordforrådet er kun delvis fælles, de forskellige hjem og forskellige mennesker have hver deres udtryk; det er truffet mig ikke en, men mange gange, at jeg ved at forespörge mig om et eller andet, tit temmelig almindeligt udtryk, f. eks. *få råd med en, skyde et ord til, han er nok kommen ud med kagen*, har mødt en bestemt benægtelse: det forekommer ikke her, det må have hjemme andensteds! — og dog er det optegnet i den anden ende af byen fra en indfødts mund. Dette er noget ganske almindeligt, blandt almuen har hvert menneske sit större eller mindre fond af udtryk afhængig af, om det er mand eller kvinde, ung eller gammel, forskelligt eftersom vedkommende er vant til hjemmesidden eller rejsen, uden at der i strengere forstand kommer et fællessprog til, der er ens for alle. Hvad udtalen angår, kunde der også være anledning til at göre opmærksom på, at ordene tit have to former, en betonet og en ubetonet: *a tæjər æ hat*, men: *a tæjər æ hat frå dæj*; men hertil kommer, at udtalen nok i de store træk er fælles i de forskellige sprogarter, men såsnart lyden skal fæstes på papiret, møde forskelle i selvlyd og betoning, der hos forskellige mennesker kendelig svinge indenfor visse grænser.

Samtidig og jævnsides findes så her på egnen og formodentlig overalt to strömninger, de gamles sprog og de unges; meget kendelige forskelle kunne nævnes.

gamle:	unge:
ð > r, bløṛ	*ð — ð, bløḍð*
tạr, dạr	*tö̩r, dö̩r*
hòw̩r, föw̩r, röw̩r	*hø̩r, fø̩r, rø̩r* bf. af høre, føre, røre
hjöw̩ən	*hog̣ən* bf. af hugge
höw̱n	*hjöṟn*, hjörne.

Dertil kommer så, at mange af de gamles udtryk og vendinger ville gå med dem i graven; de ældre kende endnu en *smadderkat*, den lille tranlampe med siv-væge, en *kri̱ðhụs*, et lille messinggemme til penge, *æn pew̱ərkwạn* til at male krydderier i; men lad der gå en menneskealder til, og ethvert minde om dette og mere vil være svundet.

Det jyske almuesmål falder i to store afdelinger, **vestjysk** og **østjysk**, når man gör det bestemte kendeord til skillemærke: *æ hụs* vestj., *hụsət* østjysk; grænsen begynder tæt nord for Horsens, Serridslev er vestjysk, Søvind østjysk, og fortsætter sig omtrent langs Gudenå til Hjarbæk fjord, hvor Vorde er vestj., Løvel østj.; det ægte Vendelbomål, der også hører til de østj. sprogarter, begynder ved Jetsmark sogn, nord for Øster Han herred, hvor en lavning med mosedrag skiller det fra Hanherredernes mål, der mulig er vestjysk. Alt hvad der ligger vest og syd for den her angivne linie, regner jeg til vestjysk, men deri kan atter skelnes mellem to grupper af sprogarter; den ene har kun fælleskön i navneordene, den anden skiller imellem fælleskön og intetkön i det ubest. ko.; det hedder en hest, men et hus, bestemt derimod: *æ hæst*, *æ hụs*. Nordgrænsen for tveköns sprogarterne går omtrent i Rejsby sogn, en god mil syd for Ribe, mod øst, syd for kongeåen, og holder sig vistnok tæt til Bæltet og Kattegat indtil Horsens, herom mangler jeg dog pålidelige oplysninger. Blandt fælleskönssprogarterne kunne atter sondres större grupper; målene syd for Skjern å have *ð* i udlyd samt *v* og *w* i indlyd; nordfor *ð* > *r*, samt begge *v*'erne, det hedder spottende om beboerne

nordfor åen, at de sige: *mar i æ far, grọr i æ gryr å æn hvịr stụr u̱r o æ mø̱rəŋ.* Således strækker målet sig omtrent til Limfjorden; Thyboernes og Morsingboernes sprog ere atter vel afgrænsede arter med *ð* og kun *w* i indlyden. For Thy kommer så den ejendommelighed til, at „jeg" hedder *æ* ligesom i Sønder-Jylland i stedet for *a* i hele Nörre-Jylland ellers; grænsen for *æ*-målet mod nord er omtrent Vesløs Vejle, i Østerild siges *æ*, i Vust *a*.

Dette kun som nogle hovedtræk; jeg beklager, at jeg hverken har kunne skaffet penge eller tid til selv på stedet at undersøge skellene, men har måttet nöjes med, hvad jeg ved et tilfældigt møde eller i øvrigt på anden hånd har kunnet få oplyst.

Lydbetegnelsen er Lyngbys:

			h					
k	*g*	*ŋ*	*ꝁ*	*g*	—	—	*r*	
ḱ	*ǵ*	*ń*	—	—	—	*j*	*ĺ*	
t	*d*	*n*	—	*ð*	*s*	—	*l*	*r*
—	—	—	*f*	*v*				
p	*b*	*m*	—	—	—	*w*		

hvortil kommer *c* — svensk *k* i *känna.*

	a	
æ	*ö*	*å*
è	*ø̀*	*ò*
e	*ø*	*o*
i	*y*	*u.*

Selvlydenes udtale gennem næsen betegnes ved en krølle f. eks. *bræ̦j*, *ma̦j*.

1. skridende tonehold: en streg under selvlyden. *skri̱* (skride).
2. standsende th.: en prik under selvl., *slạ̊* (slå).
3. rullende th.: en streg under medlyden, *boṉən* (bunden).
4. stødende th.: en prik under medl., *såŋ̣* (sang).
5. løbende th.: ubetegnet, *war* (var, ft. af være).

Forkortelser:

D. Darum sogn 2 mil nord for Ribe.

h. herred.

Hmr. Hammerum. Mds. Middelsom.

plt. plattysk
rsp. rigssproget
Schill. Lübb. Schiller & Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch. Bremen. 1875—81.

ad tho. bio. *að*, *a* Vestj. Andst, Slavs, Slet h.; *ar*, *a* Sønderj.; *aj* Thy, Hjerm h.; *æð*, *æ* Mors; *æ* Vens.; *å* Gisl. h. 1. om stedet: *han æ gan að æ byj*, Lindk. s.; *go að æ sæŋ að*, *hen að æ gwol*, *væstər að*, *syñər åp að*, D.; *han ær a Afənrå*, i Åbenrå, rejst t. Å.; *uð æ æ lan*, men *føləs æð*, Mors. — 2. om tiden: *aj posk*, *penstə*, t. påske, pintsedag, Hj. h.; *æ sønda*, på söndag, i söndags, Vens. — 3. hos: *a wårt*, *a mit*, hos os, mig, Sønderj.; *hål hujən æ sæ*, hos sig, Vens. — 4. bruges i forsk. ejendommelige talemåder: *bæ sæ aj*, Thy; *a skal að ham*, *a kuñ kom om að dæ*, for at besøge el. straffe; *kom að*, komme til; *k. að mæ ət*, komme afsted dermed; *dær æ et að ham*, intet ved ham; *æ pæŋ gor að*, slipper op; *æ gån lævər að*, når det filtes; *han ær et komən hær aðstèj*, her forbi, Andst.; *de wår að de kuñ ha skijə*, *de wår að te vi sku ha ġor hañəl*, nærved; *hål a dæj*, mods. *frå dæj*, om kudsken: tilvenstre—tilhöjre; *han kan et kom te få jænə komað*, om den som kejtet står sig selv i vejen, alt vestj.; *do ær ålstə ve að lisom æ æñ o æ sæk*, Andst.

adressere uo. *adræsijər* (⏑ ⏑ –) vestj. *a. æn huñ*, dressere.

affento bio. vistnok hele Jyll. over i forsk. former: *afəntow*, *afəntåw*, Mds. h. *afəntåg* D.
her og der, nu og da, af og til; *han komər sån llg afəntåg ivesəmda*, Andst h., engang imellem. plt. *af unde to*, s. Schill. Lübb. *af* 18,5.

-agtig, alm. afledningsendelse for to., *-awtə*, *-awtə* vestj. og sønderjysk; *-ajtə* Thy; *-acə* Vens.; f. eks. *lilawtə*, *òlərawtə*, *betəacə*, temmelig lille, gammel; *stuərajtə*, storagtig; jfr. plt. *-achtig* m. henv. til plt. *acht*, art, beskaffenhed, s. Schill. Lübb. -achtig, jfr. Rydq. II. 389. Grimm Gr. II. 383.

aj s. ad.

and no. *ån æn ænər* Thy; *ån enər*, Mors; *åñ æñər*, Hjerm, Hmr. h.; *åñ æñər* D.; *åj æjər* Vens. huk.; *añ æñər*

Andst, Hjelmsl. h.; *añ iñər* Bjerre h.; *añ aṉ̃* Agersk.; *ạñ a̱ñ* Ladel., Fjolde, Braderup; *añ a̱ñ*, Eggebæk Angel; *añ æṉ̃ə* Sundeved.

s. rspr.

andrik no. *ạndrek æn -ər* Andst. Tyrst., Vrads h., Davbj. s.; *añəreŋ -ər* D.; *aṉ̃ərek -ər* Agersk., Braderup.; *anrèk -ər* Angel, Sundev.; *æ̱ndrek*, *æ̥jrek i -ər* Vens.; *æṟek -ər* Als; *a̱ñərek* Malt h.

s. rspr.; *nek mæ æ huwə som nåw̱ə a̱ñərek*, Malt h.

-atje, *-awte* st. -agtig.

bej uo. s. bide.

bide uo. 4 hovedformer: I. oldn. *t* går over til ð med en selvlyd *e* el. *i*, søndre og østre del af N. Jyll. — II. *t* > *j*; Rkb., Thy, Mors, Løgstør, Finds h., Fur. — III. *t* > *r* Sønderjyll. m. få undtagelser. — IV. *t* bortfalder, Vens., Silkeb., Galten, Støvring h., Samsø:

I.	*bið*	*biðər*	*beð*	*bet*,	D., Grindst. s., Andst, Bjerre h.
	—	—	*beəð*	*bjæt*,	Jaunerup v. Varde.
	—	—	*biəð*	*bit*,	Lyne s., Falslev v. Mariager.
	bið̱	*biðər*	*beð*	*bit*,	Nimtofte v. Grenå.
	—	*biðə*	*beð*	*bet*,	Saxild.
	beð	*beðər*	*beð*	*bet*,	Mds. h.
	beð	*beðər*	*biəð*	*bet*.	Hell. h.
II.	*bej*	*bejər*	*biəð*	*bet*,	Lemb s.
	—	—	*beṛ*	*bet*,	Bur s.
	—	*bejər*	*beð*	*bet*,	Skyum, Thy.
	bej	*bejər*	*biəð*	*bjet*,	Lødderup, Mors.
	bej	*bejər*	*biə*, *beə*	*bjet*,	Davbj., Finds h.
III.	*bir*	*birə*	*beṛ*	*bet*,	Vejlby v. Århus.
	—	—	*bijə*	*bet*,	Hadersl.
	biṟ	*biṟər*	*biər*	*bet*.	Eggebæk v. Flensborg.
	—	*biṟər*	*beṛ*	*bet*,	Rapst. v. Tønder.; *biṟ* nord f. Emmerlev.
	bi̱g	*bigər*	*beg*	*bet*,	Als.
	bit	*biðər*	*biər*	*bet*,	Hjoldelund.
	bi̱	*biṟər*	*be*	*bet*,	Angel, Sundev.
IV.	*bi*	*biər*	*bè*	*bèt*,	Vens.
	bi	*biə*	*be*	*bet*,	Galten, Støvr. h.

bi	*biə*	*bei*	*bit*,	Linå v. Silkeb.
—	*biər*	*bej*	*bet*,	Tved, Mols.
—	—	*bijə*	*bet*,	Samsø.

1. bide, gribe m. tænderne: *æ huñ biðər*; *æ fesk biðər o æ krog*. — 2. tygge: *a ka et bið æ reŋ*, skorpen. — 3. skære, trænge ind i; om økse, le el. andet skærende redskab: *æ knyw biðər gåt*; om farve: *æ farə biðər et o ət*. — 4. om hvad der angriber el. volder smærte: *dær ær eŋən teŋ dær biðər o ham*; *de ka nåk vær, de beð*. — 5. *bið frå sæj, b— jæn aw, b— jæn öwər æ huwə* angribe m. hvasse ord; *bið æ tæñ saməl*; om en sløv kniv: *de æ nåk a dæñ slaw, dær biðər ålt hwa æn sijər*, D. — 6. *æ huñ kom te biðəsən*; *a hår betəst mæ ham; biðəs, betəs, betəst*, Andst h.

bider no. *bijər i -ər* Vens.
en lus, jfr. *gråbider*.

bir uo. s. bide.

bjærgmand no. *bjærəmañ æn -mæñ* alm., skifter med *bjerəmañ*.
1. bor i bakken, hans kone, *æ b—s kuwən*, hos ham; kan ses af og til med sin røde lue *ve hyw mæja*, Andst h.; hans navn forekommer i börnenes lege; der leges b— på isen v. sköjteløb, en er b— og skal gribe de andre, V. Vedsted v. Ribe, el. legen kaldes *å plok hyjə å æ b—s haw*, börnene gå ind på hans höj og synge:

a plokər græjs i æ b—s haw,
æ b— ær ekə hjæm,
han ær åp i Luñ å såw,
klafit, klafit, så flywər a hjæm, Malt h.

Lund er det gml. navn på Eskelund, Brørup s.; endnu kan anføres börnenes remse fra Agersk., Sønderj.:

b—, b— tuli lut,
vel do mæ nåwər, så kom hærut!

fra Vestj.:

b—, b— bliñ.
æ dò hæriñ
a ska før dæj uð mæ sæjstən egəpiñ
fir ofår å fir obag å fir o hwær æn si!

2. *æ b— drywər hans ǵèðər*, om luftens flimrende bevægelse varme dage over eng og hede, Brande s., Nörv. h. Jfr. lokkemand, Jakob.

blindebuk no. *bliñbok* D. Legen kaldes *å bliñgrlf* D., andre navne ere: *leg bleñəmån*, Agersk.; *bleñəmañ*, Fjolde; *blindəmañ*, Sundev.; *bliñəmom*, Andst h.; *å ta bleñ bok* el. *bleñ i bok*, Vejr.; *ta bleñ bok* el. *mørk i hæt*, Thy; *ta fåmom*, Elbo h.; *å fjæl kuk*, Mds. h.; „lege mus i mørke" Ang. Mb.; den, som bindes for öjnene, *før føst æn dåñs*, og spörger så: *hur æ mi ålamors dar?* så føres han til dören og siger dernæst: *hwa ska a ha te mi dòwər?* — *mjælk å skiðən skòwər!* — *hur æ mi skijə?* — *lijəð om ən, så fiñər do ən!* — hvorpå han må *tæj;* løber han på noget, råbes: *flæsk!*

blod no. *blo de*, D., N. Snede, Rkb.; *bloj* Sønderj.; *bluj* Elbo h.; *bløj* Løgst.; *blöj* Hindst. h.; Thy; *bløj -əð* Hell. h.; *bluwəð* Andst h.; *blåw* Randers, Mejlby. Aale s.; *bluwə* Vrads, Hmr. h.; *bluw* Vrigst. v. Horsens; *blor* Lemvig; *blöw e* best. *blöwə* Vens.; andre former smsts.: *blø* Åby, *bluwə* Jetsmark; *blø* Mors, Thy.
som rspr. *æ blo fålijəf ham*, D.; *de rør æ blo*, jeg blev vred; *å stel b—* sker ved hekseri ved en seddel, hvorpå der står: hannem betta.

blodblære no. *blöwbler æn -ər* Vens. blodvable.

blodig to. *bluwəðə* Andst, *blåðə* Hmr. h., *bloðə* D., Vrads h., *blöwə* Vens., *blöjə* Hindst. h., Lemvig, *blojə* Sønderj., *blorə* Mds. h. s. rspr.

blodpose no. *bloðpuwəs æn -ər* D. blodvable.

blodpølse no. *blojpøls æn -ls* Agersk. s. rspr.

blodskud no. *bluwəðskåð æn* Malt h., *bloðskåj æn* vestj. et hold i hoften.

blor, *blu*, *blø*, *blöj*, *blåw* s. **blod**.

brun to. *brun* Agersk., Sønderj.; *brukn* Vens.; *brown*, *bròwn* vestj.
s. rspr. *slo i æ bròwn boñ*, D., slå græsset så nær af, at jorden kommer tilsyne; *madam brun*, kaffekanden, D., Vens.; *han hår hans brun daw, han hår daw å di æ brun*, Elbo h., kronede dage (jfr. ældre plt. *brûn*, glindsende); *brons*, navn p. en brun hest; *swòðəbrun*, Andst h., sortebrun.

dag no. I. *daw æn daw*, Sønderj., sydl. østl. N. Jylland, flt. *daw* D., Hjelmsl. h. — II. *da i, dawi, daw -ən* Vens., Mols; *da æn da* Øland; *da, dawən, daw* Hell. h. — III. *då æn daw* Hmr., Hjerm h., Mors, Thy.
1. dag, s. rspr. *go daw å gu hjælp*, alm. hilsen; *om æn åtəs tij*, om otte dages tid, vestj.; *då* Thy, men: *gu daw*. — 2. i flt. = tid, *gaməl daw, wå d—, ålər i mi d—. guwə d—, brun d—* (s. brun); *æ daw ær om*, vestj., tiden til at koen skal kælve. — 3. frist, udsættelse: *be daw*, Vens., begære henstand, lgs. Nordslesv. — 4. *ida* Vens., *idaw* vestj., *ædaw*, sønderj., *idå* Mors, lgs. *idå tilə*, imorges; *om daw*, vestj., *om dawi* Vens., *om æ då* Thy, om dagen; *ve æ daw* vestj., mens det er lyst; *daw uð å daw iñ, daw ætər añən* Andst; *dæñ añən daw* D., *dæn an das*, Mellemslesv., forleden dag. — 5. *de æ daws te*, Vens., Agger, tid på dagen til, *hwa ti daws ær ət?* D., *tilə, silə daws*, vestj., tidlig, sildig på dagen, *no te daws*. vestj., nutildags. *iñ te daws*, Vens., hidtil; *æn das arbəð, gröwt, kåst, slæt, tij*, vestj.; *dawsəns knöw*, Thy, *dawskön* Mors, skön som dagen; *kom få dawsəns lysən*, Ribe; *hwær ewigə dawsəns daw*, Andst h. — 6. talem. *æn ka hwærkən sijə daw ælər dar*, hvor det er bælmørkt; *döwər æ dawsmað* Lindk. s., s. davre.

dennemand no. bruges temmelig almindelig i eder og forsikringer, er mulig „denne mand" som omskr. for fanden, *de veð a dænəman tæj dæ å smlð dæ i æ wañ et*; *de må do dænəman* el. *dænəmanən et*, Fanø; *dænəmæ* el. *dænəmə* Andst h.; *denən tamæ* Sall.; *dæmən*, Gørding p. Vemb; *dæñəmañ* Mds. h.; *a ska dæñ fo lær dæ*, smsts.; *dænən fo* el. *dænən tamæ*, Rkb. Jfr. döwl, eder.

degn no. *dæjn æn -jn* D.; *den i den* Vens., sm. form Sønderj. V. Vedst. v. Ribe, Sundev., Bradr.; *diən æn* Ang.; *dijən* Hell. h.
s. rspr. *vi håð eŋən añər præst eñ æn stomphalə hæst,*
vi håð eŋən añər dæjn eñ æn piñ dæ wå swèjən.
D., gl. remse.
han slåp mæ æ dæjns åfər, som fik det ene stik af de tre i trekort, mods. de to; *gi jæn i æ dæjns æñ*, D., spøgende: vende koppen om og skænke i den hule fod; *nær de rænər*

åppå præsti, så drepərə åppå deni, Vens.; degnen synger for betaling, siger den, s. ikke vil göre noget uden vederlag; det er en mådelig præst, der har ingen degn, Mors; søge embedet som degn v. Faldborg kirke, göre noget hen i vejret (kirken i F. er nedbrudt, s. Saml. t. jysk Hist. o. Topogr. II. 281); *de skils a lisom æ diəns præəkən*, Ang.

1. **drag** no. *dròw æn* Thy. stykket på hjulploven med hjulene.

2. **drag** no. *draw è* best. *-wə* Vens.; *draw æn* Thy, Mors; *draw æn -w* Vejr.; *draw -wəð -w* Hell. h.; *dròw æn* Rkb.; *dryw æn -w* vestj. form.
1. leskaft. *armdraw, hylidr—*. — 2. *æn gowə draw o æn hjöli*, vestj., lempe til at bruge den. — 3. *æ dròw o æ slivstijən* Rkb., drevet; s. drev, vrangel.

3. **drag** no. *draw è -wə*, Vens. havskællet, hvor bølgerne løbe op og drage sig tilbage.

4. **drag** no. *draw æn*, Mors; *draw æn* Agersk.; *dræj æn* Kold.; *dræj* Ang., Als.
1. *draw*, landtungen v. Thyholm; jorden der kaldes *æ drawskyıct*, ligeledes v. Oddesund, hvor tungen hedder *æ suñdraw*, v. Helligsø, *æ hilisødraw*; i Verst v. Kolding hedder en lav kærstrækning *æ skifdraw*; *dræj* i Ang. kaldes landtungen, der forbinder Holnæs med fastlandet; på Als tangen, som forener Kajnæs med øen; *draw* flt. *-ər*, Agersk., forklares at være et stykke jord, som hverken er ager el. eng. — 2. *go æn dræj*, D., Kold., at hugge et skår helt gennem kornmarken; mulig hører herhen udtr. *gi dræj*, Mors, giv tid.

dragbånd no. Vens. Mb. et indhulet omtrent en alen langt træ, som fiskerne ved Skagen og ellers i Vens. både mænd og kvinder spænde om krydset og således ved hjælp af slagtovet, et smækkert tov, som hæftes til enderne af dragbåndet, baglænds trække flyndervoddet op af vandet.

drage no. Tre hovedformer: I. *draw*, Vens., Hell., Horn. h., Gimming. — II. *dròw* Mors, Thy, Mols. — III. *dræj* søndre del af N. Jyll., S. Jyll. Som eks. på böjningen anføres:

I.	*draw*	*-ər*	*drow*	*drawə*	Vens.
	—	*-wər*	*drow*	*drawəð*	Hell., Horn. h.
	—	—	*dròw*	*drawən*	Gimming.

II.	*dròw*	*-ər*	*dròw*	*dròwən*	Mors, Thy.
	—	*dråwər*	*drow*	*dròwəð*	Mols.
III.	*dræj*	*-ər*	*dròw*	*-ən*	D., Andst.
	drèj	*-ər*	*dråw*	*drèjən* / *dròwən*	Agersk.; Bradr.
	—	—	*druə* ett. / *dròw* flt.	*dròwən*	Fjolde.

1. rejse, tilfods el. tilvogns, alm.: *vi drèjər te Ryrə, a Lym,* til Ryde, Lygom, Sønderj.; *drèj*, flytte til et andet sted, Sund.; trække forbi, om skyer, *æ sky drèjər myər*, Bradr., Fjolde. — 2. opdrætte dyr el. börn, *dr— tòw kal i æ or*; *dræj sæj te æn besæt*, alm. (s. *føldræjən*). — 3. trække, om heste: *æn dròwər hwot*, Mors; *dròw æn klåk*, Thy; Agersk., trække op; dreje en slibesten rundt, Vens. — 4. samle honning, om bier, *æ bij ka tilə kom te å dræj iør*, Malt. — 5. *å dræj*, fiske m. vod; tage bakkerne op af vandet, Rkb. klit. — 6. *de drèjər*, Fjolde, trækker fra vinduet. — 7. *dròw sæ*, Thy, vokse, om kreaturer. — 8. *dr— sæ*, Andst, slå sig, som træ i tört vejr. — 9. *han drow sæ*, Ang., nølede. — 10. *dr— a*, Agersk., alm., rejse bort; *dr— sæ a*, Agersk., Sund., Thy, *dr— å*, abs. el. med: klæder, Vens., *dr— å si klæjər*, Mors, *dr— aw*, Fjolde, afføre sig sine klæder; *dr— sæ o*, Agersk., *dr— i* abs. el. med klæder, Vens., *dr— i si klæjər*, Mors, *dr— o*ª Fjolde, iføre sig sine klæder; *dr— sæ om*, Agersk., skifte töj; *de dræjer ij*, D., det varer længe; *dr— æn skif nijər*, Fanø, sætte det i vandet; *dr— æn spañ àp*, Bradr., Thy, af brønden; *dr— hø, kvon fra*, Agersk., modtage det ved høgabet og lægge det i laden. — 11. Se drages.

drage no. *drågi æn —ər*, Bur, Hmr., Hjerm, Finds h., Mors. *dråg æn -ər*, N. Horns h. andrik.

1. **drageånd** no. *dræjboñ æn -oñ* D. en åben jærnring med omböjede ender, hvorigennem en skrue går, så at ringen kan strammes ved skruen.

2. **drageånd** no. *drakbòñ et -ər* Fjolde. Mellemslesv., Ang., Sundv. buksesele.

dragebåre no. *drawbor æn*, best. *-boən*, *-borər* flt. Vens. tohjulet lille vogn el. bør, der trækkes af mennesker, til at køre grönt med.

dragedukke no. *dræjdòk æn*, D., en skilling, der altid kommer tilbage i pungen og trækker andre med sig; en mand fangede flere laks end alle andre, „man skulde tro, at han havde *dròwdòkər* på krogene," Rkb.; også om en ung letfærdig pige, der ved sin pynt trækker karlfolks opmærksomhed på sig, vestj.

dragegarn no. *drèjgarn et*, flt. = ett. Bradr. fiskegarn, der trækkes af to karle ved fire reb, for enden er en pose, hvori fiskene samles.

dragehæg no. *dræjhæg æn* Rkb. klit. en kort stang med en krog, hvormed den mand, som drager bakkerne, griber de fangede fisk og kaster dem over i skolekisten på båden.

dragekiste no. *drawcist æn -ər* Vens. stykket på den gammeldags hjulplov med hjulakslerne i forploven, (usikkert); *drawcistpej*, en pind befæstet til en lænke derved.

drageknude no. *dròwknuð æn —ðər* Thy, Mors. *drèjknur æn -rər* Agersk., Br. *dræjknuð æn -ðər* D., Malt; *drawknu æn -ər* Vens. en knude, som kan trækkes op, mods. hårdknude, knytknude.

drageløkke no. *drawløc æn* Vens.; *dròwløk æn* Thy. en slöjfe, der kan løses ved et træk.

drager no. *dræjər æn* Nymindegab. drenge og unge karle, som i gabet drage vod og fange sild til mading.

dragerive no. *dræjrywə æn -rər*, Agersk. slæberive til stubber; s. harke, hungerrive, slæberive.

drages uo. *draw -wər -wə -wə* Vens.; *dròw -ər drow -ən*, Mors; Thy.
om at drages m. døden, *æ kal legər å dròwəs mæ æ dø*, Hmr.; *æn dròwər* Thy; *æn dræjər* D.; *han æ bəgønt å dræj*, men: *han lo å dròwəst mæ æ dø* D.

drageslæde no. *dræjslę æn -ər* Andst. håndslæde.

dragetöj no. *drèjtöj de* Agersk. hestesele, bringetöj af hamp el. læder.

draggræs *drawgres* vest. rimeligvis flere planter, en sivart, Juncus filiformis L., en kogleax, Scirpus cæspitosus L., denne kaldes også komuler; navnet udledes af at strænglerne kunne trækkes op, uden at planten følger.

dragkiste no. *drawkijəst' æn* vestj., *drakist æn* Fanø, *dræjkest*, Andst. *drawcist æn* Vens. s. rspr.

dragt no. *dragt æn* Vens. 1. såmeget d. kan bæres, *hon wå tåŋ* Vens.; *en dr— prygl*, vestj. — 2. en dr— klæder, alm.

dragt no. *drakt æn* Sundv. åg til at bære spande i.

dragvand no. *drowvañ æn* Hmr. plaskregn.

dø uo. *dø dør dø dø*, D., Valsb., Braderup. *døj døər døj døj* el. *dø -r døə døə* Vens.; *døj -ər døə døj* Hell. h.; *dö döə döj döj* Sundv.

s. rspr. *æn ka kon dø jæn gåŋ*, D.

død no. *dø i døi* Vens., *dö æn* Sundv.

s. rspr. Ordet forekommer alm. i eder. *dø* el. *døðərå pin*, Malt; *dø å kræjn*, Hmr. h.; *døð å krówn* el. *kriñtən*. de gl., D.; *gi æ dø æn skip hawər*, Mellemslesv.

død to. *dø* flt. *dø* D.; *døj -j* Hell. h.

s. rspr. *æ dø monədər* D. — Decemb., Jan.; *døvepər* Rkb., svange aks; *dø hawər* D., havre uden kærne; *døkøð*, dødtkød ved bullenskab.

døddumstille to. *døðdamstel* Rkb. fuldstændig stille om vejret, s. blik.

dødfødt to. *döföj* Rkb.; *døföj* D.; *døföjt* Mellemslesv. s. rspr.

dörnsk no. *dörnsk et -ər* Bradr., Valsb., Hjoldel., Angel, Sundv.; *dörəns et -ər*, Bedsted, Forball., Tinglev; *dörns et -ər*, Emmerl., Skærbæk; *döns æn -ər* Hvidding, V. Vedst., Agersk., Vonsb., Rødding; *dåns æn -ər* Ribe, N. Farup, D., Malt, Gørd., N. Horns h.

opholdsstuen i bondens bolig; flere stuer kunne få dette navn: *dawlə, lilə, stor, nör d—*, s. Hag. under *dörnsk hus*; *döənskdö æn, -gol et*, Sundv.; *dånsgul, -buwər, -låwt*, — *viñərər* vestj. Ordet er indkommet fra pltt., for hvilket sprog Schill. Lübb. anfører de ældre former: *dornitze dorntze dornze dontze donze*, og nyere: *dörnse dönsk*, „stue som kan opvarmes“ (vistnok egentlig af slavisk oprindelse).

døv to. *döw —w* D., Vens. alm. 1. døv p. hørelsen, alm. — 2. sløv, om leen el. andre skærende redskaber, *knywi æ d—*, Vens. — 3. *mi årm æ ve å blyw döw*, D., følesløse;

tungt svært jordarbejde er *döw arbəð*; hvad der er uden klang; et mishandlet dyr bliver d— for hug. — 4. om korn og frugter uden kærne, *dæń kal löwər it a döw nørər* Sønderj. om en velnæret person; *æ vep æ d—, dær æ döw i æ byg*, brand; *møj döw* no. megen br—, Vejr.

døvbider no. *döwbiðər æn* D. 1. om et redskab, tungt, klodset, som skærer dårligt. — 2. om personer, en klods, der står uden mål og mæle.

ed no. *ijəð æn* D.; *ijə* huk. Vens. *gör i—*, aflægge ed, jfr. band, dennemand; når de mangfoldige eder m. djævelens og Satans navne overspringes, kunne af andre forsikringer nævnes: *de ær bańənǫ sań*, Ølgod s.; *a ska darəligən sæj ət* Mds. h.; *go te dægərs* Vens.; *dækən fǫ ət* Mors; *dæn ij ət, dæń fǫ* D.; *de veð a dærmə et* Mds. h.; *døð å kriñtən, d— å kròwn, d— å kræjn, d— å pin*, alm.; *dågən mæ de* Mds. h.; *guj i hemərig, g— bæjər ət, g— bewårəs, gu hjælp, guj ha lòw*; *de æ hæləs gåt*, M. Slesv.; *jøsəs, j— kås; katən tamæ, k— ryw mæ*, Vejr.; *æ ker mæ æ kraŋkət dærom*, Valsb.; *Kårən tæj mæ*, vestj.; *majidi* Mds. h.; *så mari* Hors.; *misańt, misyw*, alm.; *dær æ mæńən æn kat* Ølg.; *Måtən tamæ, de wa Måtəns*, Vejr.; *få niləkən* el. *få nuləkən* Nord-Slesv.; *pinəkat, pinəskam, pinərådø* alm.; *rawn tæj mæ*, Sønderj.; *få ryərəŋ*, Ang.; *gots rørəŋ* Valsb.; *ræmən fǫ*, Ølg.; *skam fǫ*, vestj.; *de æ sạn jæn sań* Mds. h., også: *stən* Mds.; *snevən tæj mæ* Mors; *de wa sygərəns* Vejr.; *sæńən far hen*, Mors; *Söwrən tamæ*, Vejr.; *tegərən tæj mæ*, Nord Slesv.; *de ær ænədə ves*, D.

effen to. bio. *æfən*, Andst, Sundev. *ævən* Ulvb. h. 1. to. *de war æn ævən jæn*, god, om ting, Skjern; bio. *de war ævən så gowə*, fuldkommen så godt, Staby. — 2. netop, just, *han kam æfənt gaŋəń*, Sundev. — 3. udtr. bruges ved et alm. spil om pebernødder; man tager et antal i den lukkede hånd og spørger: *æfen ælər uæfən*, hvorpå der gættes; deraf uo., *ve do æfən mæmæ, ska vi æfnəs?* Andst h.

1. **en** — **et** talo.
jej — jæn — jet, Vens.; *jæn — jæn — jet*, vestj.; *jen, jin — jen, jin — jet, jit, jent*, Ang.; *iən* Fjolde.

1. *æ klåk æ jæn; jet a tòw; dær ær et jæn a hunər* vestj. *dær va an jen, an jet,* en til, Ang.; Sundev. — 2. en og samme, uforandret. uafbrudt; *o jæn tij, de komər o jet uð; de æ jet fjèt,* vestj., ligegodt; *de æ jet å de sam,* Mors; *i jet, de løv uð i jet fåmæ;* spøgende: *tir å halfjar, æ de et jet å jet?* vestj. — 3. en af de nærmeste el. sidste, *jæn å æ daw, jæn a dæm sist or kåm han,* vestj. — 4. nogen, noget, *dær wår jæn dær · så ət; a vel sæj dæ jet; jæn vel så, å jæn så; jet å aňt,* vestj.; *æn an jæn, et aňt jet,* Agersk.; *jin ve æ hoi,* Ang., et ørefigen. — 5. man, s. følg. art. — 6. *æn fæm sæjs støkər,* m. eftertr. *jæn fæm sæjs støkər* vestj.; *æn tre ukər* Ang.; *åp imoð æn halhunər or,* vestj. — 7. bestemt form, den ene, en af to el. flere, *dæn jæn daw, yw.*

2. **en — et**, ubest. steo.

æn, ən som grundo., *jæn jæn* i andre stillinger og efter fho. *æn ku sawt sæj ət, om ən vest et,* vestj.; *de kuň ha fålən ner å slån jæn et ben istøkər,* Agersk.; *ve do slo jæn?* smst.; *hwa ska dær blyw a jæn? de ær et gåt få jæn,* vestj.; *jæns in uløk blåstrər,* Ang. Jfr. foreg.

3. **en—et** keo. 1. *an at* Ang., Gjern h.; *æn æt* Agersk.; *æn it* Bradr.; *æn əð* Hindst. h.; *æn et, e, è* østj.; *æn æn* vestj.; *ej, i* hak., *æn* huk., *e [o]* ik. Vens.; Mols, Samsø; således både navneords og tillægsords ubest. keo., mærkes kan: *æn vilt pig, æn gåt stud, æn gåt kåp kafə,* D., tillo. i ik. meget stærkt fremhævende den nævnte egenskab, også siges med stærkt eftertryk *æn særə pig, æn slemə knèjt* for *sær, slem,* vestj.

4. **-en -et** no.s best. keo.

hak. *-i,*	huk. *-ən,*	ik. *-ə, -t -c* Vens.
— *-in*	— *-ən,*	— -[*e*] Mols
— *-ən*	— *-ən,*	— *-ət, -t, -əð, -ə* østj.

findes derimod ikke i vestj. uden nu og da i et rim, og der indkommet enten fra østj. el. rspr., s. *æ.*

For Vens. er herved at mærke: 1) i hak. tilföjes regelmæssig *-i,* som *i hals,* en hals, *halsi; i huwes,* en strömpe, *hwòsi* o. s. v.; undtagelser dannes af en del ord på *-l* og *-n,* således: *dòl,* dal, best. *dål; syl, syl; pèl,* pæl, *pæl; hèl,* hæl, *hæl; hòl,* hale, *hål; còwl,* kjole, *cåwl; nawl,* nagle, *nawl; grèn,* gren, *græn; rèn,* agerren, *ræn; flèn,* flene, *flæn; sèn,* sön, *sæn;*

dijəl, del, *djèl; stijən*, sten, *stjèn;* men: *bòli*, boldten, *wæni*, vennen, *fòwli*, fuglen, *bjöni*, björnen, *gafli*, gaflen, *kwani*, kværnen, *kali*, kalven. Dernæst er at mærke: *huj* hund, *maj* mand, *pej* pind, *wèj*, som blive uforandrede brugte bestemt; *gor*, gård, *gori*; *da*, dag, *dawi; dej*, dejg, *dei; skræər*, skrædder, *skræən; får*, fader, *fåən*; *såwn-fo*, sognefoged, *-foən*. — 2. i huk. tilföjes regelmæssig *-ən* som *æn mark*, *sæŋ*, *frø*, *markən*, *sæŋən*, *frøən*; ordene, som endes på *-l* og *-n*, göre atter her en undtagelse: *pil*, *pil; nol*, nål, *nòl; kol*, kål, *kòl*; *skòl*, skal, *skål*; *mil*, *mil; cil*, kile, *cil; tòl*, tale, *tål; sòl*, sål, *sål; skol*, en skål, *skòl*; *nøgəl*, nøgle, *nøgəl*; *suwəl*, sol, *suòl;* men: *sel*, sild, *selən*; *heməl*, himmel, *hemlən*; *sjæl*, *sjælən; pøl*, pøl, *pølən*; — *sæn*, sene, *sæn*; *swån*, svane, *swån; dyn*, dyne, *dyn*; *can*, kærne, *can*; *hön*, höne, *hön; hjan*, hjerne, *hjan*; *lön*, s. rsp., *lön;* mærk endvidere *muwər*, moder, *muwən; fur*, fure, *fuən; dör*, *dön; bic*, bi, *bijən*. — 3. ik. *søk*, svælg, *søkə; kit -ə; skomp -ə*, rystelse; *draw*, drag. *drawə; kår -ə*, kar; *skåb -ə; ejbo -ə*; *træj -ə*; — *lam -t; jan*, jærn, *jant*; *føl -t; huks*, hus, *hukst*; *cø*, kød, *cøt*; — *fal*, tægt i en ager, *falc*; *lañ*, land, *lañc*; *båj*, bånd, *båñc*.

I Hell. h. ik. *jan -t; sæm -t; hvol hvolt*; *hus -t; lat -əð*, lærred; *hy -əð; træ -əð; blå blåəð* blad;

i fk. regelmæssigt *-ən* til ordet.

Ikke se ingen.

Ild no. *il æn, de* flt. *il*, D. Vejr. *il æn* Vens.; *el* Agersk.; *el* Bradr.; *iəl* Fjolde; *iəl* el. *iəl* Ang.; *eəl* Sundv.

s. rspr. *gi mæ æn nist il te æ piv*; *sæt il o*, antænde ild på skorstenen såvelsom andre steder — *å jör åpå ilən*, Vens.; *råg æ il*, lægge en *skomp*, en løs tørv, over gløderne og dække det hele med aske om aftenen, — *å høl ilən*, Vens., men: *sitə da i stuwər il* Vens., brand; *slo il* med sten og stål; *de slor il i* f. eks. halm, hvad der tænder let. Lindk.; „d r a g e ild“ el. „s a v e i l d“ er brugt i mands minde i Århus egnen, og skete ved at sætte et tværstykke i to huller på en dörkarm i stalden; stykket var tilspidset og passede stramt ind i hullerne; så blev et reb lagt om det flere gange, og nogle stode udenfor, andre indenfor og trak det ved hjælp af rebet

hurtig rundt, indtil det begyndte at tænde; *dær ær il i æ pisk*, vestj. om den der kører hurtigt; *sku du hærom å hiñt il?* Rkb. — hvorfor har du så travlt (sigter til, at den, som går i byen for at hente ild, gör kun kort besøg og må skynde sig hjem); ordspr. *de ær eŋən sak å ri öwər æ iəl mæ an mañs aəs; de æ gåt iñdrèjən te æn böt iəl*, Ang. ild, der er lagt brænde til — formue.

ildglød no. *ilglø æn -ər* Vens. glød.

ildpande no. *ilpåj æn -ər* Vens. det gammeldags fyrfad, der bragtes ind med gløder på til gæsternes piber.

ildsyge no. Århus egn. en sygdom, som kvæget fik, når det dreves over et sted, hvor samme dag en havde gået, der havde bragt lånt ild hjem.

ingen sto. *eŋən* ett. flt. — *et*, ik., D.; *eŋən* — *it*, Elbo h.; *eŋən* — *et*, *eət* Sundv.; *eŋən*, *inə* — *int*, *it*, *itəns*; *et* m. eftertr., Ang.; *enəŋ*, *enə* — *iñt* Valsb., Fjolde; *enə* — *it itək*, Sem, V. Vedst., Agersk.; *enə*, *inə* — *iñt* Bradr.; *eən* hak., huk., ett. flt. — *eñc* Vens.

A. 1. s. rspr. *æ kom iñ, enə vår iñ; di år å druk, enə fæk ma; di slòwəs å dròwəs, enə fæk hok, dær vår lik i æ hus, enə vår dø* Valsb. gåde, Ingen egennavn. — ingen knyttes i Mellem Slesv. almindelig til aldrig, *dær hær òlər enəŋ væt* Fjolde; *dær hær òlər inə vært*, Bradr.; Ang. — *slæt eŋən*; *de stor eŋən stèjər skröwən*; *de komər do eŋən væj mæj*, D. — 2. intet. *et nøj*, Løgst.; *eñc noə*, *eñc åñc æñ*, Vens., *it nòwər* Sem; *a hår et å for et, fo nòwət få let å et*, D.; *vi hær iñt mjöl*, Bradr.; *de blöw om et*, vestj. forgæves; *de blöw te et* D. — 3. ik. af ingen bruges alm. s. nægtelse, *a vel et å a kañ et, et, om do vil fågyl mæ* D.; *de vel æ itək* V. Vedst.; det sammentrækkes med *a* og *do*, *de vel at* = *a et*, *de ka dot* = *do et* D. —

B. 4. *ek ek ekə* D. Andst. *å hår ek æn bet*; *de vel a ekə hæjər* Andst; *ek añt som*; *de vel aək hæjər et* D.; *å it* Sem; *han komər òlər ek*, Fjolde. — 5. *dær ær ålər så skavə æn sow, dær ær ek liså såñə æn dlg*; *dær ær ålər æn frow så rig, hun ær ek hiñər kow lig.*, gl. rim, vestj.

inneke uo. *æñək -ər -ət -ət* D., Andst h. at fremsige legeremsen, der afgör, hvem der skal „tage“ i

leg; dernæst at tale frem og tilbage om en sag, somme sige: *I æ̱nedər*, andre: *I æ̱nəkər nåk om ət.* Remsen lyder i Ribeegnen: *æ̱nəkə pæ̱nəkə sokədə mæj, abəl dabəl do̱nəridæj, is as oləfas, fantəni, fantəti, stikom stakom sti, du er ude som et lillebitte spansk es;* fra Malt h. kan endnu anføres følgende slutning: *is as, fiolən kas, æ̱nəke ni æ̱nəkə ti, du est fri,* eller: *akəde fakədə bu̱ñəs knap, ivələn bivələn bof uð.* Stoffet er bekendt nok i den vestl. del af Sønderj. og den sydlige del af N. Jyll. Jfr. engre.

æd s. ad.

ændrek, ærrek s. and, andrik.

jævn to. bio. *jawn* vestj. sønderj.

To. 1. om hvad der er jævnt i overflade, bevægelse, f. eks. om vej, vind, tråd; *lig o æ ja̱wn slæt,* vestj. pludselig, som man stod og gik; *vi wår o æ ja̱wn si̱ mæ hwærañər.* D. — 2. om hvad der kan deles med 2, *ja̱wn pæŋ,* vestj.; *han lær fæm å syw vær ja̱wn,* M. Slesv. — 3. om personer: *æn jawn mañ,* alm. ligefrem. — 4. om flere ting ensdan beskafne, *o æn jawn stö̱rəls.*

Bio. 5. jævn, *j— gåt kuwən, j— guwə* Vens.; *jawn hy, gaməl, stuwər* med en anden; *j— mo,* om korn, *j— slet,* om klæder. — 6. jævnlig; *vi fæk jawn teən æn dram, han komər j— teən,* Rkb.; *de så̱ di så ja̱wn,* Varde; *a komər dær jawn hæn* el. *j— væk* vestj. stadig; *ja̱wnt* Fjolde, hyppigt. — 7. nys, *han va hær jawnt, gek j— ur a æ dör* Ang.; *han æ li̱g ja̱wn komən,* vestj. — 8. netop; var det ham? — *ja, lig jawn,* Andst; *a træñ j— te pæŋ; aəl jawn et bæj ham om ət,* vestj.; *de kam jawnt te tij,* netop i tide, Ang.; *ja̱wn æn hal snaps, j— fæm, j— nåk, de ver æ it så j—,* Agersk. — 9. *dær æ guwə awl öwər æn jawn, i de ja̱wn så plèjər vi̱ å awl mijər byg eñ ròw,* vestj; bruge noget *te jawns,* Vejr. Thy. Jfr. effen.

jævne uo. *ja̱wn -ər -ət -ət* / *ja̱wñ jawñ* } vestj.
ja̱wənt ja̱wənt Vens.

s. rsp. *vi ja̱wñ ət ve wås sjæl, vi hår jawñ ət,* men: *vi skal ha ət ja̱wnət mæ hwærañər,* Andst; ordspr. *no æ de ja̱wñ! så han æ mañ, hans nijəs wår aw,* vestj.

Efter omstående mønster og plan har jeg til dato i alle hovedtræk udarbejdet bogstaverne A. B. D. E. F. I. J. Æ. og venter ad åre at få G., som jeg er midt i, samt H. og K. færdige. I opstillingen af betydningerne har jeg fulgt Aasen, såvidt det lod sig göre; hans ordbog skylder jeg megen oplysning og den er et forbillede, jeg har arbejdet efter. For enhver velvillig bedömmelse og for enhver håndsrækning fra mere kyndige skulde jeg sige tak, hvad enten den kommer som nye oplysninger eller som en anvisning til at anlægge arbejdet i det enkelte efter en anden og bedre målestok. Jeg vedsætter derfor min adresse: Darum præstegård pr. Bramminge station.

In Lucianum.

Philopseud. cap. 18—19. Eucrates de Pellichi statua mirabilia quædam narraturus, ut Tychiades intellegat, quamnam statuam inter tam multas, quibus domus referta est, designet, eam his verbis describit: *Εἴ τινα παρὰ τὸ ὕδωρ τὸ ἐπιρρέον εἶδες προγάστορα, ἀναφαλαντίαν, ἡμίγυμνον τὴν ἀναβολὴν . . ., αὐτοανθρώπῳ ὅμοιον, ἐκεῖνον λέγω.* Tum Tychiades se eam vidisse et agnoscere significans: *Νὴ Δί'*, inquit, *εἶδόν τινα ἐπὶ τὰ δεξιὰ τοῦ Κρόνου, ταινίας καὶ στεφάνους ξηροὺς ἔχοντα, κτλ.* Mirum est Tychiaden hanc statuam plane alio modo describere, ut ne uno quidem verbo significetur, eandem ab utroque intellegi; hoc fieret, si non *τινά*, sed *τοιοῦτόν τινα* scriberetur; sed non hoc modo scriptura loci emendanda est, alterumque adhuc mendum restat Nam cum ceteræ statuæ, quæ h. l. commemorantur, aliquo certe modo describantur, ut saltem artifex nominetur, subito Saturni quædam statua nobis proponitur, de qua nihil omnino ejusmodi dicitur. Fieri non potest, quin *Κρόνου* corruptum sit, nec, quid subsit, difficile est invenire, nam hoc præcedentia verba (*παρὰ τὸ ὕδωρ τὸ ἐπιρρέον*) clarissime ostendunt; scribendum est *κρουνοῦ*. Sed quid verbo *τινά* faciamus? Suspicor post *εἶδον* interpungendum esse, ut Tychiades primum his verbis *Νὴ Δί' εἶδον* (scil. *ἐκεῖνον, ὃν λέγεις*) se statuam vidisse dicat, deinde, quo certius intellegat Eucrates eum Pellichi statuam significare, suo modo situm eius habitumque sequentibus verbis describat (plane ut fit in Galli cap. 14 init.); quæ suspicio si vera est, in *τινά* necessario articulus latet; sed puto hoc verbum ex *τὸν α'* (i. e. *τὸν πρῶτον*) ortum esse. Ergo Tychiades mea quidem sententia sic respondet: *Νὴ Δί' εἶδον, τὸν πρῶτον ἐπὶ τὰ δεξιὰ τοῦ κρουνοῦ, ταινίας καὶ στεφάνους ξηροὺς ἔχοντα κτλ.*

M. C. Gertz.

Bidrag till ägyptisk språkforskning och paläografi

af **Karl Piehl**

(Med en autografierad plansch.)

I.

§ 1. Ett stycke ur Bolognapapyren Nr. 1086.

Herr Chabas tillhör förtjänsten af att först hafva bragt till forskarnes kännedom tillvaron och betydelsen af denna likasom öfriga i Bolognas Museo civico förvarade hieratiska profantexter. I sina *Mélanges Égyptologiques* (III, vol. 1, sidd. 226—247) har han med vanligt mästerskap behandlat papyren med nummer 1086. Herr Linckes senare utgifna behandling af samma urkund (Beiträge zur Kenntniss der altägyptischen Briefliteratur, I. Leipzig 1879) bildar intet framsteg i vår insikt utöfver det genom den franske mästarens arbete vunna, och samme tyske lärdes försök att på enstaka ställen beriktiga sin föregångare, måste, så vidt vi kunnat skönja, betraktas som fullständigt misslyckadt.[1])

En liten paragraf af papyren 1086 torde emellertid kräfva en något noggrannare tolkning än den, herr Chabas gifvit, och vi tro ett beriktigande i detta fall vara så mycket mer påkalladt, som, besynnerligt nog, prof. Brugsch i det nyligen utgifna 5te bandet af sitt stora hieroglyfiska ordboksarbete icke blott upprepat, utan till och med öfverbjudit herr Chabas' misstag.[2])

Textstället återfinnes på vår papyrus' andra blad, af hvars lin. 6—12 vi tillåta oss lemna ett öfversättningsförsök[3]): „Gör dig inga bekymmer rörande anstalterna med kornet. Jag har tagit reda på förhållandet, och jag anträffade 3 karlar och 1 yngling, i allt 4, hvilket motsvarar (egentl.: gör) *700* mått. Jag talade med de ypperste bland bokvårdarne vid ladan och sade till dem: „Hämta hit profetens 3 jord-

[1]) Man är emellertid hr Lincke stor tack skyldig för utgifvandet af texten så väl till nu omnämda som öfriga i Bologna förvarade hieratiska brefsamlingar.

[2]) Herr Lincke har naturligtvis kopierat den franske lärde.

[3]) Jfr Nr. 1 å planschen, där vi återgifvit textstycket i hieroglyfisk omskrift.

bruksarbetare för att skörda i år". De sade till mig: „Vi skola göra det; ja väl — vi skola göra det, lydande ditt bud." Så sade de till mig. Jag stannar hos dem, medan de låta skördeskrifvarna begifva sig af till landet.

Du må veta allt, hvad jag skall göra för dig. Enär en karl motsvarar 200 mått — det är hvad han bör utgöra — så har du nog med 2 karlar och 1 yngling, gör 500 (mått)."

Om man bortser från den oriktiga tolkningen „chef de corvée" af ordet *menh*, i st. för „yngling", som Brugsch uppvisat, att ordet betyder — så innehåller Chabas' öfversättning så godt som samma fel som Brugschs. Talet 700 i vår tolkning återgifves af hr Chabas med 800, hvilket äfven hr Lincke behållit. Men en dylik läsning är omöjlig. De hieratiska urkunderna åtskilja mycket noga dessa tal. 800 har formen Nr. 2 (jfr planschen), d. v. s. fyra prickar i horisontal följd öfver *hundra*-tecknet, medan 700 är bildadt genom sammansvässning af sistnämda tecken och siffran 7 (jfr Nr. 3). Se härom de Rougé Chrestomathie égyptienne, II, sid. 115, samt plansch 3; jämför äfven Papyrus Harris Nr. 1, 35 b 1 (800) med 35 b 8 (900) och 35 b 10 (700). — Hvad som framkallat denna hr Chabas' oriktiga tydning, är tvifvelsutan hans uppfattning af *menh* = „chef de corvée". Han synes nämligen hafva förmodat, att en „chef de corvée" borde haft samma arbetsduglighet som en karl, följaktligen 3 karlar + 1 „chef de corvée" = 4 gånger så mycket som en karl = 800 mått. Med den af mig förordade tolkningen stämmer däremot förträffligt den betydelse „yngling", som Brugsch bevisat måste tilläggas *menh*, ty i så fall kommer på den sistnämde 100 mått, eller med andra ord hälften så mycket som på en karl. Endast under denna förutsättning kunna vi fatta, hvarför den ägyptiska texten skiljer mellan bägge kategorierne karl och yngling, och nämner den senare i andra rummet. Hade bådas arbetsduglighet ansetts lika, skulle säkerligen ingen skilnad gjorts dem emellan. — Samma betraktelsesätt, som gifvit upphof till nu nämda misstag, har likaledes ledt hrr Brugsch och Chabas till att i slutet af vår text läsa 600, i st. för 500, hvilken läsning vi på analoga grunder med dem, som i föregående fall gjorts gällande,

måste anse obefogad. Härvid må dock medgifvas, att en läsning 600 för 500 har något större rimlighet, då man stundom kan möta former, hvilka i paläografiskt afseende tyckas tillåta hvilken dera läsningen som hälst (se de Rougés ofvannämda arbete). Men då vår papyrus' sigel (Nr. 4) är den regelmässiga formen för 500, finnes, synes oss, intet skäl att läsa 600. [Jämför t. ex. pap. Harris Nr. 1, 40 b, 9 & 10, där sigeln för siffran 500 har aldeles samma form som den i Bolognapapyren 1086 förekommande.]

Återstår att säga några ord om ännu en punkt af vår text, som blifvit helt och hållet missuppfattad af prof. Brugsch på ofvan omtalade ställe af hans ordboksverk [V, sid. 372]. Det hieratiska tecken, som vi i omskrift återgifvit med Nr. 5, har af den berömde vetenskapsmannen upplösts i ej mindre än 3 hieroglyfer, nämligen 1) ugglan, 2) den geometriska figur (möjligen ena halfvan af en kunglig namnring), som plägar determinera ord med betydelse af hälft, delning, del o. s. v., samt 3) en kil (tecken för lokalitet m. m.). Prof. Brugschs tolkning skiljer sig därigenom väsentligt från så väl Chabas', som den vi vågat framställa, ehuru denna sistnämda starkt påverkats af det riktiga hos Brugschs. Stället är för öfrigt tämligen koncist affattadt, hvilken omständighet torde göra begripligt, huru tolkningsförsöken kunnat utfalla så olika. Enligt Brugsch: „das was erforderlich ist an *Tena*-massen, um sie herzustellen" [jfr Nr. 6 Brugschs transkription af detta ställe]; enligt Chabas: „appréciation (donnée) par les supérieurs de ce qui se fait" [1]); hvaraf vår tolkning är en sammansmältning: „hvad som bör uträttas" [2]).

Det resultat, som af vår nu gifna förklaring till Papyrus Bononiensis Nr. 1086 vinnes för de ägyptiska realierna, lemnar

---

[1]) Hr. Chabas har ej gifvit någon omskrift af dette ställe. Det af Brugsch misstydda hieratiska tecknet återfinnes flerstädes i Papyrus Sallier Nr. 2, t. ex. sid. 7, lin. 6 [jfr Maspéro, Du genre épistolaire chez les Égyptiens de l'époque pharaonique, sid. 52]. Hr Lincke har riktigt återgifvit samma tecken i sin omskrift.

[2]) I vår ofvan gifna tolkning af textstället i dess helhet hafva vi nyttjat en något friare vändning. Må man dock ej tro, att vi där velat gifva suffixet *-f* maskulin betydelse.

som redan nämdt, en slående bekräftelse på riktigheten i Brugschs tolkning af det ägyptiska *menh*, såsom betydande „yngling". Att vid en arbetsfördelning gifva de ännu ej fullvuxne hälften så mycket att uträtta, som männen i älderns fulla kraft, är i sanning en både klok och rimlig anordning. Återstår att veta, om denna princip för arbetsfördelningen varit allmänt godkänd i det gamla Ägypten. På denna fråga, likasom på frågan om de fordringar, som stälts på en gubbes och en gosses[1]) arbetskraft, får framtidens forskning lemna oss lösningen.

---

§ 2. Spår af possessivartikeln funna i hieratiska urkunder från Ramesesidernas dagar.

Koptiskan eger som bekant ett slags artikel, hvilken anslutande sig till ett följande substantiv betecknar detta såsom egare eller — såsom man med ett från den gamla grammatiken lånadt uttryck skulle kunna säga — ställer detta i kasus genetivus[2]). Icke som skulle denna vara enda formen för koptiskans genetivuttryck — substantiv med preposition är nämligen ett för genetivbegreppet långt vanligare beteckningssätt, i vissa fall det enda möjliga — lika litet som genom benämningen genetivus i fråga varande bildnings betydelsesfär skulle vara fullt uttömmande angifven. Bättre och åskådligare analogier til den samma finge man utan tvifvel genom att från den arioeuropeiska språkfamiljens ordbildningselement låna sina jämförelser. Den koptiska possessivartikelns former äro följande:

---

[1]) Pap. Anastasi IV uppräknar (sid. 6) en skara manliga individer af alla åldrar [7 män, 4 ynglingar, 4 gubbar och 6 gossar], hvilka varit anstälda vid en vinodling. Dess värre finnes här ingen uppgift om de fordringar, som stälts på respektive åldrar, eller det mått af arbete, de hade att utföra.

[2]) Den teori, som i de arioeuropeiska kasussuffixen företrädesvis ser ursprungligen demonstrativa rötter, synes oss genom denna den koptiska possessivartikelns användning finna en slående bekräftelse [jfr t. ex. Delbrück, Einleitung in das Sprachstudium, sid. 91].

	I sahidiska dialekten	—	I bohairiska dialekten
Maskul. sing.	*pa-*		*φa-*
Femin. „	*ta-*		*ϑa-*
Pluralis	*na-*		*na-*

Ex. Matth. 22, 20: Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη „hvems är bilden här“? återgifves i den koptiska bibelversionen sahidiskt *ta-nim te tihikōn*, bohairiskt *taihikōn ϑa-nim te*. Sah. *ta-nim*, boh. *ϑa-nim* återspegla i dessa exempel fullt klart ett genetivbegrepp, åtminstone enligt svenskt språkbruk. Lukas 19, 42: τὰ πρὸς εἰρήνην σου „hvad din frid tillhörer“, boh. *na-te-hirēnē*, hänvisar däremot, såsom synes, vid öfversättning till en omskrifning. På grekisk ståndpunkt skulle emellertid ett τά σου *εἰρηνικά kanske ej varit aldeles otänkbart, och härmed hafva vi antydt ett af de arioeuropeiska suffix (-ικός), som enligt vår tanke bäst egna sig att på jämförelsens väg belysa den koptiska possessivartikelns användning. Med allt skäl kan man tills vidare betrakta nu nämda språkföreteelse såsom uppkommen genom ett slags ellips och i så måtto likställbar med grek. ὁ τοῦ, ἡ τοῦ med följ. subst. Men huruvida en dylik uppfattning kommer att vinna historisk bekräftelse (förutsatt nämligen att material i tillräcklig myckenhet kan framskaffas för en dylik undersökning) anse vi oss icke kunna afgöra. Som bekant löpa historia och logik icke alltid jämsides i språkets värld.[1])

Den demotiska språkformen har enligt Brugsch likaledes en possessivartikel af mot den koptiskas svarande form och användning. I grekiska omskrifningar af fornägyptiska namn återfinna vi den samma under formerna πα-, φα-, τα-, ϑα-.

Öfvergå vi nu till det äldre språket, så förtjänar påpekas, att vi tills dato varit så godt som helt och hållet utan

[1]) Analogibildning spelar som kändt en stor och betydelsefull roll vid förklaringen af en mängd språkliga fenomen. Men huru ofta hafva ej å ena sidan de faktiska analogierna till en omtvistad språklig bildning försvunnit, och å andra sidan, huru lätt frestas ej språkmannen att uppställa analogier, som aldrig haft annan realitet, än den, hans hjärna kunnat skänka dem, en i sanning skugglik tillvaro.

kunskap om, hur possessivartikeln då gestaltat sig. Rådfrågar man flertalet af grammatikerna — Birchs, Brugschs och Le Page Renoufs — så befinnes man i denna punkt lika klok efter som före genombläddringsprocessen. Icke ens den senast utkomna — Ermans *Neuägyptische Grammatik* — gifver oss någon säker ledning, och likväl vore det i sanning märkligt, om till ett språkbruk, som är så väl genomfördt i ägyptiskans yngre former, icke ens ett spår skulle kunna upptäckas i de äldre. Herr Erman har emellertid ej lemnat frågan helt och hållet ur sikte. Han söker åtminstone förklara den koptiska possessivartikelns ursprung med ledning af äldre språkminnesmärken och meddelar härom [§ 35] till läsarens uppbyggelse[1]): „Der sogenannte Possessivartikel des Koptischen [*pa*] geht vielleicht auf das freilich nur im Sallier 3 vorkommende Präfix *pen* „Der des“ (für *pa-n*) zurück“.

Som ofta nog i kinkiga fall finner man hos de Rougé de sakrikaste och bästa upplysningarna. Han framhåller, hurusom redan Champollion i sin grammatik påvisat formerna *pā* och *tā* af possessivartikeln, former som dock äro mycket sena[2]), om de verkligen äro äkta. De Rougé tillägger[3]): „Dans les textes pharaoniques on se servait, quoique assez rarement, pour le même usage, de l'article ordinaire *pa*, *ta*, *na*; exemple *nà p-to en per-āa*,“ (Les chefs) ceux du pays du pharaon“ (Nr. 7).

De Rougé anför här blott ett exempel — lånadt från en af Rameses II's historiska inskrifter — som ju innehåller

[1]) Denna åsikts antaglighet framgår redan af de Rougés *Chrestomathie égyptienne*, ett arbete som är rikt på fina och skarpsinniga iakttagelser, men eget nog i Tyskland — om man undantager Brugsch, som ofta citerar det i sin ordbok — synes vara så godt som fullständig ignoreradt, hvilket haft och har till följd, att „upptäckter“ stundom göras, som för den med nämda arbete förtrogne visa sig vara gamla sanningar.

[2]) I allmänhet får Champollions grammatik, så förtjänstfull den än är, nyttjas med stor varsamhet. Den skrefs ju på en tid, då ingen annan än mästaren själf kunde kontrollera riktigheten af ett citat, och har ju ej fått den för dylika verk oumbärliga sista handläggningen af författaren själf.

[3]) Chrestomathie égyptienne, II, sid. 31.

artikelns pluralisform. När han emellertid tillika uppfört de af inga citat stödda formerna *pa*, *ta*, kunna vi ej förklara detta på annat sätt, än att han för att lemna ett fullständigt schema öfverfört de af Champollion meddelade ptolemeiska formerna *pā*, *tā* på den XIX'e dynastiens språkform, hvarvid han tillåtit sig modifiera de samma efter denna tids ortografi (*a* för *ā* i *pa* etc.). Åtminstone hafva vi ej kunnat upptäcka något *pa* eller *ta*, med betydelse och användning af possessivartikel, i denna tids inskrifter. I hvarje fall är man naturligtvis ej bunden att antaga för sant mer än som blifvit bevisadt. „Jurare in verba magistri" plägar i vetenskapen ej betraktas som mönstergill grundsats.

Den af de Rougé för den XIX'e dynastiens hieroglyfiska skriftform[1]) konstaterade pluralisformen *na* af den possessiva artikeln, har sin motsvarighet i den för samma tids hieratiska literatur egendomliga formen *naī* (Nr. 8). Så vidt jag vet, har man hittils vare sig missförstått eller lemnat obeaktad denna intressanta form, som dock bättre än formen *na* förklarar oss den i ögonen fallande öfverensstämmelsen mellan koptiskans possessivartikel (*pa*) och dess förenade possessivpronomen (*pa*, *pek* etc). Jag skall för öfrigt lemna oafgjordt, huru vida formen *na* uppkommit ur *naī* genom fonetisk förvittring, eller båda äro uttryck af särskilda dialektindividualiteter.

Jag öfvergår nu till at anföra de textställen, i hvilka jag anträffat formen *naī* med användning af possessivartikel. De äro uteslutande hämtade från British Museum's eleganta publikationer, hvilka jag i detta syfte underkastat en noggran, om också ej fullt uttömmande granskning. Andra mer svårlästa papyrussamlingar har jag ej ansett nödigt medtaga i räkningen.

1° Papyrus Anastasi III, 5, 3: *net'em hāti-ten naītaīa āuīt rešui haa-ā*[2]) *neb* (Nr. 9) „ljuft vare Edert hjärta,

---

[1]) Vetenskapen har ännu ej hunnit så pass långt, att vi här våga använda uttrycket språkform.

[2]) För gruppen *haā* jfr Maspéro, Études égyptiennes, sid. 166, där ordet (lånadt från harpspelarens visa i Neferhoteps graf) återgifves

o I *medlemmar* af mitt husfolk, fröjden Eder, alla mina skaror". Parallelismen mellan detta uttrycks två satser visar tydligt, att *naī-taīa āuīt* måste uppfattas såsom en mot *haa-a neb* svarande begreppsenhet; *naī* kan följaktligen på detta ställe ej tolkas annorlunda än som possessivartikel.

2° Papyrus Anastasi IV, 6, 11: *tu-a hi sper-kua naī-Rāmesesu-mi-amon* (Nr. 10). „Jag har begifvit mig till Ramesesu-miamons domän" (eg. „tillhörigheter"). Detta ställe har hr Chabas (Mélanges Egyptologiques III, 2, sid. 80) tolkat på följande sätt: „Je suis arrivé à la demeure de Ramsès-Mériamon" etc., och denne lärde tillägger rörande gruppen *naī* i en not följande: „Le groupe *naī* qui précède le cartouche doit être corrigé en *n-pe*" (Nr. 11). Som man torde se, är vår tolkning så godt som kopia af hr Chabas', en omständighet, som ju bör tala till förmån för den samma, då en så utmärkt kännare af hieratiken, som hr Chabas visat sig vara, ovilkorligen bort kunna — om också endast med ledning af kontexten — leda sig till begripande af ett dunkelt ställes ungefärliga betydelse. Med den nya af oss gifna förklaringen af *naī* blir emellertid icke allenast meningen god, men äfven grammatikens lagar tillgodosedda och originaltextens integritet respekterad.

3° Papyrus Harris Nr. 1, 29, 8: *arī-a nek pe asi meht an semench m kat neheh chetī hi ran-k naī-ta-hāt-nt-heh-m-renpet-n-Rāmeses-hek-an* (*ānch-ut'a-seneb*) *m pe-Rā* (Nr. 12) „Jag har byggt åt dig ett ståtligt kvarter i norra delen af On, formadt af evighetsarbeten, ristade med ditt namn (näml.) „*domänen*" för Rameses-hek-Ans tempel „af millioner år" i Ras stad."

4° Papyrus Harris Nr. 1, 31, 5: *naī-ta-hāt-Rāmeses-*

---

med „générations", med tillägg: „Je ne connais point par ailleurs le mot *haa*". Jfr von Bergmann, Der Sarkophag des Panehemisis, sid. 28.

[2]) Herr Erman har tydligen godkänt Chabas' ändring, hvaraf blifvit en följd, att hans „Neuägyptische Grammatik" icke vet någon ting om en possessivartikel för den epok, den samma representerar.

hek-an-ṁ pe-Rā (Nr. 13) „Rameses-hek-Ans tempels domän i Heliopolis“.

5° Papyrus Harris Nr. 1, 32ᵃ, 8: innehåller aldeles samma uttryck som 4°.

Nu anförda fem exempel[1]), hämtade från texter, hvilkas tydliga och rena piktur ej kan gifva anledning till minsta tvekan vid omskrifning, torde vara fullt bevisande för det syfte, hvari de åberopats. I själfva verket är det omöjligt att åt gruppen *naī* i dessa exempel gifva annat värde än det föreslagna af possessivartikel.

Vi hemställa alltså till hrr grammatici, om det ej är skäl, att under den §, som behandlar possessivartikeln i ägyptiskan intaga den af oss nu förklarade formen *naī*. Särskildt får väl Nyägyptiskans handbok, om den skall motsvara de förväntningar på fullständighet, man til en viss grad har rätt att knyta vid den samma, ej underlåta att därvid fästa skäligt afseende.

---

§ 3. Huru bör teckenförbindelsen läsas?

Ofvanstående grupp har man länge haft för sed att omskrifva *amṭu*. Om denna läsning haft stöd i en variant med fonetisk upplösning, eller om den vunnit häfd endast på grund däraf, att sagda grupps bägge membra, då de varit fristående, lästs den förra *am* och den senare *ṭu*, är en sak, som jag ej kan afgöra. Att döma af hvad prof. Brugsch meddelar om denna grupp i 5te bandet af sin ordbok (sid. 76), synes emellertid, som om man i detta enskilda fall ej skulle förfarit tillräckligt kritiskt. Den bekante lexikografen upplyser nämligen, att läsningen *amṭu* är obevisad, och han tillåter sig på samma gång för vår grupp föreslå en ny läsning *tumu*, hvilken han stödjer på en från det ptolemeiska

[1]) Ännu ett exempel, hämtadt ur Papyrus Anastasi II eller början af Anastasi III, hafva vi genom glömska vid antecknandet ej lyckats återfinna i originalet.

Edfutemplet lånad variant (Nr. 14). Som emellertid denna variant företer metates, en i yngre ägyptiska texter mycket vanlig språkegendomlighet, har den synts oss af högst tvifvelaktig betydelse för frågans afgörande. Vi kunna dessutom åberopa vittnesbörd af en gammal, god text, som talar till förmån för det tidligare gängse omskrifningssättet. Denna återfinnes i Papyrus Anastasi Nr. 1 (1, 3) och har följande form:

tepi ȧri-f hāt ȧmṭu-f hā-n-t'amu-f nen tut-nef (Nr. 15).
„den ypperste bland sina följesmän, i spetsen för sina anhängare, ledare för sina ynglingar, utan like".

Parallelismen, som sammankedjar de särskilda små membra af detta uttryck, tillåter ingen annan sönderdelning af det samma, än den vår tolkning gifver vid handen, hvaraf blir tydligt, att åtminstone på Rameses II's tid vår grupps förra element uplösts i *ȧm*.

För att fjärna hvarje skugga af ovisshet skola vi därjämte anföra ett textställe, där gruppen *tepi* — nyss anförda parallelkedjas inledningsord — användes på samma sätt och med samma betydelse som i detta uttryck:

sepeṭ neb ṅ semṭot-f tepi ṅ unnut-f rech teprot šesa ṁ recht-nef (Nr. 16)
„det allra yppersta af sina tempelgodstjänare, den förnämste bland sina månadsprester, tillgodoseende det ålagda, skicklig genom sina insikter"[1]).

Vi kunna sålunda ej godkänna den nya, af Brugsch föreslagna läsningen *tumu* för ofvan nämda teckenförbindelse, utan måste för vår del yrka, att den hittils allmänt gällande omskriften *ȧmṭu* måtte bibehållas[2]).

---

[1]) De Rougé, Inscriptions hiéroglyphiques, copiées en Egypte. Pl. XIX.

[2]) Af det ofvan anförda framgår dessutom, att den af Brugsch anförda ptolemeer-varianten talar till förmån för vår åsikt.

§ 4. Saitisk statyinskrift från Neapel.

De på senare tiden ofta omtalade saitiska statyer, som på ryggstycket bära den med *nutir-nuti* inledda formeln — jfr härom t. ex. mina „Petites Etudes Egyptologiques", sid. 37 o. följ. — äro till en stor del outgifna. Ur det material, som jag samlat för en (relativt) fullständig behandling af denna formel, tillåter jag mig för närvarande meddelande välja en inskrift, som synts mig ega ett särskildt intresse, då den en gång för alla fastställer betydelsen hos vår formels slutord, det omtvistade *ȧnī* (pu).

Som bekant har rörande denna fråga hufvudsakligen tvänne meningar gjort sig gällande. Den ena, förfäktad af prof. Brugsch (Wörterbuch, V, sid. 87) hyllar för gruppen *ȧnī* betydelsen „Pfeilerbild" — en tolkning, som är helt och hållet enestående och blott tillämpats på vår formel — den andra (vår), som tidigare omfattats af hr von Bergmann i Wien, ser i nu nämda grupp ett namn på Osiris. Af den från Neapel lånade texten, som vi nu gå att meddela, framgår som otvetydigt resultat, att Brugschs åsikt, som han trots alla gensägelser synes vidhålla, är helt och hållet oriktig.

Staty utan nummer, som i knäböjande stälning framställer en individ med Osirisnaos framför. Å ryggstycket löper i två kolumner en inskrift, som har följande lydelse:

nutir nuti ṅ erpā ḥā net(?) smer-uat chorp ḥā' net ḥon ḥor cha-mer(?) ṭep mer net Uahȧbrā-mi-neit mes ṅ Taker-net ṭuṭu-tu ḥā-f chetf ka-f ṁ-bah-f nen t'at roṭui-f nen chesef ȧb-f ȧnī pu (Nr. 17)

„Arffursten..... den kunglige vännen, föreståndaren för Neiths helgedom, Horusprofeten.....[1]) i Dep, sigillbevararen(?) den af Tekernet födde *Uahabra-mi-Neiths* stadsgud, hvars naos med ty åtföljande bild är satt

[1]) Om denna titel se Lieblein, Die ägyptischen Denkmäler in St Petersburg, Helsingfors, Upsala und Copenhagen, sid. 74.

framför honom (= Uahabra-mi-Neith) och hvars ben icke gå och hvars hjärta icke slår, är Ani".

Det sätt, hvarpå ordet *anī* här är stafvadt — med namnet på staden On + det nomina agentis bildande suffixet *ī* — visar tydligt, att inskriftens ristare (eller åtminstone dess tecknare) därmed menat „någon från An" (Heliopolis), ett namn, som enligt Dödsboken (se Lepsius' edition, 17, 10; 142, 6, 7, 9 o. s. v.) tillhör Osiris. Bildningen *anī* visar sig föröfrigt vara analog med t. ex. beteckningen *Uasti* (af *Uas* = „Thebe" + nomina agentis bildande suffix *ti*) „innevånare i Thebe" för Horus eller Amon. Att på detta ställe insätta Brugschs öfversättning „Pfeilerbild" svär mot inskriftförfattarens klart ådagalagda uppfattning. Och man kan ej i detta fall använda ett argument, som så ofta vinner tillämpning på yngre redaktioner af en gammal text — att missuppfattning genom afbrott i traditionen intagit den riktiga uppfattningens rum — alldenstund vår formel endast uppträder hos saiterne, och spår af den samma hvarken före eller efter deras tidsålder blifvit uppdagade.

---

§ 5. Den hieroglyfiska gruppen *uber* (Nr. 18),

som hittils endast anträffats i texter från ptolemeertiden, sammanställes af Brugsch (Wörterbuch, V, sid. 310) med det koptiska *bellē* „caecus, caecitas" — sammanställning, som synts oss så mycket mindre antaglig, som det koptiska ordet troligen är ett kompositum (af *bal* „öga" + ?). I den magiska papyrus Harris (ed. Chabas, sid. V, lin. 9) återfinna vi grundformen till förevarande hieroglyfiska grupp: *uben-ro* (Nr. 19), namn, som enligt Chabas (Mélanges Egyptologiques, III, 2, 256) betyder „lumineux de bouche". Af *uben-ro* har genom assimilation uppkommit *ubr*, på samma sätt som det koptiska *ebol* „utom" af hier. *ṙ bun-ro*, kopt. *dschor* „tapper" af hier. *t'an-ro* o. s. v. Herr Le Page Renouf har för länge sedan i Zeitschrift für ägyptische Sprache (X, sid. 25 o. följ.) utförligt

behandlat detta slags assimilation, hvarför det är obehöfligt att här lemna någon förklaring eller utredning af den samma.

---

§ 6. **Ett uttryck ur Papyrus Bononiensis Nr. 1094.**

Sid. VIII, lin. 10 af denna urkund innehåller en teckenförbindelse, som hittils blifvit felaktigt läst och tolkad. Hr Chabas (Mélanges Egyptologiques, III, 2, sid. 154) har återgifvit den samma med „dix coffrets de joyaux", hvilken tolkning hr Lincke, som det tyckes med tvekan, antagit (Beiträge etc. sid. 23) och professor Brugsch låtit inflyta i VIIde bandet (sid. 1326) af sin stora ordbok[1]). Hr Chabas' af sistnämde författare godkända transkription gifver *ṭep' sāb' met* (Nr. 20). Originalets form på detta ställe (Nr. 21) tillåter emellertid ej att läsa det efter *t* följande tecknet *p*; åtminstone känna vi från de thebanska dynastiernas hieratik intet exempel på en dylik form för sagda bokstaf. Däremot har det ifrågavarande hieratiska tecknet en viss likhet med brödkakan (Nr. 22), sådan den plägar tecknas i ordet *ta* (Nr. 23), såsom vi också skulle vilja läsa gruppen. Med denna läsning stämmer ypperligt determinativets hieratiska form, som icke är någon „platta" eller „rektangulär figur", hvilket Chabas' och Brugschs läsning synes gifva vid handen, men framställer det vanliga hieratiska tecknet för „bröd", „kaka" o. dyl. (Jfr Papyrus Harris Nr. 1 passim.) I ställe för ofvan nämda läsning skulle jag därför gärna vilja förorda följande: *ta' sāb met* (Nr. 24) „tio *sāb*-bröd" eller „tio *sāb* af bröd", och som stöd härför åberopa Papyrus Harris Nr. 1, som sid. XVII b, 9 gifver *ta' nefer sāb* (Nr. 25) „godt *sāb*-bröd".

Vi kunna väl knappast klandras, om vi på dessa grunder, med ogillande af den af hr Chabas föreslagna tolkningen, yrka, att det af Brugsch i hans ordbok intagna citatet ur Papyrus Bononiensis 1094 må utgå. I sammanhang härmed

[1]) Äfven herr Pierret (Vocabulaire hiéroglyphique, sid. 465) har upptagit sagda grupp.

kan för öfrigt påpekas, att den *sāb* benämda brödsort (eller möjligen brödvikt?), som anträffas i Papyrus Bononiensis och Papyrus Harris Nr. 1, icke finnes upptagen i Brugschs ordbok, lika litet som i de öfriga.

---

§ 7. Papyrus Harris Nr. 1, sid. VII, lin. 6.

Detta textställe har i omskrift följande lydelse: *pe-ūr ā m chennu-f n nub nefer m meh m āt' neb ma hāthri šefīt m nub m hāt r pehui mautu m aārāut cher atef* (Nr. 26).

Hrr Birch och Eisenlohr — hvilkas särskilda, i „Zeitschrift für ägyptische Sprache" 1873 intagna, öfversättningar af Papyrus Harris Nr. 1 försonats och sammansmält till ett helt i *Records of the Past* vol. VI, sid. 17 och följ. — återgifva stället sålunda: „its great cabin within of good gold (adorned) with settings of all kinds of precious stones *like the place of „The God whose face is terrible"*, of good gold from front to back, having a cornice of *uræi* bearing the *atf* crown."

Brugschs tolkning (Wörterbuch, VI, sid. 541) har följande form: „die grosse Kabine in seinem Innern ist aus feinem Golde in Füllung mit Edelsteinen, *ähnlich einem Palastzimmer, Widderköpfe* aus Gold sind an seinem Vordertheil und beim Hintertheil, (sie) ist beladen mit (d. h. sie trägt) Uräusschlangen mit *Atef*kronen".

De af oss i bägge tolkningsprofven kursiverade uttrycken, hvilka motsvara vår transkriptions *ma hāthri šefīt*, synas oss kräfva beriktigande. Hvad den Birch-Eisenlohrska tolkningen vidkommer, så har den det emot sig, att den låter författaren tvänne gånger bland kajutans utsmyckningsmaterial uppräkna guld: „af godt guld .... af alla slags dyrbara stenar .... af godt guld" etc. Jag vågar dessutom betvifla, att tolkningen „The God whose face is terrible" kan bekräftas med stöd af andra texter[1]). *Her-šefīt* — om vi

---

[1]) Åtminstone är en dylik uppfattning ej den ursprungliga, utan en

här skola återgifva transkriptionen — betyder säkerligen snarare „Horus med *šefit*“ (d. v. s. vädurhufvud).

Olägenheterna hos det Birch-Eisenlohrska tolkningsförslaget ha sannolikt fallit Brugsch i ögonen, hvars uppfattning därför icke så litet afviker från den af desse forskare hyllade. Emellertid synes oss icke häller hans förklaring antaglig. Vi känna i hvarje fall intet exempel, hvari det ägyptiska ordet *hāt* „Palastzimmer“, helt naket och utan tillägg, användts i en jämförelse för att pregnant skildra ett byggnadsverk eller en produkt af ägyptisk konstflit. Det är vid de flesta tillfällen himmelen och dess rymd, som blir måttstocken för sammanställningen — ett åskådningssätt, som ingalunda torde stöta den, som vet, att i den ägyptiska konsten det kolossala är synonymt med t. ex. den grekiska konstnärens föreställning om det sköna.

Vi skola med några exempel — hämtade ur samma urkund som det till granskning upptagna stället — söka bevisa vårt påstående.

1) Pap. Harris Nr. 1 sid. IV, lin. 11: Rameses III säger, att han åt sin fader, Amon-Ra, uppfört „ett storartadt palats.... likt Tums palats (*hāt Tum*), som är i höjden (*ḥert*)“.

2) Därsammastädes V, 4. säges: „Jag har gjort dig ett hemlighetsfullt solberg i din stad Thebe midt emot din öppna plats, o gudars herre, näml. Rameses-hek-Ans boning i Amonstaden, „varaktig såsom himmelen med solskifvan“.

3) Därsamst. VIII, 13: „Jag har gjort dig ett storartadt hus i *Ta-chent*, ristadt med ditt höga namn, likt himmelen (*ḥert*).“

4) Därst. IX. 1: „Jag har byggt dig ett hemlighetsfullt palats i *Ta-n-Zahi*, likt himmelens (*pet*) solberg, som är i höjden (*ḥert*)“.

---

genom folketymologi uppkommen. Jämför det sätt, hvarpå gudanamnet *Horšefīt* skrifves i Papyrus Harris Nr. 1, sid. 61 b 13.

[1]) Andra exempel på samma företeelse finner man i Brugschs Wörterbuch, VI, sid. 745; Hatasus obelisk, etc.

5) Därst. XXV, 12: „Jag har byggt dig ett storartadt palats i ditt tempels inre, likt himmelen (*pet*)“ o. s. v.

Bland dessa citat (som betydligt kunde ökas) är i synnerhet det först anförda lärorikt för den riktiga förklaringen af *hathri* på det omtvistade stället. För ägypternas åskådningssätt tedde sig himmelen från kosmisk synpunkt som solens ocean, hvarpå hon tillryggalägger sin dagliga bana, och som hennes boning, från mytologisk som solgudens moder, ur hvars armar han framgått. Solgudens vanligaste namn äro — utom *Ra* hans äldsta emanation — *Tum* och *Hor*, af hvilka den förre anses egt sitt uttryck i aftonens, den senare i morgonens sol. Om nu ett ställe i vår papyrus talar om himmelen som *hāt-tum* „Tums palats“, så kan man, med kännedom om det innerliga samband, som i ägypternas religiösa literatur härskar mellan Tum och Hor, med full rätt vänta att äfven träffa ett *ḥaṭhri* „Hors palats“ såsom beteckning för det öfverjordiska rummet. Så till vida torde vår uppfattning ej möta några hinder. Emellertid skall man kanske invända, att det sätt, hvarpå gruppen *ḥaṭhri* i vår text determinerats, är exceptionelt. Nekas kan ej häller, att formen *Hathor* (Nr. 27) mera öfverensstämt med skriftbruket; men skrifvaren kan ju på detta ställe hafva velat uttryckligare accentuera begreppets kosmiska betydelse, såsom „Hors boning“ — att här tänka på gudinnan Hathor hade snart sagdt varit „att gå öfver ån efter vatten“ —. Papyrus Harris Nr. 1 företer dessutom ej få skriftegendomligheter och missbruk, såsom t. ex. användning af gruppen *ṁ ṁaat* („på nytt“), där meningen ovilkorligen — likasom öfverstämmelsen med parallelställena — kräft ett *ṁ ṁatet* („likaledes“, „och“) m. fl.

Den efter *hāthri* följande gruppen *šefīt'* hafva vi uppfattat såsom betydande „vädurhufvud“, i enlighet med det determinatif (ett vädurhufvud), som så ofta följer den fonetiska gruppen *šefī*. Brugsch har däremot läst *ḥerišefiu* „Widdergesichte“, en tolkning, som han dock ej bevisat vara riktig. För sitt påstående (Wörterbuch VII, sid. 1182), att *ḥeršef* = „Widdergesicht“, har han nämligen ej anfört

andra ställen, än det vi här behandla, som icke synes kunna uppfattas så, som han velat[1]).

Den tolkning, vi sålunda skulle vilja förorda för nu granskade ställe ur Papyrus Harris Nr. 1 lyder: „en stor kajuta i dess inre af godt guld med sirater och ädla stenar af alla handa slag, lik *Hors palats* (himmelen), med gyllene vädurhufvuden från ena ändan till den andra, bärande ureusormar med Atefkronor".

[1]) Äfven om formen *heršef* skulle anträffas med den betydelse, Brugsch fäster vid den samma, har detta ingen konsekvens för formen **heršefit's* uppfattning. Brugsch har, sedan detta skrefs, benäget meddelat förf., att ordet *seft* förekommer i Denderainskrifter med betydelse af vädurhufvud.

Gl. fr. mairier — lat. macerare.

I digtet om Auberon (ed. A. Graf) læses følgende vers:

Par un main uint l'emperere Cesaire
A Dunostre qui sist em bel repaire:
Amours l'asaut qui maint amant fait haire [l. braire],
Quant par oir son cuer destraint et *maire*,
Par regars uient, que miex sa force paire. (V. 993—97.)

Maire er et i gl. fr. sjældnere forekommende verbum, hvoraf man hidtil kun har påvist præs. ind.; i de tre af Burguy (Glossaire 235) anførte eksempler betyder det, ligesom ovenfor, piner eller plager. Hvad ordets oprindelse angår, har Burguy villet sammenstille det med pg. *marrar* (stange, støde, slå), Mätzner (Altfr. Lieder 346) med gl. sp. *mayorare* (cf. it. *maggioreggiare*); ingen af disse afledninger ere sandsynlige, og jeg foreslår at udlede det af lat. *macerare*. Betydningen passer fortrinligt og formen ligeså: *macerare* må på gl. fr. give *mairier* (smlg. *sacramentum* — *sairement*), der i præs. netop må hedde *maire*. Ordet bliver således en doublet til det moderne *macérer*.

Kbhvn, okt. 1882. **Kr. Nyrop.**

Nyere folklore-litteratur.

Ved **Kr. Nyrop.**

Efterfølgende linjer have til formål at henlede nordiske læseres opmærksomhed på enkelte nyere arbejder vedrörende demopsykologi, der ere fremkomne i de romanske lande.

Det er, som bekendt, brødrene Grimm, der — især ved at indsamle, udgive og kommentere deres *Deutsche Sagen* (1816) og deres *Kinder- und Hausmärchen* (1819) — for förste gang have hævdet folklore-studiernes videnskabelige betydning. Det givne eksempel fulgtes snart af mange: man kappedes om at indsamle og optegne æventyr, folkeviser, alle slags sagn, gåder, ordsprog og talemåder, man studerede folkets overtroiske meninger, dets åndelige såvel som dets materielle liv, börnenes lege, danse og sange, man udgav tidskrifter for folkemytografi o. s. v., og hele denne bevægelse, der vel undertiden skejede stærkt ud i forskellige retninger, forplantede sig snart til andre lande, både mod nord og øst, hvorimod det sydlige og vestlige Europa kun tog en forholdsvis ringe del i arbejdet. I den nyere tid have forholdene forandret sig betydelig i forskellige henseender: indsamlingerne og studierne drives nu på en hel anden, metodisk og videnskabelig måde, og hånd i hånd med den historiske og psykologiske interesse, der knytter sig til folkelitteraturen, går nu også en sprogvidenskabelig, der fordrer det indsamlede stof gengivet på de forskellige dialekter med nöjagtig lydbetegnelse. Endvidere er arbejdernes tal vokset i en meget betydelig grad; mange udmærkede romanske lærde ere indtrådte i folkloristernes række, og al den iver og begejstring, som tyskerne lagde for dagen, da de begyndte at fortsætte Grimm's værk, synes nu at være gået i arv til de romanske nationer, der i de sidste år have udfoldet en betydelig og frugtbærende virksomhed på demopsykologiens vide område. Jeg skal i al korthed nævne de vigtigste af de nyere arbejder, særlig dem, der ere fremkomne, efter at

J. A. Lundell udgav sin fortræffelige *öfversikt*[1]), til hvilken jeg i øvrigt henviser.

I Frankrig begyndte E. Cosquin i 1876 at udgive sin omfangsrige samling lotringske æventyr med et stort og lærdt apparat af komparative noter[2]). To år senere stiftede H. Gaidoz og E. Rolland et tidskrift ved navn *Mélusine*[3]), der var helliget „mytologi, folkelitteratur, -sagn og -skikke"; desværre måtte det gå ind efter et års forløb, men de dygtige udgivere ere vedblevne at virke for folklorestudierne på forskellig måde, Rolland bl. a. ved at udgive de förste bind af sit kæmpeværk om Frankrigs *Faune populaire*[4]). I øvrigt må her nævnes navne som J. F. Bladé, der for nylig har forøget sine bøgers antal ved en samling folkeviser[5]), Cerquand, der særlig har indsamlet baskisk folklore, A. Millien, der, som E. T. Kristensen hos os, har stræbt at samle en enkelt lille provins' folkelitteratur fuldstændig[6]), Puymaigre, Sébillot[7]), V. Smith og fl. Som et godt tidernes tegn skal det også anføres, at Rolland og Sébillot for indeværende år

---

[1]) Öfversikt af de senaste årtiondenas värksamhet för kännedom om folkmål ock folklif i Sverige ock andra länder (*Svenska landsmålen* I, 459—544). For Norges vedkommende findes der en særlig bibliografi af Moltke-Moe trykt i *Fedraheimen, eit Blad aat det norske Folket*, for 1880, no. 12 (20de marts)

[2]) Samlingen er trykt i *Romania* 1876—81.

[3]) *Mélusine recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages.* Paris 1878.

[4]) *Faune populaire de la France.* Tome I *Les mammifères sauvages (Noms vulgaires, dictons, proverbes, contes et superstitions)*; Paris 1877. — Tome II *Les oiseaux sauvages*; ib. 1879. — Tome III *Les reptiles, les poissons, les mollusques, les crustacés et les insectes*, ib. 1881 (Cfr. J. Darmesteter i *Romania* X, 286 ff.) — Tome IV *Les mammifères domestiques*, ib. 1882.

[5]) *Poésies populaires en langue française recueillies dans l'Armagnac et l'Agenais.* Paris 1879.

[6]) *Littérature populaire, traditions et mythologie du Nivernais (contes chansons, légendes, coutumes* etc.). Udgives for tiden hos E. Leroux og skal udgöre 5 bind.

[7]) *Contes populaires de la Haute Bretagne* 3 voll. Paris 1880—82. Sébillot, der egentlig er maler, interesserer sig for folklore både hvad indhold og form angår og har udgivet en god lille studie over *Le patois gallot (Rev. de ling.* XII, 78—97).

have udgivet förste årgang af en almanak for folklorister[1]), hvori de blandt andet indbyde alle deres medstuderende til at samles med dem i Paris den anden mandag i alle vintermånederne for ved et fællesmåltid at göre bekendtskaber, udveksle meninger o. s. v. Endelig have ifjor to ansete boghandlerfirmaer i Paris grundlagt to forskellige internationale samlinger, der have til formål at udbrede kendskab til hele verdens folkelitteratur[2]).

I Portugal, der hidtil næsten har været et terra incognita for alle folklorister, virke nu T. Braga, A. Coelho, Leite de Vasconcellos og Z. Consiglieri-Pedroso; Coelho især ved udgivelsen af et tidskrift[3]) for etnologi og glottologi, Pedroso mere direkte ved metodisk at undersøge og fremstille den portugisiske folkemytologi[4]). En omtale fortjener også det af T. Braga og T. Bastos redigerede månedsskrift *Era nova*[5]), der stadig sysselsætter sig med folkelitteratur.

---

[1]) *Almanach des traditions populaires. Première année.* Paris 1882.

[2]) *Les littératures populaires de toutes les nations* (Maisonneuve). Tome I Sébillot, *Littérature orale de la Haute-Bretagne.* — Tome II—III Luzel, *Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne.* — Tome IV Maspero, *Les contes populaires de l'Egypte ancienne.* — Tome V Bladé, *Poésies populaires de la Gascogne.*

Collection de contes et chansons populaires (E. Leroux). Tome I E. Legrand, *Contes populaires grecs.* — Tome II Puymaigre, *Romanceiro portugais.* — Tome III A. Dozon, *Contes populaires albanais.* — Tome IV L. Léger, *Contes populaires slaves.*

Et pendant til disse to samlinger danner det engelske *Illustrated Library of the Fairy Tales of all Nations* (London, W. Swan Sonnenschein & Allen) — Tome I *The bird of Truth and other Fairy Tales by* F. Caballero (1882). — Tome II *Old Norse Fairy Tales gathered from the Swedish folk by* G. Stephens *and* H. Cavallius (1882).

[3]) *Revista d'Ethnologia e de Glottologia. Estudos e notas por* A. Coelho. Lisboa. Coelho har også udgivet en samling æventyr, *Contos populares portuguezes.* ib. 1880.

[4]) *Contribuções para uma mythologia popular portugueza.* Porto 1880—81. Hefte 1—7. De 3 følgende hefter ere udgivne under titelen *Tradições populares portuguezas* (*materiaes para a ethnographia de Portugal* etc.).

[5]) *Era nova. Revista do movimento contemporaneo.* Udkommer siden juli 1880. (Cfr. *Literaturblatt für germ. und rom. Philol.* 1881, 412).

I Spanien har man for nylig dannet et selskab, der fører navnet *El Folk-Lore español* og har til formål for sin virken *la recopilacion y estudio del saber y de las tradiciones populares*; det skal bestå af ligeså mange særskilte sektioner og rimeligvis også udgive ligeså mange særskilte tidskrifter, som der er provinser i landet; i slutningen af forrige år har allerede den andalusiske sektion konstitueret sig og begyndt at udgive sit eget organ[1]). Selskabets ærespræsident er Antonio María García Blanco, dets sekretær og egentlige leder (og grundlægger) er Antonio Machado y Alvarez, der under pseudonymet Demofilo har udgivet forskellige samlinger gåder, æventyr og Zigeunersange[2]). Spaniens egentlige, lyriske folkesange ville i en nær fremtid blive udgivne af Francisco Rodriguez Marin[3]), der har anvendt ti år på at indsamle og ordne dem. Förend vi forlade Spanien, må endnu nævnes Emilio Lafuente y Alcántara og, for Kataloniens vedkommende, Maspons y Labrós og tidskriftet *Lo gay saber*.

I Italien have allerede længe Giuseppe Pitrè, Salomone, Marino, d'Ancona, Imbriani, Comparetti, A. Ive og mange andre virket på forskellige måder. I 1877 udgav Pitrè og Sabatini et tidskrift for folkelitteratur[4]), der vel var noget mere levedygtigt end det franske, men dog måtte gå ind af mangel på tilslutning efter to års forløb. I år har Pitrè genoptaget forsøget ved at stifte et „Arkiv for folklorestudier“ der ledes af ham selv i forbindelse med Salomone-Marino[5]).

Blandt rumænske samlere og forskere må særlig frem-

---

[1]) *El Folk-Lore andaluz.* Sevilla.

[2]) *Coleccion de enigmas y adivinanzas en forma de diccionario.* Sevilla 1880. *Coleccion de cantes flamencos recojidos y anotados*, ib. 1881. Om denne bog har H. Schuchardt skrevet en vidtløftig og indholdsrig afhandling i Gröber's *Ztschrft f. rom. Philol.* V, 248—322.

[3]) *Cantos populares españoles recogidos, ordenados é ilustrados por* F. R. Marin. Udkommer i fire bind hos Francisco Alvarez i Sevilla.

[4]) *Rivista di letteratura popolare.* Roma 1877—79.

[5]) *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari. Rivista trimestrale.* Palermo 1882.

hæves Theodor Arsenie, Fundescu, Hintescu, Ispirescu (skriver under pseudonymet *un culegĕtor tipograph*), Odobescu, og Hasdeu. Endvidere er tidskriftet „Trajansöjlen" ikke uden betydning for folklore-studierne.

For de ladinske dialekter er der, så vidt jeg ved, kun gjort forholdsvis lidt; man må dog med tak mindes forskellige arbejder af J. Cornu, C. Decurtius og A. v. Flugi.

Efter disse korte forbemærkninger, hvor kun de mest fremragende navne have kunnet finde plads[1]), går jeg over til kortelig at göre rede for indholdet af enkelte nyere arbejder. Foruden dem, der på grund af deres fremragende betydning ere selvskrevne her, medtager jeg især sådanne, som ere trykte i programmer, som brudegaver (*per le nozze*) eller af andre grunde vanskelig tilgængelige for nordiske forskere. Jeg begynder med

I. Italienske arbejder.

En af de virksomste og dygtigste folklorister i Italien er sikkert den, i Palermo boende, sicilianske læge Giuseppe Pitrè (f. 1841). Lige siden 1862, da hans förste bog udkom, har han virket utrættelig i videnskabens tjeneste og udfoldet en betydelig litterær virksomhed (han har skrevet omtr. 50 bind!). Som hans hovedværk må sikkert betragtes hans bindstærke *Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane*, der endnu ikke er afsluttet[2]). Den sidste afdeling, der omhandler folkets fester, skuespil, optog o. s. v., er for nylig bleven udførlig anmeldt af F. Liebrecht[3]), sikkert Europas lærdeste folklorist, og jeg vil derfor ikke opholde mig ved den her. Derimod vil jeg gærne henlede opmærksomheden

[1]) I den tidligere omtalte franske *Almanach* findes foruden en alfabetisk fortegnelse over europæiske folklorister (med angivelse af adresse) tillige en ret fuldstændig bibliografi (s. 35—63) for de to — tre sidste år.

[2]) Der er i alt udkommet 12 bind af følgende indhold. T. I—II *Canti popolari siciliani* (1870—71). — T. III *Studi di poesia popolare* (1872). — T. IV—VII *Fiabe, novelle e racconti pop. siciliani* (1875). — T. VIII—XI *Proverbi siciliani* (1880). — T. XII *Spettacoli e feste pop. siciliane* (1882).

[3]) *Zeitschrift f. rom. Philologie* V, 408—416.

på Pitrè's nyeste foretagende, det för omtalte Arkiv[1]), hvoraf allerede de to förste hefter ere udkomne. Holder tidskriftet i fremtiden, hvad disse love, vil det blive ligeså interessant som belærende og næsten uundværligt for enhver folklorist, der vil følge med i sin videnskab. Det er en selvfølge, at den störste plads indrömmes italiensk folklore (på de andre landes bekostning desværre), ligesom også de fleste medarbejdere ere Italienere (foruden udgiverne C. Moratti, Carolina Coronedi-Berti, Finamore, R. Castelli og fl.), men man kan dog ikke frakende tidskriftet en udpræget international karakter, da R. Koehler, F. Liebrecht, Consiglieri-Pedroso, grev Puymaigre, Leite de Vasconcellos og flere udenlandske lærde have givet møde med forskellige bidrag, og de romanske rigssprog og dialekter mødes i broget blanding. At gå nærmere ind på de enkelte artikler vilde føre os for vidt, dog må jeg nævne titlerne på nogle af dem. Foruden med en samling *Novelle popolari toscane* møder G. Pitrè med mange mindre afhandlinger af forskelligartet indhold som *I Cirauli* (= gr. κεραύλες, et slags „kloge mænd", der særlig helbrede bid af giftige dyr), *Le voci dei venditori ambulanti*, *Gli Zingari in Sicilia*[2]) o. s. v. Salomone-Marino giver i en række småskitser en livlig og, som det synes, meget pålidelig fremstilling af den sicilianske bondes dag-

---

[1]) Det udkommer hos Luigi Pedone Lauriel og koster, udenfor Italien, alt i alt 14 lire.

[2]) Der eksisterer ingen Zigeunere mere på Sicilien, men mindet om dem lever endnu blandt øens beboere, og der kan også eftervises enkelte spor af *la parrata zingarisca*; Pitrè anfører følgende ord: *mannettu* (brød), *ziddanè* (dejg), *ghirali* (ost), *masa* (kød), *zumè* (vin), *zeru* (olje), *ngalu* (kul) og *adomu* (til dig), om hvilke han tilföjer, at de ikke genfindes i andre lande. Enkelte af de anførte gloser ere dog sikkert ikke ejendommelige for Sicilien; *masa* er således et ægte, gammelt sigenerord (se Pott II, 456), der kan eftervises i mange lande (smlg. Dorph, De jydske Zigeunere og en rotvelsk ordbog. Kbhvn 1837. S. 40, 53; E. Sundt, Fantefolket i Norge². Krania 1852. S. 382; Dyrlund, Tatere og Natmandsfolk i Danmark. Kbhvn 1872. S. 343, 345); *mannettu* kan muligvis sammenstilles med det ensbetydende *maro (malum, manron*, se Pott II, 440; Dorph s. 40, 49; E. Sundt s. 382), *zeru* med *sett (zett, seïd* = oleum, Pott II, 253), *zumè* med *zumin* (= suppe, Pott II, 254; E. Sundt s. 389).

lige liv (*schizzi di costumi contadineschi siciliani*)[1]), ANT. GIANANDREA og CAROLINA BERTI have leveret ordsprogssamlinger (*proverbi marchigiani*, *proverbi bolognesi*), G. FERRARO en kortfattet fremstilling af halvtredssinstyve börnelege etc. PUYMAIGRE behandler de østfranske *dayemans*[2]) [rimede vekselsange, stev], LIEBRECHT en ægyptisk fortælling (Maspero n. 3, tvivlsomme sammenstillinger), KOEHLER et folkesagn, VASCONCELLOS portugisisk overtro o. s. v. Som man ser, er indholdet rigt og afvekslende, og de ledsagende udførlige anmeldelser og bibliografiske noter ville også bidrage til, at tidskriftet snart bliver alle folkloristers centralorgan. Man må heller ikke overse dets sproglige betydning, da forskellige dialekter, særlig de italienske, ere rigt repræsenterede.

Den for nylig paa Sicilien afholdte mindefest i anledning af sekshundredeårsdagen efter den sicilianske vesper har affødt en særdeles rig litteratur[3]) af höjst forskellig art og indhold; af særlig interesse for folklorister er et lille, elegant udstyret bind, udgivet af G. PITRÈ, som indeholder alle de sagn, sange, ordsprog, lege o. s. v., som have bevaret mindet om denne for Siciliens historie så betydningsfulde begivenhed[4]). Her findes folkeoverleveringer fra alle øens provinser, gengivne hver i sin dialekt[5]), med

[1]) Som et kuriosum skal jeg göre opmærksom på, at ordet *christiano* på Sicilien har fået den særegne betydning „ægtemand“; fra grundbetydningen „kristen“ er det gået over til at betyde „menneske“ og derpå „manden“ *κατ᾽ἐξοχήν*; smlg. J. Storm's bemærkninger om ladinsk *carstiaun* i dette tidskrifts Iste bind (n. r.), s. 162.

[2]) En række *dayements* (eller *daillements*) ere udgivne af F. Bonnardot i *Mélusine* s. 570; man se også Puymaigre, *Chants populaires messins*[2] II, 201—7.

[3]) Den bekendte boghandler L. P. LAURIEL har endogså udgivet en særlig *Bibliografia del VI Centenario del vespro siciliano* (trykt i 250 eks.), der er 65 sider stor.

[4]) *Il vespro siciliano nelle tradizioni popolari della Sicilia per* GIUSEPPE PITRÈ. Palermo 1882.

[5]) Samlingen har dermed en ikke ringe sproglig betydning, og jeg skal tillade mig at henlede opmærksomheden på et par ejendommeligheder. I den vestlige del af øen (se teksterne fra Partinico, Salaparuta og Trapani, s. 31, 35, 65) er *Sicilia* blevet til *Cicilia*, der også forekommer hyppig i det ældre sprog; her foreligger altså en lydlig udjævning, der svarer til fr. *chercher* for *cercher* (af

enkelte, ubetydelige varianter stemme alle sagnene overens og fortælle, hvorledes Franskmændene pinte og plagede Sicilianerne på alle måder. Særlig gjorde de sig forhadte ved at indføre en vis *jus primæ noctis*, der påbød at: *„li donni siciliani cu' si maritava s'avia a curcari la prima sira c'un francisi e poi ddoppu cu lu maritu; figuràmunni ca si era una ricca, si cci curcava un capitanu francisi, si era de la mastranza, si cci curcava un sargenti o puru un capurali, si era una povira, si cci curcava un surdatu.* Fortvivlet herover dræber en dag en ung brud sig straks efter vielsen ved at springe ud af et vindue, og hendes fader[1]) drager da i tre år rundt på øen for at opfordre til oprör; de franske anse ham for tosset og le af ham. Men da påskedagen kom, og det ringede til vesper „klokken tyve" (*a vintinura*), begyndte myrderierne i Palermo; man myrdede ikke alene de franske soldater, men også alle de börn, der formentes at have en Franskmand til fader, og for at få sikkerhed herfor lod de dem udtale ordet *„ciciru"*[2]) — *„si ppi*

---

circare); en modsat dissimilerende tendens har derimod i de fleste rom. sprog omformet *quinque* til *kinque* (dog viser rum. *cinci* tilbage til *kinke*). I en tekst fra (en lombardisk koloni i) Sanfratello findes s. 52 formen *daingua* = lingua; hvorvidt *d* = *l* er enestående i dette ord, kan ikke ses af den desværre meget korte tekst, men det er vel næppe rimeligt, at her foreligger en rest af det gl. lat. *dingua*. Overgangen fra *l* til almindeligt (tonende) supradentalt *d* danner en interessant modsætning til overgangen fra *ll* til *dd* i fællessiciliansk (*beddu*, *cavaddu*); da *dd* her er cerebralt, må vel også *ll* oprindelig have haft en lignende udtale. Når Sievers (Phonetik s. 97) efter Storm siger, at det sic. *dd* udtales uden indblanding af nogen *r*-lyd, skal jeg dog minde om, at Pitrè (*Fiabe* o. s. v. I, cxcvi) udtrykkelig siger: „pel suono della *dd* come passaggio della *ll* vuolsi osservare che in Marsala e Trapani essa fa sentire una *r* dolce. o una mezza *r* dopo la *dd*, quasi *ddr*, suono che potrebbe rassomigliarsi a quello inglese in *god* [?], *goddru* (gallus), *stiddra* (stella) ecc."

[1]) I mange af teksterne benævnes han Giuvanni Procita, der sikkert er en historisk personlighed og vel den samme som den salernitanske adelsmand Johan af Procida, om hvem sagnet fortæller, at han som ivrig tilhænger af Hohenstauferne optog den handske, som Konradin kastede ned fra skafottet, og bragte den til Peder III af Arragonien.

[2]) *Ciciru* = it. *cece*, fr. *chiche* af *cicer*.

tri boti, 'nveci di ciciru rispunneva chicuru, chicuru, chicuru, signu ca era figghiu di francisi et s'ammazzava". Efter blodbadet afskar man de dræbtes könsdele, nedsaltede dem og sendte en hel skibsladning af dem til Frankrig, hvor man endnu hvert år brænder et kort over Sicilien for at antyde, at man vil behandle øen på lignende måde, når den engang erobres tilbage. Fraset enkelte uvæsentlige træk have sagnene ikke fjærnet sig meget fra den historiske overlevering. Hvad ligenes lemlæstelse angår, tör man næppe benægte, at en sådan har fundet sted, selv om historien intet beretter herom, ti dels er det en blandt mange vilde stammer udbredt skik at afhugge (og smykke sig med) overvundne fjenders virilia, — skikken har endog sikkert eksisteret i Wales i middelalderen[1]) — og dels danner jo en sådan kastrering en for den tids retfærdighedsfølelse passende modsætning til den udøvede *jus*. Angående denne rets eksistens har der, som bekendt, været megen strid; men historiske dokumenter fra den senere middelalder, forskellige sagn og fortællinger, der endnu leve blandt folket i forskellige lande i Europa (foruden tilsvarende skikke i Asien og Afrika[2])) tale bestemt for, at *jus primæ noctis* virkelig har eksisteret og haft lovgyldighed, for Europas vedkommende særlig i de romanske lande, enkelte steder endog helt op til det 17de århundrede[3]). — Sagnene om den sicilianske vesper ere ikke bevarede nær så fuldstændig i poetisk overlevering; de ti, gennemgående korte sange, som Pitrè har udgivet, omtale kort og godt, at øen blev befriet for de Franskes tyranni uden at præcisere enkelthederne. Jeg tillader mig at aftrykke nogle vers af en sang fra Alcamo (Palermo), der forekomme mig særlig kraftige og udtryksfulde:

---

[1]) F. Liebrecht, *Zur Volkskunde* s. 96.

[2]) Liebrecht, anf. sted s. 416—24, og *Gött. gel. Anzeigen* 1882, 496 ff.

[3]) Spörgsmålet er for nylig blevet undersøgt i sin helhed af dr. Karl Schmidt: *Jus Primæ Noctis. Eine geschichtliche Untersuchung* (Freiburg in Breisgau 1881). Skönt forfatteren er hildet i katolske fordomme og derfor benægter rettens eksistens, indeholder hans bog dog et værdifuldt historisk materiale.

Scanna-francisi cu giusta ragiuni
Sunnu chiamati chisti isulani;
Era lu re di Francia lu patruni,
Li trattava cchiù tinti di li cani.
Cci facia cosi contra la ragiuni
Liggi cchiù brutti assai di li pagani;
Ogni surdatu facia lu spurcuni
Cu li mugghieri di Siciliani.

Siciliani di natura scarta
Vidennu la Sicilia custritta,
„Talà: la Francīa p'armali nni tratta,
Stamu murennu de pena a l'addritta;
L'onure nun si vinni nè s'accatta.
Suppurtari 'un si pò sta vita affritta,
La genti di Sicilia s'appatta
E ghiuraru di farinni minnitta.

Minnitta pi lu trattu sò 'ndiscretu
E li Siciliani hannu juratu,
Un omu caminau sutta segretu,
Tutta l'intera isula ha avvisatu.
Ogni francisi cuntintuni e letu
Di quantu donni avianu sfurzatu,
Lu trentunu di marzu, oh chi scuetu!
Ogni francisi fu a pezzi tagghiatu.

Tagghiatu a pezzi cumu la tunnina,
Li cani ni manciaru carni umana;
Ca lu sangu curria propriu a lavina,
E'nta li zotti facia 'na funtana.
Già si rumpiu sta brutta catina,
Viva la patria siciliana!
Dicennu „Ad iddi", sta razza scintina
Mureru tutti a un toccu di campana.[1])

---

[1]) Disse vers kunne måske, i en noget fri oversættelse, gengives således på dansk:

Franskmænds mordere med rette
Øens folk man vel må kalde.

De italienske folklorister ere i de senere år blevne rekruterede med forskellige yngre arbejdere, af hvilke jeg her blot skal omtale Stanislao Prato i Como. Han har fra forskellige egne i Italien personlig indsamlet en mængde æventyr, sagn, overtroiske meninger o. s. v. og har nu begyndt at udgive noget af sit materiale i tidsvarende udgaver, d. v. s. nöjagtig som han har hørt det i folkemunde uden at tage fra eller lægge til, i dialekt og med komparative noter. Hvad det förste punkt angår, göre Prato's tekster et gennemgående pålideligt og autentisk indtryk; derimod forekommer det mig, så vidt jeg kan skönne, at P.'s gengivelse af de forskellige dialekter ikke altid er ganske nöjagtig eller

Frankrigs konge var vor herre,
Hundsk behandled' han os alle;
Som ej kristne mænd vi vare,
Hersked' han, og gav os love; —
Hos Siciliens unge kvinder
Hver nat hans soldater sove.

Modet dog ej svigted' folket
Under øens store kvide:
„Se! som dyr man os behandler,
„Uden forsvar ondt vi lide.
„Sådant liv bör vi ej leve —
„Ej for guld kan købes ære.“
Folket ruster sig og sværger
Landets hævnere at være.

Hævn de sværge strengt at tage
Over fjendens regimente,
Rundt på øen en må drage
Hemmelig for hjælp at hente.
Endnu fjenden ondt ej aner,
Lever tryg, — hver ungmø sukker;
Men i marts, o store glæde!
Man hver fjende sønderhugger.

Sønderhugger ret som tunfisk —
Men'skekød bli'r hundeføde;
Som fra kilder blodet rinder,
Strömme øens marker gøde. —
Da tyrannens lænker brødes,
Genopblussed' frihedshåbet;
Klokkers klang var dødssignalet,
„Løs på dem!“ var frihedsråbet.

konsekvent gennemført[1]). Hvad endelig det tredje punkt angår, forbauses man uvilkårlig over den store belæsthed, Prato lægger for dagen i de oplysende noter, der ledsage hans æventyr, og glæder sig over det righoldige stof, han har samlet; men stoffet er også kun samlet, det er ofte hverken ordnet eller godt sammenstillet, så at man tit kan have besvær med at følge P. på hans mange ekskursioner; og når man tumler med måske over en snes tekster, alle varianter af samme tema, er det en uafviselig fordring, at der klart og kortfattet göres rede for indholdet af hver tekst, og at der, som grundlag for en tekstsammenstilling og klassifikation fremhæves enkelte væsentlige træk, som da må forfølges samlede eller enkeltvis. Denne fordring vil man ikke altid finde tilfredsstillet i P.'s arbejder, hvor udviklingen hyppig er springende og urolig, og sammenstillingerne i höj grad have et tilfældighedens præg, der er dobbelt beklageligt, da — jeg må atter fremhæve det — stoffet er tilvejebragt med stor omhu og lærdom og i en sjælden fuldstændig grad.

Prato har udgivet nogle livornesiske æventyr, et monferrinsk og nogle romerske, foruden sammenlignende studier over den indiske legende om Nala, over sagnet om „Rhampsenit og tyvene“ og om „manden i månen“[2]). De livorne-

[1]) I et monferrinsk æventyr (*la bela d'l'isoule fourtüna*) fra byen Trino, omtrent mellem Vercelli og Casale, findes der således former som *falou* (ɔ: *farlo*), *un*, *vdu*, *ricevu* ved siden af *felou*, *ün*, *vdü*, *respondü*; de förste kunne næppe forliges med vedkommende dialekts fonetik, og de forekomme for hyppigt til at kunne betragtes som trykfejl.

[2]) *Quattro novelline popolari livornesi accompagnate da varianti umbre, raccolte, pubblicate ed illustrate con note comparative.* Spoleto 1880. (Trykt i årsberetningerne for Il regio liceo Pontano di Spoleto 1878—79.)

La leggenda indiana di Nala in una novellina popolare pitiglianese. Como 1881. (Særtryk; hvoraf, angives ikke.)

Caino e le spine secondo Dante e la tradizione popolare. Ancona 1881. (Særtryk af det i Ancona-Bologna udkommende blad *Il Preludio*). Hertil et senere supplement *L'uomo nella luna* (s. l. n. d.).

Una novellina popolare monferrina raccolta e illustrata con note comparative e preceduta da una prefazione sull'importanza della

siske æventyr ere følgende: 1) *La bella dei sette cedri*, der svarer til det norske æventyr „Tre Citroner" hos Asbjörnsen (II[2], n. 6). I de indholdsrige noter, som Prato har vedföjet (s. 46—91), savner jeg en henvisning til det rumænske æventyr „Cele treĭ rodii aurite" [1]). — 2) *Le tre ragazze*, der svarer til „Det springende vand og det spillende træ og den talende fugl" hos Tang Kristensen (Jyske folkeminder V, n. 23). — 3) *Il re e' su' tre figliôli*, der svarer til „Dukken i Græsset" hos Asbjörnsen (I[3], n. 25) og „Hoppetussa" hos Kr. Janson (Folke-Eventyr uppskrevne i Sandeherad n. 13). — 4. *Il re serpente*, der svarer til „Kong Lindorm" hos S. Grundtvig (Gamle danske minder I, n. 216, cfr. II, n. 8, III, n. 84. Danske folkeæventyr I, n. 16), „Østen for sol og vesten for måne" hos Asbjörnsen (I, n. 41; cfr. II, n. 30), „Kong Hvidevallbjörn" hos A. Bergh (Nye eventyr og sagn fra Valders n. 1). Prato's interessanteste arbejde er sikkert hans bog om sagnet om kong Rhampsenit og tyvene; her finder man, for förste gang, en fuldstændig sammenstilling af alle de hidtil kendte varianter af denne interessante fortælling. P. har endog forøget varianternes antal ved at meddele et hidtil utrykt livornesisk æventyr „I tre ladri" (s. 1—3). Herefter følger (s. 3—9) i fuldstændigt aftryk den anden fortælling i Dolopathos [2]), „Thesauri turris"; mærkeligt nok har P. kun benyttet Mussafia's udgave (Wien 1868) og aldeles ikke Oesterley's (Strassburg 1873), hvorved — og ved en noget ukritisk benyttelse af håndskrifternes varianter — hans tekst er mangelfuld i flere henseender, men han har jo ganske vist heller ikke haft filologiske formål for öje ved udgivelsen. De følgende sider ere optagne af oversættelser

novellistica popolare comparata. Como 1882. (Pub. per nozze.)

La leggenda del tesoro di Rampsinite nelle varie redazioni italiane e straniere. Saggio critico. Como 1882.

Angående de romerske æventyr henvises til dette tidskrifts 5te bind (ny række) s. 239, note [1].

[1]) *Legende sau basmele Românilor adunate din gura poporuluĭ, scrise și date la lumină de unŭ culegĕtor-typograph* (ↄ: Ispirescu). Partea II. Bucuresci 1874.

[2]) „Dolopathos" er en fra „Historia septem sapientium" forskellig udløber fra den indiske roman „Sindibâd".

af de pågældende afsnit af Herodot (II, kap. 121) og Pausanias (IX, kap. 37; fortællingen om Trofonios og Agamedes), hvortil slutter sig en oversættelse af det sibiriske æventyr „Tyven“ [1]). Disse og de øvrige varianter, der kun meddeles i uddrag, göres derpå i bogens andet afsnit (*Note comparative* s. 20—52) til genstand for forskelligartede sammenstillinger og undersøgelser. — Sagnet genfindes overalt i Europa [2]): det fortælles endnu mange steder som æventyr, men har også meget tidlig været genstand for ikke få litterære behandlinger og er bleven benyttet i digte, romaner og dramaer; det kan også eftervises rundt omkring i Asien, men den ældste redaktion, den, der findes hos Herodot, stammer sikkert fra Ægypten. Dette er imidlertid ofte blevet benægtet fra forskellige sider; bortset fra den græske iklædning har man ment, at flere af fortællingens grundtræk vare uforenelige med den ældste ægyptiske kultur. Man har således påståaet, at det vilde have været umuligt for en ægyptisk arkitekt i en offentlig bygning at anbringe en sådan bevægelig sten, som den i Rhampsenit's skatkammer, at Ægypternes religiøse fordomme forbød dem at ophænge de afdødes legemer på byens mure, at Ægypterne ikke havde vin i lædersække, men i spidse stenkrukker, at de ægyptiske soldater ikke bar skæg, og at det altså var urimeligt, når der fortælles, at arkitektens sön — for at håne dem, der bevogtede hans broders lig — afragede deres skæg på den höjre kind o. s. v. Alle disse indvendinger har imidlertid Maspero sejrrig imødegået [3]) og vist, ved hjælp af nye tekster og billeder, at de i virkeligheden kun skyldes et unöjagtigt kendskab til ældre ægyptiske

[1]) *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens gesammelt und übersetzt von* Dr. W. RADLOFF IV, 193 ff.

[2]) For Danmarks vedkommende forefindes det, i en mangelfuld redaktion, hos Carit Etlar (Æventyr og folkesagn fra Jylland s. 165). Den höjt fortjente danske samler E. T. Kristensen har imidlertid i sine utrykte samlinger af danske æventyr flere fortrinlige redaktioner, som han har sendt mig i afskrift, og af hvilke jeg har meddelt Prato den fuldstændigste: „Karlen, der blev stejlet“. Desværre nåede den for sent til Como; bogens trykning var så vidt fremskreden, at P. kun har kunnet henlede opmærksomheden på den i en efterskrift.

[3]) *Les contes populaires de l'Egypte ancienne* s. xxxvii ff., 153 ff.

forhold; i en udførlig indledning har Prato genoptaget alle de af Maspero behandlede spörgsmål og kommer til det samme resultat. Fortællingen stammer altså fra Ægypten — herom kan der ikke længer være nogen tvivl, og det har sin store betydning at få dette bestemt konstateret, idet Rhampsenitsagnet således afgiver en ikke uvigtig forøgelse af den ægyptiske æventyrlitteratur. Man har alt i længere tid kendt fortællingen eller rettere æventyret om „de to brødre“, og man har gentagne gange påvist, i hvor mange væsentlige punkter dette lignede de europæiske æventyr[1]), men det stod så vidunderligt ene i den ægyptiske litteratur. Maspero siger herom åndrigt: „*Les hauts personnages dont les momies reposent dans nos musées avaient un renom de gravité, si bien établi, que personne au monde n'avait jusqu'alors osé les soupçonner d'avoir lu ou composé des romans, au temps où ils n'étaient encore momies qu'en espérance*“. Imidlertid har man i de sidste år fundet forskellige papyrus'er, der indeholdt æventyr eller brudstykker af sådanne; nogle af dem gå tilbage til det 14de årh. för Kr. f., og vi have nu således utvivlsomme beviser for, at også de gamle Ægyptere have kendt og fortalt æventyr, blot skade, at de kun synes at have optegnet så få. I den ægyptiske litteratur finder man altså de ældste redaktioner af de æventyr, man i vore dage indsamler både i og udenfor Europa, og herved, forekommer det mig, er dødsstødet givet til den af mange endnu hyldede Grimm'ske teori om de „ariske“ æventyr; jeg mener vel ingenlunde, at Ægypten skulde være æventyrenes hjemstavn, men vi nødes foreløbig til at betragte det som det land, hvor de tidligst ere blevne naturaliserede og hvor de tidligst ere blevne iklædte en litterær form.

I en følgende artikel er det min hensigt at omtale nogle rumænske og portugisiske arbejder.

Kbhvn i juli 1882.

---

[1]) Se især en artikel af E. Cosquin i *Revue des questions historiques*, oktober 1877.

Den oldgræske Udtale af β, γ og δ, belyst af det nygræske Folkesprogs Udtale.

Af **Jean Pio.**

Omend Lydværdien af de græske Bogstaver og Bogstavforbindelser i det levende Oldsprog selvfølgelig ikke lader sig fastsætte med fuldstændig Nøjagtighed, er det i hvert Fald baade naturligt og bevisligt, at den i Aarhundredernes Løb har forandret sig betydelig; med andre Ord: medens det græske Folkesprog fra den Tid, da en Litteratur begynder, og indtil vore Dage har gjennemgaaet en stærk Lydændringsproces — stærkere end Latinen gjennem italiensk —, har Oldtidens Lydbetegnelse bevaret sig uforandret. Da nu baade det nygræske Sprog saaledes har faaet en mere etymologisk Skrift end noget andet moderne Sprog, og tilmed Læsningen af Oldtidens Litteratur samt Afbenyttelsen af Oldgræsk som litterært, Kirke- og Skolesprog aldrig have været afbrudte hos det græske Folk, er det let at forstaa, at dette har Vanskelighed ved at klare sig den efterhaanden indtraadte Omdannelse af Ord og Former i hele dennes Udstrækning og altsaa ved at fatte, at den nygræske Udtale af de gamle Forfatteres Sprog ikke er den rette; ja, det kommer meget naturlig til den Opfattelse, at en videnskabelig Forskning over den virkelige Udtale af Oldsproget er overflødig, eller endog taabelig, og tillægger saaledes, til Trods for al Sproghistorie Traditionen en altfor stor Betydning.

At imidlertid i en Del Tilfælde selve den moderne Udtale kan bidrage ikke uvæsenligt til at godtgjøre det oldgræske Alfabets Lydværdi, netop hvor denne har været en hel anden end den nuværende, er bekjendt nok; jeg kan saaledes henvise til hvad Fr. Blass i sit Skrift Ueber die Aussprache des Griechischen (2te Ausg.), S. 89 har gjort opmærksom paa med Hensyn til den formentlige Udtale af

de gamle ϑ φ og χ som Aspirater (*th*, *ph*, *kh*), idet han finder en vig tig Støtte for denne — ogsaa af andre fremsatte — Gisning[1]) i den i visse Tilfælde forekommende nygræske Udtale af disse Lydtegn[2]) som stærke Explosiver (især efter φ, χ og σ; σχ udtales saaledes altid = σκ: ἐσχάρα lyder *skara*, σχάζω *skazo*[3]), σχοινίον hedder nu σχοινί *skini*; σϑ udt. altid = στ: μισϑός *mistos*, ἀσϑενής *astenis*, ἐκλείσϑην hedder nu ἐκλείσϑηκα *eklistika*; φϑ altid = φτ: φϑάνω *ftano*, κρυφϑῶ *krifto*; χϑ = χτ: ἐχϑρός *extros*, ἐχϑές *extes*, βρεχϑῶ *vrexto*; enkeltvis: ἦλϑε lyder nu *irte*, ὀρϑόνω *ortono*[4]), ῥάφανος er bleven ῥαπάνι *rapani*, ἐφάπλωμα πάπλωπα *paploma*, osv.), fordi — som han med rette siger — „doch nur wenige im Stande sind, eine Rückbildung hier aus der Spirans zu sehen".

For Udtalen af β, γ og δ i Oldtiden som de svage Explosiver *b*, *g* og *d*, og ikke som *v*, γ (γ') og δ findes i det nævnte Skrift af Blass (S. 90 ff.) allerede anført forskjellige Grunde. Til yderligere Bestyrkelse tror jeg imidlertid at kunne tilføje, at vi heller ikke for disse Lydtegns ældre Værdi savne Støttepunkter i den nuværende Udtale. Vi træffe nemlig her meget almindelig Forbindelserne μβ, νδ og γγ i hvilke β, δ og γ have Værdien af *b* *d* og *g*: γαμβρός udtalt *γambros*, ἄνδρα *andra* eller endog *adra*, 'γγαστρωμένη (ɔ: ἐγγαστρωμένη) *gastromeni*, ἔγγονος *engonos*, ἀγγούρι(ον) *anguri*, ἀγγίζω (= ἐγγίζω) *angizo*, ἕνδεκα *endeka*, 'νδύνω (= ἐνδύνω) *dino*, 'μβαίνω (= ἐμβαίνω) *beno*, 'νδραμίδα (eller ἀνδραμίδα, et uldent Tæppe, rimeligvis oldgr. ἐνδρομίς) *dramiδa*, κουμπί og κουμπόνω (en Knap, jeg knapper, af oldgr. κόμβος) *kumbi* og *kumbono*, σκάνδαλο(ν) *skandalo*; δένδρο(ν) *δendro*, σφονδύλι(ον), en Tén, *sfondili*, σφουγγάρι (en Svamp, oldgr. σπογγάριον) *sfungari*. At nu disse Betegnelsers Lydværdi maa være Arv fra gammel Tid, viser sig tydelig deraf, at Nasaler ellers ikke i Sprogets nuværende Skikkelse have Ævne til at

---

1) Smlgn. Lepsius, Stand. Alph. S. 66.

2) Almindelig ellers = Fricativerne ϑ, *f* og χ (χ').

3) I Omskrivningerne følges Lepsius's Betegnelsesmaade, altsaa *e*, *o* = lukket *e*, *o*; *e*, *o* = aabent *e*, *o*.

4) Se K. Foy, Lautsystem der griech. Vulgärsprache S. 9.

indtræde i Forbindelse med, endsige indvirke paa Udtalen af δ, γ og υ; de falde tværtimod helt bort. Medens saaledes den hyppig forekommende bestemte Artikkels Akkusativform for Han- og Hunkjøn τόν og τήν stedse bevarer sit udlydende ν foran Vokaler (τὸν ἄνδρα, τὸν οὐρανό, τὴν ὥρα osv.) og indtræder med paafølgende π, κ og τ i en nøje Forbindelse, saaledes at derved fremkommer samme Udtale som ved de nylig nævnte μβ, γγ og νδ (τὸν πατέρα udtalt *tom batera*, τὸν καλὸ φίλο *ton galo filo*, τὴν κόρη *tin gori*, σ'τὴν Τῆνο *stin dino*), forstummer Nasalen i Folkets naturlige Udtale altid ved Sammenstød med en anden Konsonant. Paa samme Maade som vi have τὴ ῥίζα, τό λόγο, τὸ σκόρδαλο, τὴ ζάλη for oldgræsk τὴν ῥίζαν, τὸν λόγον, τὸν κορυδαλόν, τὴν ζάλην, finde vi τὴ γλῶσσα *ti γlosa*, τὸ γέροντα *to γ'eronda*, τὴ γυναῖκα *ti γ'ineka*, τὴ γάτα (Katten) *ti γata*, τὸ βῆχα *to viχa*, τὴ βελόνα (Naalen) *ti velona*, τὸ δάκτυλο *to δaχtilo*, osv. [1]) Hermed kan jævnføres den daglige Tales Bortkastelse af ν i Partiklerne ἄν (dersom), σάν (ↄ: ὡσάν, ligesom, naar), δέν (ikke) i lignende Sammenstødstilfælde: σὰ δὲν τὴν θές (naar Du ikke vil have hende), ἂ δὲν τὰ παθαίνεις (hvis Du ikke lider det), σὰ δὲ γελάσῃς (hvis Du ikke lér). Det samme finder ogsaa Sted i Sammensætninger, dog kun hvor den Del af Sammensætningen, der begynder med den fricative Lyd, endnu lever i Folkesproget som enkelt Ord [2]): σύγαμβρος (= σύγγαμβρος), σύβρασις (af συν og βράζω), συβάζω (af συν og βάζω eller βάνω; oldgr. συμβιβάζω), συδδένω (af σύν og δένω, oldgr. συνδέω). Hvor β, γ og δ altsaa under Sprogets fremadskridende Udvikling have mistet deres explosive Udtale, vil en tilfældig forantrædende Nasal ikke kunne bringe denne tilbage, hvorimod Nasalen i de faste Lydforbindelser μβ, νδ og γγ tilsyneladende har bidraget til

---

[1]) Her tænkes kun, som bemærket, paa den naturlige Udtale af Folkesproget. Maalstrævet med sin sædvanlige Misforstaaelse af Sprogudviklingen søger derimod i de ovennævnte Tilfælde at korrigere Udtalen og fremtvinge den fricative Lyd af β, γ og δ, saa vel som at holde paa Artiklens Nasal: i Skolen og det höjere Talesprog høres derfor *γamvros*, *enδino*, *anδra*, *tin riza*, *ton viχa* osv.

[2]) For de ovennævnte 'μβαίνω, 'νδύνω, 'γγαστρωμένη mangle derimod de enkelte βαίνω, δύνω, γαστήρ i Folkesproget.

Bevarelsen af den gamle Udtale. Jeg kan nemlig ikke med Karl Foy (i Lautsystem der griech. Vulgärsprache S. 135) gaa ind paa Antagelsen af „Fricativernes Forvandling til de tilsvarende Explosivlyd“, men maa fastholde, at det samme gjælder her, som Blass ytrer (i det ovenanførte Citat) om Aspiraterne ϑ, φ og χ: paa en Tilbagedannelse fra den almindelige nygræske Udtales β, γ og δ til de explosive *b*, *g* og *d* „er vel ingen let i Stand til at tro“.

Härledningen af pronomen hann.

Af de mångfaldiga försök till förklaring af detta pronomen och dess former är det intet som förefallit mig tilfredsställande. Jag har själf uppstält ett härledningsförsök, som jag vill meddela oaktadt det ofulländade skick, hvari det befinner sig, emedan det möjligen kan leda andra forskare på rätt spår.

Redan för länge sedan kom jag på den tanken, att detta ord endast vore en biform till den best. artikeln *enn* (*inn*, *hinn*), härledande båda ur det got. *jains*, hvarom jag då för tiden ej visste annat än att dess *ai* vore den äkta diftongen. Utgående från detta antagande uppstälde jag den hypotesen, att diftongen *ai* i det ena ordet blifvit förkortad till *e*, i det andra till *a*. Ett analogistöd härför erbjöd ordet *nakvarr* med dess biform *nekverr*, där *a* och *e* uppkommit ur *ai* i *vait* (*ne vait [ek] hverr*). Äfven däruti öfverensstämma de båda fallen, att förkortningen indträdt, oaktadt den följande konsonanten är enkel och stafvelsen sålunda öfvergick från lång till kort[1]). Formerna *henni* och *hennar* erhålla då sin naturliga förklaring, likasom *hann*, *hans* och *hana*. Vokalen i nom. fem. *hón* l. *hún* är tydligen uppkommen genom *u*-omljud. Detta visar den gotländska femininformen *han*. Hvad vokallängden i denna form angår, så synes

[1]) Att *k* i den samnordiska formen *nakvarr (nekverr)* varit enkelt, visar såväl det fsv.-fd. stafningssättet som den danska öfvergången till *g*. Den danska „ljudskridningen“ träffar nämligen endast enkel konsonant. Den fn.-isl. grenen af de nordiska språken fördubblar *k* framför *v*, t. ex. detta *nekkverr*, *nøkkviðr* (got. *naqaþs*, d. *nøgen*, sv. *naken)*, *røkkr* (got. *riqis*). — I sammanhang härmed tillåter jag mig påpeka, att den sv.-d. grenen åter har en fördubbling af *k* framfor *j*, som icke har någon motsvarighet i fn.-isl., t. ex. isl. *vekja*, fsv. *vækkia*, d. *vække* (hade *k* i danskan varit enkelt, skulle ordet heta *væge*).

den vara senare inträdd, hvilken förmodan bestyrkas af den egendomliga växlingen *ó—ú*, som annars icke förekommer. Genom *u*-omljud har också det med *a* alternerande *o* i dat. mask. uppstått, och den äfven härstädes (dock icke alltid?) förekommande vokallängden torde få förklaras såsom bildad i analogi med den hos nom. fem. förekommande. Hvad slutligen den omständigheten beträffar, att detta ord fått ett begynnande *h*, som först senare visar sig hos *hinn*, så torde detta *h* möjligen kunna förklaras upptaget från den för öfrigt i de nordiska språken förlorade pronominalstammen *hi*, hvars betydelse det nybildade pronominet öfvertagit.

Såsom en neutralform af detta pronomen ansåg jag konjunktionen *at* böra betraktas. Här saknas *h*, då ju betydelsen ej har det ringaste att skaffa med pronominalstammen *hi*. Att konj. *at* uppkommit ur *att* (likasom best. art. *it* ur *itt*), ansåg jag bekräftadt af den danska formen *at*, där „ljudskridning" icke inträdt [1]). Dock må det erkännas, att detta bevis ej är tillfyllestgörande, då det äfven gifves andra fall, i hvilka den väntade konsonantförändringen uteblifvit, t. ex. i *det* (om denna form nämligen icke endast har skriftspråket att tacka för sin tillvaro). — Gotlandslagens *et* skulle möjligen kunna vara en direkt utbildad sidoform till *at*, oaktadt den också kan förklaras såsom uppkommen ur *at* i analogi med *þet* ur *þat* o. s. v.

Hela denna teori måste jag emellertid snart uppgifva, sedan jag erhållit kännedom om de skäl, som tala för att *ai* i *jains* endast utgör tecken för kort *e*. Dock är jag nu åter igen mer än någonsin öfvertygad om sambandet mellan det nord. *hann* och det got. *jains*, sedan jag läst prof. Bugges förträffliga tolkning af formerna *handan* och *handar* i N. T. f. F., N. R. III, sid. 262. Vokalförhållandena i de olika germaniska språkens former af det pronomen, som motsvarar gotiskans *jains*, synas behöfva en noggrannare undersökning än som hittils kommit dem til del.

Stockholm, den 30. augusti 1882.

Isidor Flodström.

Plautus's Mostellaria 497 U. (II, 2, 76).

Der er en Del Vanskeligheder og Usikkerheder i Texten af en af de vigtigste Scener i Mostellaria nemlig den, hvori Slaven (Tranio) skal skræmme den gamle (Theopropides) bort fra Huset, hvori det lystige Selskab er gjemt. Som bekjendt er det ved at

---

[1]) såsom i prep. *ad* med ursprungligt enkelt *t*.

fortælle en Spøgelsehistorie, at Tranio forsøger at sætte Skræk i den gamle. I Vers 495 slutter han sin Fortælling og meddeler. at der endnu stadig sker tusende underlige Ting i det Hus, Der maa strax være noget galt paa Færde, thi han tilføjer: „Tys!“ og Theopropides spørger: „Hvad er der nu?“ Jo, Døren knirkede. (Haandskrifterne have denne Fordeling af Replikerne.) Derpaa følge Ordene *Hicine percussit?* og efter dem tager Tranio forfærdelig paa Veje: „De døde hente mig til Acheron“, men tilføjer sagte (*secum loquitur*): „Nu gaar det galt, de derinde fordærve alt.“ Det er klart, at de, der ere skjulte i Huset, paa en eller anden Maade have vist Uforsigtighed. Han stræber da at faa Theopropides længere bort og puffer ham vel ogsaa et Stykke til Side. Saa lyder indefra: *Heus, Tranio.* Herpaa svarer Tranio sagte: „Kald ikke paa mig!“ henvendt til den, der kaldte indefra, og tager derpaa igjen paa Veje, som om det var Spøgelset, der havde raabt paa ham, og henvender sin Tale til dette Spøgelse (*sermonem segregat*, som Theopropides i 506 undrer sig over). Tranio maa derpaa endnu have haft en Replik henvendt til Spøgelset, hvori han beder for sig, og hvortil Theopropides's Spørgsmaal: „Hvad gaar der ad Dig? Hvem taler Du med?“ kan sigte. (Det Supplement, som Ritschl har foreslaaet paa dette i Haandskrifterne ufuldstændig bevarede Sted, *cave verbum faxis*, passer altsaa ikke, hvad enten det tænkes rettet til Theopropides eller til den, der havde kaldt inde fra Huset.) Først da lader Tranio — da han opdager, at den gamle intet har hørt — sin skrømtede Forskrækkelse fare og siger: „Aa, var det kun Dig, der kaldte? Jeg troede, at det var den døde, der vilde have mig fat, fordi [som han troede, jeg, men i Virkeligheden] Du havde banket paa Døren„ (*quia percussisses foris*). Disse Ord have ingen Betydning, naar der ikke i det foregaaende har været sagt noget, der kunde tages (om end blot som en Fordrejelse) for Spøgelsets Ord, og som truede den, der havde banket paa Døren. Dette have vi i Ordene i 497 *Hicine percussit?* Det ses ikke ganske tydelig, hvorledes Fortolkerne have forstaaet disse Ord. Det gaar næppe an at forbinde dem, efter Tanken, med *concrepuit*: „Døren knirkede“, „Var det Spøgelset, der bankede?“ thi *concrepuit* betegner ikke den Støj, Døren gjør, naar man banker, men siges om (Gade-) Døren, der knirker, naar nogen vil gaa ud, altsaa naar den aabnes, f. Ex. Men. 343 (II, 2, 73) *Tace dum parumper, nam concrepuit ostium; videamus, qui hinc egreditur*; Mil. gl. 154 Fl. (II, 1, 76) *Sed foris concrepuit hinc a vicino sene; ipse exit.* Ordene *Hicine percussit?* kunne da ikke have noget med *concrepuit* at gjøre, men siges om en, som udefra har banket paa Døren, hvilket Theopropides har gjort til Gavns (444). Da nu baade Theopropides og Tranio godt vide, hvem der har banket, kan det kun være en af dem, der ere inde i Huset, som spørger. En af disse, formodentlig Philola-

ches, er bleven utaalmodig, da der intet videre høres, efter at Theopropides har holdt op at banke; og da Døren [virkelig[1])] knirker, er det sikkert den indenfor staaende, som spørger forsigtig ud ad Dørsprækken, om det er ham — nemlig den ventede Theopropides, — der har banket. Tranio, der frygter, at den gamle har hørt det, anstiller sig forskrækket, som om det var Spøgelset, der havde spurgt om, hvem der bankede, og søger at faa Theopropides længere bort. Da den spørgende indenfor intet Svar faar, kalder han paa Tranio, der nu, da Theopropides er kommen længere bort, tør svare ham med en alvorlig Advarsel om at tie stille.

Efter den her fremsatte Formodning blive altsaa Replikerne saaledes fordelte:

(Tranio) *Quae hic monstra fiunt, anno vix possum eloqui.* 495
St! Theopr. *Quid, obsecro hercle, factum est?* Tran. *Concrepuit foris.*
Intus. *Hicine percussit?* Tran. *Guttam haud habeo sanguinis* o. s. v.

Da den snilde Slave, just som han er færdig med den højtidelige Spøgelsehistorie, hører, at der er nogen ved Døren, benytter han det behændig som et Middel til at forskrække den gamle („nu er Spøgelset ved Døren“), og der er meget god Sammenhæng mellem dette og hans paatagne Frygt i det næste for, at Spøgelset skal komme og hente ham til Acheron, ligesom det ikke forundrer Theopropides (der ikke har hørt Spørgsmaalet fra den indenfor staaende), at Tranio tager paa Veje af Frygt for det formentlig kommende Spøgelse.

I Vers 507 maa *Cave verbum faxis* ombyttes med et andet Supplement, hvis Mening omtrent turde svare til: „Ak, naadigste Hr. Geist! Ak, spar mit Liv!“

C. Jørgensen.

---

[1]) Der er en Vanskelighed, naar man vil opfatte det saaledes, at Døren virkelig gaar op, som jeg ikke vil lade unævnet, nemlig den, at Tranio før (V. 417) har lukket Døren af udefra, som vel kun kan være sket for at hindre de indelukkede fra at gaa ud den Vej (?). Hvis Døren altsaa ikke har kunnet aabnes indefra, er det kun et Paafund af Tranio at sige, at Døren knirkede, for at forskrække den gamle og maaske for at dække den Støj, som den, der vil spørge, afstedkommer. Men man bør næppe tillægge denne tilsyneladende Vanskelighed for megen Betydning.

Ad Porphyrionis in Horatii sermones commentarios coniecturae VII.

Ad serm. I 1, 37 seq.: *et illis utitur ante quaesitis sapiens. Sapiens absolute dicitur; est enim nomen, non participium, ut si diceret † quiantenon enim illis sapiens.* Ita locum Guil. Meyerus edit, hoc modo censet emendandum esse: *quia ante hiemem quaesivit, sapiens; non enim illis sapiens utitur.* Quasi vero sic „nomen" magis fieret *sapiens* illud, non participium; et lenior fuerat haec emendandi ratio: *quia ante* (id est *ante hiemem*) *non utitur illis, sapiens.* Sed vix putandus est Porphyrio tam vulgarem explicavisse rem, scriptores latinos adiectivo *sapiens* saepius uti quam participio oblitus. Fuitne hoc scholium alteri eique verae lectioni *patiens* (cfr. Kelleri Epileg. pag. 424) primo superscriptum, deinde ad falsum illud *sapiens* interpretandum adhibitum? Quo facto facile vel duobus locis irrepsit *sapiens.* Verum ne sic quidem omnia recte cohaerere apparet. Haec fere ego suspicor Porphyrionis fuisse verba: *patiens absolute dicitur; est enim nomen, non participium, ut si diceret: quieta; utitur enim illis sapiens,* id est: plura prudens non conquirit, sicut tu stultus. Quae optime conveniunt cum ipsius Horatii verbis: *cum te neque fervidus aestus demoveat lucro* et q. s. Et vides lectionis *sapiens* originem[1]).

Ad serm. I 1, 68. Porphyrio postquam exposuit cur Tantali fabulam poeta commemoraverit, hoc addit: *sed maiestas pronuntiatione exprimenda est.* Ita ex coniectura scripsi, non *venustas* aut *venusta*; et in optimo codice Monacensi est $\overset{v}{\textit{enesta}}$. Assurgit sublimitate quadam inopinata in antiqua illa fabula enarranda ut poetae oratio, sic pronuntiatio legentis. Itaque alter, ad quem haec dicuntur, *ridens* inducitur. *Venusta* omnis seu poesis seu recitatio debet esse.

Ad serm. I 6, 30: *certe adulteria sincerissima cupiditate sectabatur.* Immo *insincerissima.* Neque enim ita dicitur *sincerus,* ut sit nudus. *Insincerus* autem est impurus, incestus; adulterorum cupiditas voluptasque non est *sincera.*

Ad serm. I 9, 22: *et Viscum et Varium Horatius amicos habuit; de Visco infra dicetur. Varius tamen de doctissimis fuit et magnus his temporibus habitus est.* Pro *tamen* ne dubites *autem* scribere. Longobardicis certe litteris scripta non multum inter se differunt *aū* et *tñ.*

---

1) [Videndum est, ne in litteris *non enim illis sapiens* potius haec scriptura lateat: *notatum est in aliis sapiens.* Porphyrio se variam scripturam huius loci vidisse significat. C. G-z.]

Ad serm. I 9, 35: *ventum erat ad Vestae. subaudiendum „aedem“ aut quid tale. † emant nescio quo modo THE·ΛΛΙΨ ei Rei latione sui loca sacra.* Sic Meyerus; alii *amant nescio quomodo* ἔκλειψιν *in relatione sacri loci.* Paulo propius accedens ad codicum lectionem neque ab inferioris aetatis genere loquendi abhorrens hoc coniecerim: *demunt nescio quo modo* τῇ ἐλλείψει *de relatione sua loca sacra.* Plurali numero *loca* dicit, quod post et *aedem* commemorat et *templum.*

Ad serm. II 2, 106: *parcendo prospicis ne umquam tibi desit, quod egente re publica contingere tibi non possit.* Id fere ex codicum lectione efficitur; scribendum videtur: *quod nisi egente re publica.* Porphyrio enim re interpretatione sua exasperata ad antecedentia Horatii verba spectat: *cur, improbe, carae non aliquid patriae tanto emetiris acervo.*

Ad serm. II 3, 83: *Anticyra oppidum et insula hoc nomine, sicut Claranus testatur, in qua elleborum multum nascitur; et alibi navigat Anticyram; et est Propontidis insula.* Scribe: *est et Propontidis insula.* Ex illa lectione ortum videtur Acronianum scholium: *Anticyra enim nomen est insulae Propontidis, in qua multum ellebori nascitur.* Hanc tamen meam veram esse et ex orationis contextu concludo et ex Porphyr. ad art. poet. 300 puto confirmari: *locus est in Achaia Anticyra, ubi elleborum nascitur,* quo loco Acroniana haec est interpretatio: *Anticyra dicitur insula in qua multum nascitur ellebori et cicutae* et q. s.

Ad serm. II 8, 61: *tolleret: peritu tolleret.* Meyerus coniecit: *pro: attolleret* vel *per id: attolleret.* Horatii verba haec sunt: *ni sapiens sic Nomentanus amicum tolleret,* Acroniana haec explicatio: *consolando his verbis*; ex quibus veram sententiam eruendam existimo et talem lectionem restituendam esse: (*ni sapiens sic Nomentanus amicum tolleret:*) *peritus consolando tolleret.*

F. Gustafsson.

Anmeldelser.

Charles Graux, Essai sur les origines du fonds Grec de l'Escurial. XXXI + 529 Ss. Paris (Vieweg). 1880. 8.

Idet jeg hermed opfylder det Ønske, som Forfatteren af ovennævnte Bog nærede om, at den skulde anmeldes i dette Tidskrift, maa jeg desto værre forudskikke en Nekrolog: Charles Graux døde d. 13. Januar 1882 i Paris, kun 29 Aar gammel, kort

efter sin Hjemkomst fra et 3 Maaneders Ophold i Italien, hvor han ved at bo i et af de usunde Qvarterer af Rom paadrog sig en Feber, som slog over til Typhus og efter kort Tids Sygeleje gjorde Ende paa hans Liv.

At Videnskaben i Graux har mistet en udmærket Arbejder, anerkjendes fra alle Sider. Han var ualmindelig punktlig og grundig, i Besiddelse af en overordentlig Arbejdsdygtighed og Flid. Paa sit specielle Omraade, den græske Palaeographi, var han paa Veje til at blive anerkjendt som den første Autoritet, og der er neppe nogen nulevende, der har undersøgt en saadan Mængde græske Haandskrifter som han; ikke blot den store Samling i Paris kjendte han nøje, men han havde med ministeriel Understøttelse besøgt Heidelberg og flere tyske Bibliotheker, Spanien endog flere Gange, Kjøbenhavn, Upsala og nu tilsidst Italien, overalt for at undersøge græske Haandskrifter. Den Sikkerhed i Bestemmelsen af disses Alder, som han derved havde erhvervet sig, har desværre ikke kunnet efterlade sig synderlige Spor i Litteraturen; den er væsenlig død med ham. Han arbejdede paa en Haandbog i græsk Palaeographi, og det er sørgeligt, at han ikke fik Lejlighed til at meddele sine mange Iagttagelser og store Kundskaber paa dette Omraade. Dog har han gjennem sine Forelæsninger over dette Emne stiftet en Skole, der tæller flere dygtige yngre Mænd, som forhaabenligt ville vide at føre hans Arbejde videre. Men Graux var ikke blot en fortrinlig Philolog af den strængt videnskabelige Retning, som ikke har mange Repræsentanter i Frankrig; han udmærkede sig tillige ved en stor personlig Elskværdighed og en uudtømmelig Tjenstvillighed; det er ikke faa, hvem han har hjulpet ved at foretage eller lade sine Elever foretage Collationer af Pariserhaandskrifter og paa anden Maade. Naar derfor en Del ansete franske Videnskabsmænd have udstedt en Opfordring til at bidrage til Udgivelsen af en Samling Afhandlinger til Minde om ham, tør det sikkert antages, at denne Samling ved Bidrag fra forskjellige Nationer vil vidne om, hvor mange Venner Graux's Person og Beredvillighed til at vise Tjenester har vundet ham allevegne, ogsaa udenfor Frankrig.

Graux havde i flere Aar været Underbibliothekar ved Universitetet og Lærer ved Ecole pratique des hautes Etudes. Da i 1877 Udgivelsen af Revue de philologie blev gjenoptaget, overtog Graux Redactionen af den dertil knyttede Revue des revues, Uddrag af samtlige udkommende philologiske Tidskrifter, hvilket trættende og besværlige Arbejde han fortsatte til 1880. I dette Aar gik han over til at deltage i Redactionen af det ansete Tidskrift Revue critique, hvori han jævnligt skrev Anmeldelser, som paa Grund af hans sunde og besindige Dom have stor Værdi (s. f. Ex. en Anm. af nogle Skrifter om *Ἀϑηναίων πολιτεῖα* 1881 Nr. 40). I Revue de philologie skrev han foruden enkelte mindre Ting (en uudgiven Tale af Chorikios, inde-

holdende en Notits om et Stykke af Menander 1877, uudgivne græske Ordsprog 1878, begge Dele efter Haandskrifter i Madrid, en Del af Philon 1879 m. m.) en værdifuld Afhandling om Stikhometrien i de græske Haandskrifter (nouvelles recherches sur la stichométrie 1878), hvori han har bevist, at *στίχοι* overalt og til alle Tider havde den constante Længde af 34—38 Bogstaver og paa Grundlag af et stort Materiale opstillet den Hypothese, at *στίχος* var den Enhed, hvorefter man beregnede den Betaling, Afskriveren skulde have for sit Arbejde, og at man som Norm havde taget Hexametret. Endelig indeholdt Revue de philologie 1881 en omfattende Undersøgelse: de Plutarchi codice manuscripto Matritensi iniuria neglecto, hvori han viste, at et forholdsvis ungt Haandskrift i Madrid indeholder en temmelig afvigende, øjensynlig bedre Redaction af en Del af Plutarchs Biographier. Under sit Ophold i Italien beskæftigede Graux sig væsenlig med at søge efter andre Haandskrifter af samme Classe og var saa heldig at finde saadanne i Venedig, Florents og Rom. Han paatænkte, efter at være kommen til større Klarhed over denne Haandskriftfamilies Værd og Forhold til den almindelige at give en større kritisk Udgave idetmindste af en Del af Plutarch. Støttet paa cod. Matritensis udgav han endnu i 1882 Plutarchs Cicero til Skolebrug paa Hachettes Forlag, i hvis Samling af Skoleudgaver han tidligere havde besørget lignende af Plutarchs Demosthenes og et Udvalg af Xenophons *Οἰκονομικός*. Under sit Ophold i Kjøbenhavn, som han bestandig mindedes med Glæde (han forstod ypperligt Dansk og talte det ogsaa), samlede han Stoffet til sit Katalog over de græske Haandskrifter paa det kongelige Bibliothek, som han udgav 1879 i Anledning af Universitetets 400-Aarsfest (Notices sommaires des manuscrits Grecs de la grande bibliothèque royale de Copenhague. Dédié à l'université de Copenhague pour la fête de son quatrecentième anniversaire). Det er et mønsterværdigt Arbejde ved sin Nøjagtighed og praktiske Indretning.

Det vil af ovenstaaende ses, hvor meget Materiale Graux hjembragte fra sine to Ophold i Spanien; det var ogsaa dem, der foranledigede ham til de Undersøgelser, som ere nedlagte i hans betydeligste Arbejde, hvoraf her skal gives et Omrids. Dette i Forening med hans ovennævnte Afhandling de Plutarchi codice Matritensi skaffede ham i 1881 Doctorgraden og som Følge deraf en Docentpost ved Universitetet i Paris. Han syntes altsaa at have en smuk Fremtid for sig, og naar man overskuer det meget, han allerede havde udrettet i nogle faa Aar, kan man ikke tvivle paa, at han vilde have gjort overordentlig Nytte i sin Videnskab, hvis ikke hans pludselige og tidlige Død havde tilintetgjort de store Forhaabninger, der overalt næredes om ham.

Enhver, der har beskæftiget sig nærmere med Classificationen af Haandskrifterne af en græsk Forfatter (det gjælder i langt ringere Grad de latinske), vil vide, hvilken Rolle Renais-

sancens Historie spiller ved saadanne Undersøgelser. Man kan ikke undgaa at sætte sig ind i Renaissancephilologernes Levnedsløb og Renaissancebibliothekernes Tilblivelseshistorie. De litteraire Correspondancer fra den Tid vrimle af Oplysninger om Haandskrifter, som laanes ud og kræves tilbage, som efterspores ivrigt eller afskrives. Desværre er dette Stof for Italiens Vedkommende endnu meget spredt; det vilde være en ganske overordenlig Lettelse ved Undersøgelser over Haandskrifternes Slægtskab, om der for de store italienske Bibliothekers Vedkommende var gjort det samme, som Graux i ovennævnte Bog har gjort for Samlingen i Escurial; det er lykkedes ham for omtrent Halvdelens Vedkommende med Sikkerhed at bestemme, ad hvilken Vej den er kommet til Bibliotheket.

Som Indledning gives der en kort, livlig Skildring af den spanske Renaissance, hvis væsenligste Kjendemærke er en vis Indolens, som staar i stærk Modsætning til de italienske Humanisters og Philologers rastløse Iver og Arbejdsomhed. Skjønt Spanien i denne Periode ikke savner begavede Lærde, som med Iver samle og studere Manuscripter, kan man dog ikke overvinde sig til at udgive dem, end ikke de største Sjeldenheder; de faa Forsøg derpaa dø i Fødselen; da en stor Del Haandskrifter siden brændte i Escurial, er derved et og andet Unicum gaaet tabt. Da Philip II efter Tidens Mode begyndte at samle et Bibliothek, gjøres der vel store Forberedelser; der udarbejdes Betænkninger af Tidens største Bogkjendere indeholdende en Mængde gode Raad; men de blive ikke fulgte. Flere udmærkede Haandskriftsamlinger lader Kongen sig slippe ud af Hænderne ved utidigt Kniberi, og da endelig Bibliotheket stiftes (Bygningen paabegyndes 1563), henlægges det til det afsides Escurial og bestyres saa illiberalt, at det betegnes som en „Grav“ for Haandskrifterne. Til de ældste Bestanddele af den græske Samling høre de Haandskrifter, som Philip II kjøbte efter Gonzalo Perez og Honorato Juan omtr. 1566, af hvilke dog kun faa nu kunne paavises. Derimod kom den store Samling, som Francisco de Mendoza, Cardinal af Burgos, efterlod sig, og hvorom der i flere Aar førtes Underhandlinger, ikke til Escurial, som man tidligere var tilbøjelig til at antage. Det er lykkedes Graux med afgjørende Sikkerhed gjennem en Række skarpsindige Undersøgelser at paavise, at det er i Biblioteca nacional i Madrid, at man skal søge Hovedbestanddelen (73 Mss.) af dette Bibliothek; et Par Haandskrifter have ad ubekjendte Veje forvildet sig til Escurial, en Del er gaaet tabt, som man kan paavise ved Hjælp af et (ufuldstændigt) Katalog i Escurial. Ved Erhvervelsen af Juan Paez de Castro's Bibliothek fik Escurial en betydelig Forøgelse, som dog i det enkelte ikke kan paavises. Til de ældste Fonds høre endelig foruden nogle mindre Samlinger den venetianske Adelsmand Matteo Dandolos Haandskrifter og Philip II's private Bibliothek, hvis Bestanddele for

største Delen ere let gjenkjendelige. En charakteristisk Personlighed, hvorom der lejlighedsvis meddeles nogle Oplysninger, er Antonios Eparchos fra Corfu, som levede i Venedig og spiller en stor Rolle ved Indførselen af Haandskrifter fra Grækenland; han har leveret betydelige Bidrag til flere af Datidens store Bibliotheker og sendte ogsaa Philip II en værdifuld Samling Haandskrifter som Foræring, hvad ogsaa var Tilfældet med den venetianske Kjøbmand Nicolò Barelli. Den væsenligste Forøgelse af Escurial skyldes imidlertid Diego Hurtado de Mendoza, og Undersøgelserne over hans udmærkede Bibliothek udgjøre den vigtigste og mest omfattende Del af Bogen. Der gives først en fortrinlig Skildring af denne begavede og lærde Diplomat og af den umaadelige Iver, hvormed han samlede sit Bibliothek. Han sendte en Græker til Orienten for at opkjøbe Haandskrifter og holdt selv flere græske Afskrivere. Navnlig lod han som Karl V's Gesandt i Venedig en Mængde af Haandskrifterne i St. Marco copiere. Man har beskyldt ham for at have tilvendt sig Manuscripter derfra, men Graux paaviser ved Hjælp af de endnu bevarede Udlaansprotokoller for Marciana, at Beskyldningen savner enhver Grund. Mendoza var selv meget liberal med at tilstede andre Benyttelsen af sine Haandskrifter. Saaledes har Konrad Gesner i Bibliotheca universalis optaget en Mængde Notitser om Haandskrifter hos Mendoza, som han havde benyttet, og denne Bog bliver derfor en vigtig, om end ikke absolut paalidelig Kilde til Kundskab om dennes Samling. En anden Hovedkilde, et i Haandskrifter bevaret Katalog, som man hidtil ansaa for complet, har Graux bevist er ufuldstændigt, idet der mangler en af de 4 Rubriker, hvori Samlingen var delt, nemlig de exacte Videnskaber, som Mendoza netop med Forkjærlighed beskæftigede sig med. Men ogsaa ellers har Graux kunnet eftervise en Mængde Unøjagtigheder i dette Katalog, som maa være et Udtog af det oprindelige. Bl. a. indeholder det en Fortegnelse over de Haandskrifter, som Mendoza fik forærende af Sultan Soliman; men flere af de derunder opførte have bevislig en anden Oprindelse, og det eneste bevarede af disse Haandskrifter, Escurial, Ω—I—13, hvorom der efter en Notits paa Titelbladet i Mendozas oprindelige Katalog med dennes egen Haand stod: inventum in scriniis Cantacuzeni et missum ab imperatore Turcarum, — findes slet ikke i det bevarede Katalog. Trods denne Mangel ved Kilderne, og uagtet kun c. 90 af Mendozas 300 Haandskrifter ere til endnu i Escurial, er det dog lykkedes Graux ved forskjellige Combinationer at retablere Fortegnelsen over Mendozas Bibliothek saa vidt, at kun c. 40 Haandskrifter deraf ere os ubekjendte.

Den eneste større Forøgelse af Escurial efter Erhvervelsen af Mendoza's Haandskrifter var Indlemmelsen af det betydelige Bibliothek, som den lærde Antonius Augustinus efterlod sig, og hvorover han selv udgav Kataloget, vistnok det ældste trykte

Bibliothekskatalog og udmærket ved sin Nøjagtighed. Hele hans Samling blev indlemmet i Escurial (c. 100 Haandskrifter), men et Par enkelte Manuscripter ere senere forsvundne derfra; ét opbevares nu i Upsala. Der meddeles en Skildring af denne ret mærkelige Mand og af den Maade, hvorpaa han tilvejebragte sit Bibliothek. Hans væsenligste Medhjælper var den berygtede Afskriver Andreas Darmarius, om hvem der her findes samlet en Mængde, tildels nye Oplysninger. Han var ikke blot selv Afskriver, men drev ogsaa Handel med Haandskrifter, som han indkjøbte eller lod afskrive. Augustinus gjorde hans Bekjendtskab ved Tridentinerconcilet og tog sig meget af ham, skjønt man allerede den Gang i Spanien saavel som andensteds havde Øjnene aabne for hans store Uvederhæftighed, hvorpaa Graux meddeler et flagrant Exempel; det fremgaar heraf, at han for at opnaa højere Priser for sine Haandskrifter brugte at foregive, at han havde afskrevet dem efter en gammel Original, selv om denne i Virkeligheden var en Renaissancecopie. Men ogsaa ellers foreligger der saa mange Beviser paa den Samvittighedsløshed og Mangel paa Troskab, hvormed Darmarius fabrikerede sine Copier, at man kun med den største Forsigtighed kan benytte sig af dem, og ved det bekjendte Fragment af Polyb „de legationibus“, som uheldigvis kun foreligger i Copier fra Darmarius' Haand, kan man altsaa ikke vide sig sikker for forsætlige og uforsætlige Forvanskninger af enhver Art.

I Aaret 1671 brændte Bibliotheket i Escurial, og kun Halvdelen af de græske Haandskrifter bleve reddede. Oplysninger om de tabte haves dog i et Katalog fra det 16. Aarhundrede af Nikolaos de la Torre fra Kreta, som var βασιλικὸς ἀντιγραφεύς hos Philip II; det er bevaret i Haandskrift i Escurial i en dobbelt Redaction. Desværre kunde Graux kun constatere Tabet af den Fortegnelse, som Skotlænderen David Colvil udarbejdede omtr. 1620, altsaa da Samlingen havde naaet sit Højdepunct, og som Muratori endnu havde; den er senere gjenfunden i Ambrosiana af Bibliothekaren Ceriani; ogsaa Kataloget over Philip II's private Bibliothek er forsvundet fra Escurial endnu i Midten af dette Aarhundrede. Fra Tiden efter Ildebranden findes der i Escurial et haandskrevet Katalog af Pater Cuenca, hvori ogsaa de sidste Forøgelser ere optagne. Efter Branden søgte man nemlig at raade lidt Bod paa Tabet ved Erhvervelsen af forskjellige Samlinger, hvoraf de vigtigste vare Antonio Covarrubias' og Hertugen af Olivares'. Det sidstnævnte Bibliothek bestod for en Del af Levningerne af den spanske Historieskriver Zunta's Haandskriftsamling, som Philip II i sin Tid ikke kunde bestemme sig til at kjøbe, men som saaledes dog havnede i Escurial; ogsaa ejede Hertugen af Olivares nogle Haandskrifter, der havde tilhørt Alvar Gomez de Castro, Professor i Toledo, som havde ledet de mislykkede Underhandlinger om Kjøbet af Cardinal Mendoza's Samling til Escurial. Paa denne Maade er-

hvervede Escurial endnu efter Branden et og andet værdifuldt Haandskrift. Samlingens nuværende Bestand kjendes af E. Millers omhyggelige Katalog (Paris 1848).

Disse ere, saavidt de i Korthed lod sig gjengive, Resultaterne af Graux's Undersøgelser i Essai sur les origines du fonds Grec de l'Escurial. Bogen, som danner 46. Bind af Bibliothèque de l'école des hautes études, slutter med en Samling af de, tildels uudgivne, Documenter, hvorpaa Fremstillingen støtter sig, og en Oversigt over de nu i Escurial opbevarede Haandskrifter med Hensyn paa deres Herkomst, hvori man har Bogens Resultater i det enkelte ordnede paa en særdeles bekvem og overskuelig Maade.

Det har ikke været muligt her at give nogen Forestilling om den Skarpsindighed og Omsigt, som Løsningen af Opgaven har udkrævet. Men det maa dog bemærkes, at Graux næsten ingen Forarbejder forefandt. Hans Bog maa betegnes som epokegjørende ved Gjenstandens ejendommelige Art og den sikre Methode og skarpe Kritik, hvormed den er behandlet. Han har ikke blot løst sin Hovedopgave fortrinligt, men ogsaa lejlighedsvis givet mangfoldige Bidrag til det litteraire Livs Historie i Renaissancen; han har givet Anvisning paa og banet Vejen til en Række frugtbringende Opgaver, en Anvisning, som forhaabenligt vil blive fulgt.

Kjøbenhavn i Februar 1882. **J. L. Heiberg.**

Bastian Dahl, die lateinische partikel VT. Eine von der norwegischen universität mit der goldenen medaille des kronprinzen belohnte preisschrift. Kristiania. 1882. (Universitetsprogram for 1. Semester 1882). 304 s. 8.

Det kunde synes et tilfældig løsrevet Stykke af den latinske Syntax, der i denne Afhandling er gjort til Gjenstand for Undersøgelse, og det lader sig vel ikke nægte, at der kunde findes Afsnit af den latinske Ordføjningslære, som vilde tilfredsstille mere ved Opgavens Enhed og Sammenhæng. Imidlertid griber Brugen af Conjunctionen *ut* paa saa mange Puncter ind i Sætningsforbindelsen paa Latin, at det lønner sig at følge Forfatteren paa hans møjsommelige Vandring gjennem den uendelige Masse Enkeltheder. Henved hundrede forskjellige Anvendelser af „Partiklen" *ut* opføres af Forfatteren og indordnes i Grupper efter de paagjældende Forbindelsers Art. En stor Mængde Exempler, samlede med største Flid og ordnede omhyggelig, tjene til i hvert enkelt Tilfælde at oplyse Sprogbrugen hos de latinske Forfattere med, som det synes, overvejende Hensyn til den ældre

Tids Sprog, navnlig Plautus's; til Dels har her de af Forfatteren benyttede Kilder maaske spillet en Rolle, men det er en Selvfølge, at den ældste Tids Sprogbrug frembyder Interesse i mange Henseender og derfor fuldt vel fortjener særlig Opmærksomhed. Paa mange Puncter i Undersøgelsens Gang berøres interessante Spørgsmaal og Phænomener, saaledes Brugen af Indicativ i ældre Latin i Sætninger, der efter senere Tids Sprogbrug sættes i Conjunctiv som afhængige Spørgesætninger (S. 17 ff.). Et andet Sted bestræber Forfatteren sig for at bringe Conjunctivens Betydning i Sætninger med *ut* i Overensstemmelse med de Resultater, hvortil den sammenlignende Forskning over de ældste Sprogs Syntax nogenlunde sikkert kan antages at være kommen med Hensyn til Udviklingen af Conjunctivens Betydning i det hele; særlig dvæler Forf. ved Forholdet mellem Conjunctivens forskjellige Betydning i Hensigts- og Følgesætninger.

Det vil ikke være muligt her at gjennemgaa de mange enkelte Anvendelser af *ut* eller gaa nøjere ind paa den Orden og Sammenhæng, hvori de ere fremstillede. Overalt er der en rig Samling af oplysende Exempler, der ogsaa vil være meget nyttig for senere Arbejder over mange Afsnit af Syntaxen. Men det kan maaske være Stedet her at dvæle lidt ved et ganske enkelt Punct nemlig Brugen af, hvad Forfatteren kalder *ut explicativum*, som behandles S. 251—266.

Det er bekjendt, at der i de almindelige latinske Grammatiker til Gjenstandssætninger regnes — foruden andre — ogsaa Sætninger med *ut* afhængige af Verber, der betegne, at noget sker og hændes, samt tillige Sætninger med *ut* afhængige af Udtryk, der ere sammensatte af et Substantiv eller Pronomen og Verbet *esse* og betegne et lignende Forhold af, at noget sker eller er Tilfældet. Som Exempler paa den sidste Art af Sætninger med *ut* anføres f. Ex. i Madvigs lat. Sproglære: *est hoc commune vitium*, *ut*..., og: *mos est hominum*, *ut*..., og: *cultus deorum est optimus*, *ut*..., og: *altera est res*, *ut* (den anden Ting er, at)..., og: *fuit hoc in M. Crasso*, *ut*... Dertil er i de sidste Udgaver af Madvigs Spr. føjet et Exempel af Cic. *in Pison.* 81: *habet hoc virtus*, *ut pulchritudo ejus etiam in hoste posita delectet*, og i Reglens Ord er gjort en Tilføjelse: „eller paa lignende Maade ved andre Verber“, som en Antydning af, at Reglen strækker sig videre. Mange ville ogsaa kjende Exempler som følgende: (Liv. 32, 34, 5) *Aetoli hunc antiquitus morem servant*, *ut adversus socios juventutem suam militare sinant* (tilføjet i 7de Udgave af Madvigs Spr.), hvor altsaa den almindelige Angivelse af, at noget finder Sted, er udtrykt i en Sætning med et andet Verbum end esse. — Der synes med Hensyn til de to nævnte Arter af Sætninger at kunne gjøres en berettiget Indvending mod den sædvanlige Betegnelse af Afhængighedsforholdet; thi dette, at der i Hovedsætningen angives, at noget finder Sted, er et altfor ubestemt Begreb til, at man

ret kan sige, at det gaar ud paa noget andet, særlig da, naar man vil hævde, at dette andet skal være Gjenstand derfor („Gjenstandssætning"). Det kan ikke nægtes, at det er et mindre heldigt Navn, naar man betegner slige Sætninger (ved *verba accidendi* og ved sammensatte Udtryk med *esse*) som Gjenstandssætninger, men det er nu en Gang blevet Brug, og Navnet gjør jo ikke synderligt til Sagen.

Men man synes heller ikke godt at kunne for alle Exemplers Vedkommende opretholde den Betragtning, hvorfra man er gaaet ud ved at sammenstille de her særlig behandlede *ut*-Sætninger med dem, der ere afhængige af *verba accidendi.* Naar vi nemlig betragte et Exempel som: *cultus deorum est optimus, ut..*, saa indeholdes deri ikke, som i *mos est, ut..*, en Betegnelse af noget stedfindende, der „gaar ud paa noget andet", men Sætningen med *ut* tjener kun til at forklare, hvori den bedste Gudsdyrkelse bestaar; ligeledes er i Exemplerne *fuit hoc in M. Crasso, ut..* og *habet hoc virtus, ut..* Sætningen med *ut* en Forklaring til *hoc* og indeholder Anførelsen af et Factum, der i det foregaaende er antydet ved *hoc*; det samme gjælder om *Aetoli hunc morem servant, ut..*, hvor Bisætningen forklarer det sammensatte Udtryk *hunc morem.* Paa saadanne forklarende Sætninger med *ut* har Forf. samlet en Mængde Exempler med Benyttelse væsentlig af en Afhandling af C. J. Grysar i Zeitschrift für die oesterreichischen Gymnasien VII, 1856, S. 336 ff.[1]) Man vilde til denne Art af Bisætninger ogsaa kunne regne et Exempel som følgende: (Cic. *leg.* I, 2, 5) *mihi videris ... patriae debere hoc munus, ut ea, quae salva per te est, per te eundem sit ornata*, for saa vidt der ikke i Ordet *munus* maaske ligger Betegnelsen af en Virken, der gaar ud paa noget, hvorved Sætningen med *ut* bliver at forklare paa anden Maade. Der er andre Tilfælde, i hvilke man ogsaa maa være varsom med i en Sætning med *ut* at ville se en forklarende Sætning, nemlig i alle dem, hvor det demonstrative Pronomen i Hovedsætningen har Betydning af en saadan, f. Ex. *in eam fortunam devenimus, ut..*, hvor den afhængige Sætning, som jo ogsaa almindelig gjøres, bør opfattes som en Følgesætning. Men udskiller man saadanne Tilfælde, og henregner man *mos est* og lignende Udtryk for et almindelig stedfindende Forhold til samme Kategori som *verba accidendi*[2]), bliver der et anseeligt Antal Steder tilbage, hvor man med rette kan tale om for-

---

[1]) Man maatte altsaa udskille disse Sætninger som en egen Art, bestemt ved den for dem særegne Brug af *ut*, og man maatte nærmere undersøge den mulige Forskjel mellem Brugen af disse Sætninger og af Sætninger med quod eller af Acc. med Inf., enkelt Infinitiv og Gerundium afhængig af et Substantiv (se Grysar, S. 340 f.).

[2]) Derhen maatte vel ogsaa regnes Udtryk som *locus est, ut...* (f. Ex. *de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur ...* Cic. *Rosc. A.* § 33).

klarende Sætninger med *ut* eller Sætninger med *ut explicativum*. Vi ville af Forf.s Exempler fremhæve nogle uden nærmere at gaa ind paa det særlige ved enkelte af dem: (Cic. *Verr.* I, § 68) *Quod si hoc jure legati populi Romani in socios nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret, quidvis esse perpeti satius* ...; (Cic. *fam.* V, 15, 4) *Sin illa te res cruciat, quae magis amoris est, ut eorum, qui occiderunt, miserias lugeas* .... (Cic. *Brut.* § 276) *Duo* (to Fortrin) *summe tenuit, ut et rem illustraret disserendo et animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate*; (Cic. *Verr.* I, § 26) *Quod* (fordi) *habet lex in se molestissimum, bis ut causa dicatur.* Hertil kunde føjes et meget læst Sted hos Cic. (*Catil.* III, 21) *Illud vero nonne* [*ita*] *praesens est,* [*ut nutu Jovis* ... *factum esse videatur*], *ut, cum hodierno die* ..., *eo ipso tempore signum statueretur* og et andet Sted, hvor Sætningen med *ut* maa siges at forklare et foregaaende (infinitivisk) Verbum (med dertil føjet demonstrativt Object): (Cic. *Rosc. A.* § 127) *Ego haec omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut* ... *fingeret, ut* ... *diceret, ut* ... *passus non sit.* Det, der her angives, er ikke Gjenstanden for Handlingen, men det, hvori Handlingen bestaar („nemlig, at ...").

Med dette lille Tillæg til de af Forf. anførte talrige Exempler ville vi slutte disse Linier, der skulle henlede Opmærksomheden paa et med stor Flid og Benyttelse af mangfoldige Kilder udarbejdet, fortjenstligt Skrift. **C. J.**

Lothringischer Psalter, altfranzösische Übersetzung des XIV Jahrhunderts, mit einer grammatischen Einleitung . . . und einem Glossar zum ersten Mal herausg. von **F. Apfelstedt** (Altfranzösische Bibliothek herausg. von **W. Foerster**. IV). Heilbronn, Gebr. Henninger. 1881. LXIII + 177 s. 8.

Den gamle franske litteratur tæller flere oversættelser af Liber Psalmorum; den her udgivne skriver sig fra det 14. årh. og er affattet i lothringsk dialekt. I sproglig henseende er den af stor interesse, og udgiverens opmærksomhed har også særligt været rettet på at göre rede for dens betydning i fonetisk og morfologisk henseende. Den indholdsrige indledning, der falder i to hovedafsnit *Lautlehre* og *Formenlehre*, giver en fuldstændig og pålidelig oversigt over alle de specielle lothringske former, der forekomme i teksten, og indeholder mange interessante og ny bemærkninger. Udg. indskrænker sig nu ikke alene til at behandle det ældre sprog; han tager også stadigt hensyn til de

moderne *patois* og der er således her for förste gang givet grundtrækkene af en historisk lothringsk grammatik; hermed turde bogens betydning tilstrækkelig være antydet. Jeg skal endnu tilföje, at selve teksten, som af den gamle oversætter er forsynet med en interessant fortale, synes at være besörget med stor omhu, og bogen gör således som helhed sin forfatter stor ære. — Apfelstedt meddeler, at W. Foerster har ydet ham stor hjælp under udgivelsen, og alle romanister må vide denne udmærkede forsker tak for den dygtige måde, på hvilken han leder udgivelsen af sit „Altfranzösische Bibliothek".

²²/₁₂ 81. K. N.

Altnordisches Handbuch. Litteraturübersicht, Grammatik, Texte, Glossar von Dr. **Oscar Brenner.** Leipzig, T. O. Weigel. 1882. VIII + 248 s. 8.

Då nu snart ett årtionde förflutit, sedan den svenska upplagan, som bekant den senaste, af Ludv. Wimmers Fornnordiska Formlära utkom och den nordiska språkforskningen sedan dess tagit jättesteg framåt, är det helt naturligt, att denna för sin tid utmärkta lärobok i det isländsk-norska fornspråket med afseende på ljudläran hunnit i ej oväsentlig mon föråldras. Det var därför med en viss nyfikenhet, man af docenten vid Münchens universitet, dr. Oscar Brenner, förut bekant såsom texteditor och kulturhistoriker, mottog en ny grammatik, som enligt förf:s förord tillgodogjort sig de nyare forskningarna. Man gjorde sig naturligtvis förhoppningar om att här förefinna en lärobok, som man utan kommentarier och varningar kunde sätta i handen på nybegynnaren. Tyvärr ha dessa förhoppningar ej blifvit uppfylda.

Arbetet börjar godt med en kortfattad öfversikt öfver den norsk-isländska[1]) literaturen på 23 sidor, hvilken är värd allt erkännande. Därpå följer en sammanställning af de viktigaste filologiska hjälpmedlen för fornnordiskans studium. I synnerhet för tyska läsare hade det kanske varit lämpligt att något karaktärisera de olika arbetena.

Kännbar är bristen på index till ljud- och böjningsläran; icke ens i ordboken gifvas några hänvisningar till grammatiken, hvilka dock för nybegynnare — och endast för sådana är ju boken afsedd — skulle varit välkomna.

Då på den senare tiden den vetenskapliga språkforskningen hufvudsakligen sysslat med ljudläran och där gjort så viktiga

---

[1]) Förf. tar nämligen „altnordisch" i samma bemärkelse som Wimmer, hvilket här som alltid medför tvetydighet, i synnerhet då förf. ej har något särskildt namn för urnordiskan. Jfr t. ex. s. 46[1] m. fl. st.

framsteg, kan man numera ställa ganska stora fordringar på framställningen af denna grammatikens del. Därför är det med ledsnad man finner, att förf. åstadkommit så litet. I läran om skriften visar sig förf. vara en god handskriftkännare, men själfva ljudläran är full af fel och dessutom så oredigt uppstäld, att den som ej på förhand vet, hvarom här är fråga, svårligen skall kunna komma till någon klarhet.

S. 33 not. antar förf., att *i* i *jǫrð*, *sjá* o. s. v. först sent förlorat sin fulla vokalkvalitet, emedan *i* i det förstnämda ordet allitererar med vokal. Detta är ej bevisande, ty alliterationen kan ju lika väl äga rum, om *i* är halfvokal. „Gutturalt“ *r*, s. 36_7, har fornnordiskan knappast haft, jfr Hoffory i Arkiv for nord. fil. I, 42.

Uppställningen af afljudsserierna s. 37 ff. liksom framdeles i formläran är oredig. Då inom de germanska grammatikerna — jfr Braunes got., Pauls mht. och Sievers ags. gramm. — en viss ordning börjat stadga sig och denna ordning har en förnuftig grund i rötternas karaktär, vore det önskligt, att den blefve genomförd, så att man ej för hvarje ny grammatik behöfde belasta minnet med, hvad där menas med 1^a, 2^a o. s. v. afljudsserien. Det samma gäller ock om de olika afljudsstadierna. Förf. sammanför under första afljudsserien ord af indoeurop. rotformen *ex*, *en-er* och *enx-erx* i normalstadiet, hos Braune, Paul och Sievers 5^e, 4^e och 3^e. 2^a och 3^e som ha ieur. rotformen *eix* og *eux*, BPS 1^a och 2^a, sägas vara underafdelningar af den 1^a. Den 4^e motsvarar BPS 6^e, den 5^e Braunes 7^e. Det svaga stadiet kallas det första och ställes först, hvilket redan i och för sig numera torde vara olämpligt.

Imperativer såsom *bitt*, *sprikk* ha svårligen en ljudlagsenlig vokal, så att dylika former skulle bilda undantag från regeln *i* > *e* före *pp tt kk* < *mp nt nk*, såsom s. 37^{23} antages, utan i dem föreligger analogibildning efter formerna med oassimilerad nasal. S. 37_{13} antages *u* i *bundenn* o. s. v. vara sekundärt i förhållande till *o* i *folgenn*, och till följd af denna uppfattning säges *o* vara „wiederhergestellt“ i *sokkenn* o. dyl.; *o* i *folgenn* är ju *a*-omljud af *u*, som i *bundenn* skyddats af efterföljande nasal + kons. På formerna *fulgum*, *fylgi* s. 37_{11-9}, hvilka visserligen skulle vara de ljudlagsenligt utvecklade, känner jag ej några citat (verbet har ju till följd af *h*-ets förlust fått ett ursprungligt afljud i isl., *fálum-fæli*); men finnas de, hvilket jag tills vidare betviflar, så kan *fylgi* naturligen ej vara utveckladt „direkt ur *folgi*“. S. 38_{15} är det ej „*ai* vanligen skrifvet *ei*“ som kontraherats till *á* före *h*, utan denna kontraktion har naturligtvis inträdt redan i urnord. före *i*-omljudstiden, jfr Paul i Beiträge VI, 99. Det samma är förhållandet med kontraktionen af *ai* > *á*, ej *æ* — jfr t. ex. *vá*, medan *æ* nog bara är omljud af *á* — före *v*. Däremot ha former såsom *sté*, *helgra* ej kunnat uppkomma förr än efter *i*-omljudets värkan. Här liksom annorstädes äro således

sammanförda företeelser från skilda perioder af språkutvecklingen. **Men** det ofvan anförda uttrycket „*ai* vanligen skrifvet *ei*“ förstår **jag** öfverhufvud ej. Är det förf:s mening, att *ei* i isl. uttalats *ai*? **Det** är väl tvärtom troligt, att *i*-ets omljudande värkan i denna **nära** förbindelse visat sig tidigare än annorstädes, såsom *u*-omljudet nog inträdt först i förbindelsen *au* > *ǫu*, då denna diftong **hunnit** med att *i*-omljudas *ǫu* > *øy*. I öfversikten öfver de ieur. **konsonantljuden** § 8 fattas explosivæ tenues aspiratæ, jfr Kluge i **Kuhns** zs. XXVI, 88. S. 41^{9} kallas *sch*-ljudet interdentalt. § 9 **liksom** annorstädes gör sig bristen på exempel gällande.

Grundformer eller genomgångsformer uppställas ofta, hvilka **äro** högst problematiska eller uppenbart oriktiga. Så t. ex. s. 42_{7} **gebām* > **gebau* > *gefa*, **þām* > **þau* > *þó* — formen *þó* utgår väl närmast från *þauh* liksom *fló* < **flauh*, *smó* < **smauh* o. s. v., jfr Leffler i N. Tidskr. for fil. n. r. V, 78; s. 46^{5} **dagas* < **dagasja*, s. 48^{17} *dags* < **dages* (**dagas*) < **dagessa* (**dagassa*); s. 56_{16} **eohor*; s. 57^{14} **gjerva*, **girva* — om detta verb jfr Noreen i Svenska landsmålen I, 692; s. 72_{21} *fjórir* < **fehorir*, *fjǫgur* < **feogvor*. Öfverhufvud tyckes förf. anse *h*-ljudet vara lämpligt att hjälpa ur många svårigheter; mycket olika ljud få öfvergå till *h*. Så snart nämligen till följd af konsonanthopning i synkoperade former ett medljud bortfaller och sedan de osynkoperade formerna analogibildas därefter, låter förf. i stället de ifrågavarande ljuden i de osynkoperade formerna öfvergå till *h* för att sedan försvinna. Så finna vi, förutom det ofvan nämda **fehorir*, s. 59_{11}, 72^{21} *hvárr* < **hvahar* = got. *hvaþar*, s. 72_{14-13} **ísarn* > **iharn* > *járn*, **unsar* > **ūhar* > *uar*, s. 238^{5} **ufrinn* > **uhrinn* > **ōrinn* > *œrinn*. Pronomen *sjá* får s. 117^{10} och 72_{14} en rätt egendomlig förklaring. Genom „förstärkning“ af *sa*-, den förut angifna stammen till *sá*, uppstår *sasa*, som sedan genom någon besynnerlig ödets lek får utvecklingen **sesa* > **seha* > *sjá*. Dock har förf. efter denna sistnämda formserie, men ej efter formen *sasa*, satt frågetecken. Äfven eljes förekomma mycket ofta, både i ljud- og böjningsläran, grundformer, hvilkas natur är tvifvelaktig, utan att detta angifves, men att uppräkna alla skulle här föra oss för långt.

S. 42_{3} *þat* motsvarar got. *þata*, har således *t* kvar, emedan det skyddats af ursprunglig efterföljande vokal. S. 46^{8} upptages *ei* (*ej*) bland de urgermanska diftongerna, fastän ieur. *ei* där ju blifvit *ī* och nord. *ei* ännu ej uppkommit. S. 47^{11} i prep. *ór* kan väl den långa vokalen svårligen vara gammal, jfr. Noreen i Arkiv for nord. fil. I, 177 f. S. 48^{5} *synð*, s. 49^{2} *synðogr*, har väl tillförts nordiskan i redan omljudd och synkoperad form, jfr Oxforderordboken s. 614. Dativformen utan ändelse *dag* s. 49^{20} kan svårligen utgå från en form **dagā*. Möjligen ha vi att ansätta ieur. -*oi* och -*ei*, urnord. *ai* > *e* (Tunestenens *Voduride*, Varnumstenens *Hite*) och *ī* > — med omljud, altså **dagai* >

**dage* och **dagī* > **deg*, hvarefter sammanblandning af formerna ägt rum, jfr Sievers i Paul-Braunes Beiträge VIII, 331.

Hvad menas s. 50[19] med öfvergången *vi* > *ø*? S. 52[23] borde öfvergången *o* > *ø* såsom yngre, specielt isl.-norsk och troligen endast analogibildning, ha skiljts från de samnordiska *i*-omljudsföreteelserna. Germanskt *o* kan ej råka ut för samnordiskt *i*-omljud, då det uppkommit genom *a*-omljud af *u*. *o* > *y* här liksom annorstädes och *ø* > *y* s. 52_9 är oriktigt, ty växlingen mellan *y* och *ø* beror på germ. växel mellan *u* och *o*, t. ex. *synir* < sg. *sunr*, *sønir* < sg. *sonr*, jfr Wimmer, småbidrag (d. philol.-hist. Samfunds Mindeskr.) s. 180. S. 53[3] är väl ej troligt, att omljudet „uteblifvit“, utan det har väl upphäfts till följd af systemtvång, *kallaði* efter ind. o. s. v. Orden på *-ari* äro svåra att förstå, ty då de äro *ja*-stammar och således måste ha haft omljud i alla former, kan här ej analogibildning komma i fråga, utan förmodligen har en ljudlag varit värksam, enligt hvilken *ę* > *a* före *r* i obetonad stafvelse, jfr Noreen, Om behandl. af lång vokal etc. s. 8, not. 1. Att i former såsom *farinn*, *farið* s. 53[19] ändelsen haft germanskt *i* och den oomljudda vokalen i stamstafvelsen således endast beror på analogi, har Noreen nu nyligen på ett öfvertygande sätt ådagalagt i Arkiv for nord. fil. I, 150 ff., förut antydt af Sievers i Beiträge V, 157 not. 1. S. 53_{11} antages öfvergången *i* > *y* blott framkallas af efterföljande *v*. Att emellertid äfven *u* har denna förmåga, nämligen då det understödes af föregående labial, har Hoffory gjort troligt i Tidskr. for fil. n. r. III, 296. Därigenom förklaras *sykn* — nämligen ur former såsom *syknum* — *syll*, *syster* s. 61[18], *mykill* s. 62_{10} m. fl. Den sällsynta formen *sykere* kan bero på analogi efter **sykum* < *svikum*. Om *symja* se Sievers i Beitr. VIII, 86. I *kykvendi*, *kykr*, *tysvar*, *ýkva* ha vi däremot, såsom ock i noten påpekas, vanligt, ej „sporadiskt“, *v*-omljud, och att *v* faller bort före *y*, är ju alldeles lagenligt.

S. 55_8 *vórr* är väl en kompromissform af *órr* och *várr*. S. 56 gör förf. en egendomlig skilnad mellan brytning och epentes. Brytningen, säger han, äger blott rum framför *l* och *r*, hvilka ljud „alt efter omgifningen“ ha „*a*-, *i*- l. *u*-färg“. „Följer på *l* l. *r* ännu en konsonant, så rätta sig *l*, *r* ej efter föregående *e* utan ha *a*-färg och inskjuta därför ett, i början svagt betonadt, *a*: **berga* > *bearga* — — följer på *r* l. *l* ett *v* l. *u* / *o*, så få *r*, *l* *ǫ*-färg och inskjutes därför ett *ǫ*: **ferður* > **feǫrður*“ — liksom ej äfven i detta exempel konsonant följde närmast på *r*! Däremot får man *geof* < **gefo* genom epentes af *o*. Denna uppfattning förefaller i hög grad konstlad och onaturlig. Det är otvifvelaktigt alt en och samma företeelse, som tyckes vara oberoende af efterföljande konsonant, enär den förekommer framför konsonanter af alla slag. Troligen inträdde den öfveralt, där gammalt *e* i betonad stafvelse följdes af *a* eller *o* eller *u* i nästa stafvelse samt ej föregicks af *v* eller *r* — jfr Leffler,

Om *v*-omljudet af *ĭ*, *ī* och *ei* s. 61 — fast det ursprungliga förhållandet sedan rubbats af analogibildningar. S. 57[2] antages 2[a] sg. präs. *gellr* i stället för **gillr* vara analogibildning efter *gefa*, *gaf*, *sverfa*, *svarf* eller *fara ferr;* jag förstår ej här förf.s tankegång. S. 58, § 19, d) är framställningen af vokalförlängningen före *l* + konsonant oredig och delvis oriktig. *a* och *u* skulle förlängas blott framför *lm*, *ls* och *lf*, men *ja*, *jǫ* och *o* jämväl före *lk*, *lg* och *lp*. Hvad gör förf. då af sådana former som *skálkr*, *gálgi*, *skáld*, *áln*? Såsom Wimmer, Fornnord. forml. § 16, c) anger, är förlängningen af hvarje hård vokal regel framför *lk*, *lg*, *lp*, *lf* och *lm* — blott få bekanta undantag finnas, troligen alla beroende på analogibildning — sporadisk är den framför *ld*, *ln*, *ls*.

För att förklara omljudet i *hǫrr*, *gǫrr* låter förf. s. 60 not. den gamla ändelsens *a* efter *v* öfvergå till *o*, *u;* likaså får s. 216[24], 47_{14} *e* i *hirðer* uppkomma ur ändelsens *a* efter *i*. Hvarför utan någon anledning antaga så exempellösa öfvergångar? En öfvergång *e* > *o* (*u*) i obetonad stafvelse efter *v* s. 61[7]: *dǫgorðr* < *dagverðr*, *hotvetna* < *hvetvetna* m. fl. förefaller ej häller trolig, utan i stället föreligger väl det ej sällsynta vokalbortfallet i obetonad stafvelse — jfr *Barðr* < *Barrøðr*, *Gormr* < *Goðormr* — hvarefter halfvokalen *v* fått fullt vokalvärde *u* framför konsonant, jfr Noreen, Svenska landsmålen I, 694. Om formerna *ifir*, *firir* s. 62_{11} se Noreen i Arkiv for nord. fil. I, 168 not. 3.

S. 64[7] uppställes *mf* > *mm* såsom allmän ljudlag, medan det enda exemplet är det anförda *fimm*, hvilket ej kan vara bevisande till följd af den oklarhet, som häftar vid räkneordens etymologi. Ord såsom *stúfr* och det anförda *fífl* tyckas tvärtom tala för, att *m* framför *f* föll bort med ersättningsförlängning. S. 64, 13) antages „*lt* > *tt* (*t*) i *lítit* (i st. f. *lítitt*), *mikit*". Att här någon ljudlag skulle föreligga, är omöjligt, då förbindelsen *lt* ju tåles särdeles väl både i betonade och obetonade stafvelser, utan de anförda formerna liksom *mikinn*, *lítinn* bero väl på anslutning till adjektiven på *-inn -it*, hvilken analogibildning i svenskan alldeles utträngt de ursprungliga formerna. S. 64, 14) 15) antages *rr* och *tt* i former såsom *blárr*, *blátt* bero på assimilation. Vi måste väl i stället antaga förlängning af *r*, *t* och *s* efter lång vokal, fast någon bestämd lag, som begränsar fallen, ännu ej är funnen. Ty denna förlängning inträder ju ofta i former, där ingen tanke på assimilation kan finnas, t. ex. *þótt* < *þó at*, *búss* för *bús*, jfr § 26, 4) 7).

S. 69[17] uppställes ljudlagen, att *g* bortfaller i slutljud; *g*-et i *dag* skall bero på systemtvång från *dagr*, *dags*, *degi*. I *sté*, *fló* o. s. v. är det till följd af den grammatiska växlingen *h*, ej *g*, hvilket här liksom alltid i slutljud bortfallit. Däremot har i *dag* gentemot *lá*, *frá* m. fl. *g* skyddats af ursprungligen efterföljande vokal. S. 69[21] säges *n* ha bortfallit i slutljud, äfven där det ursprungligen skyddats af vokal. Att detta ej är fallet, bevisa

sådana former som det anförda *blindan* m. fl. Prep. *á* förklaras ur *an*, i isolerad ställning jämte det proklitiska *ana*, jfr Axel Kock, Om några atona s. 19 ff. Former som *augu* got. *augôna*, *bæri* got. *bêreina* äro nog analogibildningar, jfr Bugge, Rökstenen s. 27, Leffler i N. Tidskr. for fil. n. r. V, 77, såsom de ju ock äro nästan uteslutande egendomliga för västnordiskan.

S. 72_{15}, 127 i 3e sg. ind. *gefr* föreligger naturligtvis ej någon utveckling *ð* > *r*, såsom förf. antar, utan en analogibildning efter 2[a] sg.; likaså torde 2[a] pl. *gefer* lämpligast betraktas såsom analogibildning efter pronomen *ér*, *þér*, liksom *gefet* efter *it*, *þit*, jfr Leffler anf. st. s. 78.

S. 78—151 innehålla böjningsläran. Här har förf. att hålla sig till allmänt kända fakta, hvarför man naturligtvis ej behöfver finna så många oriktigheter som i ljudläran. Emellertid måste man äfven här anmärka, att uppställningen i allmänhet är oredig och opraktisk, reglerna ej tillbörligt preciserade. I texten anförda exempel och ändelser äro blott delvis utmärkta genom kursivering. Exempelsamlingarna innehålla ett och annat utöfver Wimmers, men äro i de flesta fall ej så talrika. Fullständighet afses högst sällan, ej ens, där den vore särdeles önsklig, t. ex. § 57, 2); 61, 2); 70, 2); 86. Äfven af de starka verben vill man gärna ha en fullständig förteckning. Att § 88 formerna *mit*, *mér* alldeles saknas, är väl ej häller på sin plats. I allmänhet är här liksom i ljudläran mera hänsyn tagen till den efterklassiska isländskan än hos Wimmer, men de olika periodernas språk är ej tillbörligt skarpt åtskildt, så man har svårt att få en klar bild af utvecklingen.

Genast början bjuder på en egendomlig anordning af nominalstammarne. Förf. sätter nämligen likhetstecken ej blott mellan vokaliska och starka stammar, utan ock mellan konsonantiska och svaga. Bland de vokaliska skiljes ej tillräckligt mellan *a*- och *ō*-stammarne — de senare af förf. kallade *ā*-stammar — se § 34. § 55 uppställes en „Mischdeklination" där *ō*- och *i*-stammar, äfven *mǫrk*, sammanföras; detta torde åtminstone från historisk synpunkt vara olämpligt.

§ 67 ff. kommer den egendomliga sammanställningen af *an*-, *ōn*-, *īn*-, *nd*-, *r*- och enstafviga konsonantstammar i en deklination, som förf. kallar den „svaga (fattigare, konsonantiska)", med ett gemensamt ändelseskema, de enstafviga konsonantstammarnes. Hur nybegynnaren skall kunna komma till någon reda i detta virrvarr, är svårt att forstå.

§ 90, 1) borde ej *hinn* utan vidare ha sammanstälts med *enn*, utan uppförts under 4), jfr Wimmers læseb. 3[e] udg. s. XIX. I pronomens uddljud vill förf. öfveralt sätta *þ* = *ð*; förmodligen har väl växling ägt rum efter betonad och obetonad ställning, jfr Noreen i Sv. landsm. 1,303, Leffler i Tidskr. for fil. n. r. V, 78.

Man har svårt att tro sina ögon, när man § 93 finner *annarr* böjdt: gen. dat. sg. fem. *aðrar*, *aðre*, gen. pl. *aðra*. Och på det ingen må inbilla sig, att här blott en lapsus calami föreligger,

hvilket ju kan vara fallet med *engrum* s. 121, gör förf. i texten ofvanför särskildt uppmärksam på dessa former, liksom äfven s. 110_7 förekommer „gen. pl. *aðra* u. s. w.“

§ 94 antages som vanligt isl. *sjǫu* vara abnormal bildning, sv. *siu* normal. I Arkiv for nord. fil. I, 163 har Noreen nu visat båda formerna vara ljudlagsenligt utvecklade: **sebun* > **sjǫfu* l. **sjufu* med brytning såsom i *gjǫf* och med samma dubbelhet som i *þjǫkkr* — *þjukkr*, hvaraf yngre **sjǫ(w)u* = isl. *sjǫu* och **sju(w)u* = fsv. *siū*. Om *tólf*, här anfördt med oriktig grundform, se Noreen i Sv. landsm. 1,694.

Att man i *søra* m. fl. fått *ø* < *e* § 108, är ej troligt, utan vokalens kvalitet beror väl på anslutning till *róa*, *gróa*; kvantiteten kan ha sin grund i, att första stafvelsen egentligen är reduplikationsstafvelse.

§ 109, 2) ansättes grundformen till *em: *ezmi*, bör vara **izmi* eller [ieur.] **esmi*. Vokalen i *em* kan endast förklaras som analogibildning, liksom i 2ª och 3ᵉ sg. *ert*, *er* — jfr längre ned samma § — det väl är troligast, att analogi från pluralen antingen ensamt bestämt konsonantkvaliteten eller åtminstone afgjort *r*-ets seger.

§ 120, 8) angifves plur. ind. pres. af *muna*, minnas, med preterital i st. f. presensböjning, och böjningen af *unna* angifves oklart: „wie *kann: unnum*, *unna*“; *kann* har ju, i regeln åtminstone, enligt uppgiften i samma § t. o. m. uteslutande, blott preteritala former.

Vid ett sorgfälligt genomgående af exempelsamlingarna torde man nog i ett eller annat fall vilja företaga en annan fördelning. Så t. ex. bör *selja* öfverföras från § 114 till § 113; formen *selda* eller riktigare *sellda* är ljudlagsenlig, jfr Wimmers læsebog 3ᵉ udg. s. IX, Noreen i Sv. landsm. I, 354. § 115 pret. *keypþa* är felaktigt; det bör heta *keypta* och likaledes föras till § 113, jfr Wimmer anf. st., medan presens, såsom också nämnes, hör hemma under § 117, fast ursprungligen tillhörigt *o*-klassen, jfr Paul, Beitr. VII, 145.

Bland icke anmärkta tryckfel, till en del rätt störande, har jag antecknat, förutom här och där felande eller oriktigt satta aksenter och stjärnor: s. 39^{23} *§ 4* läs *§ 6;* s. 56^{18} *auf* l. *auch;* s. 63^{16} är numreringen oriktig; s. 102^{3} bör efter *dat.* inskjutas *ack.;* s. 104^{18} *ra* l. *rar;* s. 104^{22} *a* l. *ra;* s. 118^{12} *fem.* l. *neutr.;* s. 121_{10-9} borde ha utmärkts, att *øngra*, *øngum* äfven förekommer i neutr.; s. 130^{21} *umlautsfähig* l. *ablautsfähig;* s. 142^{16} **kallōz* < *kallar* l. **kallōz* > *kallar;* s. 144^{23} bör kommatecknet efter *hätte* borttagas.

Läsöfningarna s. 161—212 äro rätt väl valda och försedda med noter. Skrifsättet är i början normaliseradt, men närmar sig sedan handskrifternas. Någon poesi finnes ej upptagen. Ordboken tyckes vara fullständig och väl utarbetad.

I ett bihang till läseboken ger förf. prof på runinskrifter från olika tidehvarf, hvilka föranleda åtskilliga anmärkningar. Här liksom s. 75 antar förf. öfvergången *z* > ʀ hafva inträdt först mellan 800 och 1000. Naturligtvis skulle en sammanblanding af typerna ᚱ och ᛉ, som redan förefinnes på Tunestenen, varit omöjlig, om ᛉ ännu betecknat *z*[1]). Denna förväxling gör det t. o. m. sannolikt, att de genom ᚱ och ᛉ betecknade ljuden redan kommit hvarandra mycket nära, och att Bugge har rätt, när han i Tidskr. for Phil. og Pæd. VII, 355 antar rotasismen ha inträdt redan på Gallehus-hornet. S. 214_3, 215^{13} står oriktigt *ǫvair*, inskriften har ᚠᚢᛆᛁᛦ, och s. 215^{17} *sunir*, medan inskriften har ᛋᚢᚾᛁᛦ. Åsikten att gullhornet skulle vara så gammalt som från omkr. 250 torde numera vara alldeles öfvergifven. Äfven andra tidsuppgifter tåla vid en jämkning, t. ex. Rökstenen från omkr. 1100. Sölvesborgstenens *ruti swa* s. 214^{19} är att rätta till *urti vaþ..*, jfr Wimmer, Runeskriftens opr. s. 186 samt Bugge i Vitterh. hist. o. ant. akad:s månadsblad 1877 s. 534. S. 216^{17-18} finnes en transskription af den bekanta versen på Rökstenen, dock utan att den bundna formen påpekas. Rättelser äro där att göra, i det att både *i*- och *u*-omljudet måste hafva värkat, och Rökstenens strängt genomförda skilnad mellan typerna ᚱ och ᛁ visar, att äfven skilnad i ljud måste ha förefunnits.

Helt säkert kan äfven för nybegynnaren grammatiken framställas på ett vetenskapligt sätt, men bättre än föreliggande försök är en elementargrammatik, som uteslutande håller sig till i språket gifna fakta. Brenners bok kan endast användas såsom underlag för undervisningen, och såsom sådant kan den ej täfla med Wimmers Fornnordiska Formlära, som därför, i synnerhet jämförd med förordet till samma författares läsebok, fortfarande intar första platsen. En isl.-norsk lärobok, som står på vetenskapens nuvarande ståndpunkt, sakna vi således ännu.

Upsala i Januari 1883.

Otto Hoppe.

E. s. I Gött. gel. anz. 1883 stück 1,2 har prof. Sievers underkastat Brenners bok en granskning, i hvilken ytterligare åtskilliga oriktigheter finnas påpekade, som ej i det ofvanstående äro omnämda. O. H.

---

[1]) [Om forholdet mellem ᚱ og ᛉ jvf. Wimmer i Kort Udsigt over det philolog.-hist. Samfunds Virksomhed 1876—78, s. 16 ff. Red.]

Studier i den homeriska betydelseläran.

Om betydelsens utvidgning och inskränkning.

Af Konrad Ahlén.

Som bekant, har en del språkforskare åtminstone förr antagit, att språket utvecklat sig ur ett inskränkt antal allmänna begrepp. Så t. ex. har Ferd. Becker i sin skrift das Wort in seiner organischen Verwandlung uppstält tolf hufvudbegrepp, ur hvilka han anser sig kunna härleda alla öfriga begrepp och föreställningar. Häremot hafva andra anmärkt, att begreppen bildar menniskan först genom reflexion och abstraktion ur de individuela föreställningarne, hvilka altså måste föregå begreppet. Denna senare uppfattning är med stor klarhet och styrka i bevisföringen framstäld af Heyse i hans arbete System der Sprache: „Betrachten wir", yttrar han s. 130, „die Wurzel als den einer ganzen Wortfamilie gemeinsamen Grundstoff, so muss ihre Bedeutung allerdings allgemeiner d. h. unbestimmter erscheinen als die jedes einzelnen daraus hervorgebildeten Wortes; zunächst formell, dann aber auch materiell, weil Form und Materie sich nicht absolut trennen lassen und durch die formelle Beschränkung auch der Inhalt selbst ein anderer wird. Denken wir uns die Wurzel hingegen in ihrer Entstehung als das Product einer durch sinnliche Wahrnehmung erzeugten Anschauung, so müssen wir sie im Gegentheil für den Ausdruck von etwas ganz Individuellem und Besonderem halten. Sie ist allgemeiner, wager als jedes daraus entwickelte Wort, und dennoch ihrem ursprünglichen Inhalte nach individueller, sinnlich anschaulicher, unmittelbar lebendiger". Vidare heter det: „Der Fortgang ist in der Regel der von dem Einzelnen der sinnlichen Wahrnehmung zum mehr oder minder Allgemeinen der Anschauung und Vorstellung und von diesem zurück zum Besonderen".

Det är dessa båda sidor af det grekiska språkets utveckling hos Homerus, af hvilka här nedan några drag skola

framställas. Af ämnets begränsning framgår, att afsigten endast är att påpeka, i hvad riktning de sekundära betydelserna hos vissa klasser af ord hos Homerus utvecklat sig ur den i det homeriska språket förekommande grundbetydelsen eller ur den ursprungliga rotens betydelse, sådan den förekommer utpräglad i bestämda inom grekiskan befintliga ord, ej ur de ursprungliga indogermaniska rötterna sjelfva. Däraf följer också sjelfklart, att under en så långt framskriden period af språkets utveckling, som den homeriska, den senare riktningen i språkets utveckling d. ä. inskränkning af en allmännare betydelse hos orden måste vara lika vanligt förekommande — och är i sjelfva verket ännu vanligare, såsom också Max Müller anmärker[1]) — som utvidgning af en mera individuel betydelse till en allmännare.

Som vid substantiven betydelsen är mera bestämd och fast, under det att densamma vid verb och adjektiv är i oändlighet skiftande, så hafva vi hufvudsakligen och med större fullständighet sökt behandla de förra; vid de senare däremot har den ena eller andra riktningen i betydelse-utvecklingen mera exempelvis antydts.

En vigtig faktor, måhända den vigtigaste i språkets utveckling, nämligen metaforen, är äfven för det slag af betydelsens utveckling, som här är i fråga, af genomgripande betydelse, i det den utvidgade betydelsen ofta eller i de flesta fall uppkommit ur eller förmedlats genom en metafor. Det kan därför stundom vara svårt att afgöra, om man skall antaga, att en betydelse-utvidgning verkligen föreligger, eller om ordets betydelse bör anses såsom metaforisk, d. v. s. att det bildlika uttrycket såsom sådant lefver qvar, att bilden stått klar och lefvande för den talandes föreställning, t. ex. i sådana uttryck som: *ὀφθαλμῶν βολαί*, δ, 150; *ὀπιπεύεις πολέμοιο γεφύρας*, *Δ*, 371; *κόρυθος μέτωπον*, *Π*, 70, jfr. *κόμην ἐλαίης*, ψ, 195; *νῶτα θαλάσσης*, *Β*, 159; *οὔατα αὐτοῦ* (δέπαος), *Λ*, 633; *ἐπ' ὀφρύσι Καλλικολώνης*, *Υ*, 151; *ὑπαὶ πόδα νείατον Ἴδης*, *Β*, 824; *πόδα*

---

[1]) Lectures 352: „The specialization of general roots is more common than generalization of special roots, though both processes must be admitted“.

νηὸς ἐνόμων, κ, 32; ποταμοῖο κατὰ στόμα, ε, 441; κρατὸς ἀπ' Οὐλύμποιο, Υ, 5; πεῖραρ ὀϊζύος, ε, 289, πολέμοιο, νίκης etc.; πύργοι Ἀχαιῶν, Δ, 347. ῥίζαι (ὀφθαλμοῦ), ι, 390. — νεῶν ὀρθοκραιράων, Σ, 3; νῆες μιλτοπάρῃοι, Β, 637; νέας φοινικοπαρῄους etc.; ἀθάνατοι δόμοι, δ, 79. — πύλαι μύχον οὐρανοῦ, Ε, 749; ἀπουρίσσουσιν ἀρούρας, Χ, 489. Andra exempel återfinnas längre ned.

I. Efter dessa anmärkningar öfvergå vi till ämnet och behandla först det slag af betydelseförändring, som består i betydelsens **utvidgning** (generalisation). Hos substantiven gestaltar sig denna utvidgning ungefär så, att den ursprungliga betydelsen från att beteckna ett visst föremål eller en art af föremål utvidgar sig till att beteckna den klass eller det slägte, i hvars omfång föremålet (arten) ingår. Men det är klart, att betydelseutvidgningen i dess i oändlighet skiftande mångfald af former ej följer logikens lagar, hvadan den nu angifna normen för betydelsens utvidgning endast afser riktningen af betydelseutvecklingens gång i största allmänhet.

Af sådana substantiv, som beteckna personer, betyder t. ex. αἰπόλος egentligen (troligtvis) getherde (αἴξ), men genom betydelsens utvidgning kom ordet att beteckna herde i allmänhet, hvadan sålunda den ursprungliga betydelsen fallit ur minnet (abstraherats), såsom bestämningen αἰγῶν, som vanligen därmed förenas, antyder. Enligt andra skulle ordet eg. betyda fåraherde (αϝι = οϝι (*ovis*); Meyer, Curt. Stud. VIII, 120 ff.); utvidgningen blifver enahanda, ehuru genom bestämningen αἰγῶν en motsägelse skulle uppstå. Samma betydelseutvidgning kan möjligen förefinnas äfven i βουκόλος (βοῦς) eg. ox-(ko-)herde, åtminstone förekommer det däraf härledda verbet βουκολέω i med. i den allmänna betydelsen beta: ἵπποι βουκολέοντο, Υ, 221. αἰχμητής (αἰχμή) eg. den, som kämpar med lans, sedan kämpe, i allm.: χεῖρας αἰχμητὴν ἔμεναι, π, 242; såsom adj. har ordet den generela betydelsen tapper. Om ἀκοντιστής äfven haft en utvidgad betydelse, kan ej ses hos Homerus, hos hvilken ordet blott träffas på ett par ställen; men det beslägtade verbet ἀκοντίζω användes

ej blott om den, som strider med ἀκόντιον, ἄκων, utan äfven om den, som kämpar med αἰχμή, δόρυ, ἔγχος, Δ, 496; Μ, 44 etc. Att dessa ord, såsom ock i allmänhet ord, som äro uttryck för handlingar och föremål, som röra krig och strid, i följd af deras flitiga användning lätt skulle få en generel betydelse, är klart däraf, att beträffande sådana ord den i roten liggande betydelsen lätt glömmes, på samma sätt som i bildlika uttryck bilden förbleknar och slutligen nötes bort genom ett flitigare bruk.

χαλκεύς (χαλκός) eg. kopparslagare, sedan utvidgadt till metallarbetare i allmänhet, t. ex. guldsmed, γ, 432. Likaså betyder χάλκευον, Σ, 400 tydligen blott tillverkade och χαλκεών, θ, 273 smedja, χαλκήιον smedja och smidesredskap utan någon särskilt bibetydelse (af „koppar“). Då koppar var den ursprungligen allmännast förekommande metallen, så var det naturligt, att därifrån benämningarne för smideshandtverket skulle hämtas; ty ehuru dessa benämningar ursprungligen afsågo kopparslagareyrket, så användes de sedermera om bearbetningen af andra metaller, i det man i stället för att skapa nya uttryck tog dem man ägde, såsom vida bekvämare, hvarigenom dessa blefvo generela uttryck för smideshandtverket. Af andra metaller, som nämnas hos Homerus, såsom ἄργυρος, κασσίτερος, κύανος, μόλιβος, σίδηρος, χρυσός träffas ej några uttryck bildade, som afse deras bearbetande, utom χρυσοχόος (eg. guldgjutare) — guldsmed. Det svenska ordet „guldsmed“ kan i viss mån sägas hafva en utvidgad betydelse, då det användes om personer, som vanligen arbeta i silfver. I allmänhet hafva dylika benämningar, hvilka gifvits med hänsyn till en viss sida af personens verksamhet, undergått utvidgning, t. ex. κεραοξόος τέκτων, hvilket ord, om man fäster sig vid den senare sammansättningsdelen, eg. skulle betyda hornpolerare, och σκυτοτόμος (τέμνω) eg. läderskärare; dessa uttryck hafva generaliserats till benämningar på handtverkare, som arbeta i horn och läder. En liknande utvidgning hafva de motsvarande svenska namnen kammakare och sadelmakare med hänsyn till den förra sammansättningsdelen. Jämför äfven tapetserare, eg. en person, som uppsätter tapeter, klockare, eg. en, som skall

sköta klockorna, ringa o. s. v., hvilka benämningar alla erhållit en mer eller mindre utvidgad betydelse; däremot har ordet smed, isl. *smiðr* ursprungligen haft en allmännare betydelse: handtverkare, som sedermera specialiserats. Jfr. det latinska *faber*, hvars allmänna betydelse stundom inskränkes, t. ex. att beteckna byggmästare. Här torde äfven kunna nämnas uttrycket *ἐλαφηβόλος ἀνήρ*, Σ, 319, eg. hjortdödaren d. ä. jägaren. *τιθήνη* (*θῆσθαι*) eg. amma, t. ex. Eurykleia: *μ' ἔτρεφες αὐτὴ τῷ σῷ ἐπὶ μαζῷ*, τ, 482; men såsom af andra ställen framgår, ammade äfven de förnämsta mödrarne sina barn sjelfva (Ameis, η, 12), hvadan ordet gemenligen har den allmänna betydelsen sköterska, vårdarinna: *Διωνύσοιο τιθήνας*, Z, 132. En liknande utvidgning har *τροφός* : *τροφὸν Εὐρύκλειαν*, τ, 15 (af *τρέφω*). Ett annat exempel på namngifning med hänsyn till en viss sida af personens verksamhet är *ταμίη* (*τάμνω*), eg. förskärerska, sedermera utvidgadt: hushållerska. Jfr. *dispensator*, *dispensatrix* i latinet.

ἔτης (*σϝέτης*) betyder eg. anhörig: *κασίγνητοί τε ἔται τε*, Z, 239, men erhåller en något utvidgad betydelse, som Autenrieth återger med tribulis: *ἐυφρήνῃς πάντας Ἀχαιούς, σούς τε μάλιστα ἔτας καὶ ἑταίρους*, H, 295. *δμώς*, *δμωή* (af stammen *ΔΑΜ*) skulle eg. betyda den underkufvade d. v. s. den, som såsom krigsfånge råkat i slafveri (*δμώων, οὕς μοι ληίσσατο*, α, 398), men användes sedermera om slafven i allmänhet. *δοῦλος* (förekommer ej hos Hom., blott *δούλη* = slafvinna) erhåller den utvidgade betydelsen af undersåte i monarkiska, barbariska stater.

En i viss mån vidgad betydelse kan ett sådant ord som *πατήρ* anses hafva i pl., där det antager betydelsen majores: *ἡμεῖς πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι*, Δ, 405. Jfr. *patres* i latinet och „fäder" i svenskan. Så äfven *τέκνον*, då det användes om äldre personer, t. ex. till soldater i uppmuntrande tilltal, såsom det svenska „gosse" („gossar blå"): *οὕτω νῦν, φίλα τέκνα, φυλάσσετε*, K, 192, där det användes om *φυλάκων ἡγήτορες*. För jämförelse upptagas här ett par andra ord, som erbjuda ett tydligt exempel på utvidgning, ehuru ej hos Homerus: *θυγάτηρ* har hos Hom. den ursp. bet. dotter, men

utvidgas hos andra förf. till att beteckna flicka, jungfru (θυγάτηρ [?] Λοξίου, Soph. O. R. 1102.) Jfr. *fille* i franskan. παρθένος har hos Hom. blott betydelsen jungfru, men hos senare förf. får det en utvidgad betydelse, så att det användes äfven om gifta kvinnor: τὴν Εὐρυτείαν οἶσθα δῆτα παρθένον, Soph. T. 1219. Jfr. *virgo*, som äfven (hos Virgilius) användes om gifta kvinnor. Det motsvarande svenska ordet *jungfru* har i så måtto erhållit en utvidgad betydelse, att det kan användes om äldre personer i samma betydelse som tjänarinna, tjensteflicka. Jämför för öfrigt *bror*, *syster* i sådana uttryck som supbror, skvallersyster; „farbror", som användes i tilltal till äldre män o. s. v.

βασιλεύς, som väl ursprungligen betyder härförare (βασι-λευ-ς, „Herzog", Curt. Grundz., s. 364), konung, har äfven fått den allmännare betydelsen af en högt uppsatt man, herre: βασιλεὺς δ'ἐν τοῖσι σιωπῇ ἑστήκει, Σ, 556, där det användes om egendomsherren, husbonden. Jfr. δεσπότης, hvars (såsom allmänt antagna) ursprungliga betydelse herskare utvidgas till att beteckna ägare i allm.: τῶν Ἡρακλείων ὄντα δεσπότην ὅπλων, Soph. Ph. 262. θεράπων har hos Homerus en mera speciel betydelse af frivillig tjänare (oftast af ädel börd) t. ex. Patroklos, Π, 244 („vapenbroder"), men hos senare förf. betecknar ordet tjänare i allm.; dock har θεραπεύω hos Hom. betydelsen tjäna (servire), hvadan det torde vara ovisst, om ordets ursprungliga bet. varit af inskränktare omfång, såsom den hos Hom. förekommande synes gifva vid handen. Jfr. det svenska ordet *sven*, som fordom hade betydelsen simpel adelsman, i isl. *sveinn* med bet. af ung man, tjänare.

Här må äfven nämnas λόχος (λέχ-ος), som urspr. betyder läger, bakhåll, sedan det i bakhåll liggande manskapet, Θ, 522, slutligen vidgas betydelsen, så att det kommer att beteckna manskap, krigareskara: εἴ περ πεντήκοντα λόχοι μερόπων ἀνθρώπων περισταῖεν, υ, 49, sedermera en bestämd afdelning af krigshären, men förekommer äfven användt utom militärspråket, t. ex. Eur. Bacch. 916.

Ytterligare må här få plats ἱερήιον eg. offerdjur, λ, 23, med vidgad betydelse slagtboskap i allm.: ἄγειν ἱερήια καλά,

ϱ, 600, liksom också ἱερεύω har fått den generela betydelsen slagta: ἐννῆμαρ ξείνισσε καὶ ἐννέα βοῦς ἱέρευσεν, Ζ, 174. Jfr. *mactare* i lat., som har en liknande utvidgning. Vi anteckna äfven ϑήρ, som visserligen hos Hom. blott finnes i sin urspr. betydelse vildt djur ε, 473, men hos senare förf. träffas i den vidgade betydelsen djur (tamt djur), t. ex. Soph. A. 366: ἐν ἀφόβοις ϑηρσί. Det latinska *fera*, som är af samma ursprung, har en analog utvidgning. (ἵπποι begagnas om både hästar och ryttare = rytteri, Xen. A. 7, 3, 39; ὄνος ἀλέτης får bet. kvarnsten, Xen. A. 1, 5, 5.)

För öfrigt må i förbigående anmärkas, att man möjligen skulle kunna påstå, att djurs namn få en i viss mån vidgad betydelse, då de användas att beteckna personer, så vida ej denna användning bör betraktas som en vanlig bild. Så användes hos Homer t. ex. κύων, Ν, 623; κυνάμυια (om Athene) Φ, 394.

Af ord, som beteckna liflösa föremål, ställen etc. må följande anföras såsom exempel på betydelsens utvidgning: αἰγανέη, hvars betydelse, i fall det kommer af αἴξ, skulle vara getspjut, har utvidgats till den generela betydelsen jagtspjut; andra härleda ordet af ἀίσσω. (Jfr. *veru* stekspett — kastspjut)

μύλαξ = kvarnsten, har fått den allmänna betydelsen sten (större): κόρυϑες βαλλόμεναι μυλάκεσσι, Μ, 160. En liknande utvidgning (med abstraktion af grundbetydelsen) skulle σκόπελος = klippa hafva, i fall detta ord, såsom Curtius (Grundz.[4] s. 167) ifrågasätter, kommer af roten σκεπ och (beslägtadt med σκέπτομαι, σκοπιή, σκοπιά: προβλῆτι σκοπέλῳ, Β, 396) hos Hom. ännu ej erhållit den rena bet. klippa. Jfr. *specula* i lat. Härmed kan sammanställas χερμάδιον, eg. en sten, som kastas med handen d. ä. mindre sten: ὁ δὲ χερμάδιον λάβε χειρί, Ε, 302. (ὀλοοί-τροχος (τρέχω) eg. det, som rullar, rullsten, rundt klippblock, Ν, 137.) Jfr. ἐγχειρίδιον (χείρ) = mindre vapen, dolk.

κάνεον (κάνη), egentligen korg af rör, med utvidgad betydelse korg eller fat utan afseende på materialet, t. ex. χρύσεια κάνεια, κ, 355. Jfr. πυξίς (πύξος) eg. dosa af buxbom, sedermera med vidgad betydelse dosa. Lik-

som detta ord så förekommer hos senare förf. äfven κέρας med utvidgad betydelse om dryckeshorn i allmänhet, t. ex. af metall. Jfr. de svenska orden bläckhorn (af glas), tenorhorn (af messing); samma utvidgning har *cornu* i latinet. Samma slags utvidgning är i svenskan ej ovanlig, t. ex. eka (af furu), penna (af stål), borste (af rot), silfversked (isl. *skeið*, eg. trästycke, jfr. väfsked), jerngryta (*grjót* sten) etc. (Af samma urspr. som κάνεον är κανών (κάνη), eg. rörstaf, sedan handtag i skölden, spole och hvarje „rak staf öfverhufvud".)

Sådana ord, som beteckna ämnet och på samma gång det däraf förfärdigade, t. ex. χαλκός — koppar, kopparkärl, innebära tydligen i denna senare betydelse en specifikation af ett allmännare begrepp (koppar i en viss form), hvadan de ej kunna hänföras hit, så framt ej, såsom i det ofvan anförda κέρας, den senare betydelsen undergår en utvidgning, i det man genom glömska af grundbetydelsen har användt ordet såsom benämning på samma af andra ämnen förfärdigade föremål. Exempel på en sådan utvidgning hos Hom. är κέραμος, eg. lera; i inskränkt betydelse (ett stort i jorden nedgräfdt) lerkärl, men som dessa kärl äfven begagnades såsom fängelse, så fick ordet en utvidgad betydelse af ett sådant (underjordiskt) fängelse i allmänhet, utan afseende på materialet, t. ex. af koppar: χαλκέῳ ἐν κεράμῳ, *E*, 387. δόρυ, eg. lignum: δοῦρ' ἐλάτης κέρσαντες, *Ω*, 450, i inskränkt bet. spjut af trä, utvidgadt: spjut (utan afseende på materialet) δόρυ χάλκεον, *Π*, 608. Jfr. det isl. *askr*, som ursprungligen är samma ord som trädet ask, men sedan fått bet. af spjut, alldenstund detta träd användes till spjut („μείλινον δόρυ"). Jfr. μελίη (nedan!).

Andra exempel på en sådan utvidgning äro: κυνέη, eg. κυνέη δορά, med inskränkt betydelse: stormhufva af hundskinn, sedermera utvidgadt: stormhufva, t. ex. ταυρείη, κτιδέη, *K*, 258, 335; hos senare förf. reshatt, Soph. O. C. 314. (En sådan utvidgning har ej βοείη.) Jfr. det sv. ordet *belg*, som ursp. betyder hud, isl. *belgr*, men nu mera fått en vidgad betydelse (från belg af läder), så att man kan tala om träbelgar.

σῖτος, eg. hvete, inskr. hvetebröd, utvidgadt: mat (cibus): Νιόβη ἐμνήσατο σίτου, Ω, 602. Jfr. *té* (busken), — té (den däraf beredda drycken), — té (dekokt t. ex. på fläder, flädertè); *kål* (växt), utvidg. i nässelkål. I visst afseende liknande är betydelseutvidgningen i ῥαθάμιγξ (ῥαίνω, ἄρδω) eg. en vattendroppe, men begagnas äfven (genom abstraktion af grundbetydelsen) om fasta ämnen, t. ex.: κονίης, Ψ, 502. (En så generel betydelse erhåller däremot ej *gutta* i latinet eller *droppe* i svenskan.) ἑκατόμβη (βόες), eg. ett offer af hundra oxar. Den ursprungliga betydelsen generaliseras hos Hom. så, att ordet användes dels om offer med ett mindre antal och dels om offer med andra djur, t. ex. Γ, 59, Ψ, 146; altså offer (af djur) i allmänhet. Med afseende på den förra sammansättningsdelen (ἑκατόν) bör anmärkas, att ἑκατόν ofta i sammansättningar generaliseras och tjänar som uttryck för ett större rundt tal, t. ex. ἑκατόμπολις, ἑκατόμπυλοι, ἑκατόμβοιος, ἑκατόνζυγος. Jfr. *centum* i *centuria*.

Ordet δρυμός, som kommer af δρῦς och således skulle betyda ekskog, borde därför i sin betydelse skog anses hafva undergått utvidgning, men då den urspr. bet. af δρῦς är träd (sanskr. *dru-s*), af hvilken grundbetydelse ek måste anses såsom en inskränkning, så har antagligen ingen utvidgning ägt rum. Ehuru ej förekommande hos Hom. må nämnas βίβλος, eg. (en rulle af) papyrusbast, sedan bokrulle i allmänhet. Jfr. det svenska *bok*, urspr. skifvor af bokträdet, och latinska *liber*, som ursp. betyder bast, båda använda såsom skrifmaterial.

Utvidgning genom abstraktion af grundbetydelsen har äfven ägt rum i följande ord:

τροχός (τρέχω) är eg. det, som löper (omkring), hvilken grundbetydelse återfinnes i det ofvan nämda ὁλοοίτροχος. Detta ord τροχός har i betydelserna vagnshjul, Ζ, 42, krukmakarehjul Σ,600, eg. specialiserats, i det hvar och en af dessa betydelser framställer sig såsom en species af grundbetydelsen; men då man sedermera glömde bort, hvilken egenskap, som gifvit hjulet dess namn, så öfverflyttades detta namn till föremål af liknande form, t. ex. en kaka af vax: κηροῖο μέγαν τροχὸν διατμήξας, μ, 173, eller talg: στέατος τροχόν,

φ, 178. I dessa liksom i de ofvan behandlade orden har utvidgningen skett på bekostnad af grundbetydelsen. Jfr. det latinska *rota*: rota solis. En liknande utvidgning hafva följande ord: ταρσός betyder eg. torkhylla, torkskifva (τερσαίνω): ταρσοὶ τυρῶν βρῖθον, ι, 219, men genom glömska af den betydelse, som roten innehåller och som gifvit upphof åt namnet, använde man med tiden detta ord om („jede platte Fläche") fotbladet: ταρσὸν δεξιτεροῖο ποδός, Λ, 377. αὐλός (*ἄϝω), eg. blåsrör, flöjt; genom att bortse från denna rotbetydelse fästade man uppmärksamheten på andra flöjtens egenskaper, dess form, hvarigenom ordet fick en vidgad betydelse, i det att det användes om föremål af liknande form, t. ex. hylsan i spjutspetsen, hvari skaftet satt: ἐγκέφαλος δὲ παρ' αὐλὸν ἀνέδραμεν, P, 297; om rören i ett spänne, som skötos in i hvarandra (Ameis): περόνη τέτυκτο αὐλοῖσιν διδύμοισι, τ, 227; om en blodstråle: αὐλὸς ἀνὰ ῥῖνας παχὺς ἦλθεν, χ, 17. Jfr. fr. *flûte* (flare, flatus), som användes i betydelsen spole etc. Analog är betydelsens utveckling i σύριγξ = flöjt, herdepipa (sanskrit-rot *svar*, *svar-â-mi* = sono, canto. Curt. Grundz.[4] s. 357): αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπήν, K, 13, vidare genom bortseende från grundbetydelsen: spjutfodral: ἐκ δ' ἄρα σύριγγος ἐσπάσατ' ἔγχος, T, 387. ἔναρα (ἀρηρώς) eg. rustning. Hos Homerus begagnas detta ord om den från fienden tagna rustningen (således inskränkning) spolia, men med utvidgad betydelse användes ordet äfven om byte i allm., krigsbyte: τὴν (φόρμιγγα) ἄρετ' ἐξ ἐνάρων, I, 188. Jfr. spolia. δίφρος (δι-φόρος) = eg. en vagnsstol för två personer (ἡνίοχος och παραιβάτης): δίφρος ἱμᾶσιν ἐντέταται, E, 727, äfven användt om hela vagnen, γ, 324, sedermera i utvidgad bet. stol (tabouret): φέρε δίφρον καὶ κῶας, τ, 97. κρητήρ (κεράννυμι) förekommer hos Homerus i sin ursprungliga bet. blandningsbål, men hos senare förf. begagnas ordet om bägaren, t. ex. Διὸς σωτηρίου σπονδὴ τρίτου κρατῆρος, Soph. fr. 375. Jfr. *crater*, *cratera* i latinet, som från den urspr. bet. blandningskärl vidgas, så att det betecknar skål, utan afseende på dess användning.

ὄψον (ἕψω), eg. det kokade, med utvidgad bet. alt, som åts till brödet, i synnerhet kött, men äfven till

dryck: κρόμυον, ποτῷ ὄψον, Λ, 630. Hit torde äfven τέφρη = aska kunna räknas, alldenstund detta ord eg. betyder den varma (askan), såsom beslägtadt med det latinska *tepere*. Liknande skulle utvidgningen vara i φάρμακον, i fall detta ord är slägt med θερμός (φ = θ = *gh*. Jfr. Kuhns Zeitschr. XXV, 168, 172 f.) således eg. varmt (afkok), sedan dryck, trolldryck: βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα, Χ, 94. Andra sammanställa ordet med φόρβη, då utvecklingen af betydelsen gestaltar sig annorlunda: läkeört: φέρει ἄρουρα φάρμακα, δ, 230, sedan botmedel i allmänhet (remedium). Med afseende på betydelsens utveckling i förra fallet skulle man kunna jämföra det svenska ordet *bad* (beslägtadt med tysk *bähen*) således eg. något varmt, sedan äfven kallt bad.

Liksom vid de ofvan behandlade orden så hafva benämningar, som gifvits med hänsyn till en viss egenskap hos ett föremål eller någon omständighet, som stått eller fortfarande står i närmare eller fjärmare sammanhang med det samma, i allmänhet mer eller mindre utvidgats:

ἄρουρα (ἀρόω), eg. plöjdt fält, åker, Ζ, 195, med utvidgad betydelse fält eller mark (utan afseende på odling): χιὼν ἐπάλυνεν ἀρούρας, Κ, 7; genom ytterligare utvidgning: jorden: ἑκάστῳ μοῖραν ἔθηκαν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν, τ, 593. En analog utveckling förekommer i det latinske *arvum* (ager arvus). Jämför för öfrigt svenskans *mark*, eg. en genom gränser utmärkt plats, sedan ägor, t. ex. ängsmark, skogsmark, slutligen marken (jorden) i allm. (tysk. Boden); *täppa*, i trädgårdstäppa, eg. en tilltäpt plats; *lycka* (af luka, isl. lykkja); *hage*, *gård*, båda urspr. inhägnad, ingärdad plats med sedermera utvidgad betydelse utan afseende på stängsel. ἀλωή (ἀλοιάω), eg. tröskplats: τριβέμεναι κρῖ λευκὸν ἐυκτιμένῃ ἐν ἀλωῇ, Υ, 496, därifrån har betydelsen vidgats till odlad mark, fält, ur hvilken allmänna betydelse genom klyfning uppstått betydelserna: sädesfält; vingård, Ε 90, ζ, 293 etc. δῆμος (δαίω), eg. skiftadt land, sedan land i allm.: Βοιωτοὶ μάλα πίονα δῆμον ἔχοντες, Ε, 710. Jfr. det svenska *skifte*. Här må äfven antecknas λειμών (λείβω), eg. en fuktig plats; sedermera torde måhända rotbetydelsen hafva fallit i glömska, så att ordet begagnats äfven om torra

högländta platser: äng i allm. νομός (νέμομαι) förekommer hos Homerus blott i sin urspr. bet. betesmark: νομὸν ἵππων, Z, 511, men hos senare förf. i utvidgad bet.: trakt: Οἰάτιδος ἐκ νομοῦ, Soph. O. C. 1061. Det hos Hom. förekommande ἐπέων νομός, Y, 249, öfversätter Autenrieth med „Spielraum", hvadan den vidgade betydelsen skulle förefinnas hos Hom. Äfven följande ord, i hvilka rotens betydelse ej är helt och hållit bortskymd, må här få plats: πόρος (πείρω), eg. vad (öfver en flod): Ἀλφειοῖο πόρον, B, 592, i utvidgad betydelse: vattenled, bana: πόροι ἁλός, μ, 259. Jfr. *vadum* i latinet. ἕδος (ἕζομαι) — säte: πάντες ἀνέσταν ἐξ ἑδέων, A, 534, sedan uppehållsort i allmänhet: δείξω Ἰθάκης ἕδος, ν, 344. Jfr. det latinska *sedes* och svenska ordet *säte*, t. ex. säte för biskopen. δόμος, eg. hus af δέμω, sedan hem i allm.: δόμονδε κίον, ω, 220. ἀυτμή — andedrägt: εἰς ὅ ἀυτμὴ ἐν στήθεσσι μένῃ, I, 609, med utvidgad betydelse: blåst: ἀνέμων ἀμέγαρτον ἀυτμήν, λ, 400. πνοιή har samma utvidgning: andedrägt (πνέω): πνοιῇ Ἀχιλλῆος πάλιν ἔτραπε, Y, 439, flägt: ἀνέμου ὡς πνοιή ἐπέσσυτο δέμνια, ζ, 20.

βέλος (βάλλω) betyder hos Homerus endast kastvapen och detta i vidsträcktaste bemärkelse, t. ex. om θρῆνυς ρ, 464, men hos senare förf. begagnas det med bortseende från grundbetydelsen om vapen i allmänhet, t. ex. svärdet: κρύψω τόδ' ἔγχος τοὐμὸν, ἔχθιστον βελῶν, Soph. A. 658. Jfr. *telum* i latinet, som har ungefär samma utvidgning. ἔγχος begagnas hos Hom. blott om spjutet (enligt Curt. Grundz.[4] af roten ἀκ i ἀκ-ων, s. 495), men af senare förf. t. ex. Sophokles, såsom i det anförda exemplet syntes, användes det om vapen i allm. En slags utvidgning undergår äfven τόξον i pl., där det användes för att beteckna båda båge och pilar: Λητὼ δὲ συναίνυτο κάμπυλα τόξα πεπτεῶτ' ἄλλυδις ἄλλα, Φ, 502.

Slutligen antecknas dels från Homerus, dels från andra förf. några exempel på utvidgning, som mer eller mindre afviker från den ofvan uppstälda normen för betydelsens utveckling eller står nära metaforen:

παλάμη — palma, den flata handen, Γ, 338, med utvidgad bet. hand, t. ex. den knutna (näfven): οὓς ἔπασχον ὑπ' Ἄρηος παλαμάων, Γ, 128. δάκτυλος (af roten δεκ i δέκομαι?) be-

gagnas i utvidgad betydelse äfven om tårna utan tillägg af ποδῶν. Detta ord förekommer ej hos Hom. ὄμβρος = regn förekommer hos Hom. äfven om snö, *M*, 286, hos senare förf. är dess betydelse så vidgad, att det betyder vatten (väta): καί νιν ὄμβροι τακομέναν κ. τ. λ., Soph. Ant. 829. σκηνή = tält, i pl. läger, äfven om inga tält finnas, Xen. A. 3, 5, 7, således utvidg. med abstraktion af grundbetydelsen. κρύσταλλος (κρύ-ος = köld) har hos Hom. den ursprungliga betydelsen is, *ξ*, 477, men hos senare förf. utvidgas dess bet., så att det betecknar äfven sådana föremål, som likna is, t. ex. bergskristall. I detta ord har väl den bild, som legat till grund för utvidgningen, förbleknat, och det samma torde måhända äfven kunna sägas om utvidgningen i följande ord: χεῖλος = läpp, utvidg. rand, kant: ἐπ' ἄκρῳ χεῖλει ἐφεσταότες, *M*, 52. ὀμφαλός, eg. *umbilicus*, *Δ*, 525, med vidgad bet.: midt-(medel-)punkt: ὅθι τ' ὀμφαλός ἐστι θαλάσσης, *α*, 50, samt begagnas äfven om bucklan på skölden, *Λ*, 34. μαστός = bröst, Xen. A. 1, 4, 17, utvidg. höjd, 4, 2, 6. Jfr. λόφος. ἐγκέφαλος (κεφαλή) = hjärna, utvidg. „palmkål". ἔριον = ull, ἔρια ἀπὸ ξυλοῦ = bomull. πῖαρ användes väl urspr. om djurs fett och utvidg. om fett i allm., t. ex. i jorden: ἐπεὶ μάλα πῖαρ ὑπ' οὖδας, *ι*, 135.

Utvidgning vid ord, som beteckna abstrakta begrepp, är ej så tydligt framträdande som vid de förut behandlade uttrycken:

ἄϝεθλος (vadari, wetten), eg. täflingskamp: ἢ ἐν ἀέθλῳ ἠὲ καὶ ἐν πολέμῳ, *Π*, 590, i utvidgad betydelse: kamp, strid, t. ex. i krig, *Γ*, 146, ännu mera generel är betydelsen möda, mödosamt arbete: πολέων κεκορήμεθ' ἀέθλων, *ψ*, 350. Jfr. *arebeit*, som i Nibel. Lied förekommer i betydelsen kamp. δῆρις = täflingskamp: υἱός θ' υἱωνός τ' ἀρετῆς πέρι δῆριν ἔχουσιν, *ω*, 515, utvidgadt: strid: ἀνδράσι πόνον καὶ δῆριν ἔθεντο, *P*, 158. Om det latinska *certamen* har en liknande utvidgning, lämnar jag därhän. χάρμη (χάρμα), eg. stridslust: μηδ' εἴκετε χάρμης Ἀργείοις, *Δ*, 509, utvidg. strid i uttrycket: προκαλεῖσθαί τινα χάρμῃ, *H*, 218 etc. I förbigående må anmärkas, att ἄρης = strid(s raseri) urspr. är namnet på krigsguden, som under-

gått utvidgning: ὀξὺν ἄρηα ἐγείρειν, *B*, 440. Jfr. *Mars* i latinet: suo Marte pugnare. Jfr. för öfrigt Ἥφαιστος, *Vulcanus*, *Ceres* etc., ehuru väl vid flera af dylika ord det egentligen är den ursprungliga betydelsen, som framträder och utvidgningen i sjelfva verket blott skenbar. Jfr. Curt. Grundz.[4] s. 120.

λύσις (λύω) — utlösning (t. ex. af Hektors lik), *Ω*, 655, utvidgadt: befrielse, räddning i allm.: θανάτου, *ι*, 421. (ξεινήιον, eg. gästskänk, *K*, 269, utvidgadt: skänk i allm., lön: τοῦτό τοι ἀντὶ ποδὸς ξεινήιον, *χ*, 290.) ποινή (τίω, zend *kaêna* — bot, sanskr. *cayate* — straffar, Bugge, Kuhns Zeitschr. XIX, 406, Collitz, Bezzenb. Beitr. III, 198) — bot, böter: Τρωὶ δῶχ' υἷος ποινήν, *E*, 266, utvidg. ersättning i allm.: ἀτάρ τοι νῦν γε μέγα κράτος ἐγγυαλίξω τῶν ποινήν, *P*, 207.

ἀλαλητός (ἀλαλά), eg. härskri: Τρώων ἀλαλητὸς ἀνὰ στρατὸν ὀρώρειν, *Δ*, 436, utvidgadt: rop i allm., såsom ångest-, glädjeskri: θεσπεσίῳ ἀλαλητῷ φεύγοντες, *Σ*, 149 etc. φωνή (φάναι) — vox, *P*, 696, utv. ljud, skall af andra instrument än talorganet: ἀριζήλη φωνή, ὅτε τ' ἴαχε σάλπιγξ, *Σ*, 219, i hvilket uttryck, så framt det ej bör uppfattas såsom bild, en utvidgning föreligger. Jfr. orgel*stämma* i svenskan och *vox* i lat. στόνος (στένω) förekommer hos Hom. blott i sin urspr. bet. suckan, stönande, *Φ*, 20, men hos Soph. användes det om hafvets brus: στόνῳ βρέμουσι ἀκταί, Ant. 592, en användning, som snarare torde böra anses som en bild än som en utvidgning.

ἴς (ϝις), eg. sena, vidare: muskelkraft: ἶν' ἀπέλεθρον ἔχοντας, *E*, 245, i utvidgad bemärkelse: kraft i allmänhet, t. ex. ἀνέμου, *O*, 383, ποταμοῖο etc. Samma utvidgning förekommer i det beslägtade latinska *vis*.

ἦμαρ — dag, utvidgadt: tid, tillstånd, t. ex. ἐλεύθερον, δούλιον, νόστιμον; jfr. ἡμέρα hos Soph. νύξ — natt, nattens mörker, utvidgadt: mörker i allm.: σάωσε νυκτὶ καλύψας, *E*, 23; ὄσσε νὺξ ἐκάλυψεν („dödsens mörker"), 310. Utvidgningen i dessa sistnämda uttryck torde dock måhända ej få anses fullt genomförd, utan deras användning i den senare bemärkelsen betraktas såsom en poetisk omskrifning. Jfr. ἥβη, eg. pubertas, ungdomsålder; sedermera, t. ex. hos Pindarus, hvarje blomstrande, lyckligt tillstånd i allm.

Hvad som sagts om de nyss anförda uttrycken, torde äfven gälla νέφος i bet. tät massa, mängd: μετὰ δὲ νέφος εἵπετο πεζῶν, Ψ, 133. Jfr. πέλαγος, som förekommer i samma bet. δεῖπνον — coena, hufvudmåltiden, Θ, 53; utvidg. mål med öfvergång till konkret betydelse: εἴ μοι δεῖπνον δοῖεν, ο, 316, äfven om foder åt djur: ἵπποισιν δεῖπνον δότω, Β, 383.

Om den ursprungliga betydelsen af κύκλος är hjul (skr. *cakra* = hjul), Ψ, 340, så vore betydelsen krets en utvidgning däraf: χέε δέσματα κύκλῳ ἀπάντῃ, ϑ, 278. Ifall den ursprungliga betydelsen af χρῆμα vore den abstrakta behof (af χράομαι), som sedermera öfvergått till konkret betydelse sak, som man behöfver och utvidgats till (sak, som man äger, egendom, β, 78, ξ, 285) sak, ting i allm.: τι χρῆμα δρᾷς, Soph. A. 288, så kunde man häri finna en viss öfverensstämmelse med betydelsens utveckling i det franska *chose*, af lat. *causa*, och det svenska ordet *sak*, isl. *sök*, som urspr. betyder rättegångssak, tvistemål.

Utvidgning vid adjektiv.

Vi hafva ofvan sett, huru som ett föremål stundom fått sitt namn af en speciel egenskap hos detsamma, här vid adjektivet är det däremot egenskapen, som ej så sällan fått sitt namn af det föremål, hos hvilket densamma var mera i ögonen fallande. Då detta namn genom abstraktion så att säga löstes från detta föremål och användes om samma egenskap hos andra föremål, blef det en generel benämning för egenskapen utan afseende på föremålet, som eger den[1]). Bland de egenskaper hos föremål, som vid första anblicken

[1]) I sjelfva verket har det sålunda bildade adjektivet med hänsyn till sin rot uppstått genom en inskränkning, i det att en enda egenskap hos föremålet, som stundom är ganska oväsentlig, bland de många föremålet äger, fått sitt namn utaf detsamma, t. ex. ἰόεις = violfärgad; ϝροδόεις = rosendoftande. Men å andra sidan gifves det äfven exempel på, att det adjektiv, som fått sitt namn af ett visst föremål, också kan beteckna två eller flera af föremålets egenskaper, materie etc., t ex. λιπαρός = smord, — glänsande, — fet, — skön; κυάνεος = af stål, Σ, 564, — stålblå, mörk; χρύσεος = af guld, — gul; λειριόεις = hvit, — fin, — ljuflig, — mjuk (ὄψ).

falla i ögonen, äro färgerna[1]). Några af dessa hos Homerus förekommande, nämligen de, som äro af yngre bildning, hafva ock uppnämts efter vissa föremål. De benämningar däremot, som äro äldre, äro svårare att bestämma till sitt ursprung och sin rotbetydelse, t. ex. *μέλας*, hvilket ord Geiger[2]) härleder af en rot *mal* eller *mar*, som skulle betyda sönderrifva med fingrarne eller söndermala med tänderna, och sammanställer med *mordeo* (skr. *mṛd*), *μολύνω*, skr. *mala*, goth. *mulda* etc. Curtius (Grundz., s. 372) härleder ordet af skr. roten *mal* = vara smutsig. Båda synas således, äfven om de inlägga olika betydelse i den

---

[1]) Som bekant, har man i senare tider framstält den åsigten, att hos de gamla och särskilt urtidens människor ögat blott skulle hafva varit känsligt för ljusets intensitet eller, såsom man uttryckt sig, för ljusstrålarnes kvantitet, ej deras kvalitet, och att förmågan att urskilja färgerna, som hos dessa människor skulle hafva varit ganska ringa, med tiden utbildats. Så skulle de hafva nöjt sig med att beteckna motsatsen emellan svart och rödt, i det att alla andra färger förefölło dem såsom omärkliga skiftningar af dessa; grönt och blått sakna enligt Geiger (Zur Entwickelungsgeschichte der Menschheit, s. 45 f) (adäkvata) benämningar i de älsta folkens literatur etc. Häremot hafva andra gjort invändningar, och en hel literatur har uppstått om detta spörsmål. Hvad särskilt Homerus beträffar, har den engelske statsmannen Gladstone i sitt arbete Studies on Homer and the Homeric Age sökt visa, att hos denna diktare uppfattningen af de prismatiska färgerna är bristfällig och obestämd, i det att han använder samma benämning om färger, som enligt vår uppfattning äro väsentligen skilda, eller omvändt gifver ett och samma föremål bestämningar, som beteckna i grunden skilda färger. Äfven om Gladstone's, Geigers m. fl. uppfattning af färgsinnet hos den homeriska tidsålderns människor skulle vara rigtig, hvad som af filologer blifvit bestridt, så måste dock namnen på färgerna haft på denna tid en mindre fixerad betydelse, och under förutsättning af ett normalt färgsinne skulle de hafva haft en vidsträckt betydelsesfer, då de kunnat användas om vidt skilda färger (egenskaper), d. ä. undergått utvidgning i hög grad, för så vidt de uppnämts efter (färgen hos) ett enskilt föremål.

[2]) „Die Wörter, womit wir die Farben bezeichnen, zerfallen in zwei leicht kennliche Klassen. Die bestimmtesten, aber auch die jüngsten, pflegen von Gegenständen hergenommen zu sein, die bestimmt gefärbt sind und leicht verglichen werden können“, Geiger, Zur Entwickelungsgeschichte der Menschheit, s. 48.

ursprungliga roten, vara ense om, att svart betecknats med ett ord, som urspr. haft betydelse af vara fläckad, smutsig. Men dylika spörsmål ligga utom gränserna för denna uppsats, och vi fästa oss här endast vid de benämningar på färgen, hvilka uppkallats efter ett bestämdt föremål och sedan utvidgats, t. ex. ἰόεις (ἴον) eg. violfärgad, med generel betydelse: mörkblå, stålblå om σίδηρος, Ψ, 850. Af samma rot äro ἰοδνεφής (ἴον, κνέφας) eg. violmörk, utvidg. mörkblå: ἰοδνεφὲς εἶρος, δ, 135, ἰοειδής (εἶδος) eg. violett, utvidg. mörk om hafvet, ε, 56 etc. μήλωψ (μῆλον) eg. äppelfärgad, sedan guldgul om frukten, καρπός, η, 104. (Autenrieth härleder ordet af μαλός — hvit och öfversätter hvitglänsande). μορόεις (μόρον) eg. mullbärsfärgad; i uttrycket ἕρματα τρίγληνα μορόεντα σ, 298 återgifves ordet med mörk af de gamle uttolkarne; jfr. Ameis' Anh. ad h. l. λειριόεις (λείριον) eg. liljefärgad d. ä. hvit: χρόα λειριόεντα δάψει, N, 830; jfr. „liljekinder" i sv. οἶνοψ betyder egentligen, ifall det kommer af οἶνος, vinfärgad, med utvidgad betydelse: mörkröd, mörk[1]) om hafvet både i lugnt och upprördt tillstånd; äfven om färgen hos oxar, N, 703. Jfr. κροκό-πεπλος — med saffransfärgade kläder, Θ, 1; ϝροδο-δάκτυλος — rosenfingrad, med rosenfärgade fingrar.

κυάνεος (κύανος) eg. stålfärgad, utvidgadt: mörkblå eller mörk i allmänhet om ὄφρυες, χαῖται, τρίχες, δράκων, κάλλυμα, γαῖα ψάμμῳ κυανέη, νεφέλη, νέφος, φάλλαγγες. Vidare förekommer ordet i sammansättningar såsom en generel bestämning beträffande färgen ss. κυανόπεζα, κυανόπρωρος, κυανοχαίτης, κυανῶπις. Geiger, hvilken, såsom förut nämts, frånkänner de gamle förmågan att uppfatta den gröna och blå färgen, anser att κύανος betecknar „das tiefste Schwarz", men att sedermera betydelsen utvecklat sig till att beteckna

---

[1]) Som Homerus benämner hafvet οἶνοψ, πολιός, πορφύρεος, ἰοειδής, μέλας; o. s. v., så anser Gladstone (s. 28, 30), att skalden med alla dessa epiteter endast velat beteckna hafvets mörka utseende, en uppfattning, som förkastas af Düntzer, Homerische Abhandlungen s. 507—565.

blått[1]) Häremot har man anmärkt, att svart och blått ej äro så skarpt skilda, att ej skalden i de förbindelser han använder κυάνεος därmed äfven kunnat beteckna en skiftning i blått t. ex. om stormmolnet, botten i Charybdis' djup, de anryckande härmassorna, och hvad särskilt dess användning om ögonbryn och hår beträffar, så kan skalden med κυάνεος hafva velat beteckna deras ovanliga skönhet[2]). χρύσεος (χρυσός) eg. guldfärgad, utvidgadt guldgul om t. ex. hästarnes manar (ἔθειραι), om molnen (νέφεα). πύρφυρεος af πόρφυρα (af φύρω, Curt. Stud. VI, 295) således eg. purpurfärgad, med utvidgad betydelse rödskimrande i olika skiftningar om αἷμα, ἅλς, θάνατος, νεφέλη; vid de båda senare orden går betydelsen öfver till att beteckna svart, så att i detta ord liksom det latinska *purpureus* betydelsen är sväfvande och förorsakat lexikograferna mycket hufvudbry. φοινικόεις af φοῖνιξ (ett feniciskt färgstoff) betyder således eg. färgad med (eller som) fenicisk färg, i utvidgad betydelse röd om χλαῖνα, σμώδιγγες. Däraf φοινικο-πάρῃος. Jfr. *indigo* eg. (en färg) från Indien, utvidg. ett slag af blå färg; men såsom förut anmärkts, ligger i sjelfva namnet en inskränkning, i det att af alla färger från Indien just denna fått namnet den „indiska" par préférence, liksom den ofvan nämda röda φοῖνιξ.

φοινός, φοίνιος, φοινήεις (φόνος?) eg. blodfärgad, med utvidgad betydelse röd om αἷμα, δράκων. Däraf δαφοινός, —εος: εἷμα αἵματι δαφοινεόν, Σ, 538. För öfrigt begagnas det om rödt i flera skiftningar såsom δράκων, δέρμα λεόντος, θῶες.

αἰθαλόεις (αἴθω) eg. nedrökt, svärtad af rök: μέλαθρον αἰθαλόεν, Β, 415, om hela salen, χ, 239, med utvidgad bemärkelse svart: χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν, ω, 317.

---

[1]) Anf. Afhl. s. 49: „Die Wörter, welche in irgend einer Sprache für blau gebraucht werden, bedeuten zu kleinerem Theile ursprünglich grün; der grösste Theil derselben hat in der frühesten Zeit schwarz bedeutet".

[2]) Jfr. Marty: Die Frage nach der geschichtlichen Entwickelung des Farbensinnes, Wien 1879, s. 84 f.

ἐρεβεννός (*ἔρεβος*) således eg. en färg från (af) *ἔρεβος*, öfverhufvud: svart (ater): *νὺξ ἐρεβεννή*, *I*, 474.

De ord, som beteckna allmänna kvantitets- och kvalitetsbegrepp, hafva till en del uppstått ur ord och ordrötter med en mera konkret (speciel) betydelse, eller hafva sjelfva ursprungligen haft en sådan betydelse, som genom abstraktion generaliserats till att beteckna storhet, sätt, grad etc.

πελώριος (*πέλωρ*) eg. vidunderlig, i utvidgad bemärkelse uttrycker ordet storhet (i högsta grad) och begagnas om personer och ting ss. *ἔγχος, λᾶας, κύματα, τεύχεα, θαῦμα*. *δεινός* eg. ryslig: *δεινὰ πέλωρα*, *B*, 321, i utvidgad bet. ingens om t. ex. *σάκος, ἄορ, μελίη, ἀγορή* etc. Så användas äfven ryslig och ohygglig i svenskan, t. ex. en ryslig mängd folk, ohyggligt kallt o. s. v. Jfr. *αἰνός*: *αἰνότατε Κρονίδη* — väldige Kr. *ἀμαιμάκετος* (*ἀ* — *μαιμάω*) eg. furens, *Χίμαιρα*, *Z*, 179, utvidg. ingens, t. ex. *ἱστός*, *ξ*, 31. Jfr. rasande i sv., t. ex. en rasande stor förlust. *ὄβριμος* (*βρίθω*) eg. tung, utvidgadt väldig om t. ex. *ἔγχος, ὕδωρ*. Jfr. sammansättningarne *ὀβριμοεργός*, *ὀβριμοπάτρη*. *πυκινός* eg. tät (frequens) t. ex. *ὄζος, δρυμός, θάμνος*, utvidg. väldig: *ἄνδρ' ἄτη πυκινὴ λάβη*, *Ω*, 480. *δαιμόνιος*, *οὐράνιος* få inom den senare literaturen en vidgad betydelse ungefär som de motsvarande orden gudomlig, himmelsk i svenskan och *divinus* i latinet. Här må äfven nämnas: *ἀνδραχθής*: *ἀνδραχθέεσι χερμαδίοισιν βάλλον*, *K*, 121. Hvarmed må jämföras de hos Xenophon förekommande *ἁμαξιαῖος* eg. som fordrar en vagn för att forslas, obäklig, *λίθος*; *βουπόρος* eg. som kan genomborra en oxe, stor, A. 7, 8, 14.

ἀθέσφατος (*θεός* — *φημί*?) eg., ifall härledningen är riktig, outsäglig, med vidgad betydelse ofantlig i allmänhet, hvilken allmänna betydelse specialiseras i olika riktningar, alt efter det substantivs betydelse, med hvilket ordet är förenadt ss. *γαῖα, θάλασσα, ὄμβρος, νύξ, οἶνος*. *θεσπέσιος* (*θεός* — *ἔσπον*) har ungefär samma betydelseutveckling som föregående ord: ofantlig, väldig om *ὅμαδος, ἠχή, φόβος, νέφος, χαλκός* etc. *ἄσπετος* (*ἀ* — *ἐσπεῖν*) eg. (liksom föregående)

outsäglig: ἄσπετα πολλά, utvidg. ingens i skiftande betydelsen om ὕλη, ῥόος, αἰθήρ, κρέα, δῶρα, ἀλκή, κῦδος etc.

ἄσβεστος (ἀ — σβέννυμι) eg. outsläcklig, φλόξ, *Π*, 123, i utvidgad bemärkelse betecknar ordet storhet (i superlativ) i skiftande betydelser om γέλως, μένος, βοή, κλέος.

Äfven följande adjektiv, som beteckna storhet, hafva en i någon mån generaliserad betydelse, ehuru den betydelse, som härledningen gifver vid handen, är mindre speciel: ἀπειρέσιος, ἀπείριτος, ἀπείρων (ἀ — πέρας) eg. gränslös, sedermera uttryck för storhet (i högsta grad) i allmänhet, t. ex. om ἔδνα, ἄποινα, πόντος, δεσμοί, ὕπνος; jfr. *infinitus* i lat. ἀμέτρητος (μετρέω), πένθος, πόντος; jfr. *immensus*. ἄκριτος (af κρίνω), med ungefär samma betydelse som föregående ord, t. ex. ἔχω δ' ἄχε' ἄκριτα θυμῷ, *Γ*, 412; äfven ἄκριτα πολλά. Jfr. ἀκριτόμυθος, ἀκριτοφύλλος. ἄπλετος: ἄπλετον βάρος, Soph. T. 982. ἀπέλεθρος (πέλεθρον?): ἶν' ἀπέλεθρον ἔχοντας, *Ε*, 245. Utvidgad betydelse har möjligen εὔχορος (χορός), eg. med rymliga dansplatser d. v. s. slätter, vidsträckt (?): Ἦλιδ' ἐς εὐρύχορον, *δ*, 635. Måhända hafva andra liknande sammansättningar i någon mån generaliserats ss. εὐρύπορος, εὐρυ-ρέεθρος, -ρέων, som då skulle hafva ungefär samma betydelse som εὐρύς. στεινοπός (στεῖνος, ὀπή) eg. med trång utgång, sedermera trång t. ex. ὁδός, πόντος.

I andra adjektiv, hvilka beteckna storhet, angifver rotbetydelsen mera sättet för egenskapens uppkomst, t. ex. τροφόεις, τρόφις (τρέφω) eg. (väl)närd, sedermera stor, väldig om κῦμα. Jfr. *altus* (af *alo*) = hög, djup. Af samma ursprung är ταρφής = frequens, creber (af samma rot som *cresco*): ταρφέες ἰοί, *Λ*, 387. ἀολλέες (σα — εἰλέω) eg. sammanträngda, samlade, alla, *Ε*, 498 etc. Enahanda vore betydelsens utveckling i ἀθρόος, i fall detta ord kan sammanställas med θορεῖν, θρώσκειν. Jfr. det latinska *cunctus* af conjunctus? convinctus? och svenska samtlige (samla). βλωθρός (βλώσκω) eg. (uppåt)gående, sedermera: högrest, smal om träd: πίτυς βλωθρή, *Ν*, 390; βλωθρὴν ὄγχνην, *ω*, 234 etc. Jfr. det latinska *celsus* (af obrukl. *cello*) och sv. reslig. ταναός (τείνω) eg. (ut)dragen, sedan: lång t. ex. αἰγανέη. Jfr. *tenuis* i lat., *tunn* i sv. beslägtade med *tendo*,

tänja (uttänja). (ψιλός (ψάω) eg. afskafd d. ä. kal, naken: δέρμα ψιλόν, ξ, 437; τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῦμα, μ, 421).

I sammanhang med de anförda storhetsbegreppen må nämnas några adverb, i hvilka den mera speciela grundbetydelsen generaliserats till att uttrycka sätt, grad (graden af den verksamhet eller det tillstånd, som predikatet uttrycker), t. ex. ὄλαστον (ἀ — λαθέσθαι) ὀδύρομαι; ἄλληκτον (ἀ — λήγω) πολεμίζειν; ἀσκελὲς (ἀ — σκέλλω) κλαίειν; ἀσπερχὲς (ἀ — σπέρχω) μενεαίνειν; ἀχρεῖον (χρεῖος) ἰδεῖν, γελᾶν; αἰνὰ (αἰνός) ὀλοφύρεσθαι; ἔκπαγλα (ἔκπαγλος, πάγος) φιλεῖν, ἐχθαίρειν; ἀπαλὸν (eg. späd) γελάσαι; ἀδινὰ (ἀδινός, δίω commotus?) στενάχειν, κλαίειν; ἀμφ' αὖον (αὖος, siccus) ἀύτευν etc.

För öfrigt antecknas några strödda exempel på adjektiv, hvilka beteckna egenskaper i allmänhet, i hvilka en betydelseutveckling med hänsyn till härledningen synes föreligga ss. ἀμύμων (μῶμος) eg. utan fläck, utv. förträfflig i allm. t. ex. μῆτις, οἶκος, ὀρχηθμός, τύμβος etc.

θεῖος, ἀντίθεος, θεοειδής, θεο-είκελος, hvilkas betydelse antagligen generaliserats till att uttrycka den högsta grad af skönhet, förträfflighet — härlig.

ἀρηί-θοος (ἄρης — θοός), ἀρηί-φιλος, βοη-θόος (βοῇ θοόν — snabb i striden?), μενεδήιος, μενεπτόλεμος (μένω, δήιος, πτόλεμος), μενεχάρμης (χάρμη), ταλαύρινος (ῥινός) m. fl., hvilka alla från en specielare grundbetydelse uppgå i den allmänna betydelsen tapper.

ἀκήριος (κῆρ), ἄναλκις (ἀλκή), ἀπτόλεμος, som kunna anses hafva fått den generela betydelsen feg.

ἄκληρος (κλῆρος), ἀκτήμων (κτῆμα), ἀλήιος (λήιον), hvilkas generaliserade betydelse torde kunna återgifvas med fattig. πολύκληρος, πολυκτήμων, πολυλήιος — rik.

ἄπρηκτος (πράσσω), ἀτέλεστος (τελέω) — fruktlös, κακόεργος (ἔργον), κακομήχανος (μηχανή), κακότεχνος (τέχνη) — „unheilstiftend", ond.

Förteckningen på dessa exempel kunde naturligtvis ökas med en mängd dylika, i hvilka grekiskan genom flera synonyma uttryck återger samma begrepp; men detta endast under tvänne förutsättningar, nämligen att hvart och ett af de synonyma orden ursprungligen haft den speciela be-

tydelse, som betingas af härledningen, samt vidare att denna särskilta betydelse verkligen nötts bort, så att alla dessa ord utan någon speciel bibetydelse uttrycka ett och samma allmänna begrepp. I allmänhet torde man kunna påstå, att det senare är en ej så sällan förekommande företeelse inom språken, hvarför ock den så kallade synonymiken ofta nog förlorar sig i spetsfundiga hårklyfverier, hvilka sakna grund inom det verkliga språket. Såsom exempel på synonyma uttryck, hvilka ursprungligen väl ej ägt någon mera utpräglad specialbetydelse, må nämnas *ἔκπαγλος*, *κρυερός*, *κρυόεις*, *ὀκρυόεις*, (*ῥίγιον*), *καταριγηλός*, *ῥιγεδανός* = förskräcklig, ryslig, samt å andra sidan såsom exempel på sådana uttryck, hvilka, ehuru de vid öfversättning väl kunna återgifvas med ett och samma ord, dock väl ej inom grekiskan till sin betydelse helt och hållet sammanfallit: *ὠκύαλος* (*ἅλς*), *ὠκύπορος* (*πόρος*), *ὠκυπέτης* (*πέτομαι*), *ὠκύπτερος*, *ὠκύπους*, hvilka alla kunna öfversättas med snabb. Till sist må anmärkas, hvad som ofvan antydts, att de båda riktningar af språkets utveckling, hvilka i denna uppsats behandlas, just hos egenskapsorden gå hvarandra så nära och, så att säga, korsa hvarandra, att det ofta nog är svårt att afgöra, när man bör anse en utvidgning eller en inskränkning hafva ägt rum, i det att t. ex. en betydelse, som från en synpunkt betraktad ter sig såsom en utvidgning, från en annan synpunkt sedd måste anses såsom en inskränkning.

Utvidgning vid verb.

Då verbets betydelse är, snart sagdt, i oändlighet skiftande, beroende på dess bestämningar, ställning och sammanhanget, så kan här naturligtvis ej blifva fråga om att angifva betydelsens utveckling i enskiltheter, utan endast påpeka gången och riktningen i allmänhet för den samma. Vi hafva ofvan i sammanhang med substantivet anfört exempel på betydelsens utvidgning vid verb (*χαλκεύω* etc.). De verb, som hafva undergått en likartad betydelseutvidgning, som dessa ofvan anförda, de hafva i allmänhet bildats af substantiv eller adjektiv, hvilka bildningselement antingen tillägga till den verksamhet, som verbet betecknar, en inskränkande

bestämning eller ursprungligen måste hafva tilllagt en sådan, ehuru denna redan före den homeriska tidsåldern abstraherats. För jämförelses skull anföras till en början några verb, i hvilka den ursprungliga betydelsen d. ä. den betydelse, som verbet genom sin bildning äger eller bör äga, ej torde hafva generaliserats, utan stått mer eller mindre klar för medvetandet ss. κυκλέω (κύκλος): κυκλήσομεν νεκροὺς βουσὶ καὶ ἡμιόνοισιν d. ä. κομίσωμεν ἐφ' ἁμαξῶν (Faesi), *H*, 332, men andra (Autenrieth, Ebeling) blott „fortfaren". μοχλέω (μοχλός) — „weghebeln" (Autenrieth): στήλας ἐμόχλεον — „mit Hebeln bearbeiteten" (Ameis) *M*, 259. Om det är samma förhållande med ὀχλέω, ὀχλίζω, μετοχλίζω, att handlingen ej lät tänka sig utan sjelfva verktyget (ὀχλεύς), hvarmed den utfördes, d. ä. att ingen abstraktion ägt rum, torde vara ovissare: ψηφῖδες ἅπασαι ὀχλεῦνται d. ä. κινοῦνται (Faesi), *Φ*, 261; τὸν ῥηιδίως ἐπ' ἄμαξαν ἀπ' οὔδεος ὀχλίσσειαν, *M*, 448; ὀχῆα ῥεῖα μετοχλίσσειε θυράων, *Ω*, 567. Jfr. svenskans *stänga* eg. tillsluta med stång; men *hamra* har grundbet. kvar. στεφανόω (στέφανος) — bekransa: ἀμφὶ δέ μιν θυόεν νέφος ἐστεφάνωντο, *O*, 153; τὴν πέρι πόντος ἐστεφάνωται, *κ*, 195, „umzieht", „am Rande", (Ameis, *E*, 739). Jämför bekransa i svenskan, där äfven grundbetydelsen ej helt och hållet bortnötts. θριγκόω (θριγκός) — förse med tinnar: ἣν (αὐλήν) ἐθρίγκωσεν ἀχέρδῳ, „krönte mit wildem Birnbaum" (Ameis), *ξ*, 10. σηκάζω (σηκός) — instänga i fållorna: σήκασθεν κατὰ Ἴλιον ἠύτε ἄρνες, *Θ*, 131, hvarest måhända verbets användning beror på att liknelsen är genomförd.

I andra verb däremot framträder betydelsens utvidgning klarare, t. ex. ἀλείφω (λίπα) eg. insmörja med fett, vanligen i förening med λίπ' ἐλαίῳ, ensamt λίπ', *ζ*, 227, hvilken bestämning (förklaring) visar, att den ursprungliga betydelsen fallit i glömska d. ä. generaliserats till den allmänna betydelsen bestryka, t. ex. ὂν (κηρὸν) σφιν ἐπ' ὠσὶν ἄλειψ', *μ*, 200; men det däraf bildade ἄλειφαρ har en inskränktare betydelse. Jfr. *ungere* (*unguen* — fett) i lat. och *smörja*, *nedsmörja* (smör) i sv., hvilka båda verb antagligen hafva samma grundbetydelse som ἀλείφω, men sedermera begagnas om annat

än fett. οἰνοχοέω eg. iskänka vin, utv. iskänka: οἰνοχόει νέκταρ, *A*, 598. μεθύω (μέθυ) eg. vara drucken af vin, *σ*, 240, utvidg. vara genomdränkt: βοείην μεθύουσαν ἀλοιφῇ, *P*, 390. κορύσσω (κόρυς) eg. förse med hjälm („behelmen“) har hos Hom. den generela bet. väpna (sig): κορύσσετο νώροπι χαλκῷ, *H*, 206; τεύχεσι etc. Så äfven θωρήσσω (θώρηξ) eg. förse med pansar (panzern), väpna: τεύχεσιν, *Θ*. 376. κιθαρίζω (κίθαρις) eg. spela på zittra; med mera generel betydelse: spela (ett stränginstrument): φόρμιγγι κιθάριζε, *Σ*, 570, hvilket uttryck i sjelfva verket innebär en motsägelse. Så ock φορμίζω (φόρμιγξ) eg. spela på luta, hvilket verb i sin ordning användes om κίθαρις, *α*, 155. Det var naturligt, att dessa verbs betydelse, som till arten är föga skild, vid den ringaste abstraktion skulle sammanfalla, såsom t. ex. förhållandet är med ἀκοντίζω och αἰχμάζω s. 83. ὀαρίζω (ὄαρ — maka) eg., i fall härledningen är rigtig, umgås som makar, utvidg. umgås förtroligt, prata förtroligt: ἀπὸ πέτρης τῷ ὀαριζέμεναι, *X*, 127. φυσάω (φῦσα) eg. blåsa med en blåsbelg: φῦσαι πᾶσαι ἐφύσων, i utvidgad bet. blåsa, *Ψ*, 218. Liknande bildningar (handlingen benämd af verktyget) hos andra förf. äro πεμπάζω (πεμπάς, πέντε) eg. räkna på de fem (fingrarne) — räkna; χειρόομαι (χείρ) eg. få i händerna — underkufva; jfr. handla (hand), handskas med (handske); ψηφίζω (ψῆφος) eg. omrösta med stenskärfvor — besluta i allm.

ἀλοιάω (ἀλωή) eg. tröska, utvidg. slå, bulta, t. ex. γαῖαν χερσίν, *I*, 568. Så ock ἀπαλοιάω. ἐναρίζω (Ἄρης) eg. döda i strid, utv. döda: θῆρας ἐναίρειν, *Φ*, 485. Jfr. slå i *hjäl* (*hel* i isl.). ἀπεναρίζω (ἔναρα) eg. afväpna, beröfva vapnen: τοὺς ἐνάριζον ἀπ' ἔντεα, *μ*, 195, hvilket objekt utvisar, att betydelsen i någon mån generaliserats till beröfva. Så ock *spoliare* i latinet. Jämför ἀλαόω (ἀλαός) eg. blända: ὃν ὀφθαλμοῦ ἀλάωσεν, *α*, 69, hvilken konstruktion antyder att betydelsen närmat sig den generela betydelsen af beröfva. χηρόω (χήρη) eg. göra till enka: χήρωσας γυναῖκα, *P*, 36, utvidg. göra öde, (tom) i allmänhet: χήρωσε ἀγυιάς, *E*, 642. Jfr. ὀρφανίζω (ὀρφανός) eg. beröfva fader och moder, utv. beröfva: ἐκ δυοῖν ἔσοιθ' ἅμα πατρός τ' ἐκείνης τ' ὠρφανισμένος

βίου, Soph. T. 942. *ἱερεύω* (*ἱερός*) eg. offra, slagta offerdjur, utvidg. slagta: *βοῦς ἱερεύοντες εἰλαπινάζουσιν*, *β*, 56.

Såsom exempel på utvidgning kunna vidare anföras: *ἀτέμβω* (*ἀτέων*, jfr. Autenrieth) eg. bedraga, listeligen beröfva, utv. beröfva: *ἀτέμβονται νεότητος*, *Ψ*, 445. Samma betydelseutveckling har *fraudare* (*fraus*) i latinet. *ταρχύω* (*τερσαίνω* torreo) eg. comburere, utvidg. begrafva i allm.: *ἑ ταρχύσουσι κασίγνητοί τε ἔται τε τύμβῳ*, *Π*, 456. Om uti *κονίω* och *κροταλίζω*, då de få rörelse-betydelse, ligger en utvidgning eller inskränkning, vill jag lämna osagdt, t. ex.: *κονίοντες πεδίοιο*, *N*, 820; *ὄχεα κροτάλιζον*, *Λ*, 160. Jfr. svenskans „damma i väg“.

ἀποκαίω har hos Hom. bet. uppbränna, *Φ*, 336, hos Xenophon begagnas det äfven om kölden i den vidgade bet. förkyla A. 4, 5, 3. Liksom man vid *ἀπεναρίζω* hade skäl att antaga, att den närmare bestämning af verbets (allmänna) betydelse, som tillades verbet genom objektet, antydde att grundbetydelsen, som just innehåller samma objekt (samma bestämning), generaliserats, så kan äfven vid andra verb objektet antyda en utvidgning af grundbetydelsen, eller en utvidgning af den samma på ett eller annat sätt betingas af det tillagda objektet, t. ex. *τειχίζω* (*τεῖχος*) eg. uppbygga en mur, men i uttrycket *τεῖχος ἐτειχίσσαντο*, *H*, 449, är rotens betydelse (mur) liksom utbruten och ställd bredvid verbet, som därigenom kan anses hafva fått en mera generel betydelse af uppbygga, uppföra. Jfr. (upp)mura en mur, ett hus etc. *τειχιόεις* — munitus. Jämför *οἰκοδομέω* (*οἶκος*, *δέμω*) eg. uppbygga ett hus, men *τεῖχος πλίνθοις ᾠκοδομημένον*, Xen. A. 2, 4, 7 är betydelsen allmännare: bygga. Så ock i lat. *ædificare* (*ædes*, *classem*). Ungefär liknande är utvidgningen i *γεφυρόω* (*γέφυρα*) eg. uppföra en dam, men i uttrycket: *γεφύρωσεν δὲ κέλευθον μακρήν*, *O*, 357 har betydelsen vidgats, hvad som objektet *κέλευθον* antyder.

Ifall den ursprungliga betydelsen hos *τίθημι* är sätta, så har denna betydelse öfvergått till den mera allmänna (att uttrycka en handling i allmänhet): göra i sådana uttryck som *βαλὼν ὀρυμαγδὸν ἔθηκεν*, *ι*, 235; *σκέδασιν*, *α*, 116 etc.; (*αὐτὸν*) *πηρὸν θέσαν*, *B*, 599 etc. Samma utvidgade betydelse

synes ἵστημι antaga i vissa uttryck, t. ex. ἀπειλήτην φυλόπιδα στήσειν πολυάικος πολέμοιο, λ, 314; ἕβδομος ἑστήκει μείς, Τ, 117 (μὴν ἱστάμενος) etc.

I ἧμαι och κεῖμαι generaliseras de ursprungliga betydelserna sitta och ligga och uppgå i den gemensamma (uppehålla sig), vistas, vara, t. ex. ἑκὰς ἥμεθα πατρίδος αἴης, Ο, 740; εὐνὴ κακ' ἀράχνια κεῖται ἔχουσα, Π, 35; κεῖται ἄεθλα, Ψ, 273; ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται; νεῖκος ἔκειτο, Soph. O. 490. Jfr. ναιετάω: Ἰθάκης ἔτι ναιεταούσης, α, 404, jfr. Ameis.

πέλω, πέλομαι (ἀμφίπολος) eg. vända, vända sig (Curt. Grundz. 463), svängas: βέλος πέλεται, Λ, 392 — vistas, vara: τόδε πᾶσι φίλον καὶ ἡδὺ πέλοιτο, Δ, 17. Jfr. *versari* i lat. τελέθω (hvilket verb sammanställes med τέλλω — gå upp: ἡλίου τέλλοντος, Soph. E. 699): νὺξ δ' ἤδη τελέθει, Η, 282 öfversätter Ameis med „kommt herauf", andra med „ist geworden"; den vidgade betydelsen vara har verbet tydligen η, 52: θαρσαλέος ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων ἔργοισιν τελέθει. τεύχω eg. fabricari, parare, men i uttrycken ἐσθλὸν καὶ τὸ τέτυκται, Ο, 207; θνητὸς καὶ σὺ τέτυξαι, Π, 622 etc. har verbets betydelse generaliserats till vara. Äfven i andra språk har en dylik betydelseutvidgning (abstraktion) inträdt vid dylika verb, t. ex. *stare* (restare etc.), *exsistere*, *evadere*, *factum* (*esse*); *ställa sig*, *stå*, *sitta*, *ligga*, t. ex. stant mihi cum domina maxima bella mea; ställa sig sjuk, stå öfvergifven, rådlös, sitta fängslad, fången, sjön ligger spegelblank o. s. v. Som bekant hafva de s. k. hjälpverben ursprungligen haft en mera speciel, sinlig betydelse eller uppstått ur rötter med en sådan betydelse, t. ex. de olika formerna af εἰμί, *sum*, *vara* etc.: skr. *as-mi* af en rot med betydelsen andas (*as-u-s* = lifsflägt, Curt. Grundz. s. 378), *fui* af roten *bhu* = växa, blifva (Curt. Grz. s. 305), *vara* af *vas* = bo; fr. *été* af *status* (*stare*); *hafva* af lat. rot *cap* (*capio*); *kunna*, *låta*, *lära*, *må*, *skola*, *vilja* (i danskan och engelskan), *äga*, *ämna* m. fl. hafva alla mer eller mindre genom abstraktion öfvergått till hjälpverb. Jfr. Whitney, Leben und Wachsthum der Sprache, übersetzt von Leskien, s. 91.

Såsom redan förut nämts, så spelar metaforen en vigtig rol vid betydelsens utvidgning. Vid flera af de ofvan an-

förda orden har man haft tillfälle att iakttaga detta, och vi anföra här några ytterligare exempel på utvidgning, i hvilka bilden torde hafva förbleknat, och några, där den klarare framträder. σφηκόω (σφήξ), ἐσφήκωμαι eg. vara tillsnörd som en geting; utvidg. tillsnöra: πλοχμοὶ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο, *P*, 52. ὑποσταχύομαι (στάχυς) skjuta ax, utvidg. trifvas, frodas: οὐδέ κεν ἄλλως ἀνδρί γ' ὑποσταχύοιτο βοῶν γένος, *υ*, 212. φαληριάω (φάλαρος) således eg. glänsa (se ut) som en φάλαρος, i utvidgad betydelse om vågorna. *N*, 799. ἀναψύχω (ψῦχος) eg. afkyla, t. ex. ἕλκος ἀναψύχοντα, *E*, 795; som en utvidgning af denna betydelse skulle man till äfventyrs kunna anse betydelsen uppfriska, vederkvicka, t. ex. ἀνέψυχον φίλον ἦτορ, *N*, 84. Jfr. *hugsvala* (sval) i svenskan. ἀεθλεύω (ἄεθλον) eg. anställa täflingskamp, kämpa, utvidg. anstränga sig: ἐργάζοιο ἀθλεύων πρὸ ἄνακτος ἀμειλίχου, *Ω*, 734. Jfr. ἀθλέω (ἄθλος): ἥρῳ Λαομέδοντι πολίσσαμεν ἀθλήσαντε, *H*, 453. ἀμαθύνω (ἄμαθος) eg. göra till sand, med utvidgad betydelse: lägga i aska (förstöra): πόλιν δέ τε πῦρ ἀμαθύνει, *I*, 593. Jfr. *grusa* i svenskan. δέω, καταδέω eg. binda t. ex. τινὰ δεσμῷ, men i uttrycket τινὰ κελεύθου = hämma, hindra.

De uttryck åter, i hvilka man ej är berättigad att antaga en verklig utvidgning föreligga, äro sådana som: ἡ (νευρή) δ'ὑπὸ καλὸν ἄεισε, *φ*, 411; ἄνεμος περὶ δρυσὶν ὑψικόμοισιν ἠπύει, *Ξ*, 399; μέγα δ'ἴαχε θεσπιδαὲς πῦρ, *Ψ*, 216; μέγα δ'ἀμφὶ σάκος μύκε δουρὸς ἀκωκῇ, *Y*, 260; ἀποπτύει δ'ἅλος ἄχνην (κῦμα θαλάσσης) *Δ*, 426; ἐρευγομένης ἁλός, *P*, 265; ὄφρ' ἐξεμέσειεν ὀπίσσω ἱστὸν καὶ τρόπιν (Χάρυβδις), *μ*, 437; εἰς ὅ κε γῆρας ἔλθῃ καὶ θάνατος, *N*, 60; ἐκλύσθη δὲ θάλασσα κατερχομένης ὑπὸ πέτρης, *ι*, 484; εἵως μέγα κῦμα παρῆλθεν, *ε*, 429; ἡ (νηῦς) δ'ἔθεεν κατὰ κῦμα, *A*, 483; ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο, *A*, 53; τὸ δὲ (τρύπανον) τρέχει ἐμμενὲς αἰεί, *I*, 386; ἐκ χειρῶν ἔπτατ' ἐρετμά, *μ*, 203; ὑμὰ κτήματ' ἔδοντες, *α*, 375; κατέδουσι οἶκον Ὀδυσσῆος, *β*, 237; κατὰ κλῶθές τε βαρεῖαι γιγνομένῳ νήσαντο λίνῳ, *η*, 198 etc.

II. Vi öfvergå till den senare delen af det uppgifna ämnet, nämligen den sida af språkets utveckling, som be-

står uti **inskränkning** af ett allmännare begrepp, en allmännare betydelse till en mera speciel, hvarvid riktningen i betydelseutvecklingens gång i allmänhet kan karakteriseras såsom en inskränkning från slag till art. Följande den ofvan inslagna gången för ämnets behandling anteckna vi först de ord, som beteckna personer.

γυνή eg. kvinna; detta allmänna begrepp får genom inskränkning följande speciela betydelser: hustru: γυνὴ Προίτου, *Z*, 160 etc. drottning, herskarinna: ἐρέοντε γυναικί, *π*, 334; *ξ*, 123 etc. Det latinska *mulier* har äfven den spec. bet. hustru såsom ock *víf*, *kona* i isländskan; det beslägtade engl. *queen* — drottning. κούρη — flicka, *B*, 872, i inskränkt betydelse: dotter: κούρης Χρυσηίδος, *A*, 111. På andra ställen synes detta ord hafva fått den generela betydelsen af ung kvinna i allm., äfven såsom gift, t. ex. *Z*, 247, där det användes om Priami gifta döttrar. Jfr. „*flicka*“ i sv. och *puella* i lat.: Danai puellæ, (Hor.); detta sist nämda ord begagnas om unga kvinnor i allm., äfven gifta, hvadan betydelsens utveckling är analog med den i κούρη.

Samma inskränkning som i κούρη förekommer äfven i κοῦρος eg. juvenis, inskr. son: Ἴτυλον φίλον, κοῦρον Ζήθοιο ἄνακτος. *τ*, 523. Jfr. Soph. T. 644 etc. Så äfven παῖς — barn, *σ*, 216; inskr. dotter: παῖδα ἐμὴν ἐχέμεν, *η*, 313; son: Ἀχιλεύς, Θέτιδος πάις, *Δ*, 512. Samma inskränkta bet. har *puer*, *gosse*, *pojke*.

ἀνήρ — man; inskr. äkta man: θεὰ γλυκὺν ἵμερον ἔμβαλε θυμῷ ἀνδρὸς προτέροιο, *Γ*, 140. Jfr. *vir* i lat., *karl* (gåskarl) i sv.

Såsom en slags inskränkning torde man äfven böra anse den föraktfulla betydelse, som ἄνθρωπος stundom har, på samma sätt som „människa“ i svenskan: ἄνθρωπος, ὦ δέσποιν', ἀποστήτω, Soph. T. 434. En dylik „försämring“ af betydelsen förekommer i andra språk t. ex. *puer*, som får bet. slaf. Jfr. det sv. ordet *dräng* (isl. *drengr*), *piga*, *kona* (isl. *kona*), *skalk* (got. *skalks*) „*jungfru*“ (tjänsteflicka), *bonde* etc., hvilka alla urspr. haft en ädlare betydelse.

πρηκτήρ (πράσσω) eg. den som fullgör, verkställer: ἔμεναι πρηκτῆρα ἔργων, *I*, 433, i inskr. bemärkelse: „handlande", köpman: οἵ τε πρηκτῆρες ἔασιν, *ϑ*, 162. Jfr. „handlande" i svenskan. ἀοιδός (ἀείδω) — sångare, i inskränktare betydelse: (sångare och) diktare; i den förra bet. förekommer det, *Ω*, 720, i den senare: *ϑ*, 43, 479 etc. Det sv. *sångare* kan hafva samma inskränkta betydelse. Jfr. *arbetare* (— kroppsarbetare), *spelare* etc. λαός — folk, pl. i inskr. betydelse: krigsfolk: ἦ σέ γε λαοὶ ἐχϑαίρουσ' ἀνὰ δῆμον, *γ*, 215. Ordet *folk* har samma inskränkta betydelse i isländskan, t. ex. *skjóta í fólk*, (*fylkja*), ehuru dess urspr. bet. är vidsträcktare (beslägtad med *populus*, *plebs*, *pleo*). πληϑύς har hos Hom. den inskränktare betydelsen „massan" i motsats till geronterna: ϑυμὸν ἐνὶ στήϑεσσιν ὄρινεν πᾶσι μετὰ πληϑύν, *B*, 148. Så äfven πλῆϑος hos Xen.: ἀμείνονας τοῦ πλήϑους, A. 3, 1, 37. Jfr. „massan", „hopen" i sv. och *vulgus* i lat. Samma „betydelseförsämring" synes äfven δῆμος hafva, t. ex.: δήμου ἀνήρ, *B*, 198, samt *populus* och *plebs* i lat. samt „*folk*" i sv.

Adjektivet γέρων — gammal, får såsom substantiv betydelsen gubbe och den inskränkta betydelsen: rådsherre: βουλὴ γερόντων, *B*, 53. Jfr. *senator* af *senex*, stadens „älste". En liknande inskränkning har πρέσβυς — gammal, gubbe, pl. πρέσβεις — sändebud, Xen. A. 3, 1, 28.

Ofta nog kan ett adjektivs substantivering betraktas såsom en inskränkning, i det att den egenskap, som adjektivet i allmänhet betecknar, genom substantiveringen tillägges en bestämd person eller öfverhufvud ett bestämdt föremål såsom för det samma utmärkande och karakteristisk, betecknande t. ex. yrke o. s. v.

ἁλιεύς adj. maritimus: ἐρέτας ἁλιῆας ἀγείρομεν, *π*, 349, subst. sjöman, fiskare: ἁλιεὺς περιμήκεϊ ῥάβδῳ ἰχϑύσι δόλον κατὰ εἴδατα βάλλων, *μ*, 251 etc. Jfr. ἅλιος, som har samma urspr. betydelse, *δ*, 365, men som substantiv får betydelsen sjöjungfru, hafsgudinna: ἦλϑε σὺν ἀϑανάτῃς ἁλίῃσιν, *ω*, 47. ἀλήμων adj. ἀλήμονες ἄνδρες, *τ*, 74, såsom substantiv med inskränkt betydelse: landstrykare: ἦ οὐχ ἅλις ἧμιν ἀλήμονες εἰσί, *ρ*, 376. Jfr. uttrycket en fattig *vandrare* („strykare"). ὁδοιπόρος adj. resande användes på samma sätt som subst.

resande i svenskan: ὅς μοι τοιόνδ' ἧκεν ὁδοιπόρον ἀντιβολῆσαι, Ω, 375. ἀλλοδαπός adj. främmande, ξ, 231, inskr. främling: μιχθεὶς ἀλλοδαποῖσι, Γ, 48. Jfr. *främmande* i svenskan, t. ex. „det kommer främmande". λοετροχόος (χέω) adj. λοετροχόον τρίποδ' ἵστασαν, Σ, 346, inskr. baderska: λοετροχόῳ δώῃ γέρας, υ, 297[1]).

I de fall af betydelse- (begrepps-)inskränkning, som vi hittills behandlat, har den primära betydelsen, ur hvilken den inskränkta utvecklat sig, funnits hos Homerus eller inom grekiskan öfverhufvud. Emellertid kan man i sitt sökande efter den ursprungliga betydelsen naturligtvis gå längre tillbaka, såsom någongång ofvan vid betydelseutvidgningen skett, och framkonstruera den ursprungliga betydelsen ur rotens betydelse, i förhållande till hvilken den hos Homerus förekommande kan anses såsom sekundär d. ä. inskränkt. Denna betydelsekonstruktion måste dock, i de fall man saknar ledning af bestämda (språkföreteelser såsom) analogier, blifva tämligen godtycklig och strängt taget med afseende på den uppgift, här föreligger, ej fullt berättigad; så t. ex. skulle många af de uttryck, som grekiskan äger för att beteckna maka, hustru såsom ἀκοίτης, ἄκοιτις, παρακοίτης, παράκοιτις, ἄλοχος egentligen betyda den som delar samma läger, men sedermera genom inskränkning af ordets betydelse kommit att beteckna äkta maka, maka. Men man skulle också kunna antaga, att dessa ord aldrig haft någon allmännare betydelse, utan från och med sin uppkomst endast användts i denna speciela betydelse och för

---

[1]) I allmänhet skulle man väl kunna säga, att i och genom sjelfva substantiveringen adjektivet undergår en inskränkning, i det att det till genus obestämda adjektivet såsom substantiv erhåller ett bestämdt och fixeradt genus och sålunda kan anses såsom ett ord af mindre omfång, mindre omfattande betydelse än adjektivet eller beteckna ett begrepp, som är att betrakta såsom ett speciellt slag af det allmänna begrepp, som adjektivet uttrycker; men då denna inskränkning i första rummet ej är en inskränkning med afseende på ordens betydelse, så ligger den mera aflägset från vårt ämne och antydes på detta sätt blott i förbigående. Utom ofvan anförda ord kunna nämnas βουληφόρος, ἵστωρ, ὁμῆλιξ, αἰωνιστής, οἰωνοπόλος etc.

detta ändamål skapats. (Dock kan man alltid i teorien tala om en betydelseinskränkning, som i och med ordets uppkomst framträder i förhållande till den ursprungliga rotbetydelsen.) Att dessa ord emellertid haft denna vidsträcktare betydelse som roten gifver vid handen, är uppenbart af hustruns ställning och äktenskapets betydelse hos ociviliserade folk, och dessutom förekommer t. ex. ἄλοχος hos Homerus i sådan betydelse: ἄξομαι ἀμφοτέροις ἀλόχους, φ, 214. δάμαρ (δμηθεῖσα, Σ, 432) eg. den kufvade — maka, υ, 290.

Vi anföra här några exempel på personbenämningar af detta slag: αἰσυμνήτης (αἶσα — μνῆμα) eg. „des gleichen Antheils gedenkend" (Am.) — kampdomare, ϑ, 528. ἀρητήρ (ἀράομαι) eg. en som beder, jfr. πρηκτήρ, men sedermera kom ordet att beteckna det slag af prester, som det ålåg att för hela folket bedja till gudarne, liksom ἱερεύς betecknade den, som hade att ombesörja offren. Jfr. G. Autenrieth, Ameis Anhang, Α, 11. Genom utvidg. fick ordet betydelsen prest i allm.: Χρύσην ἠτίμησεν ἀρητῆρα, Α, 11. (Jfr. det svenska *prest* af πρεσβύτερος.) δέκτης (δέκομαι), ἐπιστάτης (ἵσταμαι) eg. en som får något, som ställer sig bredvid d. ä. tiggare. δαιτρός (δαίω) — förskärare; jfr. scissor. ἔξαρχος — anförare för sorgesången; jfr. ἐξάρχω. ϑής (ϑεῖναι) — daglönare eg. mercennarius, legd. οἰκεύς (οἶκος) eg. den som tillhör huset, inskr. tjänare, servus: μὴ φίλους οἰκῆας ἐγείρῃ, Ε, 413. Så ock οἰκέτης. Jfr. *domesticus* i lat., *domestique* i franskan, *hjon* i sv. σημάντωρ (σημαίνω) eg. den som ger tecken, befaller; anförare, herde: σημάντορος οὐ παρεόντος Ο, 325 etc. Dylika uttryck, i hvilka benämningar på personer uppstått genom inskränkning ur en rot af allmännare betydelse förekomma vanligt i alla språk, t. ex. *sartor* (sarcio), *schneider* (schneiden), *tailleur* (tailler), *skräddare* (lågt. schroden, schraden, ɔ: skära). Jfr. bonde (part. af boa), löpare, kännare, redare, stigare, sättare, åkare etc.

Bland ord som uttrycka sakbegrepp (sak, ställen etc.) må följande anföras såsom exempel på betydelsens inskränkning:

εὐνή (= *vas* — *nâ*, Roth, Kuhns Zeitschr. XIX, 220 o. fl.) = läger, lägerstad (människors och djurs, *I*, 618, *Λ*, 115 etc.) med hvad därtill hörer, specielt sängkläder, *Ψ*, 179; i inskränkt betydelse: biläger, äkta säng: ἄλοχος λέχος πόρσαινε καὶ εὐνήν, *γ*, 403. Samma inskränkning i betydelsen finnes i orden κοίτη, λέχος, λέκτρον, t. ex. τὸ δυσπάρευνον λέκτρον ἐνδατούμενος σοῦ τῆς ταλαίνης, Soph. T. 791. Så äfven i *torus* i lat.; det svenska ordet *läger* har specialiserats i bet. (fält)läger (castra).

ἔντεα eg. „Geschirr", tyg (verktyg) ss. δαιτός, *η*, 232, i inskränkt betydelse: rustning: ἀντιβίην ἐλθόντε σὺν ἔντεσι, *E*, 220. Samma inskränkning förekommer i τεῦχος eg. tyg, verktyg: νῆα ἔρυσσαν, τεύχεα δέ σφ' ἀπένεικαν, *π*, 326, i spec. bet. vapen, *Φ*, 301. Äfven i ὅπλον är betydelseutvecklingen densamma: verktyg, *Σ*, 409 — armatura, *K*, 524. Jfr. *arma* i lat., som har samma urspr. bet. som de ofvan anförda orden, t. ex. arma agrestia; det svenska ordet *tyg* (t. zeug), som återfinnes i skriftyg, fartyg, hade äfven samma inskränkta bet. af vapen, hvilken återfinnes i tyghus, tygmästare. Jfr. Ihre, Gloss. Sviogoth. ἐσθής (ἕννυμι) eg. kläder i allm.: ἐσθὴς ἐν χηλοῖσιν (sc. ἔκειτο), *β*, 339. Ur detta allmänna begrepp uppstå genom klyfning flera specialbetydelser, t. ex. linne: κούρη δ'ἐκ θαλάμοιο φέρεν ἐσθῆτα φαεινήν, *ζ*, 74; drägt: καίεο δ'ἔν τ' ἐσθῆτι θεῶν, *ω*, 67; sängkläder: τροφὸς ἔντυνον εὐνὴν ἐσθῆτος μαλακῆς, *Ψ*, 290. Jfr. φᾶρος (φέρω?), i hvilket ord den urspr. betydelsen, om man får antaga den uppstälda härledningen som riktig, drägt (af draga), splittrats i flera spec. betydelser, t. ex. svepning, *ω*, 147; segelduk, *ε*, 258, öfverplagg utan ärmar, *B*, 43. (*Vestis* har äfven bet. öfverdrag). κευθμών (κεύθω) eg. undangömd plats, vrå: μαιομένη κευθμῶνας ἀνὰ σπέος, *ν*, 367, i mera spec. betydelse: svinstia: πυκινοὺς κευθμῶνας ἔχοντες, *K*, 283. Det likbetydande lat. *recessus* begagnas om ett särskilt rum: recessus marmoreus (exedra, kabinett). (Hit hör det ofvan anförda λόχος = läger — bakhåll.)

κοτύλη = skål, *X*, 494, i inskr. bet. höft-(skål)panna: θλάσσε δέ οἱ κοτύλην, *E*, 307. Jfr. *panna* i dessa speciela betydelser: (stek)panna, (tak)panna, panna (kroppsdelen),

(däremot hafva t. ex. *korg* i bröstkorg eller *skål* i knäskål ej undergått en sådan inskränkning i sin betydelse, att de kunna användas för de sammansatta orden); *patella* i latinet betyder skål och inskr. knäskål. För öfrigt må anmärkas, att i sådana uttryck som de nu anförda betydelsens utveckling är svårare att bestämma, i det den samma liksom står på gränsen emellan de båda slag af betydelseutveckling, som i denna uppsats behandlas, och sväfvar in på bådas områden. Så t. ex. skulle κοτύλη, då det användes om kroppsdelen, kunna sägas hafva fått en större betydelsesfer, i det namnet kommer att omfatta (med skålen) likartade föremål i allmänhet. ῥάβδος (ῥέπω?) = spö i allm., hvilken allmänna betydelse närmare fixeras i bet. trollspö, κ, 238, metspö, μ, 251 och inskränkes i bet. stift: βοείας ῥάψε θαμειὰς χρυσείῃς ῥάβδοισι, *M*, 297. Så äfven *arundo* i lat. rör — metspö. σκῆπτρον = staf i allm. t. ex. δῶκε δέ οἱ σκῆπτρον καὶ ἀεικέα πήρην, ν, 437, eller οἱ σκῆπτρον θυμαρὲς ἔδωκεν, ρ, 199, i hvilken rhapsodi samma föremål äfven benämnes ῥόπαλον (v. 236); i inskränkt betydelse: spira: ποτὶ δὲ σκῆπτρον βάλε γαίῃ, *A*, 245. Jämför det latinska *scipio* och det svenska *spira*. στήλη = pelare, *N*, 437, i spec. bet.: grafvård (Säule — Grabsäule): ἑ ταρχύσουσι τύμβῳ τε στήλῃ τε, *Π*, 457. Jfr. *columella* i lat. κολώνη har hos Homerus betydelsen kulle, *B*, 811, hos Soph. den inskränktare betydelsen grafhög: ὁρῶ κολώνης ἐξ ἄκρας νεορρύτους πηγὰς γάλακτος, Soph. E. 894.

φόρτος (φέρω) = last, spec. skeppsladdning, „last", θ, 163. χρώς (χράω eg. beröra) eg. yta? (jfr. Curt. Grundz.[4] s. 204), sedan kroppsyta, hud, τ, 205, vidare hy: τρέπεται χρώς, *N*, 279.

ἀγυιά (ἄγω) eg. farväg, β, 388, inskr. gata i stad, *E*, 642. Jfr. *via*.

ἀγρός = åker, fält: ἀγροῦ ἐπ' ἐσχατιῆς, i inskränkt bet. landtgård: ἐλθέμεν ἀγρὸν ἐς ἡμέτερον πολυδένδρεον, ψ, 139. Så äfven *ager* i latinet. χώρη = plats i allm. (locus), sedermera boningsplats: ἅς τινας ἵκεο χώρας, θ, 573. Jfr. χῶρος. Jfr. *ställe* i svenskan, t. ex. „ett vackert ställe" (landställe). En betydelseinskränkning skulle också förekomma i ἄστυ (*vas*, „weilen, wohnen", Curt. Grundz.[4] s. 206), i fall detta

ord har, såsom några antaga, t. ex. Autenrieth, den allmänna betydelsen boningsplats hos Hom.: ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, af hvilken betydelse bet. stad då vore en inskränkning, Ἰλίου, Φ, 128 etc. Jfr. det svenska *stad*, hvilket ord inskränkts från en allmännare betydelse, som återfinnes i orden eldstad, bostad, färjstad etc.

Särskilt må anmärkas, att ord, som beteckna mått, ursprungligen haft en allmännare betydelse. Så t. ex. betyder πῆχυς hos Homer underarm (brachium, Φ, 166) och fick sedermera betydelsen aln. Jfr. δάκτυλος, som äfven användes att beteckna en viss längd. κεράμιον (dem. af κέραμος, lera) — lerkärl, kruka, förekommer såsom rymdmått t. ex. Xen. A. 5, 9, 15. Jfr. de svenska orden stång, fat, skäppa, pipa, tunna (en tunna guld) etc. (Annorlunda är betydelsens utveckling i de svenska orden *spannmål* och *vadmal*, i hvilka sjelfva måttet (måttordet) genom inskr. kommit att beteckna ett visst specielt ämne, som mätes.)

Såsom ofvan anmärkts, uppstår ett slag af betydelseinskränkning hos ord, som beteckna ett ämne, då detta ord användes att beteckna af ämnet förfärdigade föremål, t. ex. δόναξ — rör: συμμάρψας δόνακας, Κ, 467, i inskr. bet.: det däraf förfärdigade pilskaftet: ἐκλάσθη δόναξ, Λ, 584. μελίη betyder eg. ask: ἔπεσεν μελίη ὥς, Ν, 178, i inskränkt bet.: lansskaft, lans: ἐπίσταιο πῆλαι Πηλιάδα μελίην, Π, 143. Möjligen kan detta ord, såsom ofvan antydts, redan hos Hom. hafva fått den vidgade betydelse, som det sedermera ägde (lans utan afseende på materialet). Måhända gäller det samma om ett annat homeriskt ord ἐλάτη eg. fura: ἐλάτῃσιν ἐοικότες ὑψηλῇσιν, Ε, 560, inskr. af furu förfärdigade åror: ἐλάτῃσιν πόντον ἐλαύνοντες, Η, 5. Jfr. *abies* i latinet, som har bet. skepp, lans. Det ofvan anförda δόρυ har hos Soph. bet. skepp.

ἔντερον (ἔντος) — tarm: διὰ δ'ἔντερα χαλκὸς ἤφυσε, Ν, 507; i inskränkt bet. sträng: ἅψας ἀμφοτέρωθεν ἐυστρεφὲς ἔντερον οἰός, φ, 408. νεῦρον — sena i kroppen, Π, 316, inskr.: bågsträng: ἕλκε δ'ὁμοῦ γλυφίδας τε λαβὼν καὶ νεῦρα βόεια, Δ, 122. Samma betydelseinskränkning har *nervus* i latinet.

δέρμα (δέρω) eg. det afflådda, hud, Ι, 548, inskr. lädersäck: ἄλφιτα δέρμασιν ἐν πυκινοῖσιν, β, 291. Jfr. δορός

(δέρω) = lädersäck, β, 354. διφθέρα betyder hos Xen. både hud, A. 1, 5, 10 och skinnpung, A. 5, 2, 12. Jfr. *belgr* i isländskan, som har samma inskränkning (ἀσκός, σκῦτος, cutis?). ῥινός = hud i allm., K, 262, inskr. (oxhud) sköld: σύν ῥ' ἔβαλον ῥινούς, Δ, 447. Jfr. βοῦς, som äfven förekommer i bet. sköld: ἀλλήλους ἄραρον τυκτῇσι βόεσσιν, M, 105[1]).

Vanlig, äfven i andra språk, är en sådan inskränkning, att metallers namn användes för det däraf förfärdigade ss. σίδηρος, χαλκός, χρυσός = järn, koppar, guld, sedermera kärl, redskap af dessa metaller: κειμήλια κεῖται, χαλκός τε χρυσός τε πολύκμητός τε σίδηρος, Z, 48; Π, 408 etc.; vapen i synnerhet af koppar: εἰ μέν κεν ἐμὲ κεῖνος ἕλῃ ταναήκεϊ χαλκῷ, H, 77; B, 578 etc.; κτείνοντ' αἴθωνι σιδήρῳ, Soph. A. 147. Här föreligger således en inskränkning i betydelsen, förenad med klyfning af den ursprungliga betydelsen, i det att denna får beteckna till arten skilda föremål af samma ämne. ἄργυρος begagnas liksom det svenska silfver om mynt af silfver. Jfr. guld, koppar. Denna klyfning af betydelsen träffas äfven i andra ord, t. ex. σανίς eg. bräde, i inskränkt betydelse något däraf för-

---

[1]) Öfvergången i betydelsen har förmedlats därigenom, att βοῦς äfven har betydelsen oxhud, Γ, 276. Denna utsträckning af ett ords användning, att det så väl kan beteckna föremålet sjelft, som ock en del däraf, skulle man kunna kalla för en slags inskränkning eller utvidgning, ehuru egentligen ej i den mening, i hvilken vi ofvan fattat dessa begrepp, t. ex. τέγος = tak, κ, 559 — sal, α, 333. Jfr. στέγη. μέλαθρον = takbjelkar, τ, 544 — boning, B, 414. δόρυ = spjutskaft, Θ, 494 — spjut, B, 382. Jfr. ξυστόν (ξύω) eg. det polerade (lansskaftet), sedan lans, N, 497. οἰήϊον eg. handtag på styret, sedan styre, ι, 483. κώπη = handtag, Λ, 219; ι, 489 = åra, μ, 214; ζεύγλη = „okring" — ok. ζεῦγος = ok — spann. δίφρος = vagn'sstol, E, 727 — vagn, γ, 324. ὄγχνη = päronträd, η, 115 — päron, η, 120. ῥοιά om trädet och frukten, η, 115. λωτός betecknar på samma sätt både plantan och frukten, δ, 603, ι 93. Jfr. råg, korn, hafre i sv. πῆχυς = underarm, Φ, 166 — arm, E, 314. χείρ = hand — arm, Δ, 252. στόμα = mund — ansigte, Z, 43. ὄμμα = öga — ansigte. ὤψ, εἰς ὦπα = i ögat, i ansigtet. (ῥίς = näsa — pl. ῥῖνες = näsborrar, Ξ, 467. Jfr. μηρός = lår — μηροί = lårstycken). ἰσχίον höftpanna, E, 306 — höft, E, 305. ψάμαθος (ψάω) = sand, Φ, 202 — strand, ν, 119. χρώς = kroppshud, Δ, 510 — kropp, λ, 191. Jfr. χροιή. δαίς = portion, Δ, 48 — måltid, α, 225 etc.

färdigadt, dels (flygel-)dörr: σείων κολλητὰς σανίδας, *I*, 583, *Σ*, 275, dels ställning, hylla: ἡ δ' ἄρ' ἐφ' ὑψηλῆς σανίδος βῆ, *φ*, 51. πίναξ eg. bräde, t. ex. πίνακας νεῶν, *μ*, 67, inskr. dels tafla: γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ, *Z*, 169 (hvilken betydelse utvidgades, så att ordet i senare tider användes om taflor af koppar), dels tallrik: πίνακας κρειῶν, *α*, 141. Samma betydelseutveckling undergår det latinska *tabula*, så att det användes i utvidg. bet. om t. ex. taflor af koppar. Jämför för öfrigt *bord* i sv. t. ex. skeppsbord, där den vidsträcktare betydelsen framträder. ξύλον förekommer hos Hom. i bet. truncus, *Ψ*, 327, hos senare förf. begagnas det om vissa af trä förfärdigade redskap.

κέρας = horn *Ψ*, 780 etc., i inskränkt betydelse dels båghalfva, båge: μὴ κέρα ἶπες ἔδοιεν, *φ*, 395, dels rör omkring metrefven för att skydda den mot fiskens bett, *Ω*, 81. (Om dess vidgade betydelse är ofvan nämdt.)

λίθος = sten *γ*, 296 — stensäte: καθῖζον ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοισιν, *θ*, 6. Jfr. λᾶας. πέτρη, *X*, 126. λίνον eg. lin, i inskränkt bet. begagnas ordet om det däraf beredda garnet, *Π*, 408 (här metref), *Y*, 128 (öfverflyttad betydelse), fiskarens nät, *E*, 487, väfven af linne, *ν*, 73. Så inskränkes äfven *linum* i latinet, *silke*, *bomull* och i viss mån äfven *lin* i svenskan. πῖλος förekommer hos Hom. i bet. filt, *K*, 265, i senare grekiskan i bet. filthatt. Jfr. ἄωτος, *ι*, 434; — *α*, 443.

κάλαμος eg. rör, inskr.: rörpipa; skrif(rör)-penna; metspö. Samma inskränkning har *arundo* och *calamus* i latinet.

καυλός (*caulis*) eg. stjelk har hos Hom. en inskränkt betydelse: ἀμφὶ δὲ καυλὸν φάσγανον ἐρραίσθη, *Π*, 338. πεύκη = fura, *Λ*, 494, hos Soph. förekommer den inskränktare bet. fackla: ἀγλαῶπι πεύκᾳ, O. R. 214. Jfr. *tæda* i lat. med samma inskränkning. δαΐς eg. furuspån, *σ*, 310, sedan den däraf bestående facklan, *α*, 428, *Σ*, 492. ἀστράγαλος eg. halsknota, *κ*, 560, i pl. speltärningar, tärningspel (emedan tärningarne i början förfärdigades af halsknotor): ἀμφ' ἀστραγάλοισι χολωθείς, *Ψ*, 88. Jfr. *talus* = halsknota — tärning.

Såsom ofvan (vid personnamn) skett, skall här upptagas några benämningar på sak, hvilka uppstått genom inskränkning af ett ursprungligt adjektivs eller particips betydelse:

αἰπόλιον eg. tillhörig αἰπόλος, i inskränkt bet. såsom substantiv: gethjord: αἰπόλια πλατέ' αἰγῶν, ξ, 101. βόειος eg. oxen tillhörig, t. ex. Ψ, 324, Δ, 122, i inskr. bet. såsom substantiv har femininum βοείη betydelsen oxhud: θεράπων ὑπέχευε βοείας, Λ, 843. λυκέη, παρδαλέη, λεοντέη äro ord med en likartad betydelseinskränkning, Κ, 459, 29, Γ, 17 etc. Jfr. *bubula* (oxkött).

νήϊον adj.: δόρυ νήϊον, ι, 384; subst. skeppsvirke: νήϊον ἐκτάμνῃσιν, Γ, 62. Jfr. *navalia* i latinet.

ἀπορρώξ (ἔρρωγα, ῥήγνυμι) adj. eg. afbruten, brant: ἀκταὶ ἀπορρῶγες, ν, 98, i inskr. bet. arm af en flod: ὅς δή Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ, κ, 514.

πατρίς adj.: ἐς πατρίδα γαῖαν, Β, 140, såsom substantiv fädernesland, ψ, 315. Jfr. πάτρη och *patria*: materna patria. ὑγρή adj.: ὑγρὸν ὕδωρ, δ, 458, ss. substantiv hafvet: οἵ μ' οἴσουσιν ἐπὶ τραφερήν τε καὶ ὑγρήν, Ξ, 308. Jfr. νότιον adj. inskr. bet. ss. subst. strandvatten, δ, 785. Flere dylika uttryck anföras ej af ofvan antydda skäl. Här torde äfven böra tilläggas till hvad som ofvan yttrats om dessa uttryck, att vid sakbegrepp har inskränkningen sin grund, åtminstone i de flesta fall, däri, att det substantiv, hvarmed adjektivet ursprungligen förenats och bildat ett stående uttryck, just i följd häraf under språkets sträfvan efter korthet bortkastats såsom obehöfligt, hvarigenom den inskränkning i sin betydelse, som adjektivet erhöll genom sin förening med substantivet, från detta senare öfverflyttades till adjektivet eller rättare den form af adjektivet, som detta i sin ursprungliga förbindelse ägt.

Slutligen komma sådana benämningar på sak, som med hänsyn till sitt ursprung, sin rot kunna sägas hafva erhållit en specielare betydelse, äfven om de till äfventyrs

ej undergått någon inskränkning eller haft någon allmännare betydelse än den hos Homerus befintliga:

ἀκτή skulle såsom urspr. particip af ἄγνυμι hafva den allmänna betydelsen: det sönderkrossade, hvadan detta ord i början af sin tillvaro borde hafva användts om sönderkrossade föremål i allmänhet, men sedermera inskränkts till ett särskilt slag af sönderkrossade föremål, nämligen krossad säd, mjöl. Att ordet verkligen haft en allmännare betydelse, kan slutas af det specialiserande ἀλφίτου el. Δημήτερος, som alltid tillägges det samma hos Homerus. Jfr. *mjöl* i svenskan, som är beslägtadt med *mull* och *malm* af roten i *mala*. Samma synpunkt vid namngifningen, som gjort sig gällande vid föregående ord, framträder äfven vid ἄλειαρ af ἀλέω = mala, hvilket ord erhållit den speciela betydelsen hvetemjöl. Jfr. det latinska *mola* af *molo*. En annan är synpunkten för benämningen ἄλφιτος, hvilket ord såsom beslägtadt med *albus* eg. betyder det hvita, inskr. kornmjöl, och hos Hom. erhåller epithetet λευκός: λεύκ' ἄλφιτα πολλὰ πάλυνον, Σ, 560.

ἄλσος beslägtadt med *alere*, således eg. alster, inskr. lund, Β, 506. Jfr. φυτόν = buske; φυή = växt; φύσις = natur; φῦλον = folk; alla af φύω. Jfr. *fetus*, *fenum* i latinet af samma rot, Curt. Grundz.[4] s. 305. ἔρνος (ὄρνυμι, Curt. Grundz.[4] s. 349) = telning. Jfr. *skott* af skjuta. θαλλός eg. det som grönskas (Bezzenb. Beitr. 2, 190), löf. πέταλον (πετάννυμι, Curt. Grundz.[4] s. 210) eg. det utbredda, blad. ἀγέλη (ἄγω) = hjord. Jfr. *agmen* i lat. (agmen equitum; ἵππους εἰς ἀγέλην ἔλασαν, Τ, 281) och *drift* (boskapsdrift) i svenskan. πρόβασις, πρόβατα (βαίνω) eg. rörlig egendom, boskap (emedan ursprungligen den rörliga förmögenheten utgjordes af boskapen), β, 75. En annan åskådning ligger till grund för det likbetydande uttrycket κτῆνος af κτάομαι, således eg. egendom, men emedan den samma hufvudsakligen till en stor del utgjordes, såsom nyss nämdes, af boskapen, så fick ordet den inskr. bet. boskap.

πρόγονοι (γόνος) = de äldre fåren, ι, 221. ἑρπετόν (ἕρπω) eg. hvad som kryper, d. ä. djur: ὅσσ' ἐπὶ γαῖαν ἑρπετὰ γίγνονται, δ, 418.

ἄγκος (ad-uncus) eg. det krökta — dal, κ, 190. Jfr. νάπη (γναμπτός?), Θ, 558. βῆσσα (βαθύς) eg. djup, — dal, Γ, 34. δέμας (δέμω) eg. byggnad, — kroppsbyggnad, Α, 115. Jfr. (fabrica), status, habitus, gestalt, hållning etc., hvilka ord i de respektive språken erbjuda exempel på liknande inskränkning. κενεών (κενεός) = veka lifvet, χ, 295. Jfr. νείαιρα. δέρμα (δέρω) är redan nämdt; därmed liknande äro: πόκος (πέκω) eg. det afklipta, — ull, Μ, 451 (jfr. *vellus* af vello?). κορμός (κείρω) eg. det afhuggna, — (afhuggen) trädstam: κορμὸν δ' ἐκ ῥίζης προταμών, ψ, 196. τομή (τέμνω) med samma utveckling af betydelsen: τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν, Α, 235. Jfr. *truncus* (trunco) och *stubbe* (stumbe, stympa). σχίζη (σχίζω) eg. det klufna, — vedträ: κόψε σχίζῃ δρυός, ξ, 425. τρύφος (θρύπτω) eg. något afslitet, — klippstycke: τρύφος ἔμπεσε πόντῳ, δ, 508. Jfr. det latinska *rupes* (af rumpo). ψωμός (ψάω) eg. något afskafvet, — bit, ι, 374. Jfr. det svenska *bit* af bita, således något afbitet. λοπός (λέπω) eg. det afskalade, — skal: κρομύοιο λοπόν, τ, 233. στρόφος (στρέφω) eg. det vridna, — tåg, ν, 438. Jfr. sv. *tråd*, tysk *draht* af drehen. ἐπίτονος (τείνω) = masttåg. Samma synpunkt för namngifningen framträder i sv. *sträng* (isl. *strengr*, lat. *stringere* = draga åt).

Af samma slag äro: κῦμα (κύω) eg. det uppsvälda, — våg, Β, 209, af hvilken stam κύστις = blåsa uppstått. Jfr. det svenska *bölja* och *bulnad*. Så äfven οἶδμα (οἰδέω) vågsvall, hvilken senare sammansättningsdel (svall) kommer af svälla. πτύγμα (πτύσσω) = veck; samma stam återfinnes i πτύξ = lager, hvilken betydelse utvecklar sig till bemärkelsen: klyfta, (dal), Λ, 77, hvilket ord (klyfta) kommer af klyfva. ζεῦγος (ζεύγνυμι) = spann, Σ, 543. θεσμός (θεῖναι) = städ (af stå) ψ, 296. Af samma rot θημών = hög, ε, 368, möjligen också θίς: ὀστεόφιν θίς, μ, 45. ἱστός (ἵστημι) betyder dels mast: ἱστὸν δ' εἰλάτινον κοίλης ἔντοσθε μεσόδμης στῆσαν, β, 424, dels väfstol, väf: ἱστὸν ἐποιχομένην, Α, 31. Jfr. det sv. *stol* af ställa (i väfstol, takstol), som väl ursprungligen hade den allmänna betydelsen af „ställning". κλισίη (κλίνω) = „tält", hydda, Ι, 663, länstol (Lehnstuhl, lehnen), δ, 123; i detta ord hafva de speciela

betydelserna sin anknytningspunkt i begreppet luta sig, lägga sig, liksom i det föregående ordet i begreppet stå upprätt.

στέαρ (στῆναι?) eg. något stelnadt, stelnadt fett, talg, φ, 178. τράπεζα (τετράπεδjα) eg. fyrfoting, — bord (utvidg.). τέμενος (τέμνω) eg. afsöndradt, afsöndrad jord: τέμενος τάμον ἔξοχον ἄλλων, Z, 194 („Krongut", Am.). Jfr. *templum*, som kommer af samma stam, Curt. Grundz.[4] s. 221.

Till de ofvan anförda allmänna benämningarne på djur och växter må läggas några andra mera speciela, t. ex. ἀηδών (ἀείδω) eg. den sjungande, — näktergal, τ, 518. δράκων (δρακεῖν) eg. den seende, — orm, X, 93. Jfr. af samma rot δορκάς = gazell (för sina klara ögon). ὄφις (ὄπωπα, ὀπ —; således samma synpunkt för namngifningen som i δράκων) = orm, M, 208. Så äfven i σκώψ (σκέπτομαι) = uggla, ε, 66. μηκάς (μηκάομαι), eg. den bräkande — get, ι, 124. μέλισσα (μέλι) = bi, M, 167. πῶλος (af samma rot som lat. *pullus* och sv. fåle) = fåle, Λ, 681. νεβρός (νέος) = hjortkalf. νυκτερίς (νύξ) = eg. nattfogel, flädermus. Jfr. det motsvarande latinska ordet *vespertilio* af *vesper* och andra ss. *noctua*, *ulula*.

Här må äfven nämnas adj. πτώξ = rädd, hvilket såsom substantiv har bet. hare: ὃν ταχὺς οὐκ ἔλαθε πτώξ, P, 676. Af svenska djurs namn med liknande inskränkning ur en rot af allmännare betydelse må nämnas t. ex. *nöt* beslägtadt med njuta; jfr. kreatur, „kritter" af lat. creatura; galt af gälla, mal af mala, fluga af flyga, loppa af löpa, drönare, gångare, klippare (lågty. kleppen), stöfvare (d. stöve) etc.

ἄγρωστις (ἀγρός) eg. en ört, som växer på fältet, „fältört", ζ, 90. δόναξ (δονέω) = arundo, K, 467. θύον af θύω = en välluktande cypressart, ε, 60. φηγός (φαγεῖν) eg. ett träd med ätbara frukter (Curt. Grundz.[4] s. 187), ek, H, 22. Jfr. *fagus* i lat.

Al och *alm* äro båda slägt med *alster* (*alo*), och af samma rot kommer *ållon*, fsv. *aldin*. *Korn*, eg. en liten partikel, har i svenskan inskränkts till att beteckna ett särskilt sädesslag. Att emellertid uppvisa, huru orden genom

inskränkning i betydelsen utvecklats ur de urspr. rötterna, ligger utom gränserna för denna uppsats. Hvad som i detta hänseende här ofvan anförts, har anmärkts för jämförelses skull.

Svårare är att följa och bestämma gången af betydelsens utveckling vid de abstrakta orden. Ofta är specialisering förenad med klyfning eller öfvergång till betydelser, som beteckna till arten skilda begrepp. ἀγγελίη = budskap, *H*, 416, inskr. befallning: Ζηνὸς ὑπ' ἀγγελίης, η, 263. Samma inskränkning har ὁμοκλή, *M*, 413, — ρ, 189. μῦθος: πῶς κέν μοι τελέσειας μῦθον ἐμόν, ο, 196 (Am. „Wunsch"), på andra ställen: tanke, beslut: μὴ ἐμοὺς ἐπιέλπεο μύθους εἰδήσειν, *A*, 545. Att ett ord, som eg. uttrycker ett yttrande, också kan innebära vilja (eller önskan), är i synnerhet vanligt vid verben.

ἀρά = bön: ἀράων ἀΐων Νηληιάδαο, *O*, 378, inskr. (bön om något ondt), förbannelse: ἐξ ἀρέων μητρὸς κεχολωμένος, *I*, 566; därifrån öfvergår betydelsen till att beteckna det, som är en följd af förbannelsen, olycka, förderf, *M*, 334 etc.

θυμός, μένος öfvergå från att beteckna lif, lifskraft i allmänhet (?) till att utmärka mera speciela yttringar ss. mod, vrede, *N*, 280, *B*, 196, 387, *A*, 103 etc. (Men som det är svårare att bestämma dessa ords ursprungliga betydelse, i det äfven åsigterna om deras ursprung äro vacklande, så kan möjligen gången af betydelsens utveckling vara motsatt, så att t. ex. θυμός urspr. betydt hetta, passion och därifrån öfvergått att beteckna sinne öfverhufvud). Jfr. ὀργή, som urspr. betyder drift, ifver (ὀργάω, skrt. *ûrj*, *ûrjas*), sinne, vrede, Xen. A. 1, 5, 8. Jfr. *animus* i lat. och *móðr* i isl., *mod* i sv. (i saktmod). κράτος och σθένος betyda båda kraft, makt, α, 359, *E*, 139; i inskränkt betydelse: öfvermakt, seger: ἠῶθεν δὲ θεὸς δώσει κράτος ᾧ κ' ἐθέλῃσιν, φ, 280; σθένος — νίκας, Soph. T. 497.

ἀγηνορίη (ἀγήνωρ) eg. *virtus*, mod, *M.* 46, pl. högmod, *I*, 700. Jfr. λῆμα hos Soph. och *spiritus*, *animi* i latinet.

ὄνομα eg. namn, *Γ*, 235, inskr. stort namn: τῷ τοι, ξεῖν', Ἰθάκης γε καὶ ἐς Τροίην ὄνομ' ἵκοι, ν, 248 (ära, rykte). Jfr. κλέος = rykte, *B*, 325, inskr. gloria, laus: ἄειδε κλέα

ἀνδρῶν, *I*, 189. Samma inskränkning har δόξα ej hos Hom., men t. ex. hos Soph. O. C. 258. Så ock *nomen*, *existimatio* i lat., *namn* och *anseende* i svenskan; i det sv. ordet *fräjd* är betydelseutvecklingen motsatt d. v. s. utvidgning.

γένος betyder hos Hom. härkomst, *N*, 354, hos Soph. förnäm härkomst: γένος γὰρ εἰς ἔλεγχον ἐξιὸν καλὸν εὔκλειαν ἂν κτήσαιτο, fr. 92 Jfr. *börd* i sv.: en man af börd.

δίκη (δείκνυμι) = sätt, bruk: ἡ γὰρ δίκη κ. τ. λ., τ, 168, i mera spec. betydelse: rättsbruk, rätt, *T*, 180 etc.; sedermera i pl. domar, förordningar, *Π*, 542. Liknande är betydelsens utveckling i θέμις (θεῖναι) eg. det faststälda, ehuru den går ännu längre till att beteckna det genom en förordning faststälda, afgift, skatt: λιπαρὰς τελέουσι θέμιστας, *I*, 156. Jfr. *taxa* (af lat. taxare) eg. afgiftsberäkning, afgift. μισθός bet. hos Hom. lön i allm., κ, 84, hos Xenophon inskr. sold, 7, 4, 2; detta sv. *sold* är en utvidg. af lat. *solidus* (myntet). ἀυτή (ἀύω) eg. skri, rop: ὥς τέ με κουράων ἀμφήλυθε θῆλυς ἀυτή, ζ, 122, inskr. bet.: härskri: πολέμοιο συνεσταότος καὶ ἀυτῆς, Ξ, 96, och genom öfvergång: slagtning: αὐτοὶ ἀολλέες ὄρνυτ' ἀυτήν, *O*, 718. Samma betydelseutveckling undergår βοή. Jfr. ἐνοπή (ὄψ) = skri, κ, 147, stridsvimmel, *Π*, 782. Jfr. *clamor* i latinet.

ἔργον eg. gerning: πρηκτῆρα ἔργων, *I*, 443, i spec. bet. ogerning: μέγα ἔργον ἐμήσατ' Ἀχαιούς, ω, 426. Samma inskr. bet. har *gerning* i sammansättningen gerningsmannen (= ogerningsman). Jfr. föröfrigt *facinus* i lat. och *dåd* i sv. ἔργον har dessutom en massa speciela betydelser i olika riktningar. κάματος (κάμνω, Curt. Grundz.[4] 104) eg. arbete, mera specielt: mödosamt arbete, möda: ἄτερ καμάτοιο, η, 325. Andra spec. betydelser finnas *Δ*, 230, ξ, 417. Samma inskränkning har lat. *labor*. Det svenska ordet *verk* har inskr. bet. (= ämbetsverk) t. ex. „tjänstgöra i verken". πόνος (πένομαι) eg. arbete, *Z*, 355, inskr. pinsamt arbete, plåga, besvär: πόνος ἐστὶν ἀνιηθέντα νέεσθαι, *B*, 291. Jfr. πρᾶγμα (πράττω) eg. det skedda, sak, Xen. A. 1, 5, 13, inskr. pl. obehagliga saker, svårigheter, 2, 1, 16 (ibid.).

μοῖρα (*μέρω) = del, lott: μενέτω τριτάτῃ ἐνὶ μοίρῃ, O, 195; därifrån utgrena sig två specialbetydelser: tillbörlig lott, κατὰ μοῖραν, och lefnadslott, öde: ὀλοὴ θανάτοιο, β, 100, hvilken senare bet. specialiseras till lyckligt öde, lycka: μοῖράν τ' ἀμμορίην τε, υ, 76. Jfr. μόρος = det tillbörliga, öde, dödslott, död; αἶσα = del, lefnadslott. Jämför de likbetydande orden συμφορά, τυχή, samt *sors* (pars) i latinet och *lott* i svenskan.

τέχνη = konst, Γ, 61, i inskr. bet. „konst" (= list): δολίης ἐπελήθετο τέχνης, δ, 455. Jfr. μηχανή och lat. *ars* samt sv. „konst", alla med samma betydelseförsämring. Jfr. μηχανάομαι. σῆμα = tecken, ψ, 188, inskr. järtecken: κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται, X, 30. Jfr. τεκμήριον: ἐν τῷ δὲ κεῖσαι τοῦ μόρου τεκμηρίῳ, Soph. O. C. 1510. Jfr. tecken, teckentydare i sv.

δύναμις förekommer hos Hom. blott i betydelsen kraft, υ, 237, men hos Xen. i bet. krigsmakt, A. 1, 3, 12. Jfr. ἰσχύς hos samma förf. εἶδος (εἶδον) = utseende: εἶδος ἀρίστην, Γ, 124, spec. skönt utseende, skönhet: ἡ εἶδος ἔχε χρυσέης Ἀφροδίτης, δ, 14. Jfr. utseende i sv. t. ex. hon har intet „utseende".

ὅμιλος (ὁμοῦ-εἰλέω) = trängsel: ἵππων τε καὶ ἀνδρῶν κάλλιφ' ὅμιλον, K, 338 etc., däraf skulle den trängre betydelsen vara tumult, slagttumult, Φ, 606. Jfr. ὁμιλέω eg. blanda sig i bland, inskr. manus conserere. φιλότης = vänskap, inskr. „omfamning": φιλότητι καὶ εὐνῇ, Γ, 445.

Af benämningar på abstrakta begrepp, som uppstått ur en rot af allmännare betydelse, må nämnas: φήμη (φάναι) = betydelsefullt ord, omen, υ, 100. εἰρήνη (εἴρημαι) eg. aftal — fred, B, 797. Jfr. *pax* (af *pango*, *pago* öfverenskomma?). Här må äfven erinras om det ofvan anförda θέμις (θεῖναι) med samma synpunkt för namngifningen som i det svenska ordet *lag* (af lägga), *stadga* (af stadig), det latinska *statutum* (af roten *sta*) och det tyska *Gesetz* (af setzen).

χαρμονίη (καταμένω) eg. kvardröjande — kvardröjande på slagtfältet, seger, X, 257. τροπή (τρέπω) eg. vändning, — flykt, Soph. Ant. 675. Utom de ofvan anförda orden med bet. öde må här nämnas: πότμος (πίπτω) eg. det som tillfaller någon, lott, öde, olycksöde, Δ, 396. Jfr. οἶτος (οἴσω, fors?)

— olycksöde, *I*, 563. Här må äfven nämnas θέρος (θέρομαι) = sommar och χεῖμα (χιών) = vinter. Jfr. *hiems*.

Inskränkning vid adjektiv är mera skiftande, tillfällig och obestämd än vid substantivet, ofta beroende af det ord, till hvilket det utgör en bestämning. Svårare är också att angifva betydelsens inskränkning vid adjektivet, åtminstone i den mening vi ofvan fattat och framstält denna språkföreteelse, alldenstund det är mindre lätt att bestämma och begränsa ett adjektivs betydelse med hänsyn till innehåll och omfång hos det begrepp, som de beteckna:

ἀδειής (δέος) oförskräckt, *Π*, 117, inskränkt bet.: oförskämd: κύον ἀδδεές, *Θ*, 423. Jfr. *audax*. ἀδμής (δάμνημι) eg. otämd, *δ*, 637; om betydelsen oförmäld kan anses såsom en inskränkning af denna ursprungliga bet., vill jag lämna oafgjordt. Jfr. δάμνημι = tämja — gifva till äkta. ἀκήδεστος (κήδω) eg. oombesörjd, en inskränkt betydelse är möjligen obegrafven: πάντες Ἰλίου ἐξαπολοίατ' ἀκήδεστοι, *Z*, 60. Jfr. ἀκηδής. ἀλλοῖος af annan gestalt, *π*, 181, inskr. oanseuligare: καὶ γάρ τίς τ' ἀλλοῖον ὀδύρεται ἄνδρ' ὀλέσασα κουρίδιον, *τ*, 265. Jfr. *secus* i lat. annorlunda, — sämre. ἄλλος = alius, — alienus, *υ*, 213. Jfr. ἀλλότριος.

ἀριστερός = venster, — inskr. olycksbådande: τοῖσιν ἀριστερὸς ἤλυθεν ὄρνις, *υ*, 242. δεξιός = höger, — inskr. lyckobringande: ἐπέπτατο δεξιὸς ὄρνις, *ο*, 160. Samma betydelseinskränkning hafva, som bekant, *dexter* och *sinister* i latinet. ἄρτιος (ἀραρίσκω) = passande, *ϑ*, 240, inskr. vänlig: ὅτι οἱ φρεσὶν ἄρτια ᾔδη, *τ*, 248. γυμνός = naken, *X*, 510, inskr.: obeväpnad: τὸν δ' ὡς οὖν ἐνόησε γυμνόν, ἄτερ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος, *Φ*, 50. Jfr. ἀπογυμνόω, *κ*, 301. Äfven *nudus* i lat. har samma inskränkning. ἐοικώς = lik, *Φ*, 254 (liknande), inskr. passande: ἐοικότα γὰρ καταλέξω, *δ*, 239. ἐίση = motsvarande, inskr. tillbörlig: δαῖτας ἐίσας δαίνυται, *λ*, 185. Jfr. *æquus* i latinet.

ἐξαίρετος, liksom det motsvarande svenska ordet utvald, har betydelsen förträfflig, *δ*, 643; så äfven *eximius* (eximo) i latinet. κοῦρος eg. ung, *Z*, 59, inskr. vapenför: κοῦροι ἐμοὶ μνηστῆρες („waffenfähige Männer" Ameis), *β*, 96.

Jfr. *juvenis*, *-nes*. ἱκμενος (ἵκω) eg. kommande, inskr. kommande såsom gynsam, d. ä. gynsam, *Α*, 479. ἱκέτης (ἵκω) eg. (skydds)sökande, inskr. supplex, *ι*, 269.

Ord, som beteckna färg, hafva, såsom vi ofvan sett, ofta undergått betydelseutvidgning. Såsom exempel på betydelseinskränkning må anföras λευκός (lux, λεύσσω) — lysande, t. ex. αἴγλη, λέβης, ὕδωρ, specialiseradt hvitglänsande, hvit t. ex. γάλα, ὄστεα, ἄλφιτα etc. Jfr. ἀργής; *brun* af brinna.

En inskränkning i betydelsen hos svenska adjektiv är ej ovanlig, t. ex. barnslig (enfaldig), egen (= besynnerlig), full (= drucken), gemen (nedrig), ädel (af hög börd), sinlig (vällustig); kvick bet. urspr. lefvande, vitter urspr. förståndig etc. Äfven particip: hafvande, betydande, väckt, omvänd, inskränkt etc. Liksom stundom vid substantiven framträder här en betydelsens „försämring" eller „förbättring". „Ein gleichgültiges Wort wird einigemale zufällig in lobendem Sinne angewendet; es erhält hiedurch die Tendenz zu ausschliesslich lobender Bedeutung. Dasselbe Wort wird vielleicht in einem andern Dialect in tadelnder Bedeutung angewendet und erhält dadurch die entgegengesetzte Tendenz." Geiger, Ursprung der Sprache, S. 40.

Betydelsens inskränkning vid verb. Betydelsen hos verbet är liksom hos adjektivet mindre bestämd än hos substantivet eller rättare mera beroende af verbets ställning, sammanhanget, de bestämningar (subjekt, objekt o. s. v.), som tilläggas det samma, t. ex. ἄγω bet. föra, men i förening med obj. γυναῖκα — taga till hustru; jfr. ducere uxorem. ἀκούω — höra; såsom en specialisation af denna betydelse torde man böra uppfatta bet. lyssna till (— höra med uppmärksamhet), lyda: θεοῦ δ' ὣς δῆμος ἄκουεν, *η*, 11. Så ock κλύω: τοῦ μάλα μὲν κλύον, *ο*, 220. Jfr. *audio* i latinet och hörsam, hörsamma i sv.

ἀμείβω eg. växla, men i medium har verbet betydelsen svara, hvad som enligt grekiskans åskådningssätt är — växla ord, och hvilken betydelse sålunda är att betrakta som en inskränkning af den ursprungliga, *δ*, 382; (stundom

tilläggες *μύθῳ, μύθοισι, ἐπέεσσι*). Jfr. *ordväxla* i sv. och *altercari* i lat. (*ant*worten).

ἀνύω eg. fullända: θοῶς δὲ οἱ ἤνυτο ἔργον, ε, 243, inskränktare synes betydelsen vara, ω, 71: ἐπεὶ δή σε φλὸξ ἤνυσεν (fullständigt förstöra). ἀσκέω har den allmänna betydelsen sorgfälligt utarbeta, *K*, 438, som en inskränkning däraf torde man kunna anse den betydelse, som förekommer α, 439: ἀσκήσασα χιτῶνα (slätstryka). Jfr. det svenska „stryka" (strykjärn etc.). βούλομαι = volo, i inskränkt bet.: malo: βουλοίμην δ' ἂν ἐγώ γε καὶ ἄλγεα πολλὰ μογήσας οἴκαδε ἐλθέμεναι ἢ ἀπολέσθαι, γ, 232. γιγνώσκω = känna, τ, 160, något mera speciel är betydelsen igenkänna (agnosco): ἀμφὶ ἓ γιγνώσκων ἑτάρους, *O*, 241. Både *nosco* och *cognosco* ha samma inskränkning i betydelsen.

δαίνυμι eg. utdela; genom tillkomsten af objektet δαῖτα får verbet i medium betydelsen spisa, *Ω*, 665, en betydelse som från grekiskans synpunkt sålunda blir en specialisation af den föregående. Jfr. δαίς, portion eg. afmätt del. ἵημι har den allmänna betydelsen sätta i rörelse, och i förening med βέλος, δόρυ, ὀιστόν får verbet den spec. bet. skjuta, en betydelse som ordet bibehåller äfven utan dessa objekt: τόσσον γὰρ ἵησιν, ι, 499. Äfven det sv. *skjuta* har denna inskränktare betydelse (aflossa ett skott). Jfr. *mitto*, *missile* i latinet.

κάμνω eg. arbeta (Curt. Grundz.[4] 104): τὴν χαλκῆες κάμον ἄνδρες, *Δ*, 187, i inskränkt betydelse arbeta sig trött, tröttna: ἐμὲ ὕπνος ἐπήλυθε κεκμηῶτα, κ, 31. Jfr. *laboro*. κόπτω eg. slå: κόψε δὲ παπτήναντα παρήιον, *Ψ*, 690, i inskr. bet. smida: κόπτε δὲ δεσμούς, *Σ*, 379. Jfr. ἐπελαύνω, som har bet. smida till, ofvanpå: πολλὸς δ' ἐπελήλατο χαλκός, *N*, 804, ἐξήλατος af ἐξελαύνω (utdrifva — slå) = smidd, *M*, 295. Liknande inskränkning har *tundere*, *ducere* i latinet. Såsom ofvan antydts, har smidja ursprungligen haft en vidtsträcktare betydelse. λέγω, λέγομαι eg. samla, med. samla åt sig, t. ex. ξύλα, *Θ*, 507, i inskr. bet. samla ord, d. ä. tala. Således en inskränkning från grekiska språkets synpunkt likom *legere* i lat., *lesen* i tyskan (och *läsa* i svenskan med hänsyn till isl. *lesa* = samla).

λείβω eg. utgjuta: δάκρυα λεῖβον, N, 88, i inskr. bet. utgjuta dryckesoffer: πρὶν λεῖψαι Κρονίωνι, H, 481, oftast i förening med οἶνον; jfr. λουτρόν. Samma inskr. bet. har *libare* i latinet.

ὁπλίζω eg. göra i ordning, (ut)rusta, t. ex. ἤια, β, 289, i spec. bet. om vapen: Τρῶες ἀνὰ πτόλιν ὁπλίζοντο, Θ, 55. Samma speciela betydelse ha *armare* i latinet och *rusta* i sv. (rustning, rusthållare).

ῥέζω eg. handla (ϝέργω, virka), men i förening med ἱερά, θαλύσια får verbet den specielare betydelsen anställa offer, offra, hvilken betydelse verbet behåller äfven utan dessa objekt: σοὶ δ'αὖ ἐγὼ ῥέξω βοῦν, K, 292. Således en verklig inskränkning på samma sätt som i *operari*: lætis operatus in herbis (Hor.). Jfr. det sv. *offra*, som är en inskränkning af den allm. bet. af skänka, erbjuda, hos lat. *offerre*.

τίω eg. æstimare: τὸν δὲ δυωδεκάβοιον ἐνὶ σφίσι τῖον, Ψ, 703, i inskr. bet. magni æstimare: θεὸς δ'ὣς τίετο δήμῳ, K, 33. Så äfven *värdera* i sv., som ofta har bet. högt värdera, och äfven akta (aktning), prisa (pris).

τρίβω eg. tero, och liksom detta verb (tero) har det en inskränktare betydelse: tröska: τριβέμεναι κρῖ λευκόν, Y, 496.

τύπτω eg. slå, träffa: οἱ δέ τε παῖδες τύπτουσιν ῥοπάλοισι, A, 561, i inskr. bet. slå ned, träffa med skarpt vapen, d. ä. såra, t. ex. τινὰ κατὰ γαστέρα. En liknande inskränkning hafva *ferire* i lat. och *träffa* i sv., t. ex. han är träffad.

φέρω = bära, i inskränkt bet. bortbära något såsom byte i uttrycket φέρειν καὶ ἄγειν = röfva. Jfr. det lat. *ferre et agere*. Detta ord har äfven andra spec. bet. t. ex. πλεῖστα φέρει ἄρουρα, δ, 229, med samma betydelse som i det sv. *bära* och lat. *ferre*.

Såsom ännu tydligare exempel på hvad vi ofvan yttrat om betydelsens beroende af verbets bestämningar och sammanhanget i öfrigt, kunna anföras åtskilliga sammansättningar; t. ex. ἀνωθέω eg. utstöta, men ο, 553: οἱ μὲν ἀνώσαντες πλέον har verbet den speciela bet. lägga ut från land i följd af ett underförstådt ναῦν. Så äfven ἀνάγω eg. uppföra, men τ, 203: ἄνεμος πέσε, τοὶ δ'ἀνάγοντο = segla ut. κατάγω eg. nedföra, specialiseradt γ, 178: ἐς δὲ Γεραιστὸν

κατάγοντο — löpa in i hamn. Stundom finnes bestämningen *νηί* tillagd. *ἀποβάλλειν νῆας* — sticka ut till sjös etc. Jfr. *appellere*, *subducere*, *deducere* i lat.

Särskilt må nämnas de verb, hvilkas egentliga betydelse specialiseras genom att uttrycka subjektets vänliga eller fiendtliga sinnesstämning:

ἀνίημι, ἀνίστημι eg. låta uppstå, genom inskränkning hetsa: *οὐδέ κε κεχολωμένον ὧδ' ἀνιείης*, *β*, 185. *ἀνστήσασ' Ἀχιλῆα*, *Σ*, 358. Samma inskränkta betydelse i *ἐπισεύω*. *ἀντάω, ἀντιάω* eg. sammanträffa, inskr. sammandrabba: *τῶν εἴ κεν πάντων ἀντήσομεν ἔνδον ἐόντων* etc., *π*, 254. *στείομεν*, *εἴ κε πρῶτον ἐρύξομεν ἀντιάσαντες, δούρατ' ἀνασχόμενοι*, *O*, 297. *ἀντιβολέω* betyder möta både i fiendtlig och vänlig sinnesstämning, *K*, 546, *Λ*, 365. *ἐπιθρώσκω*, *ἐφάλλομαι* eg. stiga på, t. ex. *νηός*, *ἵππων*, inskr. angripa: *αἰγυπιοὶ ἐπ' ὀρνίθεσσι θόρωσιν*, *χ*, 303. *ἔνθα οἱ υἱὸς ἐπᾶλτο Πυλαιμένεος*, *N*, 643. Äfven så *ἅλλομαι*, *θρώσκω*. *μετέρχομαι*, *μετοίχομαι* eg. gå efter, inskr. förfölja, *Φ*, 422, *E*, 148. Likaså den enkla *ἕπω* = följa — förfölja, *Λ*, 154. *ἀποστρέφω* eg. vända bort, inskr. slå fienden tillbaka: *Ἀχαιοὺς αὖτις ἀποστρέψῃσιν ἀνάλκιδα φύζαν ἐνόρσας*, *O*, 62. *ἀμφίστασθαι* eg. stå omkring, belägra, *Σ*, 233. Jfr. aggredi, invadere, incurrere, occurrere, offendere, sequi, persequi etc.

Äfven verb, som uttrycka ett yttrande, en mening, få ofta genom sammanhanget en mera speciel betydelse, såsom ofvan antydts, t. ex. *ἀπεῖπον* eg. fullständigt framställa: *ἀγγελίην ἀπέειπεν*, *H*, 416, i inskränkt bet. säga nej, neka: *κατάνευσον ἢ ἀπόειπ'*, *A*, 515. *νεύω*, *κατανεύω* eg. nicka få den specielare betydelsen lofva: *νεῦσε δέ οἱ λαὸν σῶν ἔμμεναι οὐδ' ἀπολέσθαι*, *Θ*, 246. *ἀνανεύω* däremot neka (abnuere): *ἀνὰ δ' ὀφρύσι νεῦον ἑκάστῳ κλαίειν*, *ι*, 468. *ὁμοκλάω* — ropa åt, *Σ*, 156, — befalla: *πάντες ὁμοκλέομεν ἐπέεσσιν τόξον μὴ δόμεναι*, *ω*, 173. Så äfven *ἀγγέλλω*: *οἵ κε κείνοις ἀγγείλωσι θοῶς οἰκόνδε νέεσθαι*, *π*, 350; *φράζω*, *K*, 127.

στεῦμαι eg. göra min: *στεῦτο διψάων*, *λ*, 584, inskr. göra hotande min, hota: *στεῦται γὰρ νηῶν ἀποκόψειν ἄκρα κόρυμβα*, *I*, 241. Att en dylik inskränkning förekommer i latinet, är bekant.

Såsom exempel på svenska verb, som ursprungligen haft en allmännare betydelse, må nämnas bena urspr. skilja i allm.; bota urspr. förbättra i allm.; dräpa urspr. slå; osa urspr. lukta; rita urspr. skrifva; smida urspr. förfärdiga i allm.; spela urspr. leka; spilla urspr. förderfva; virka urspr. verka; värpa urspr. kasta etc.

Flera exempel på betydelsens inskränkning vid verb skulle kunna anföras från det homeriska språkbruket, men de redan anförda torde få anses nog, hälst som de tillräckligt bestyrkt det, som ofvan yttrats om svårigheten att afgöra, hvilken betydelse och i hvad mån en viss betydelse kan förhålla sig till den ursprungliga såsom en inskränkning; en svårighet som är så stor, att med afseende på verben Potts ord kunna anses innebära en viss grad af sanning, då han säger[1]: „Die Wörter an sich sind gar nicht vieldeutig, sie haben wahrhaft nur einen Sinn, nicht zwei, nicht drei oder mehr.“ „Ich läugne freilich,“ fortsätter han, „nicht die Vielheit der Anwendungen eines Wortes: im Gegentheil, ich möchte eher sagen, jedes Wort wird in jedem neuen Zusammenhange, wechselseitig diesem ein besonderes Licht verleihend und von dort empfangend, auch gewissermassen stets ein anderes, mindestens anders gefärbt.“

[1]) Pott, Etym. Forsch. Zweite Aufl. I s. 162.

Ovid Metam. III, 93—94.

Pondere serpentis curvata est arbor et imæ
Parte flagellari gemuit sua robora caudæ.

I Philol. 36, 362 foreslaas det at rette *imæ* til *ima*. Denne Rettelse synes ved første Øjekast meget tiltalende og slaaende, men det forekommer mig, at man kommer i stærk Tvivl baade om Nødvendigheden og Rigtigheden deraf, naar man dermed sammenligner Liv. XXIII, 24, 9 (i Beretningen om Katastrofen i Skoven Litana): Galli or*am* extrem*æ* silvæ quum circumsedissent.

J. P. Bang.

En spansk Marsk Stig.

Af Dr. **E. Gigas.**

Det er jo en almindelig bekjendt Sag, at Lope de Vega var en af Verdens allerfrugtbareste Dramatikere. Mange, der ellers vide saare lidt om ham, have engang hørt nævne et forbausende stort Antal Stykker som hans dramatiske Forfatterskab og bevaret et uudsletteligt Indtryk af denne umaadelige Produktivitet. Skjøndt Tallet paa hans „Comedias“ just ikke var saa vældigt, som man tidt har villet gjøre det til, existerer der dog endnu henved 500 3-Akts Komedier af Lope de Vega foruden en stor Del mindre Stykker. Men en fuldstændig Samling af dem findes intetsteds; selv i meget store Bibliotheker mangler der enkelte af de 28 Bind af hans dramatiske Skrifter, som udgaves fra 1604 til 1647, ikke at tale om de Komedier af ham, der udkom separat eller spredte imellem flere Forfatteres Arbeider; saavel blandt disse „sueltas“ som blandt Komediesamlingerne er der mange ligefremme bibliografiske Sjældenheder. I vore Dage har man kun naaet at udgive en Anthologi af Lope's Komedier, nemlig fire Bind i Ribadeneyra's nu afsluttede Klassikersamling. Naar derfor en Titel, et Citat eller lign. har vakt Opmærksomhed hos en Litterærhistoriker, for hvem kun et i denne Retning mindre rigt forsynet Bibliothek er tilgængeligt, vil den Tantalustørst efter nærmere Oplysninger, som han ei kan undgaa at føle, ofte ikke engang kunne stilles ved Reiser til saadanne Stæder, som besidde — saa at sige — uoverskuelige Bogsamlinger.

Omtrent i den antydede Situation befandt jeg mig, da jeg havde læst i Enk's „Studien über Lope de Vega“ (Wien 1839) en Notits om et Stykke med Titel „El principe despeñado“, der ikke existerer her i Byen. Rigtignok giver Enk ret udførlige Uddrag af det; men for at faa et fyldigt

Indtryk af dets Handling maatte jeg nødvendigvis læse det. Dette opnaaede jeg, da jeg var i Wien for to Aar siden, idet Hofbibliotheket eier det Bind af Lope de Vega's Komedier, hvori „El principe despeñado" staar[1]), og jeg bestyrkedes ved Læsningen i den Opfattelse, som allerede Enk's Udtog havde bibragt mig: at her er en dramatisk Behandling af et Æmne, som frembyder en mærkværdig Lighed med det, der ligger til Grund for en af vore skjønneste historiske Digtninger fra Middelalderen.

Naturligvis foregaar der meget i den spanske Digters Komedie; thi hans Landsmænd nøiedes ikke, som deres Naboer Nord for Pyrenæerne, med at høre fire—fem tragiske Helte og Heltinder deklamere Alexandrinere i en Søilehal gjennem fem Akter, hvori der ageres saa lidt som muligt. „En Spanier, der sidder i Theatret," siger Lope de Vega[2]), „er ikke tilfreds, naar man ikke i Løbet af to Timer viser ham Alverdens Begivenheder lige fra Skabelsen til Dommedag." Slet saa meget fik Tilskuerne vel ikke at se i „El principe despeñado"; men der er dog fuldt op af Personer og Tildragelser. — Stykket spiller i Middelalderen, i Kongeriget Navarra. Strax i Begyndelsen af 1ste Akt høres Kampraab udenfor Scenen (en ikke ualmindelig Introduktion i de spanske Dramer); thi der er Borgerkrig i Landet efter Kong Garcia's Død, idet et Parti vil hæve den afdødes Broder, Don Sancho, paa Thronen, medens et andet kæmper for det Barn, som Garcia's Enke bærer under Hjærtet. Dronningens vigtigste Forsvarer er D. Ramon de Guevara, som hører til en af Landets ypperste Ætter; men hans Broder Don Martin støtter Sancho's Ret til Kongeværdigheden, og Udfaldet af Broderkampen bliver Ramons Nederlag og Landflygtighed. Efter en stor Scene mellem Sancho og Dronningen, hvis Replikker udmærke sig ved Kraft og Pathos og bære Præg af Digterens glimrende Geni — der aldrig fornægtede sig helt,

---

[1]) „El Fénix de España, Lope de Vega Carpio, familiar del Santo Oficio. Séptima parte de sus Comedias. Con Loas, Entremeses y Bayles. Madrid, por Alfonso Martin, año de 1617."

[2]) I „Arte nuevo de hacer comedias."

selv ikke i hans mindst heldige Arbeider —, maa hun ogsaa søge sin Frelse ved Flugt. Der følger nu nogle Hyrdescener med endel indblandet Komik; de ere satte i Forbindelse med Hovedhandlingen ved, at Digteren lader den omflakkende Dronning komme ukjendt til Hyrderne og bringe en Dreng til Verden i en ussel Hytte[1]). Da hun ikke tør beholde sit Barn hos sig, og Hyrderne ikke kunne sørge for det, bringe de det til D. Martin de Guevara's nærliggende Borg, hvor de fortælle, at de have fundet det i Skoven, og hvor den skjønne og ædle Doña Blanca, D. Martins Gemalinde, tager sig venlig af det og beslutter at lade det døbe. Midt under Forberedelserne til Barnets Daab fører Tilfældet Kong Sancho, der er ude paa Jagt, til hans tro Tjeners Slot; han faar Blanca at se, hvem D. Martin endnu ikke har forestillet for ham, forelsker sig heftigt i hende og lader en Ridder af Jagtfølget, Arista, forhøre sig om hendes Navn og Stand. Derefter bringer han hende selv sin Hyldest i sirlige Talemaader, hvor Ordspil med Navnet Blanca's forskjellige Betydninger (hvid, en Hvid; blanco, et Maal) ere benyttede indtil Overdrivelse — men sligt fandt Lope de Vegas Publikum ikke smagløst. D. Sancho, der ikke har givet sig tilkjende som Kongen, indbydes til at være Fadder ved den forestaaende Høitidelighed, og medens den arme Dronning flakker om i Nærheden af Slottet og møder den ligeledes omstreifende D. Ramon de Guevara, døbes den lille med Navnet Sancho; en gammel Mand udtaler den Spaadom, at dette Barn engang vil blive Konge. — D. Sancho kæmper endnu mod sin Lidenskab; thi Doña Blanca, véd han jo nu, er den Mands Hustru, hvem han skylder sin Krone. Dog, hans brændende Elskov vinder tilsidst Overhaand, og da D. Martin udbeder sig Tilladelse til at fremstille sin Gemalinde for ham, foregiver han, at hans Tid just er optagen af vigtige Statssager, thi der er indløbet Efterretning om, at D. Ramon de Guevara samler en fransk

---

[1]) Lignende Nedkomst omtrent paa Scenen træffe vi i flere Stykker af Lope, saaledes „El Mayorazgo dadoso“, „El Cuerdo en su casa“ og „Los Porceles de Murcia“.

Hær og snart vil nærme sig Navarras Grændser. Saasnart D. Ramons Broder hører disse Ord, lægger han atter sin Troskab mod Kongen for Dagen: han drager sin Dolk og udbryder i de stolte Ord: „Jeg vil aabne mine Aarer i dit Paasyn og befri dem for det Blod, jeg har tilfælles med min forræderske Broder.“ Men Kongen holder ham tilbage og overgiver ham Befalingen over den Hær, der skal møde D. Ramon; derpaa drager D. Martin bort efter en kort, men smuk Afskedsscene mellem ham og hans Hustru. Imidlertid har Kong Sancho bestukket en gammel Tjener hos Doña Blanca, saa at han om Natten skaffer ham hemmelig Adgang til D. Martins Borg. Den skjønne Frue vækkes ved Støien af Kongens og Tjenerens Fodtrin og iler i Natdragt og med udslaget Haar ud af sit Kammer; hun vil raabe om Hjælp, men D. Sancho giver sig selv og sit Forsæt tilkjende. Da overvælder hun ham med Bebreidelser, fordi han vil krænke sin troeste Undersaats Ære; men han svarer hende frækt, at det er hans Agt at være Tarquinius, selv om hun vil være Lucretia, og Scenen (samt 2den Akt) ender med, at han bærer hende ud i sine Arme: „vanse forcejando“. Der er en rasende Lidenskab i Kongens Replikker, og man kan ikke andet end beundre Digteren, medens man studser over den Dristighed at fremføre et sligt Optrin paa Skuepladsen; for øvrigt er dette ingenlunde det eneste Exempel paa saadanne Scener i det spanske Drama, og Lope de Vega er ikke den eneste Digter, der tør gaa saa vidt, idet vi finde Sidestykker dertil selv hos den moderateste og mest kosmopolitiske af de spanske Dramatikere, Ruiz de Alarcon[1]). — I 3die Akt kommer D. Martin de Guevara

---

[1]) Scenen lyder paa Spansk som følger:

(Sale Doña Blanca destocada y en manteo, con ropa de levantar, como que se acostaba.)

B. ¿Qué es esto? *Escudero.* Ay Dios, mi señora;
Ya huyo. *Sancho.* ¿Qué puede ser?
B. ¡Ladrones! *S.* No es menester
Dar esas voces agora,
Que el que está aquí, no es ladron.
B. ¡Ladrones! *S.* Calle la boca,

seirrig hjem fra Krigen, opfyldt af Længsel efter at gjense sin Hustru. Men da han betræder sin Borg, finder han

---

Y mira que á tu honor toca
Y al del Conde, y que es razon
Que refrenes tu poder,
Que soy el Rey. *B.* ¡El Rey! *S.* Si.
B. ¿Pues á qué se ha entrado aquí?
S. A gozar una mujer.
B. ¿De mi casa? *S.* ¿Pues de dónde?
B. ¿Y quién es? *S.* Tú. *B.* ¿Yo, Señor?
Así mirais el honor
De vuestro criado el Conde?
Es esto haberos servido
Y puesto en este lugar?
Así suele el Rey pagar
El servicio recibido?
Es esto el ir á hacer guerra
A su sangre y á verter
La suya? *S.* Si una mujer
Sembró esta guerra en la tierra,
Si los sabios, si los santos
Hicieron yerros por ellas,
¿Tú, mas bella que las bellas,
Te espantas de yerros tantos?
Mira, no te cause enfado
Mi pensamiento amoroso,
Que soy un Rey poderoso
Y un hombre determinado.
Calla, no des á entender
Tu deshonra ni mi furia;
Que la injuria no es injuria,
Mientras calla la mujer.
La honra del Conde está
En tu lengua, esto es sin duda.
Cielos, dadme vuestra ayuda;
Determinado estoy ya.
(Mete el Rey mano á una daga.)
Morirás, viven los cielos,
O harás mi gusto. *B.* Señor,
Mátame luego. *S.* ¡O rigor!
(Asela el Rey de la mano, y ella se defiende.)
B. ¿Estos eran los desvelos
Del Conde para servirte,
Negando su sangre? *S.* O fiera,
Que piensas desta manera

Haven øde, alle dens Blomster visne eller afrevne, Huset betrukket med sort, ingen er der til at modtage ham, og han aner den største Ulykke, Blanca's Død. Endelig træder Doña Blanca ham imøde i Høisalen, sortklædt og med Graad og Fortvivlelse i Øiet, hun kaster sig for hans Fødder og svarer kun med Suk òg Taarer paa hans Spørgsmaal, for hvem denne Sorg er; han byder sit Følge forlade Salen, thi nu kan han ikke længer tro — hvad han før havde formodet —, at hans Hustru var bleven skuffet ved falske Rygter om hans egen Død, og at det var for ham selv, Huset sørgede; og da han paany spørger hende: „Hvem er død?" faar han til Svar: "Din Ære!" [1]) Som man let

De mi poder exemirte.
Vive Dios, si me desprecia
Tu amor, que haga un desatino;
Déjame aquí ser Tarquino,
Y serás despues Lucrecia!

[1]) Paa Spansk lyder Scenen saaledes:

Don Martin (der seer det sortbeklædte Hus og den øde Have):

Si acaso por mí le han puesto
Por alguna falsa nueva,
Entra, infórmale de presto.
Celio. ¿Cómo quieres que me atreva?
D. M. Valame Dios, ¿qué es aquesto?
No veo una pared blanca,
Ni en casa verde me alegro.
Cel. Hasta las yerbas arranca.
D. M. ¿Cómo hay tanto luto negro,
Si no es muerta Doña Blanca?
Cel. Mira, señor, el jardin
Todo arrancado y deshecho.
D. M. Pues el jardin ¿á qué fin?
Mas si por mi fin lo has hecho,
Pon à tus tristezas fin;
Vivo es Don Martin, mi bien.
Cel. Allí va la camarera
Llena de luto tambien.
¿Quieres que la llame . . . *D. M.* Espera.
La voz y el paso deten, — —
Temblando estoy, y no puedo
Llegar á ver lo que es:
Tan helado, Celio, quedo

vil se, er der en mærkelig Lighed mellem Replikskiftet i denne Scene og Behandlingen af den samme Situation i Chr. Richardts Operatext „Drot og Marsk“[1]). Efter at Blanca har fortalt sin Ægtefælle, hvorledes Kongen har øvet Voldtægt imod hende, udøser D. Martin sin Kummer og Harme i en bitter Ordstrøm og gaar bort med de Ord: „Bi kun, bi kun, Don Sancho!“ Der følger nu en Scene i Kongeborgen, hvor man er Vidne til Sancho's Samvittighedsnag over Gjerningen og Frygt for dens Følger; thi han synes

Que parece que los piés
Me tiene asidos de miedo.
Doña Blanca. Déjame echar á los piés.
D. M. La voz de mi Blanca es,
Y el luto y la compostura
Es de mi negra ventura.
¿Quién es? *B.* Mujer. ¿No ves?
D. M. ¿Cuya? *B.* Tuya solia ser
D. M. ¡Blanca mia! *B.* Menos valgo
De lo que solia valer.
D. M. ¿Así sales? *B.* Así salgo.
D. M. ¿Así me vienes á ver?
¿Quién se ha muerto? *B.* ¡Ay, Señor!
D. M. Salíos todos allá.
¡Tantos paños de dolor,
Cuando tu bien vivo está!
¿Quién es el muerto? *B.* ¡Tu honor!

Begyndelsen af Doña Blanca's Fortælling lyder:

O invencible Don Martin,
Que de aquella sangre hidalga
Naciste al mundo famoso
De Don Ladron de Guevara,
Aquel Ladron, que á los tiempos
Hurtó la mas alta fama
Para quedarse con ella
Por siglos y edades tantas.
Para que como él sacó
Por la morisca lanzada
Aquel venturoso niño
Que fué despues Rey Abarca,
Saques deste infame pecho
El corazon con la daga,
Oye estas tristes razones etc. —

[1]) Kbh. 1878, P. 24 f. (2den Akts 2den og 3die Scene).

af D. Martins forblommede Hentydninger at kunne mærke, at denne véd, hvad der er skeet. En Hofmand, Fernan Peralta, søger at adsprede sin Herres Tungsind ved at opfordre ham til at drage paa Jagt til Peñalen, hvor der har vist sig et Par underlige Dyr; dette Forslag bifalder Kongen og begiver sig afsted med sit Følge, ogsaa D. Martin de Guevara, som er opfyldt af Hævnplaner. Lope de Vega's krænkede Ægtemand bærer sig i det hele langt naturligere ad — i vor Tids Øine — end Helten i Rojas' paa Dansk oversatte Skuespil „Ingen uden Kongen", hvor D. Garcia del Castañar er saa spansk-loyal, at han først tugter sin Hustrus Forfører, da han har faaet Vished om, at denne ikke er Kongen selv, men kun en Hofmand, der har udgivet sig for sin Herre. — De sælsomme Dyr, man har opdaget ved Peñalen, ere — Enkedronningen af Navarra og D. Ramon de Guevara, som streife om, klædte i Dyreskind. Digteren, som ikke glemmer at bringe Bihandlingerne i Stykket i Forbindelse med Hovedhandlingen, om end det kun er paa en noget udvortes Vis, har holdt Tilskuerne underrettede om de to Flygtninges Skæbne ved et Par episodiske Scener, hvoraf man bl. a. erfarer, at en Hyrde, Danteo, er bleven forelsket i Dronningen. Paa Jagten gjenkjender D. Martin sin Broder, hvem han ikke mere har Grund til at betragte med fjendtligt Blik; de beslutte i Fællesskab at lokke Kongen op paa en Klippe og styrte ham ned i en Afgrund, og dette sker da ogsaa. Scenen er meget kort og foregaar udenfor, idet Kongen høres sige: „Vi ere stegne meget høit, vent lidt"; omtrent i samme Øieblik styrtes han ned fra Klippen og raaber: „Usle Forræder mod din Konge![1]) O, min Gud, min Gud!" Af denne Slutning paa Stykket har det faaet sit Navn. Brødrene give det Udseende af, at Kongen er omkommen ved et Ulykkestilfælde, hvorpaa Dronningens Barn, den lille Sancho, udraabes til Konge og føres til Byen Funes for at hyldes af Folket. —

Hvorfra har Lope de Vega faaet dette Sujet? Efter Enk's Mening indlyser det, at han Skridt for Skridt har

[1]) „Al rey traidor villano".

fulgt „Krønikernes Fortællinger eller Snak (Klatschereien) og de gamle Romancers Overleveringer“, men Digterens Kilder, siger han, lade sig ikke paavise „uden de mest specielle Undersøgelser og uden et Apparat, som kun et Bibliothek af første Rang kan levere.“ Trods dette Udsagn af den tydske Æsthetiker tror jeg dog at kunne faa Spørgsmaalet besvaret nogenlunde udtømmende ved de Hjælpemidler, som bydes af et Bibliothek, der ganske vist er stort, dog ikke af de allerstørste, men til Gjengjæld er ret vel forsynet paa dette Omraade, nemlig det kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn; og vi ville derfor begive os for en Stund ind i den Labyrinth, der kaldes Navarras middelalderlige Historie. Faa spanske Provinser have en saa dunkel Fortid som Navarra, hvis Histories første Aarhundreder ere i den Grad indhyllede i et Væv af Opdigtelser, at ikke engang vore Dages kritiske Forskning har mægtet at skille det sande fra det falske. Feil anbragt Patriotisme, egennyttige Formaal og altfor livlig Fantasi have meddelt de navarresiske Annaler den tyngende Ballast: snart har en eller anden officiel Historieskriver rykket Begivenheder langt tilbage i Tiden for ligesom at adle dem, snart have Klostre eller lignende Stiftelser fabrikeret Aktstykker for at godtgjøre Adkomsten til Privilegier eller Eiendomme, snart atter har Folkesagnet knyttet Tildragelser og historiske Skikkelser sammen, som i Virkeligheden intet have havt at gjøre med hinanden, eller det har misforstaaet et Ord og opført en luftig Bygning paa dets Grundvold. Imidlertid gjælder det jo her for det første kun at undersøge, hvorledes Lope de Vega har kunnet støde paa Historien om den navarresiske Erik Glipping, hans Marsk Stig og Fru Ingeborg, enten den nu er sand eller falsk, og vi komme derhos — hvad det jo altid kan være værd at tage med — til en ret levende Erkjendelse af, hvordan den store Digter overhovedet tumlede med et historisk Stof.

Hvad de Romancer angaar, som han skulde have benyttet, saa tilstaar jeg, at jeg ikke kjender nogen fortællende spansk Folkesang, der har hans Dramas Hovedhandling til Gjenstand. Hverken i Durans eller i Deppings

eller i Wolfs og Hofmanns Samlinger forekommer nogen saadan Romance; heller ikke taler Milá y Fontanals derom i sin Bog om den spanske heroisk-folkelige Poesi. Derimod er der en spansk Romance, hvortil der hentydes en enkelt Gang i Stykket[1]). Doña Blanca beder i sin Fortvivlelse D. Martin om med sin Daggert at skjære hendes Hjærte ud af hendes Bryst, ligesom hans „navnkundige Stamfader, Don Ladron de Guevara, skar det Barn, som siden blev Kong Sancho Abarca, af hans af Maurerne dræbte Moders Side“. Denne Begivenhed fortælles ogsaa af Krønikeskriverne[2]), men de Udtryk, hvori den omtales hos Lope de Vega, vidne om, at han paa dette Punkt har fulgt Folkesangen.[3]) Sancho Abarca er en halvmythisk Konge af Navarra i det 10de Aarh., der fik sit Tilnavn, fordi han opfostredes paa Landet hos Don Ladron og bar Sandaler (abarcas) ligesom Bønderne; rimeligvis ligger ogsaa dette Træk til Grund for en Del af Handlingen i „El Principe despeñado“, d. v. s. den lille Kongesøns Opfostring hos D. Martin de Guevara, indtil hans Herkomst opdages. Her kan ogsaa anføres, at denne Sancho's Fader og Forgænger hedder Garcia ligesom Sancho Abarca's Fader.

Anderledes end med Lope de Vega's poetiske Kilder forholder det sig med hans historiske, — om man tør kalde dem saaledes; her møde vi Fortællingen om den spanske Marsk Stig paa mere end ét Sted. Den ældste Skribent, som beretter den, er Don Carlos de Viana, Prins af Navarra, bekjendt fra den spanske Historie bl. a. formedelst den Krig, han førte mod sin Fader, Kong Johan II af Navarra og Aragonien, hvis anden Gemalinde, D. Carlos' Stifmoder, havde sat Splid mellem Fader og Søn og tilsidst forgav den ulykkelige unge Mand. Blandt de Egenskaber, der have kastet en egen Glands over Prinsen af Viana's Navn, maa ogsaa fremhæves hans Interesse for de boglige Kunster, der bragte ham til som Forfatter at sysle saavel med Old-

---

[1]) Se ovenf. P. 136.
[2]) F. Ex. D. Carlos de Viana (P. 47—50 i Yanguas' Udg.)
[3]) Slg. Duran, Romancero general, 1851, 2det Bd., P. 201 f.

tidens Filosofi (han oversatte Aristoteles' Ethik) som med sit Fædrelands Fortid. I hans Crónica de los reyes de Navarra, forfattet 1454, men først udgiven 400 Aar senere, læses følgende[1]): „Efter Kong Garcia af Nájera“ (om hvem det er sagt, at han faldt ved Atapuerta efter en femogtyveaarig Regering, som begyndte i 1045) „regerede hans Søn D. Sancho Garcia den første[2]); denne havde stor Uenighed og Krig med sin Onkel, Kong Ferdinand af Kastilien, om Provinserne Rioja og Bureba; og han giftede sig med Datteren af Kong Ramiro af Aragonien, men havde ingen Børn med hende; og hans Broder Infanten D. Sancho, som traadte i Tjeneste hos sin Onkel, Kongen af Aragonien, omkom i Rueda; thi han blev solgt af de Kristne. Denne sidste havde to Sønner, den ene hed D. Ramiro, han ægtede en Datter af Cid Ruy Diaz, den anden hed D. Ramon. Saaledes som Slægtskabet mellem Kong Sancho af Navarra og Onkelen Kong Ramiro af Aragonien medførte, vare de forbundne og allierede, at den ene skulde hjælpe den anden, hvergang det gjordes Behov; og ifølge nævnte Forbund gav han (ɔ: Sancho) ham Ruesta og Pitilla“. Saa følger noget om den aragoniske Konge og endelig, som Slutning paa Kapitlet: „Da denne Kong Sancho, som allerede er fortalt, var i Krig med sin Fætter, Kong Sancho af Kastilien, sendte han en af sine Riddersmænd, der var Herre til Funes, til Rigets Grændse, eftersom han ikke kunde forlokke denne Ridders Hustru, til hvem han havde fattet Elskov, og han fandt da paa denne Udvei, idet han fulgte Kong Davids Exempel i Begivenheden med Urias; og han tvang Ridderens Hustru til at være ham til Villie. Men en Dag, da han (ɔ: Ridderen) gik med Kong Sancho paa Kanten af den Klippe, der har Navnet Peinalen eller Villanueva, nær ved Villafranca, sagde Ridderen til Kongen: Er Kongen en Nidding, saa er hans Vasal en Forræder! (a Rey alevoso, vasallo traidor), og da han havde sagt disse Ord, styrtede

---

[1]) 1ste Bogs 15de Kapitel (Yanguas' Udg. 1843, P. 66—67).

[2]) I Kapitlets Overskrift kaldes han den 3die, og at benævne ham som den 1ste er ialtfald aldeles galt.

han ham ned fra Klippen. Saaledes døde denne Konge i Aaret 1076; han herskede i syv Aar og havde til Skjoldmærke kun „las ariestas“ [1]), og han gav store Gaver til Vor Frue i Pamplona og til Bispen Don Blasco.“

Der er adskilligt at lægge Mærke til ved denne Beretning. Naar vi for det første sammenligne Prins Carlos' Omtale af D. Sancho Garcia med tilsvarende Afsnit i endnu ældre Krøniker, finde vi, at Rodrigo Jímenez de Rada, Erkebisp af Toledo, som skrev sin Bog „de rebus in Hispania gestis“ i den 1ste Halvdel af det 13de Aarh., har to Sønner af Kong Garcia af Nájera, begge med Navnet Sancho, og siger, at den ældste dræbtes ved Peñalen, den anden ved Roda [2]). Derimod har den saakaldte Crónica de S. Juan de la Peña, en Klosterkrønike fra det 14de Aarh., kun én Sancho Garcia. Vi skulle snart komme tilbage til dette Spørgsmaal. Dernæst erindre vi, at Lope de Vega har givet en af sine Personer Navnet Arista, hvilket dels kan sammenstilles med de navarresiske Kongers nylig omtalte Skjoldmærke, dels med det Tilnavn, der bares af en Kong Iñigo Garcia Arista af Navarra i det 8de Aarh., om hvem det imidlertid ingenlunde er sikkert, at han nogensinde har været til. Med Hensyn til Byen Funes, hvorhen Digteren lader D. Ramon de Guevara drage med den lille Kong Sancho, og som ifølge D. Carlos de Viana tilhørte den hævnende Ridder, læse vi i Yanguas' Diccionario de Antigue-

---

1) arista ɔ: Axeskæg eller Torn.

2) I Manuskr. af D. Rodrigo's Krønike i det Kgl. Bibliothek (ɔ: Thottske Saml. Nr. 554, Fol.) læses P. $\overset{\text{xx}}{\text{iiij}}$. ij: „De rege Sancio secundo Nauarre. Et de generationibus regum Nauarre. — Post mortem eius filius eius Sancius dictus maior successit in regimine Navarrorum. Et duxit uxorem filiam comitis Sancij de Castella qui Maior, vel Gelayra secundum alios dicebatur. Et suscepit ex ea duos filios, Garsiam et Ferdinañdum successorem. Et fuit occisus Petraleni. Et alium qui similiter Sancius est vocatus, apud Rodam fuit prodicionaliter interfectus. Hic habuit filium Ramirum. Qui Ramirus duxit uxorem filiam Roderici Didaci etc.“ Slg. den trykte Text i Schotts Hispaniæ illustratæ, II, P. 92 (L. V, cap. 24). Ligel. V. E. Lidforss' Udg. af Estoria gótica P. 77 (Lunds Univ. Års-Skrift for 1871).

dades del Reino de Navarra[1]), at den, efter hvad bevarede Dokumenter vise, eiedes i Aaret 1011 af D. Fortuño Acenariz (= Aznárez, gl. navarresisk Efternavn, af Fornavnet Aznar) og i 1080 af D. Acenar Acenariz, — altsaa ingen Guevara'er. Om „Peinalen" eller „Peñalen" oplyser Yanguas, at det var en lille By, ikke blot en Klippe; thi ved et af Kong Alonso af Kastilien og Navarra udstedt Brev skjænkes der i 1080 denne By visse Privilegier, og selv om dette Dokument ikke skulde være tilforladeligt, hvilket adskilligt tyder paa, saa har man andre Aktstykker, der vidne om Byen Peñalens Existens, saaledes et fra 1266, hvori det hedder, at flere Huse i Funes og Peñalen vare kongelig Eiendom. Det er nu allerede længe siden, at Peñalen ophørte at existere; thi vi behøve ikke at gaa længere frem i Tiden end til 1447: i et kongeligt Skatteregister fra dette Aar siges det, at der intet betales af Byen P., kaldet Villanueva, efterdi den i lang Tid har været ødelagt og ubeboet, — dette stemmer altsaa godt med D. Carlos de Viana's Betegnelse af Stedet i 1454. Vi kunne endog saa temmelig følge Byens gradvise Synken, idet vi se Dronning Leonor i Aaret 1405 eftergive Beboerne i „Villanueva, fordum kaldet Peñalen", en Del af deres Afgifter, fordi de ere saa fattige, og fordi „deres Antal fra femten er dalet ned til fire", hvormed vistnok menes, at der fandtes fire beboede Huse; otte Aar senere var der kun to. Endelig er der Anledning til at gjøre opmærksom paa, at Peralta, hvilket Navn Lope de Vega giver en af Personerne i sit Stykke, hedder en By i Navarra, hvis Territorium eller Bymark forøgedes i 1378, efter Kong Karl II's Befaling, med de Jorder, der hidtil havde hørt til Funes og Villanueva, tildels Belønning for en tapper Krigsbedrift af Peralta's Indbyggere.

Naar vi gaa videre i vor Undersøgelse af Digterens historiske Kilder, komme vi til den ansete Historieskriver D. Esteban de Garibay y Zamálloa, † 1599, Keiser Karl V's Historiograf og Forfatter til det store Værk „Compendio historial de las Crónicas de España", der udkom første Gang 1571. Efterat han med bred Vidtløftighed har fortalt ad-

[1]) Pamplona 1840—43 (4 Bd., 4to).

skilligt om Kong Sancho Garcia's Regeringshandlinger, deriblandt Donationer til Klostre o. lign., siger han[1]), at efter navarresiske Krønikers Beretning betoges Kongen i sine sidste Dage af Elskov til en Ridderfrue, og at særlig en nyere Forfatter, hvis Værk endnu ikke var trykt, beretter herom. Ifølge denne unavngivne Forfatter hed Fruens Ægtefælle Grev Pedro de Escaray og var Herre til Funes, til Pazuengos og flere Byer; for at fjærne ham, satte Kongen ham i Spidsen for en Hær, der skulde forsvare Grændsen mod Kastilianerne, og holdt derefter hyppig Jagt i Nærheden af Byen Pazuengos, hvor Grevinden boede, og engang begav han sig til D. Pedro's Borg der i Byen for — som han foregav — at udhvile sig efter en anstrængende Dag. Han opførte sig nu „som Tarquinius mod Lucretia", saaledes udtrykker Garibay sig; men Rygtet om hans Skjændselsdaad kom inden føie Tid for Grevens Øren, og denne svor blodig Hævn. Han indfandt sig hos D. Sancho, der opholdt sig i Sanguesa, under det Paaskud, at han havde at aflægge Regnskab for Krigsførelsen, og ved Sammenkomsten anstillede han sig saa uvidende om hvad der var skeet, at Kongen følte sig aldeles tryg og fulgte hans Indbydelse til en Jagt ved Funes. Efter Maaltidet paa Grevens Slot begav de sig ud at jage i Skoven ved Villafranca; her sørgede Greven for at blive ene med Kongen, førte ham op paa den steile Klippe Peñalen ved Floden Arga og dræbte ham paa den Maade og med de Ord, som D Carlos de Viana meddeler. D. Pedro flygtede til Kastilien, men først myrdede han ogsaa sin Gemalinde i Pazuengos. Fremdeles hedder det, at en Broder til Sancho, D. Ramon, tilfældigvis var i Nærheden, da Kongemordet skete, at han forfulgte Morderen med nogle Svende, men at denne allerede var over Grændsen, dengang Forfølgerne naaede Pazuengos, hvorfor D. Ramon i sin Harme brændte Byen og ødelagde Borgen. Dette gik for sig i Aaret 1070, da Kong Sancho Garcia havde regeret i sexten Aar; hans Efterfølger var en Broder, der ligeledes bar Navnet Sancho. — Saavidt de af Garibay citerede Krøniker.

---

[1]) 22de Bog, 34te Kapitel (3die Bd., P. 114 i Folioudg. 1571).

Men Garibay er en kritisk Historiker, som ikke indrømmer denne Fortælling Troværdighed, uagtet han ytrer, at den vilde være et godt Exempel til Advarsel for Fyrsterne, og sammenstiller Begivenheden med Helenas Bortførelse, Grev Julians Hævn over Rodrigo, den sidste Gotherkonge, og lignende skjæbnesvangre Tildragelser[1]). Kong Sancho Garcia levede i Virkeligheden flere Aar efter 1070, thi der existerer Breve og andre Dokumenter, udstedte af ham i disse Aar; han myrdedes i Peñalen, men først 1076, og det paa hans Broder Ramons Anstiftelse, og han begravedes i Klosteret Santa Maria la Real i Nájera i sine Forældres Begravelse, hvor ogsaa hans Dronning Doña Placencia og hans Sønner jordedes. Broderen Sancho kom aldrig til at regere, heller ikke tror Garibay paa Ramiro Sanchez', Cids Svigersøns, Regering; derimod fulgte der et Interregnum, indtil Sancho Ramirez af Aragonien besteg Navarras Throne.

Omtrent samtidigt med Garibay's Værk er Gerónimo Zurita's omfangsrige „Anales de Aragon"; dets lærde og berømte Forfatter var aragonisk Historiograf og levede fra 1512 til 1580. Hos ham ser det paagjældende Afsnit af Navarras Historie atter noget anderledes ud[2]). Kong Garcia faldt 1054 i et Slag mod sin Broder Fernando; han havde to Sønner, begge af Navnet Sancho; den ene dræbtes i Peñalen, endnu medens Faderen var i Live (hvordan han dræbtes, siger Zurita ikke), den anden herskede indtil 1076, da han forrædersk myrdedes i Roda af sin Broder Ramon. der attraaede Kronen. Infanten Ramiro, Søn af Kong Sancho, flygtede til Cid i Valencia, var længe hos ham og ægtede hans ene Datter; men Navarreserne vilde ikke finde sig i at have Ramon til Konge og valgte derfor at give sig ind under Aragonien, hvorefter Ramon, der erklæredes landsforvist, tog sin Tilflugt hos Maurerkongen af Zaragoza.

---

[1]) Ifølge D. Carlos de Viana var La Cava, som forførtes af Kong Rodrigo, ikke Julians Datter (som det ellers hedder), men hans Hustru, og denne Begivenhed faar saaledes ogsaa nærmere Lighed med Marsk Stigs Hævn, dog kun gjennem D. Carlos' Beretning.

[2]) Udg. 1610, 1ste Bd., fol. 21, col. 1 & 2. Zurita støtter sig til Erkebisp Rodrigo.

Dette fortælles ogsaa hos Gerónimo Blancas i „Aragonensium rerum commentarii", der udkom 1588[1]) — Blancas er for øvrigt bekjendt som en af Spaniens mest ukritiske Historieskrivere, der i en særegen Grad har belemret dets Aarbøger med apokryfe Tilsætninger —, samt hos den navnkundige Juan de Mariana i hans store spanske Historie[2]), hvor der yderligere tilføjes, at medens Sancho Garcia var en fredsommelig, brav og gudfrygtig Mand, var Ramon en slet og urolig Person; han gjorde Oprør, idet han beskyldte den allerede aldrende Sancho for Ødselhed med den kongelige Formue, og Kongen erklærede ham for Rigsfjende; saa var det, at Mordet skete.

Vi have hermed naaet det Tidspunkt, da Lope de Vega's „Principe despeñado" blev til; thi 1617 udkom Stykket. Samle vi nu vore Resultater, se vi, at Digteren har taget Æmnet til sit Drama af to navarresiske Sagn, det om Ridderens Hævn over den vellystige Konge og det om Sancho Abarca's Opfostring; disse har han sammensmeltet, idet han har gjort Hovedpersonen i det første til en Guevara, ligesom Hovedpersonen i det andet bærer dette Navn (maaske har Lope de Vega havt til Hensigt at smigre et eller andet Medlem af den høit ansete Slægt, eller ogsaa er det sket af blot kunstneriske Hensyn). Fremdeles har han med megen Frihed benyttet Navne — Arista, Peralta, Ramon — samt Enkeltheder fra Krøniken. Her kan fremhæves hans Anvendelse af Replikken „a Rey alevoso, vasallo traidor", der af Krønikeskriverne lægges Hævneren i Munden, medens han forandrer den til „al Rey traidor villano" og gjør den til Kongens sidste Ord, saafremt da den trykte Text er korrekt. Visse Træk, navnlig Don Martins Hjemkomst til det sørgende og forladte Hus og hans Møde med den krænkede Hustru, henpege paa en Folkesang; men denne kan jeg, som før sagt, ikke anføre.

Det vil imidlertid ikke være uden Interesse at ledsage det navarresiske Sagn endnu et Stykke Vej gjennem den

---

[1]) P. 124.
[2]) 9de Bog, 12te Kap.

spanske Historieskrivning, siden den store Dramatiker iklædte det en glandsfuld poetisk Form. Som Afsnit af Navarras Historie havde det snart udspillet sin Rolle; thi rigtignok fortælles det endnu af Lope de Vega's samtidige, Benediktineren D. Juan Briz Martinez, Abbed af San Juan de la Peña, i „Historia de la fundacion de San Juan de la Peña y de los reyes de Navarra“ (Zaragoza 1620[1]), men han anser Begivenheden for ganske fabelagtig, ligesom Garibay. Derimod vil han nok antage, at der var to Sønner af Kong Garcia ved Navn Sancho: vel omtaler hans eget Klosters gamle Krønike kun én Sancho Garcia, men i dens Margen har Zurita tilskrevet „Hic auctor non secutus est hac in parte Rodericum Archiepiscopum Toletanum et vetustos Annales, in quibus fit mentio alterius Sanctii, Regis Garsiæ filii, qui occisus fuit apud Peñalen“; senere har atter Gerónimo Blancas tilføiet i samme Margen: „Sed videtur veram opinionem Roderici et alterius auctoris secutus, qui prodidére Sanctium majorem natu Garsiæ filium vivo parente fuisse interemtum“, og Broder Antonio de Yepes skriver i 6te Bog af sin Benediktinerordenens Krønike, at i el Real Monasterio de Nájera ligger der to Sancho Garcia'er begravne. Efter Briz' Anskuelse har Sagnet slaaet flere Personer og Begivenheder sammen; han fremstiller derpaa (efter Garibay) Kong Sancho's Snigmord, efter 21 Aars Regering, ved Broderen Ramon, hvis Bevæggrund var Begjærlighed efter Kongemagten; imidlertid holder han for, at det ikke skete i Peñalen, thi der dræbtes den ældre Broder, men i Roda, saaledes som det hedder i Zurita's aragoniske Aarbøger.

Otte Aar efter Briz Martinez' Bog, altsaa 1628, forøgedes Spaniens historiske Litteratur med et mærkeligt Produkt, hvis Titel lød „Historia apologética del Reyno de Navarra“, og hvis Forfatter kaldte sig D. Garcia de Góngora y Torreblanca, men egentlig hed Juan de Sada. Om dets litterære Værd og Anseelse faar man et Begreb ved at erfare, at kort efter dets Udgivelse udkom der et Flyveskrift

[1]) P. 483 ff.

imod det: „Brev fra D. Garcia de Góngora y Torreblanca, hvori han beskylder en Skolemester for under hans Navn at have ladet trykke en navarresisk Historie"; og et end mere eklatant Bevis paa dets Slethed er, at de aragoniske Deputerede i Aaret 1629 bad Kongen at forbyde denne Bog, fordi den var urimelig, ulærd, fabelagtig, skadelig og desuden fransksindet[1]). Det er i Virkeligheden ogsaa en af de mest konfuse og latterlige Bøger, man kan tænke sig, omhandlende saa uvedkommende Ting som de fornemste mathematiske Læresætninger o. lign., hvilke det har faldet Forfatteren ind at putte ind deri. Naturligvis har han ogsaa Kong Sancho „el Despeñado", hvis Regering han lader begynde 1054, og efter ham Sancho el Noble; men den „nedstyrtede" Konge er kun optagen i hans Kongerækker, og intet fortælles om ham i Texten, altsaa heller ikke, at han faldt som Offer for en af ham fornærmet Ægtemands Hævn. Om D. Ramiro Sanchez, Cids Svigersøn, siges der, at han forlod Navarra og gik i fremmed Krigstjeneste; saaledes var han med paa det første Korstog; og de Uroligheder, som Onkelen D. Ramon foraarsagede, angives kortelig som Anledning til Ramiro's Landflygtighed. Her gjør Forfatteren et ganske lille Forsøg i den historiske Kritik, idet han ikke kan faa i sit Hoved, at en fyrstelig Person vilde ægte en af Cids Døtre, eftersom de jo begge vare blevne forskudte af deres første Mænd, Greverne af Carrion.

Den Forsker, som for Alvor begyndte at rense den navarresiske Histories Augiasstald, var imidlertid ikke fjærn. Det var Jesuiterpateren José Moret, som levede i den anden Halvdel af det 17de Aarh. og i Pamplona udgav sine fortjenstfulde Arbejder „Anales de Navarra" (1684 o. ff. Aar) og „Investigaciones históricas del Reyno de Navarra (1665). Trods deres unægtelige Mangler, som tildels hidrøre fra Forfatterens Stilling som Navarra's Historiograf (Cronista del Reino), idet han ikke har turdet forkaste adskillige løse Overleveringer, der smigrede Nationalstoltheden og nu en-

[1]) Slg. T. Muñoz y Romero, Diccionario bibliográfico-histórico de los antiguos Reinos, Provincias etc. de España, Madrid 1858, 4to, P. 201.

gang betragtedes som Befolkningens Eiendom, trods den undertiden altfor brede, ja uklare Fremstilling ere disse Skrifter til Dato de bedste om Navarra. — Moret tager først[1]) fat paa Spørgsmaalet om de to Sancho'er, Sønner af Kong Garcia „den 6te" († 1054). Gjennem sine Efterforskninger er han kommen til den Overbevisning, at Garcia foruden de otte Sønner og Døtre, der almindelig nævnes — nemlig Sancho (senere Konge), Ramiro, Fernando, Raimundo (ell. Ramon) og Infantinderne Urraca, Ermesinda, Jimena og Mayor — havde én Søn til af Navnet Sancho, men ikke med Dronning Estefania; da han ikke omtales i Dronningens Testamente, skjønt han endnu var i Live, kan han heller ikke være født i et tidligere Ægteskab, men maa være en uægte Søn af Kong Garcia. Der er to Aktstykker, hvori hans Navn træffes; det ene er et Gavebrev fra 1050, hvorved en Borg skjænkedes af D. Lope Fortuñez og hans Frue, Mencia, til Klosteret San Millan, med en Tilføielse fra 1073, der viser, at D. Sancho Garcés senere har havt den i sin Besiddelse: „Sed postquam ex ore prædicte Domnæ Mencie ego Sancius Rex (ɔ: Sancho Garcia el Noble), germanus eius, omni veritate (sic) agnoui, per mea manu (sic) fratri meo abstuli, & pro anime meæ remedio, in atrium, ad honorem Beati Æmiliani, eodem palatio (sic) cum omni hæreditate sua redire feci"; det andet er et af Kong Sancho Garcia udstedt Brev fra 1057, ved hvilket han giver en Ridder, D. Sancho Fortuñez, et Kloster og til Gjengjæld bl. a. faar en kostbar Hest af ham, — som Vidner nævnes „Infanten D. Sancho, dennes Gemalinde Doña Constancia og Infantinden Doña Mayor." Man har villet hævde, at fra den i Dokumenterne omtalte Sancho skulde Kong Garcia Ramirez nedstamme, der i 1134 gjengav Navarra dets Uafhængighed og derfor hædredes med Tilnavnet „el Restaurador": Garcia's Fader Ramiro, der ægtede Cids Datter, vil man nemlig gjøre til en Søn af denne Sancho, og man støtter sig her paa et Testamente af D. Ramiro (Cids Svigersøn), dateret 1110. Men Moret paaviser, at dette Testamente er falsk,

---

[1]) Investigaciones etc. P. 628 ff., slg. Anales de Navarra, I, P. 711.

og hans Bevisførelse vidner om, at han ingenlunde er at foragte som Kritiker. Om dog ikke de to Klosterdokumenter ere i ligesaa ringe Grad til at stole paa som D. Ramiro's Testamente, turde være et Spørgsmaal. En Indskrift, der meddeles hos Antonio de Yepes og i sin Tid — men ikke mere i Morets — fandtes paa et Alter i Byen Nájeras Kirke, er ogsaa bleven brugt som Bevis for de to Sancho'ers Existens, ja endog for begges Regering: den taler om en „Sancius Rex, Garsie Regis filius, una cum Blancha coniuge dilectissima", men — indvendes der — Kong Sancho el Noble's Gemalinde hed Placencia, ikke Blanca[1]). Herimod opstiller Moret den sindrige Hypothese, at der i Indskriften har staaet „Pla", forkortet for „Placencia", som i en anden Inskription, og at den Person, som afskrev den til Yepes, har feilagtig læst „Bla" = Blanca; hvis da ikke Blanca har været Sancho el Noble's første Hustru, thi Doña Placencia nævnes ikke før i hans senere Regeringsaar. Om Kong Sancho el Noble eller „de Peñalen" har Moret ellers adskilligt at fortælle. Han bar sit smukke Tilnavn med Rette, hedder det, var retfærdig og tapper; dog omtales en mindre heldig, i alt Fald lidet kristelig Regeringshandling af ham: hans Forbund med Maurerkongen af Zaragoza 1073 imod Aragoniens Konge. 1076 myrdedes han i Peñalen af to af sine Søskende; Moret beskriver Optrinet saa omstændelig, som om han selv havde staaet i en Krog og set paa det. „Den troløse Prins og Prinsesse, D. Ramon og Doña Ermesinda", siger han[2]), „iværksatte deres Forræderi ved en Jagt, hvormed de foregav at ville hædre deres Broder Kongen, som modtog Indbydelsen med Glæde, da den kom fra to Søskende, som han skjænkede saa stor Gunst og Fortrolighed. Imellem Byerne Funes, hvoraf Dalen har Navn, og Villafranca strakte der sig en meget smuk Skov, særdeles rig paa Hjorte og Vildsvin, og skjønt den nutildags er for en stor Del fældet og forsvunden, findes endnu Vildt der

---

[1]) Det erindres, at i Lope de Vega's Drama hedder Hævnerens Hustru Blanca; men naturligvis lægger jeg ikke nogen Vægt paa denne Navnelighed.

[2] 14de Bog, 4de Kap. af Anales (I, P. 828 f.)

paa den sydlige Bred af Floderne Arga og Aragon, hvor de forene deres Vande for samlede at falde ud i Ebro. Paa den nordlige Bred, som hører til Funes, hæver der sig en Klippe, der følger de forenede Floders Løb omtrent 6 Milsvei indtil Milagro og det Sted, hvor Ebro optager dem. Et Stykke af den kaldes Peñalen; deroppe fra behersker Øiet ligesom fra en Altan en saare tiltalende og vid Udsigt: Floden forneden og Skoven paa dens Bred og vidtstrakte Sletter helt ud i Horizonten. Dette Sted valgtes til den omtalte Fest, og da Prinsen og hans Søster vare dem, der gav Festen, og da de havde saa meget at sige i Kongens Slot, var det dem let at sammensætte Jagtfølget af hvem de vilde, idet de lod det bestaa af de sammensvorne, men udelukkede dem, som ikke havde noget at gjøre med Sammensværgelsen; eftersom Hemmeligheden imidlertid krævede, at ikke alle disse udelukkedes, tog de nogle med, men saa faa, at de intet vilde mægte i paakommende Tilfælde. Herhen kom Kongen den 1ste Juni i Følge med Prinsen og Prinsessen, lidet anende det afskyelige Forræderi, som var spundet imod ham. Og efter at Jægerne vare fordelte i Skoven og de, der kunde forhindre den onde Hensigt, under forskjellige Paaskud vare blevne fjærnede fra Kongens Nærhed, begyndte Jagten. Da der lød Raab om, at man var paa Spor efter et Dyr og forfulgte det, gik Kongen for at se bedre hen til Randen af Klippen, som der er meget brat og synes at have faaet Navnet Peñalen af det baskiske Ord Leun, som betyder noget glat, noget som ikke frembyder nogen Hindring. Og bag ham traadte de Mænd frem, som det var overdraget at udføre den skjændige Daad, og da den usle Infant, midt i Naturens Rædsler og dreven af djævelsk, rasende Herskesyge, havde givet dem Tegn, stødte de bagfra voldsomt til Kongen, som styrtede ned i den over 300 Favne dybe Afgrund og knustes. Saaledes omkom ynkelig Kong Sancho el Noble, eller Sancho de Peñalen, som han kaldes efter sit sørgelige Endeligt." Til Bevis for sin Fortælling anfører Moret[1]) en Række Dokumenter, hvori

[1]) P. 830—31, slg. ogsaa Investigaciones P. 621—23.

den omtales, navnlig nogle „fueros“ (Privilegier). Af Sagnet om den spanske Marsk Stig er altsaa, se vi, blot Kongens Dødsmaade bleven tilbage, og rigtignok kan man have endel mere Tillid til, hvad Moret meddeler, end hvad andre navarresiske Historieskrivere give Plads i deres Folianter, men det er ikke ganske let at værge sig mod den Mistanke, at det er Stednavnet Peñalen, som har givet Anledning til Forestillingen om en Nedstyrten (despeñar); thi i de af Moret citerede Aktstykker, saavel som hvor ellers Kongens Mord omtales, hedder det ganske kort, „quem interfecerunt impiissima fraude in Peñalen frater suus Regimundus et soror Ermisenda nec non et Principes ejus infidelissimi.“ [1]) D. Sancho el Noble havde tre Sønner, Sancho og to Garcia'er, hvilke alle døde tidlig uden at efterlade sig Afkom. Ramon høstede ingen Frugt af sin Udaad, thi en Maaned efter Kong Sancho's Død var Navarra delt mellem Kastilien og Aragonien, og denne Tilstand varede til 1134. Ifølge Moret var D. Garcia el Restaurador en Sønnesøn af Ramiro, D. Sancho de Peñalen's Broder, og det var ham, der dræbtes af Maurerne 1083 i Rueda, ikke langt fra Zaragoza.

Morets Fremstilling gjenfindes hos de senere Historikere, saaledes hos Tydskeren Schoepflin i „Diatribe de origine, fatis et successione regni Navarræ“ (Strasb. 1720), hos Govantes i den geografisk-historiske Ordbog over nogle nordspanske Provinser, som udgaves 1846 af det spanske Academia de la Historia, — dér opregnes hele tyve, af D. Sancho el Noble udstedte Dokumenter fra Aarene 1055—76 —, i D. José Yangus' før citerede Værk over navarresiske Antikviteter, i vore Dages store Compendier over Spaniens Historie af Lembke og Schäfer, R. de Saint-Hilaire og D. Modesto Lafuente y Alcántara, endelig hos en Forfatter, der i 1878 udgav et historisk Forsøg over Aragoniens og Navarras ældste Tider, D. Tomas Jimenez de Embun. Hos alle disse er der ikke Spor af den spanske Marsk Stig, hvis

[1]) Denne Passus har jeg sammensat af de spredte Notitser, som anføres af Moret.

— som vi have set — utvivlsomme sagnhistoriske Existens har givet Lope de Vega et Skuespilæmne.

Men et andet Spørgsmaal er, hvor det spanske Sagn har faaet ham fra. Mange af dette Tidskrifts Læsere erindre maaske to Afhandlinger om vore Marsk-Stig-Visers Forhold til Historien, som ere fremkomne her i Norden i det senest forløbne Decennium. I den ene, af Julius Martensen,[1]) vises, hvorledes de Folkesange, der fremstille Kongens Banemand som Hævner for en krænket Hustru, ere blevne til langt senere end 1286, Kong Eriks Dødsaar, og at Motiveringen og Skildringen af Kongens Drab ved Marsken undergaar en formelig Udvikling i disse; derhos anføres de faa middelalderlige Krøniker, som melde noget om Daaden. I den anden, som findes i filologisk-historisk Samfunds Jubilæumsskrift fra 1879, har Prof. Sophus Bugge gjort opmærksom paa den interessante Kjendsgjerning, at forud for Fremstillingen af Marsk Stigs Blodhævn, som vi møde den i den yngste og største af Viserne, ligger en oprindelig nedertydsk Vise om det samme Sørgespil, men med andre Hovedpersoner, nemlig Kong Ermanrik og hans Marsk Sibeke, og at Fortællingen findes i Prosa saavel i den norske Thidriks Saga (midt i 13de Aarh.) som i den tydske Heldenbuch. Blandt de Træk fra Sibeke-Sagnet, som gjenfindes i den danske Digtning om Kong Eriks Banemand, er at fremhæve Mødet mellem den hjemvendende Marsk og hans sorgfulde Hustru. — Hvorvidt det ogsaa er det tydske Sagn, som har gjort sin Indflydelse gjældende i Spanien, — derom tør jeg ikke udtale nogen Formodning paa Basis af mit Kjendskab til Tydskernes og Spaniernes indbyrdes aandelige Samkvem i Middelalderen. Min Hensigt har kun været at meddele fra en enkelt Nations litterære Kilder et lille Bidrag til de komparative sagnhistoriske Undersøgelser, der have saa høi Kurs i vore Dage, og det maa blive andre Videnskabsdyrkeres Sag at benytte det. Dog kan jeg her ikke undlade at bemærke, at der synes at kunne samles en hel Gruppe af, hvad man kunde kalde Marsk-Stig-Sagn, om-

---

[1]) Hist. Tidskr., 4 R., 4de Bd.

kring hos de forskjellige Folkeslag og fra forskjellige Tider: den Omstændighed, at Fortællingerne om Tarquinius og Lucretia, om David og Urias, om Kong Rodrigo og Grev Julian have deres Berøringspunkter med Historien om Kongen af Navarra og hans Hirdmand, vakte jo endog de gamle spanske Historikeres Opmærksomhed. Og skjønt man maa indrømme, at Dramaet mellem Kongen, hans Hærfører og dennes Hustru i Virkeligheden godt kan have været spillet flere Gange og flere Steder i Tidernes Løb, er der meget, der a priori tyder paa, at en nærmere Undersøgelse vil komme til et lignende Resultat som det, slige Studier pleie at naa, d. v. s. give ét Bevis til for den Sætning, at Menneskeslægten med Hensyn til digterisk Produktion til alle Tider har hjulpet sig med et mærkværdig ringe Antal Ideer, at der i denne Henseende er — som det gamle Ord lyder — „intet nyt under Solen."

Et „Wesenbergianum".

Cic. in Catil. I, § 28. Præclaram vero populo Romano refers gratiam . . . si propter invidi*am* aut alicujus periculi metum salutem civium tuorum negligis. — En af afdøde Professor Wesenbergs Disciple har meddelt mig, at han rettede invidi*am* til invidi*æ*. Er denne Rettelse nødvendig? Baade det nærmest foregaaende „An invidiam posteritatis times?" og det efterfølgende „Sed si quis est invidiæ metus", synes mig at tale derfor. Under alle Omstændigheder har jeg tænkt, at det kunde interessere de mange, som atter og atter vende tilbage til dette Sted, at blive bekjendte med dette Emendationsforslag af den ansete Videnskabsmand, der, saa vidt jeg véd, ikke har offentliggjort det nogensteds.

J. P. Bang.

Anmeldelser.

Russisk Literaturhistorie fra Peter den Stores Tid til Begyndelsen af dette Aarhundrede. Af **C. W. Smith.** Kjøbenhavn 1882. H. Hagerups Forlag.

Den hädangångne författaren till detta sitt sista arbete har egnat största delen af sin vetenskapliga verksamhet åt den slaviska filologin, ryska literaturen och Rysslands historia. Dertill föranledde Smith den af honom i många år beklädda professionen vid universitetet i Köpenhamn; men det var icke blott af pligtkänsla han arbetade i denna rigtning: han gjorde det med en sann kärlek till den vetenskapsgren, som utgjorde hans specialitet, han hängaf sig af all sin själ åt de sysselsättningar, som kräfdes af hans kall. Ett varmt intresse för de ämnen han bearbetade, röjer sig omisskänneligen i alla hans skrifter, började med hans polska språklära, det första arbete, som förskaffade Smith en hädrande plats inom den vetenskapliga verlden, och slutande med den temligen digra volym, hvilken nu ligger framför oss. Undertecknad har i en lång rad af år brefvexlat med Smith och således varit i tillfälle att följa med hans literära sträfvanden. Han åtnöjde sig icke med de materialer, som stodo honom till buds i de inhemska samlingarne, utan kände ständigt behofvet att göra sig bekant med urkällorna och lemnade ingen möda ospard för att erhålla de nödiga hjelpredorna på originalspråken. Om sådana grundliga studier vittnar äfven den bok, hvars titel står ofvanom att läsas. Smith har icke inskränkt sig till att studera de ryska kritiska eller literaturhistoriska autoriteterna: han har med den största samvetsgranhet sjelf genomläst alla de författare, om hvilka han talar. Naturligtvis har han hållit sig endast till de mest anmärkningsvärda och öfvergått med stillatigande de mindre betydliga. Detta har medfört den stora fördelen, att han kunnat utförligt behandla de mindre talrika skriftställare, vid hvilka han uppehållit sig. Sålunde erhålla vi i hans „Literaturhistorie“ ganska vidlyftiga afhandlingar om Ryssarnes äldsta häfdatecknare Tatistjev, om satirikern Kantemir, om den genialiska Lomonosov, om Katarina II's författareskap, om Von Wiesin, Derzjavin, Karamzin och några andra, hvarvid Smith icke endast betraktar hvar och ens lefnadslopp och verksamhet, utan meddelar dessutom innehållet af deras förnämsta literära alster. Hvad hans omdömen vidkommer, så är han långt ifrån att blott och bart återgifva de ryska literaturhistoriernas utlåtanden, utan framlägger sina egna åsigter, som icke sällan afvika ifrån de först nämnda. Ifrågavarande arbete är således egnad att i rikt mått tillfredsställa deras lärgirighet, som önska erhålla en om-

fattande insigt i ryska literaturen för 18de seklet och början af det nuvarande. Döden har tyvärr icke tillåtit författaren att tillfullo lösa sin uppgift och för tidigt rifvit pennan ur hans ännu verksamma hand. Skriften afstannar vid historiografen Karamzins död (1826) och är utgifven efter Smith's frånfälle. Hela boken läses med oafbrutet intresse. Framställningssättet deri är åskådligt och intagande, stilen enkel och lätt. Det vore en rättvis gärd åt Smith's minne, om den danska publiken ville med kärleksfull uppmärksamhet omfatta sin ädla landsmans åt efterverlden öfverlemnade arbete.

J. Grot.

---

1. Græsk Grammatik til Skolebrug af **Schou Bruun**. Christiania 1876. H. Aschehoug & Co. 74, 64, 16 och 24 sid. 8°. Pris: 3,50 kr.
2. Grekisk grammatik. Utgifven af **Carl Johan Lindeqvist**, öfverlärare i språk vid Finlands svenska normallyceum. Helsingfors 1881. G. W. Edlund. VII, 292 sid. 8°. Pris: 5 mark.

Mycket liflig har under de båda sista årtiondena verksamheten varit inom den grekiska skolgrammatikens område, enkannerligen i Tyskland, der Curtius' vägbrytande *Griechische Schulgrammatik* lockat andra till efterföljd med mer eller mindre starkt framträdande syfte att låta den första undervisningen i grekiska språket få njuta frukterna af den jämförande språkvetenskapens trägna forskningsmödor. Men jämväl i andra land har man sökt rikta läroboksliteraturen med inhemska arbeten i detta ämne. Vi vilja här fästa uppmärksamheten på två dylika, ett norskt, visserligen ej nytt, men, efter hvad vi tyckt oss finna, ej mycket kändt utom Norge, samt ett annat, för något mer än ett år sedan utgifvet i Finland.

1. **Græsk Grammatik** af Schou Bruun består af följande afdelningar: I. *Formlære*, som innehåller Lydlære och Bøiningslære (74 sid.), II. *Syntax* (64 sid.), III. *Dialekter*, hvari efter en 'Forbemærkning' om det grekiska språkets olika dialekter redogöres för den ioniska dialekten (16 sid.). Sist kommer såsom ett tillägg en '*Fortegnelse* over de hos Homer hyppigst forekommende Verber med Tilføielse af de vigtigste dermed beslægtede Nominer', hvarefter följer 'Lidt om den doriske Dialekt' (24 sid.). Ordbildningslära saknas. Formläran trycktes redan 1873 i 'Indbydelsesskrift for Aaret 1873 fra Maribogadens Latin- og Realskole'.

Formläran utmärker sig genom en lätt skönjbar sträfvan efter korthet. Denna visar sig i afseende på innehållet deri, att åt-

skillig onödig barlast kastats öfver bord; ett och annat dylikt hade dock kunnat få följa med: dit räkna vi gen. plur. af χρήστης, ἀφύη och ἐτησίαι — för skolkursen helt visst främmande ord, och Herodotos har för öfrigt ἐτησιέων —, vidare böjningen af ἀνώγεων, bland oregelbundna substantiv sådant som ταῶς, σής, ἀηδών och χελιδών, bland adjektiven ett och annat sällsynt ord eller en mindre vanlig oregelbundenhet. I afseende å sjelfva framställningssättet framträder nämnda sträfvan deri, att innehållet är samladt i större afdelningar. Derigenom lättas öfversigten af det hela, så mycket mer som den typografiska utstyrseln bidrager till att framhålla hufvudsaken framför bisakerna. Men vi undra, om denna uppställning verkligen underlättar inlärandet, om ej mängden af enskildheter verkar förvirrande på uppfattningen af det hela. Någon gång åter är innehållet för mycket splittradt, ej vederbörligen samladt i vissa hufvudregler eller hänfördt till allmänna lagar: så vid framställningen af vokalernas sammandragning (§ 2), som ock är något ofullständig.

Förf. utgår stundom från en ologisk indelning. S. 18: 'Guttural-, og Labialstammer, Oxytona og Participier har Vocativ ligt Nominativ'. S. 25: 'Masculina er de Ord, som i Nominativ gaar ud paa εύς, αν, υν .... og Stammer paa ντ, ων og ον.' Vi tro ej, att dylika uppräkningar efter blandade indelningsgrunder äro egnade att gifva en klar och redig uppfattning af saken. Indelningen af ackusativen i syntaxen är ock haltande.

Den jämförande språkvetenskapen har här kommit till sin rätt. På det hela synes förf. stå på Curtius' ståndpunkt. — De upptagna böjningsexemplen torde i allmänhet göra till fyllest. Adjektiven äro dock i detta fall styfmoderligt behandlade. Af dem meddelas inga fullständiga böjninger, ej ens af de sammandragna adjektiven efter den vokaliska deklinationen. Vi tro böjningar vara bättre än regler. Qvantiteten är vid deklinationerna ej utsatt så fullständigt, som önskvärdt kunde ha varit.

Ljudläran synes oss vara en af bokens allra bästa afdelningar. Uttalet är helt kort, men efter anmälarens uppfattning rätt angifvet. Vi tillägga endast, att förf. synes ha glömt γ framför ξ och att υ näppeligen hade sitt äldre uttal i diftongen υι. — Vid tal om ersättningsförlängning (sid. 3) säges, att dylik förlängning inträder, 'c) naar Nominativmærket ς ikke tilføies; men da er at mærke, at ε bliver forlænget til η, ο til ω'. Detta rör en tvistefråga, som åtminstone tills vidare hälst må hållas utom skolgrammatiken: den olika förlängningen af vokalerna visar ock, att saken är något oklar. För öfrigt saknas här aor. 1 (t. ex. ἔφηνα af ἐφανσα ἔφαννα) samt andra fall, ss. εἰμί (för ἐσμι). Vidkommande ersättningsförlängning, när ν bortfaller framför σ, skulle måhända ordet 'sjelden' kunna utbytas mot oftast. — — Reglerna om vokalernas förlängningar och förändringar i §§ 4 och 5 förefalla mindre lyckligt uppstälda. Skilnaden mellan änd-

vokal och rotvokal är knapt berättigad: vi erinra om τρωπάω af τροπή, τρῖβω af stam τρῐβ-.

Afdelningen om konsonanterna och deras förändringar (§§ 9—13) är förtjenstfull: den stöder sig på en verkligt ljudfysiologisk uppfattning och utgör ett försök att i läroboken införa ljudfysiologiska förklaringar både af sjelfva ljuden och deras förändringar. Jämförelser förekomma med norska, svenska, latin, franska och till och med italienska, — det sista något oväntadt. Någon gång är uttrycket ej fullt klart, ss. i § 9, 7. Att härleda τάσσω af en rot ταγ-, πράσσω af en rot πραγ- bör väl också i skolgrammatiken uppgifvas. Curtius' betänkligheter att i sin skolgrammatik intaga den rätta förklaringen, πράσσω af πρακ-ϳω (Erläut.[2] s. 39), förtjena ej mycket afseende, då mer än *ett* påstående utan tillfyllestgörande bevisning i skolgrammatiken måste göras. Bättre är väl att säga, att κ i vissa fall öfvergår till γ, ss. i ἐ-πλήγ-ην af πλήσσω, ἐ-σφάγ-ην af σφάττω — detta må nu i den vetenskapliga språkläran förklaras huru som hälst (Curtius, Etym.[5] s. 533. Meyer, Griech. Gram. 198) — än att lära gossen, att γ + ϳ stundom öfvergår till σσ (ττ), stundom till ζ. Hvilken föreställning får han om en 'ljud*lag*', om han får lära sig, att den än följes, än icke följes! Förf.s framställning af dessa ljudförändringar utmärker sig äfven med denna eftergift för det gamla framför de vanliga reglerna, i det han såsom hufvudregler upptager: '4) τ og ϑ, κ og χ smeltede med et efterfølgende ϳ sammen til σσ eller ττ' — '5) δ og γ smeltede med et efterfølgende ϳ sammen til ζ'.

Böjningsläran indelas sålunda: I. Substantivers og Adjectivers Declination, II. Adjectivernes Comparation, III. Adverbier, IV. Pronominer, V. Verbers Bøining (Conjugation). I deklinationsindelningen följer förf. Curtius. Substantiven och adjektiven äro delvis sammanförda, i det adjektiv efter den vokaliska deklinationen äro instuckna i substantivens vokaliska deklination, men adjektiv efter den konsonantiska deklinationen behandlas under 'Oversigt over Adjectiverne'.

I redogörelsen för kasusmärkena i 1[a] deklinationen äro ett par uttryck mindre riktiga, då det heter, att i gen. sing. ο med α sammandrages till ου och att i nom. plur. neutr. ο förändras till α. *A*-deklinationen är enkelt och kort framställd. Vi sakna dock, bland annat, dorisk böjning af främmande namn, ss. Ὀρόντας (Xen. An. I, kap. 6).

Substantiv efter 2[a] deklinationen delas i 3 hufvudafdelningar: A. Stammar, som ändas på ett explosivljud och (eller?) λ, ν, ρ, hufvudklassen; B. Stammar, som ändas på en spirant (σ, ϝ, ϳ), spirantklassen; och C. Stammar, som ändas på en af halfkonsonanterna (υ eller ι), halfkonsonantklassen. För hvarje klass upptagas först böjningsexempel, derpå följa redogörelser för kasusbildningen och enskilda afvikelser. Vi frukta, att under hufvudklassen för mycket gifves på en gång. Lärjungen har helt visst

svårt att för sig reda alt detta. Reglerna äro också något hopträngda, stundom sväfvande. Under 'Digamma-stammer' upptagas jämte andra ord också οἶς och λᾶς. Sant är att dessa ord en gång egt ett digamma (ὀϝι-ς, λαϝ-ας), men sammanställningen är icke dess mindre oväntad. Den 3e klassen är enkelt och kort framstäld. Af πρέσβυς nämnes den sällsynta gen. sing. πρέσβεως, men ej plur. πρέσβεις. Stammen till gen. υἱέος är icke υἱε-, utan υἱυ-; en nominativ υἱύς har nu ock verkligen påträffats.

Verbens böjning inledes med några ord om verbalformernas betydelse och bildning. Framställningen är enkel och klar, men innehåller måhända något för mycket om bildningen, mera än som tarfvas i en inledning: det hela får derigenom en alt för abstrakt hållning. Förf. har här åtminstone delvis afvikit från den ordning, han följde i afd. om nomen, der böjningsexemplen föregingo reglerna för formernas bildning. Augment upptages som ett *tempus*märke. Om det än utmärker tiden, kan det knapt derför kallas ett tempusmärke i grammatisk mening. Då passivmärket θε nämnes, väntar man att på samma gång få höra ett ord om passivmärket ε (aor. II och fut. II pass.).

Första konjugationens verb indelas i verb med vokalstam och verb med konsonantstam. Först afhandlas då de förra. Framställningen af konsonantstammarne inledes med några 'Forbemærkninger' om utvidgad presensstam, om tempora secunda, om konsonantförändringar i perf. och aor. pass. m. m. Derpå lemnas en redogörelse för augment och reduplikation. Så följer en efter presensstammarnes bildning ordnad samling af verb med betydelse och de vigtigaste tempora jämte inströdda anmärkningar om vissa bildningar, t. ex. futurum contractum, suppletorisk aorist (ἔσφηλα), bindevokallös aorist. Sist komma oregelbundna verb i 2 afdelningar, *e*-klassen och blandningsklassen. — Andra konjugationens verb indelas i 3 hufvudafdelningar efter presensstammens bildning med reduplikation, med stafvelsen νυ eller utan något tillägg. Till sist talas i 2 paragrafer om oregelbundenhet i betydelse och betoning: dessa paragrafer afse båda konjugationerna.

Hela läran om konjugation eger visserligen stora förtjenster med afseende på noggranhet och öfversigtlig uppställning, i följd hvaraf denna afdelning kan gifva en god repeterande öfversigt af hela konjugationsläran, men vi hålla före, att det rika innehållet är något sammanträngdt i alt för stora afdelningar, dervid ej de särskilda momenten fått sin tillbörliga ordning och vigt. Uppställningens lämplighet blir alltid misstänkt, när en förf. nödgas hänvisa till en följande paragraf, såsom under § 84 vid fut. och aor. af δέρω hänvisas till § 89. § 65, anm. 2 förutsätter kännedom om §§ 76—81. Eget förefaller det att afhandla den bindevokallösa aoristen i 1a konjugationen. Kan det väl för en gosse vara svårt att fatta, att olika tempora af samma verb kunna gå efter olika konjugationer? Man kan ju hänvisa till dylika verb i

modersmålet eller latinet. Sant och godt kan väl vara att såsom regelbundna upptaga en mängd verb, som bilda sina tempora efter bestämda regler, såsom här skett med dem, som tillhöra nasalklassen, inkoativklassen och förlängningsklassen, men också bland dessa påträffas vissa vexlingar eller enskilda afvikelser, ss. hos *λαμβάνω, λανθάνω, μανθάνω, εὑρίσκω, ῥέω, χέω* m. fl. Och att bland regelbundna upptaga sådana som *πέσσω* fut. *πέψω* synes säkert mången oväntadt. När nu ordningen inom hvarje afdelning ej är alfabetisk och ett register saknas, har det sig svårt att finna det verb, som man söker.

Syntaxen är i jämförelse med formläran rätt utförlig och fullständig. Här upptages ett och annat, som kunde ha förbigåtts såsom kändt från den latinska grammatiken (t. ex. § 125, 10, 11 om relativet) eller såsom snarare tillhörande tolkningen af ett ställe hos en författare (t. ex. § 125, 9, § 151, Anm.).

Genetiven är uppstäld efter dess olika betydelser (possessiv, qvalitativ, materiæ etc.), och under hvarje slag upptagas exempel på genetiv vid verb, adjektiv och substantiv. Denna plan är strängt genomförd, men genomförandet är ej lätt och synes någon gång litet sökt. Vid dativen har författaren följt en annan uppställning.

Afdelningen om verbet är, såsom det hela, sorgfälligt utarbetad. Reglerna förefalla i allmänhet vara nöjaktiga; vid § 195 nämnes ej skilnaden i betydelsen mellan de olika konstruktionerna efter *ὥστε*. Exemplen äro till en stor del valda ur Xenophons Anabasis och Platons i skolorna allmänt lästa skrifter, Sokrates' försvarstal och Kriton, samt öfversatta på norska eller latin. Det homeriska språkbruket är stundom omnämndt i regeln, stundom i en anmärkning, stundom förbigånget.

I afdelningen III Dialekter redogöres för det vigtigaste af den ioniska dialekten (Homeros och Herodotos). Synpunkten och förklaringen är här ej alltid den rätta, såsom då det säges, att konjunktivmärket ofta *förkortas*, att Homeros stundom 'for Versets Skyld' inskjuter en lång vokal framför eller en kort efter kontraktionsvokalen (*ἡβώωσα ἡβώοντες*). Dylikt är dock så vanligt, att man endast stöter sig derpå hos en förf., som eljest synes ha stält sig på den rätta ståndpunkten vid bedömandet af språkhistoriska företeelser.

Boken saknar, dess värre, icke tryckfel: utom de af förf. rättade skulle åtskilliga kunna uppräknas.

I norska tidningen *Morgenbladet* för år 1873, n:o 266 B och 267 B läses en på det hela synnerligen fördelaktig anmälan af formläran, författad af prof. J. P. Weisse, som slutar med att förorda lärobokens införande i norska skolor i stället för den norska öfversättningen af Curtius' grammatik. Bruuns grekiska grammatik har ock, enligt upplysningar, som blifvit anmälaren välvilligt meddelade, vunnit alt mer insteg vid de norska läroverken, så att den för närvarande nyttjas vid alla norska gymnasier utom sju.

2. **Grekisk grammatik** af C. J. Lindeqvist. Förf. säger i sitt företal, att han åsyftat att göra sin lärobok 'på en gång *vetenskapligt* noggrann samt *metodiskt* riktig och *praktisk*'. För den attiska formläran har förf. 'såsom det faktiska materialets hufvudkälla och auktoritet' anlitat Curtius' *Schulgrammatik*, hvars rikhaltiga innehåll han sökt 'anordna enligt pedagogiskt-metodiska principer'. Derjämte har förf. naturligen rådfrågat flera andra författare. Syntaxen är hufvudsakligast bearbetad efter Seyfferts *Hauptregeln der Griechischen Syntax*. Härvid har förf. varit bunden, i ty att öfverstyrelsen för skolväsendet bestämt, att nämnda arbete 'borde som förebild begagnas'. Läran om tempora är hemtad från Löfstedts grammatik.

Först en allmän öfversigt af innehållet. Förra delen består af 1ª kap. ljudlära (12 sid.), 2ª kap. flexionslära (200 sid.), bihang I öfversigt af ljudlagarna (7 sid.), bihang II ordbildningslära (6 sid.), bihang III Homerisk formlära (14 sid.), alfabetisk verbalförteckning (3 sid.); senare delen innehåller syntax (48 sid.). En inledning om grekiska språket och dess dialekter saknas.

Den yttre uppställningen är redig och öfversigtlig, hvartill den typografiska utstyrseln medverkar. Dock stöter det att finna tabeller brutna på två sidor (s. 125 f., s. 165 f.). Böjningsexemplen äro så talrika, som en skolbok kräfver. Qvantitetstecken äro i allmänhet utsatta, ehuru ej så fullständigt som önskligt hade varit. Stammarne äro i verbens böjning, men icke i substantivens och adjektivens skilda från ändelser och andra böjningstillägg genom bindetecken, t. ex. *ἔ-λυ-ο-ν*, men icke *ἄνθρωπο-ς θώρακ-ος*. Om det än är svårt eller rättare sagdt omöjligt att öfver alt genomföra denna grundsats, är detta skrifsätt dock så nyttigt och upplysande, att det ej bör uraktlåtas, der det lämpligen kan följas. Jämväl i verbens böjning möta någon gång svårigheter, såsom i pres. ind. akt. 3 pers. plur., der förf. något oegentligt skrifver *λύ-ου-σι*. För att antyda formers äldre utseende skrifver förf. t. ex. *τείχους* (*τείχε[σ]ος*), dock ej genom-
(-ο) (-ε-ις) (ο-νσι)
fördt (*δέπας*, s. 47), eller *λύ-ω*, *λύ-εις*, *λύ-ου-σι*. Detta senare synes väl tungt. Såsom något nytt må framhållas, att vid substantiv och adjektiv af den konsonantiska deklinationen accentens läge, der en regel kan gifvas, för hvarje grupp finnes angifven. Innehållet är med stor omsorg sofradt, men till skrymmande gods, som utan skada kunnat vara borta, räkna vi *ἀνώγεων*, *ἕλμινς*, *κυκεών* (i att. formläran), *ἀηδών*, *πόρτις*, *λῖς* och 1 dual. med. i verbens böjning. Förf.s fruktan att för mycket ingå i detaljer har stundom gjort hans framställning något obestämd och sväfvande, der större bestämdhet kunde ha varit önsklig, t. ex. 'I stället för reduplikation förekommer hos några verb stafvelsen -*ει*' (s. 112, *ει*-?). Här och der qvarstå föråldrade förklaringar: *χαριέστερος* (s. 65), eliderande *τ*-stammar, de mediala personaländelserna *μαι*, *σαι*, *ται* (s. 175). På andra ställen möta nya, något vågade för-

klaringsförsök: i gen. plur. fem. af adjektiv efter den vokaliska deklinationen säges α bortfalla (s. 28), φῶς af stam φαοτ- (s. 41), nom. ἠχώ af ἠχός (s. 77), förlängningen af stammens slutvokal i konjugationen på μι säges åtminstone delvis utgöra en ersättning för bristande flexionsvokal (bindevokal, s. 173).

Ljudläran delas i 2 afdelningar: A. Bokstäfver och läsetecken, B. Stafvelserna. Härvid har förf. ej nog uppmärksammat den vigtiga skilnaden mellan skriftecken och ljud, hvilket ock visar sig i framställningen. — Vid redogörelsen för uttalet förklaras ζ med *ds* (δσ, § 3, 2), men detta strider mot förf:s ljudlag, § 7, B, 6; γ såsom guttural nasal uttalas såsom svenskt *n* framför *k*, men ej eljest. — I § 3 äro vokaltecknen och vokalljuden med hvarandra sammanblandade, då det heter, att 'de enkla vokalerna indelas i a) hårda: α, ε, ο, η, ω och b) veka: ι, υ; samt i a) korta: ε, ο; b) långa: η, ω; och c) obestämda (*ancipites*, d. ä. dels korta, dels långa): α, ι, υ.' Det är vokal*ljuden* och ej vokal*tecknen*, som indelas i hårda och veka, hvarvid ε och η äro tecken för ett enda ljud, näml. *e*-ljudet, och ο och ω för ett ljud, näml. *o*-ljudet, men det är tecknen och icke ljuden, som afses med indelningen i korta, långa och obestämda, ty ett vokaltecken kan utmärka antingen ett kort ljud eller ett långt ljud eller både ett kort och ett långt ljud, men ett vokalljud är i hvarje enskildt fall antingen kort eller långt. Om ett vokalljud har olika tecken, alt efter som det är kort eller långt, eller i båda fallen endast *ett* tecken, är en annan sak och en sak, som ej eger någon betydelse för sjelfva ljudet. — Vid konsonantindelningen skulle vi vilja hemställa, om ej organet bör vara indelningsgrunden vid hufvudindelningen. Namnet *nasaler* saknas, γ såsom nasal är ej nämndt. *Sibilantes* är ett olyckligt ord för *spirantes*.

§ 7 bär öfverskriften 'Bokstafsförändringar'. Då förf. i ett särskildt bihang redogör för det grekiska språkets *ljudlagar*, kan största delen af denna § synas öfverflödig. Samma sak meddelas nu på två ställen, t. ex. § 7, B, 1 = mutæ, 1 (s. 216), och det till en del på olika sätt, i det förf. i § 7 vid redogörelsen för vokalernas förändringar hufvudsakligen följer Curtius, dock med uteslutning af hans § 43 om vokalvexling, i bihanget åter närmast synes ha följt Löfstedt. Så säges på ena stället, att ῐ organiskt förlänges till οι, och på det andra, att det förlänges eller stegras först till ει och derpå till οι.

Flexionsläran delas efter ordklasserna och innehåller sålunda afdelningarna: I nomen, II pronomen, III nomen numerale, IV adverbium, V verbum. I afd. *nomen* ha vi underafdelningarna: A. Deklination, B. Adjektivers komparation. Deklinationerna äro också här två. Den vokaliska deklinationen inledes med en tabellarisk öfversigt af kasusändelserna. På denna lägger förf. i företalet en synnerlig vigt. Då enligt en gammal god regel det enskilda bör föregå det allmänna och en dylik öfversigt natur-

ligast framgår ur en jämförelse mellan α-stammarnes och ο-stammarnes böjningar, synes det anmälaren, som om denna öfversigt bäst meddelas i slutet af den vokaliska deklinationen, och förf. har sjelf funnit nödigt att på sist nämnda ställe lemna en 'öfversigt af kasusbildningen', hvari ock någon af de förra mindre riktiga uppgifterna rättas. Jämväl den 2ª deklinationen afslutas med två öfversigter, öfversigt af konsonantiska deklinationen med afdelningarna kasusbildning, kontraktion, qvantitet, accent (accentens läge, accentegendomligheter med hänsyn till beskaffenheten och läget) samt en öfversigt af båda deklinationerna. Dessa öfversigter synas anmälaren innebära en riktig tanke, men till utförandet vara väl mycket skelettartade. — Om α-stammarne säges det, att α bibehålles i hela singularis, om det föregås af vokal eller ρ. Således 'vokal' i st. f. det vanliga 'ε eller ι': στοὰ tillhör sålunda regeln, men βοή, ἀκοή, σκευή, δίψη, ζωή o. a. undantagen. Från historisk synpunkt, då στοὰ står för äldre στοιά, πόα för ποία o. s. v. (Curtius, Etym. s. 216, Kühner, Ausf. Gram. I 299), förhåller det sig ej så och ej heller, skulle vi tro, från numerisk synpunkt, d. v. s. om man anstälde en räkning af alla ord, som tillhöra hvardera gruppen. — Femininum ἱερὰ har ej till stam ἱερο-, utan ἱερα-. Regeln om adjectiva composita (s. 30) är i sin allmänhet ej sann (se t. ex. Curtius, Schulgram. 359, Anm. 2), och regeln om accenten 'hos alla adjectiva contracta' gäller ej om dem alla (t. ex. εὔνω).

Räkneorden ha fått sin plats efter pronomen, såsom hos Curtius, men de förutsätta på intet sätt kännedomen om pronomens böjning, deremot förutsätter pronomen i ett fall kännedom om räkneorden, så vida man nämligen bland pronomen upptager οὐδεὶς och μηδείς (§ 34, IX, 9). Att δύο också är oböjligt, nämnes icke.

I kapitlet om *adverben* talas om deras indelning, deras bildning och deras komparation. I afd. om adverbens bildning har förf., såsom det synes anmälaren, sammanfört alt för mycket. En del, såsom hvad som rör 'casus locativus', tillhör närmast läran om substantivens böjning, annat, såsom de adverb, som enligt förf. äro kasusformer af substantiv och adjektiv (σπουδῇ, ἀρχήν, δημοσίᾳ, ταχύ, μέγα s. 95 f.), hör ju närmast till syntaxen, annat slutligen föres vanligen och med skäl till ordbildningsläran (κρύβδην, ἀγελη-δόν). Adverb på -εί, -ί äro icke bildade af sammansatta substantiv (s. 94), utan af sammansatta adjektiv (πάνδημος, ἄμαχος); jfr Kühner, I 725.

Afd. *verbum* sönderfaller i 3 hufvuddelar: I inledning, II formation, III flexion, hvarefter komma 3 öfverblickar (om augmentet, om accenten samt 'presensutvidgningarna i ω-konjugationen' d. v. s. en efter presensstammarnes bildning ordnad förteckning på oregelbundna verb) och till sist en paragraf om anomali i verbalformernas betydelser. Det säregna häri ligger i den strängt genomförda söndringen af läran om de särskilda tempusstammarnes

bildning (formation) från deras böjning (flexion). I afd. 'formation' redogöres nämligen för de särskilda tempusstammarnes bildning, utan att en enda verklig verbalform meddelas med undantag af 1 pers. sing. pres. ind. akt., och i afd. 'flexion' för deras böjning med tillhjelp af 'flexionsmedlen', hvarunder förf. sammanfattat flexionsvokal (bindevokal), flexionsändelser (personaländelser) och augment. Förf. säger i företalet, att han vid denna uppställning varit ledd 'af öfverlagda didaktiska skäl', och då han vidare talar om de 'profår', som hans bok genomgått, så vilja vi ej neka, att en kraftfull och just för denna metod entusiastisk lärare, som under sina egna teoretiska studier för sig uppgjort eller af andra inhemtat ett dylikt skema, *kan* uträtta något godt och måhända mycket godt efter denna metod, men vi våga dock på det högsta betvifla, att denna metod från allmän pedagogisk synpunkt kan försvaras, förutsatt nämligen, att lärjungen skall genomgå ämnet i den ordning, hvari läroboken meddelar det. Gossen skall då lära sig ej allenast 'flexionsmedlen' utan ock bildningen af *alla tempusstammar*, innan han får läsa ett enda tempus, får lära sig en enda verklig konkret form utom 1 pers. sing. pres. ind. akt. Hans hufvud blir fullt af abstraktioner, hvilkas värde och betydelse han omöjligen kan fatta mer än till en högst obetydlig grad. Och faran synes vara mycket stor, att han glömt bildningen af en tempusstam — afd. 'formation' upptager 20 sidor —, när han skall lära sig dess böjning. Efter denna metod skulle man möjligen kunna öfva honom i att sätta i hop de gifna beståndsdelarne till verkliga former, men den förmåga, som dervid tages i anspråk, är förutom en mekaniskt sammanställande förmåga hufvudsakligast minnet, och den långt vigtigare iakttagelseförmågan får helt och hållet hvila. Och under inlärandet af dessa abstrakta tempusstammar måste naturligen läsningen i läseboken stå stilla eller fyllas genom repetition, ty endast tempusstammar finnas icke till i språket. Helt annat är, om man allra först eller efter några få nödiga inledande upplysningar låter gossen läsa de verkliga formerna af ett visst tempus. Då kan man genom frågor låta honom sjelf uttänka formernas olika beståndsdelar. Hvad är här tempusstammen? Huru är den bildad af verbalstammen? Undergår den någon förändring i böjningen? Hvad är här bindevokal (för att nyttja det gamla ordet)? Hvad är konjunktivmärke (optativmärke), personaländelse? Så skärpes iakttagelseförmågan och stärkes eftertanken, och formen inpräglas derjämte i minnet. Och vi våga verkligen tro, at de latinska och grekiska språken och ej minst den grekiska formläran, rätt meddelad, äro ett af de bästa medlen, som skolan eger för att utveckla den för hela lifvet så betydelsefulla iakttagelseförmågan.

Namnet 'flexionsvokal' synes oss icke innebära ett framsteg framför det gamla namnet 'bindevokal', snarare ett steg tillbaka. Vi skulle vilja föreslå 'stambildande vokal' ('stambildningsvokal')

eller hällre 'afledningsvokal'. Ett par faktiska oriktigheter förekomma. Futurum III (exactum) tillhör icke medium, utan passivum. Perfektstammen εἰλεγ- tillhör icke presens λέγω 'jag talar' (s. 112, 115). — I förteckningen på oregelbundna verb sakna vi ej så få, och det rätt vanliga ord.

I Homerisk formlära är synpunkten stundom något skef, såsom då det talas om vokalers förlängning (s. 227), om ε i st. f. begynnande konsonant: ἐείκοσι för ϝείκοσι (s. 229), om böjningen af Ἡρακλῆς (s. 230), om förändring af ι till η i stammar på ι (s. 231). Att hiatus är tillåten efter ι är för mycket sagdt. Gen. och dat. dual. i α-deklinationen på ῃιν (s. 230) är endast en konjektur af Ahrens, Griech. Formenl. (2ᵉ Aufl.) § 12, 6, till Ilias Λ 431, der cod. och alla utgifvare, som vi känna, läsa Ἱππασίδῃσι, endast Ven. har Ἱπασιδῄιν (La Roche), Ἱππασίδῃιν (enligt Dindorf, Scholia). För öfrigt saknas ett och annat, som ej synes vara ovigtigt.

Syntaxens regler äro korta, enkla och i allmänhet träffande. Exemplen äro stundom något stympade, vanligen ej öfversatta, ehuru ofta ej hemtade från Xenophons Anabasis. Naturligen återstår i en så sammanträngd syntax åtskilligt, som får muntligen meddelas i den mon, den text, som läses, ger anledning dertill. Några förbiseenden ha insmugit sig, synbarligen beroende på brådska vid redigeringen eller ovana vid korrekturläsningen.

Dunkla eller mindre goda uttryck förekomma på ett och annat ställe. Allmänt register saknas. Paragrafindelning finnes endast i förra delen. I bihangen och syntaxen får man citera sidorna eller en mängd öfver- och underafdelningar. Detta äfvensom paragrafernes längd i förra delen samt saknad af paragrafnummer å hvar sida göra citater besvärliga. Tryck och papper äro goda, men tryckfelen äro talrika och stundom svåra.

Finsk tidskrift, Tom. XII (förra halfåret 1882), innehåller en längre, af A. Fr. Nordqvist skrifven anmälan af ifrågavarande lärobok, hvari den röner ett rättvist och välvilligt erkännande.

Upsala i mars 1883.

V. K.

L. C. Nilsson: Fornisländsk Grammatik. Andra häftet. ss. 89—160[1]). Stockholm 1881.

Si fecisti, nega!

I Nord. tidskr. for filologi n. r. IV. s. 154—68 har jeg eftervist, at første hæfte af nærværende bog i alt væsentligt er et hæsligt plagiat efter Wimmers fornn. formlära og tillige fremhævet, at

---

[1]) Ovenstående anmeldelse nedskrev jeg i begyndelsen af året 1882, kort efter at hr. Nilssons 2det hæfte var udkommet, i den hensigt

forfatteren på de steder, hvor han har villet være 'selvstændig', regelmæssig havner i det ynkværdigste nonsens. Efter næsten tre års forløb udkommer nu andet hæfte, indeholdende slutningen af formlæren (verber s. 89—131 og adverbier s. 131—33), endvidere orddannelseslæren og begyndelsen af syntaxen. Det vilde være en for stor hensynsfuldhed ligeoverfor en forfatter som hr. Nilsson og ligeoverfor det usle makværk, han har sendt ud i verden, påny i detailleret fremstilling at gøre rede for forfatterens forhold til sine 'kilder'; jeg nøjes derfor med — under

---

at lade den offentliggøre i nærværende tidskrift som en fortsættelse af min recension af hr. N.s 1ste hæfte. Jeg afstod imidlertid fra mit forehavende, efter at jeg var bleven gjort opmærksom på, at docent A. Noreen i Ny svensk tidskrift 1882 s. 89 f. havde publiceret en bedømmelse af hr. N.s værk, i hvilken han bl. a. ytrer, at jeg „på ett för alla fackmän fullt tillfredsställande sätt uppvisat, att Herr Nilssons opus var ett oblygt plagiat efter Wimmer, och att dess enda originalitet bestod i en ovetenskaplig uppställning och här och där inströdda faktiska oriktigheter, egenskaper som också lätteligen föllo hvarje sakförståndig i ögonen vid den flyktigaste blick på arbetet.“ Om det foreliggende 2det hæfte bemærker Noreen: „Vi hafva hvarken tillfälle eller lust att här undersöka, i hvad mån det nu utgifna andra häftet förtjänar samma dom; så mycket är dock lätt märkbart för hvar och en, som tar den minsta notis om detsamma, att det är i hög grad ovetenskapligt och i intet afseende i stånd att ersätta Wimmers förträffliga och vid tiden för dess utgifvande äfven fullt tidsenliga arbete. Men hvad vi hafva ansett oss böra begagna första tilfälle till att protestera emot, och som måste uppfylla hvarje i ämnet domför person med rättvis harm, är hr. N.s oförsynthet att som bihang till sin skrift meddela et florilegium af hånliga utlåtanden om Hoffory och Wimmer med pretension på att vara ett verkligt bemötande af den förras mördande recension. Ett sådant Herr N.s uppträdande skulle vara en nesa för Sverges vetenskapliga literatur, i händelse Herr N.s opus kunde räknas dit.“ Jeg holdt det som sagt efter denne udtalelse fra Noreens side ikke for nødvendigt også at lade min recension trykke, idet jeg gik ud fra, at et arbejde, som fra kompetent side er blevet characteriseret på en sådan måde som nys anført, ikke vilde have udsigt til at blive påagtet af nogen, der ønsker at gælde for sagkyndig. Denne forudsætning har imidlertid ikke holdt stik. Hr. dr. O. Brenner, der ikke har fundet det nødvendigt i sin Altn. handb. med et ord at nævne forskellige forskere, hvis resultater han i temmelig stort omfang har tilegnet sig, har derimod anset det for sømmeligt i den i det nævnte værk meddelte udsigt over arbejder, som henhøre til den oldnordiske grammatik, at anføre ikke alene 1. og 2. men også 3. hæfte af hr. N.s bog. (Formodentlig er det sidstnævnte hæfte meddelt hr. Br. i manuskript; i boghandelen er det i alt fald endnu ikke udkommet). Da det heraf ses, at den sande character af hr. N.s værk endnu ikke er bleven klar for hr. Brenner, holder jeg det ikke for unyttigt særlig til bedste for ham at lade min mere end årgamle anmeldelse fremkomme. Jeg håber imidlertid, at den også med udbytte vil kunne læses af andre filologer, — navnlig af sådanne, som stå i et ligeså intimt forhold til den „fornisländska“ grammatik som den nysnævnte videnskabsmand.

Leipzig i maj 1883. J. H.

henvisning til min ovennævnte anmeldelse — i al korthed at bemærke følgende.

Slutningen af hr. N.s formlære er arbejdet ganske over samme læst som begyndelsen; næsten alt det faktiske er på den hensynsløseste måde skrevet ud af Wimmers bog, og ligesom i første hæfte søger hr. N. ved forskellige omflytninger og omnumereringer at give det udseende af, at hans fremstilling er uafhængig af Wimmers. Således er, for blot at anføre én prøve på hr. N.s fremgangsmåde, i stykket om de svage verbers 3dje (hos hr. N. 2den) klasse *alle* exempler og *alle* oplysninger om bøjningen tagne fra det tilsvarende afsnit hos Wimmer, som først har samlet de herhen hørende ord og i det enkelte gjort rede for deres flexion (se fornn. forml. s. 140—45 og hr. N.s bog s. 112—15). Det eneste, som hr. N. ikke har lånt fra Wimmer, er den bemærkning, at got. *teihan* på isl. måtte blive til *tíga* eller *tía*, men den er da naturligvis også aldeles meningsløs.

På de steder i første hæfte, hvor hr. N. optræder som original gransker, eller hvor han vender op og ned på Wimmers anordning af stoffet, var det, som vi tidligere have set, lykkets ham at tilfredsstille endogså meget vidtgående fordringer i retning af det meningsløse; men her i andet hæfte har han i denne henseende overgået sig selv. Desværre må jeg af hensyn til pladsen nøjes med at anføre nogle enkelte exempler på disse sider af hr. N.s virksomhed.

Som bekendt har verbet *finna* i præt. pl. og part. dobbelte former: *funnum* og *funninn* ved siden af *fundum*, *fundinn*. Dette har imidlertid ikke været hr. N. nok, og således beriger han da den oldn. grammatik med de nye og tiltalende biformer *funðum* og *funðinn* (s. 100). Og for at man ikke skal tro, at de kun ere fremkomne ved en øjeblikkelig distraktion, tilføjer han s. 102 den uskatterlige oplysning, at „preteritiformerna *funðum*. *funðinn* (med *ð*) förklaras af de motsvarande mösogotiska *funþum*, *funþans*“! Også verbet *sjá* beriger hr. N. med en række påfaldende former; således hedder f. ex. præt. conj. 1. pers. sg. ved siden af *sæa* if. hr. N. også „*sæja*“, præs. ind. 1. pers. pl. ved siden af *sjám*, (*sjóm*) også „*sém*“ (s. 99—100). Denne sidste form har iøvrigt som så meget andet i det foreliggende skrift sin hemmelige historie, som er lærerig med hensyn til bedømmelsen af hr. N.s måde at „arbejde“ på. Hr. N. havde hos Wimmer (fornn. forml. s. 115) fundet 1. pers. pl. præs. ind. opført som *sjám* (*sjóm*), men så sig naturligvis ikke istand til selv at danne de tilsvarende former for 2. og 3. pers. Han slog da op hos Vigfusson (Dictionary s. 533) og fandt her i præs. ind. pl. formerne: „*sém*, *séð*, *sé*, or later, *sjám*, *sjáð*, *sjá*“; og da han selvfølgelig ikke havde nogen anelse om, at formerne *sém*, *séð*, *sé* ere falske og kun bero på en næsten ubegribelig tankeløshed hos Oxforderordbogens udgiver, syntes det ham bekvemmest at ryste de af Wimmer og de af Vigfusson angivne former

sammen til én bunke og deraf i blinde at udtage så mange, som han mente at have brug for — ganske som når man trækker numre op af en lotteripose. På denne måde fik verbet *sjá* i præs. ind. pl. den mærkværdige flexion:

1. *sém*, *sjám* (*sjóm*).
2. *séð*,
3. *sjá*.

Et andet sted, hvor Wimmer og Vigfusson afvige fra hinanden, er det ikke lykkets hr. N. at blive enig med sig selv om, hvilket standpunkt han skulde vælge. Han nøjes derfor med den mystiske meddelelse (s. 108), at de præteritale konjunktivformer til *búa*, *höggva*, *ausa*, *auka*, *hlaupa* „antagas och kunna anses (!) vara: *byggva*, *hygga*, *ysa*, *yka*, *hlypa* (d. v. s. med kort vokal i rotstafvelsen).“ Vituð ér enn, eða hvat? — hedder det i Völuspá. — Toppunktet af ubegribelighed når hr. N. imidlertid s. 131, hvor han ved omtalen af passiv bemærker følgende: „Sådana tempus som futurum och konditionalis i passivum upptagas icke här, emedan man saknar fasta och pålitliga grunder för deras tillvaro i fornisländskan.“ Forf. tror altså virkelig, at man på islandsk ikke har kendt former som: *ek mun vera kallaðr*, eller *ek munda vera kallaðr*! Man vilde ikke anse sligt for muligt, hvis det ikke netop var hr. N., man havde at gøre med. Som sidste exempel anfører jeg hr. N.s behandling af præteritumsformerne af *valda*. Wimmer opfører her først den ældre form *olla* og ved siden deraf den uorganiske biform *volla*, derefter den senere form *olda* og endelig dennes biform *volda* (fornn. forml. s. 153) En så korrekt ordning var naturligvis mere, end hr. N. kunde finde sig i; han anfører da, som ventet var, (s. 122) først den allersletteste form *volda*, derefter det ligeledes uorganiske *volla*, så *olda* og til allersidst den ægte form *olla* „Vernunft wird Unsinn“ siger allerede Goethe, skønt han ikke havde haft lejlighed til at stifte bekendtskab med hr. Nilsson og hans islandske grammatik.

Efter formlæren, der indtager 124 sider, følger nu hos hr. N. grammatikkens andet hovedafsnit, orddannelseslæren. Den omfatter 9 (ni) sider. Som bekendt har Wimmer i sin grammatik ikke behandlet orddannelsen.

Hæftets slutning indeholder begyndelsen af syntaxen. Hr. N. bemærker selv s. 144 med en hos denne forsker sjælden oprigtighed, at „exempel till syntaxen ha tagits bl. a. ur de af Nygaard, Lund och Wisén utgifna, bekanta syntaktiska arbetena“. Netop det samme havde jeg også på forhånd tænkt mig vilde blive tilfældet, og når hr. N. nu selv siger det, er der vist ingen grund til at tvivle derom. Jeg giver derfor afkald på at eftervise, at hr. N.s methode i dette afsnit er den samme som den i formlæren anvendte.

Med nærværende andet hæfte af hr. N.s værk følger et tillæg på 6 sider, betitlet: „et ord i sinom tid“, i hvilket hr. Nils-

son bestræber sig for at afkræfte de anker, jeg har gjort gældende imod første hæfte. Dette indlæg er efter form og indhold ikke bestemt for fagkyndige eller overhoved for læsere, der stå på samme dannelsestrin som nærværende tidskrifts publikum, men udelukkende for sådanne, som hverken have kundskaber eller forstand nok til selv at danne sig en mening. Kun ligeoverfor et sådant publikum kunde hr. N. vove at insinuere (s. III), at jeg skulde have behandlet Lyngby, Bugge, Grimm, Jessen, Gislason på ringeagtende måde i sammenligning med Wimmer. Jeg har ikke sagt et ord mod Grimm, Bugge eller Jessen, og hvad angår de to andre af hr. N. anførte forskere, så har jeg endog i selve min recension udtrykkelig fremhævet Gislasons store fortjenester af den oldn. grammatik og særlig protesteret mod den uanstændige måde, hvorpå hr. N. har fundet for godt at behandle Lyngby!

Kun ligeoverfor aldeles tankeløse læsere har hr. N. kunnet finde mod til at fremstille forholdet således (ss. III—V), som om jeg ikke havde eftervist andet end, at hr. N. stemmer overens med Wimmer i ting, som nødvendigvis må være fælles for *alle* oldn. grammatiker, medens enhver, der endog blot flygtig har gennemlæst min anmeldelse, vil have set, at jeg gentagne gange udtrykkelig har fremhævet, at hr. N. stemmer overens med Wimmer just på de punkter, hvor denne *afviger* fra de tidligere grammatikere.

Jeg skal ikke indlade mig på at betegne disse manøvrer med deres rette navn; skulde jeg characterisere dem efter fortjeneste, måtte jeg benytte mig af et adjektiv, som udtrykker en særdeles høj grad af dristighed, og et mere djærvt end høfligt substantiv, der på utvetydig måde betegner sandhedens absolute modsætning.

Jeg bemærker til slutning udtrykkelig, at jeg fastholder og er rede til at bære ansvaret for hvert ord, jeg har sagt imod hr. Nilssons grammatik: det første hæfte er et skamløst plagiat med en stærk tilsætning af ignorans og konfusion. Og det andet hæfte er ikke et hår bedre.

København i februar 1882.

Julius Hoffory.

Sanskritpråkets formlära jämte kort öfversigt af Präkritdialekten samt inledande läsöfningar af **Hjalmar Edgren,** docent i Sanskrit vid Lunds universitet. C. W. Gleerups förlag. Lund 1883. 246 sider.

Af Sanskritgrammatikker haves allerede ikke så få, for største delen byggede på de Indiske grammatikeres arbejder.

Disse indeholde imidlertid en stor mængde enkeltheder, som ikke kunne eftervises i den opbevarede litteratur, hvorved de, foruden at pålægge begynderen et til dennes forståelse unødvendigt og meget vanskeligt arbejde, tillige give et falsk billede af den virkelig overleverede sprogform. Whitney's Sanskrit Grammar (1879) har den store fortjeneste at have taget et overvejende hensyn til den foreliggende litteratur. Skulde man gøre nogen indvending mod Whitney, skulde det snarere være, at han behandler de Indiske grammatikere lidt for tilsidesættende. Man kan vel antage, at disse have opstillet regelmæssige former, som ikke have været i virkelig brug, eller at de have opstillet mange tvivlsomme rødder, som for os i det mindste må være værdiløse, så længe vi ikke kende sammenhængen med dem; men at de skulde have givet pinlig detaillerede bestemmelser om ganske uregelmæssige tilfælde, f. ex. antagelsen eller ikke-antagelsen af bindevocalen *i* i verbernes bøjning, enestående aorist-dannelser osv., af nogen anden grund, end fordi de fandtes i sproget, kan ikke antages. Her har Whitney på nogle steder gjort kort proces, efter min mening med urette: slige enkeltheder kan det vel ikke for øjeblikket betale sig at lære, men de synes mig dog at burde stå i de almindelig brugte udførlige Sanskritgrammatikker; man véd ikke, hvad øjeblik de kunne få betydning. Dette er imidlertid kun en ringe indvending mod Whitney's fortræffelige arbejde, som ikke alene er den nyeste, men også den i videnskabelig henseende vigtigste behandling af Sanskritgrammatikken, vi have. Det er til Whitney, at det arbejde, som er genstand for denne anmeldelse, nærmest slutter sig.

Forfatteren er en discipel af Whitney, og hans arbejder[1]) besidde i høj grad dennes gode egenskaber: let overskuelig anordning, klar explicit fremstilling og statistisk nøjagtighed, så at læseren umiddelbart modtager den størst mulige kundskabsmasse med den mindst mulige tidsspilde og anstrængelse. Den indvending, som jeg ovenfor mente at kunne gøre imod Whitney's udførlige sproglære, nemlig at han på nogle punkter ikke havde ansét det for umagen værd at medtage alle de Indiske grammatikeres regler, vender sig ved det her omhandlede arbejde, som er beregnet på den praktiske undervisnings behov, til et fortrin: her er rigelig medtaget alt, hvad der behøves, og flere detailler vilde her have gjort mere skade end gavn. Fra Whitney afviger det her omhandlede arbejde for det første ved intet hensyn at tage til Vedasproget, men derimod at give en kort over-

---

[1]) Jeg kender: 1) The kindred Germanic words of German and English, exhibited with reference to their consonant-relations (Transactions of the American Philological Association for 1880, Vol. XI). — 2) On the verbal roots of the Sanskrit language and of the Sanskrit grammarians (Amer. Orient. Soc. 1878). — 3) Statistical and Discursive Notes on Vrddhi-derivatives in Sanskrit (Lunds Univ. Årsskrift, Tom. XVII).

sigt over Prākritdialekten, et kapitel om versbygningen samt læseøvelser, bestående af de første 3 sange af fortællingen om Nala, idet forfatteren har haft til hensigt at give begynderen en tilstrækkelig vejledning til læsningen af det klassiske Sanskrit, indbefattet drama'erne, hvor Prākrit spiller en ikke ringe rolle. At Prākritdialekten er medtaget, må i høj grad billiges og er en væsentlig forbedring. At Vedadialekten ikke er medtaget, er i overensstemmelse med den almindelige praxis i Sanskritgrammatikkerne og kan således ikke lægges forfatteren særlig til last; men det synes dog ønskeligt, om en kort angivelse af denne sprogforms afvigelser kunde blive optagen i en eventuel ny udgave; derved vilde bogen efter min mening få et fortrin mere for sine forgængere. Det må antages, at en del af dem, som benytte den, vil give sig af med Veda'erne, der have så stor vigtighed for den Indiske litteratur og for den sammenlignende sprogforskning; det kan vel også kun have været under forudsætning af en sådan benyttelse af bogen, at forfatteren har medtaget accenterne.

Forfatteren anvender helt igennem den „synthetiske“ fremstilling, som er nedarvet fra de Indiske grammatikere til de i Europa skrevne Sanskritgrammatikker, og som spiller så stor en rolle for den sammenlignende sprogvidenskab; den går ud fra rødder, afledningsendelser og bøjningsendelser som givne og beskriver, hvorledes ordene dannes ved disses sammensætning efter visse regler. Den stringente gennemførelse af denne fremstillingsmåde hos Edgren ligesom i det hele en strængere systematik medfører på mange punkter en fra Whitney's afvigende anordning. Bogstaverne ordnes således først rent fonetisk, hvilket letter tilegnelsen af de følgende regler om lydovergange; derefter alfabetisk som sædvanlig. Lydovergangene deles i „funktionelle“ (som angå ordene i og for sig) og „formelle“ (som indtræde ved forskellige ords eller elementers sammenstød), og de førstnævnte afhandles først. Hver af disse klasser af forandringer ordnes efter stringent gennemførte naturlige principper, hvorved det bliver forholdsvis let at tilegne sig og huske tråden i disse lige så indviklede som uundværlige regler. Af de „formelle“ forandringer behandles således først de, der angå vokalerne, dernæst de, der angå konsonanterne, og i hver af disse underafdelinger først de „fælles“ (ɔ: de, som både gælde for forskellige elementers sammenstød inde i ordet og for sammenstødet af færdige ord i sætningen), derefter særskilt de „indre“ (som kun gælde i ordet) og de „ydre“ (som kun gælde i sætningen). Stærkest fremtræder måske forfatterens strænge systematik i ordningen af de særlig indviklede „ydre“ konsonantforbindelser; af de „indre“ forbindelser er kun det almindelige, som strax behøves ved læsningen, medtaget, mens specialiteter henvises til de steder i det følgende, hvor der er brug for dem; til sidst gives en tabellarisk oversigt over reglerne for konsonantforbindelser. En konsekvens

af den „synthetiske“ fremstilling er det ligeledes, at nominernes stammedannelse, iberegnet sammensætningslæren, er behandlet før deklinationen; kun nogle af de vigtigste affixer afhandles for sig selv, de andre opregnes kun, med en del· forsætlige udeladelser for de sjældneres vedkommende (det skyldes formodentlig en uagtsomhed, at *-la* er opført 2 gange, ligesom at der anføres et særligt affix *-thu*). Sammensætningslæren er vel den eneste del af bogen, hvorimod der kan gøres objektivt begrundede indvendinger; det forekommer mig her, at forfatteren ikke tilstrækkelig har holdt de possessive sammensætninger (bahuvrīhi, „öfvergångs-adjektiv“) ude fra de andre arter af sammensætninger, ligesom jeg på et par punkter ikke kan være enig med ham i hans inddeling og opfattelse; at leddene i sammensætninger med *çreshṭha* og lign. til sidste led skulde stå i omvendt orden, turde kun være tilsyneladende (i *brāhmaṇaçreshṭha*, „den bedste af brahmaner“, f. ex., er *çreshṭha* det almindeligere begreb, *brāhmaṇa* det nærmere bestemmende; *dṛshṭapūrva* turde ordret betyde „den der til antecedens har [at være] set“, *çastrapāṇi* „havende en hånd, som er bestemt ved et sværd“; *pitāmaha* og lign. ere snarere sammenrykninger end sammensætninger). Der gives også en oversigt over Indernes egen inddeling af sammensætningerne. — Ved deklinationen opstilles ingen normalendelser; den orden, hvori klasserne opstilles, er den omvendte af Whitney's, idet Edgren også her med større stringens drager konsekvenserne af den valgte synthetiske fremstillingsmåde, hvorved der vindes et godt overblik over fænomenerne, og det uensartede holdes skarpt ud fra hinanden. Han begynder med rodstammerne og skiller rodstammerne på *-ā*, *-ī* og *-ū* aldeles fra de afledte; i den konsonantiske deklination ere enstavelsesstammerne skilte ud som en klasse for sig og stammerne på *-in* satte foran dem på *-an*; de afledte stammer på *-ā*, *-ī* og *-ū* behandles, som hos Whitney, under ét; der gøres ingen forskel på substantiver og adjektiver; men regler gives for dannelsen af femininum. — I pronominerne følges Whitney's fremstilling, kun at det relative pronomen sættes foran det spørgende. — I verberne ere de vigtigste afvigelser fra Whitney's anordning følgende: Der forudskikkes, som ved deklinationen, en oversigt over stammedannelserne, indbefattet sammensætning; passivet er ikke behandlet i flugt med præsenssystemet, men efter de andre tempussystemer foran verbalnomina, hvilket utvivlsomt både er korrektere end den Whitneyske opstilling ved præsenssystemet og end den sædvanlige mellem de afledte verber; tempusparticipierne ere opstillede som første afdeling af verbalnomina; det perifrastiske perfektum er behandlet ved perfektum. Forøvrigt er anordningen den sædvanlige, med særlig tilslutning til Whitney, idet „Grundkonjugationen“ (rodverberne) behandles for sig og dernæst hver enkelt klasse af „Derivatkonjugationerna“ for sig, uden anden gennemgående inddeling; indenfor enhver af de nævnte afdelinger om-

handles hvert enkelt tempussystem under ét, dog ifølge sagens natur således, at fremstillingen af bøjningen væsentlig tilendebringes under „Grundkonjugationen“ (hvor tillige, foruden det perifrastiske perfektum, også ligesom hos Whitney de afledte verbers reduplicerede aorist omhandles). For „Grundkonjugationens“ vedkommende ligner ordningen altså meget den, som kendes fra Curtius's Griechische Schulgrammatik, og vilde have lignet den endnu mere, hvis Curtius ikke havde udskilt verberne på -μι m. m. For Sanskrit er denne ordning naturligere end for dets søstersprog og følges overalt, skønt dens udelukkende anvendelse medfører den ulempe, at man i „Grundkonjugationen“ ikke får gennemgående paradigmer. Jeg tror derfor, at det vilde være heldigt tilsidst at sammenfatte de vigtigste dannelser og anskueliggøre dem i et system af gennemgående paradigmer, som kunde betragtes som repræsenterende den regelmæssige bøjning, skønt jeg vil indrømme, at dette vilde kræve temmelig detaillerede underinddelinger på grund af sprogets natur. Et stort fortrin ved Edgrens grammatik er det, at der efter fremstillingen af „Grundkonjugationen“ er givet en oversigt over dens vigtigste „verba anomala“.

Ligesom den her gennemgåede systematiske opstilling er et fortrin ved Edgrens grammatik, må det også fremhæves som en vigtig hjælp for begynderen, at oversættelserne gennemgående ere tilføjede ved de anførte ord. Dette tilligemed den mere explicite fremstilling adskiller den fordelagtig fra Westergaards grammatik, som ellers er et lille mesterværk af stræng anordning og har opnået en forholdsvis stor fuldstændighed på et overmåde lille rum. Et andet meget påskønnelsesværdigt fortrin hos Edgren er det, at han, ligesom Whitney, ved deklinationen og konjugationen giver en kort oversigt over den syntaktiske brug af kasus, tider og måder, samt korte antydninger af præpositionernes styrelse. De som læseøvelser optagne 3 første sange af fortællingen om Nala ledsages af en metrisk oversættelse, der er lige så tro, som den er smuk og flydende, og af en accentueret ordliste. Tilsidst gives 2 indices til hele bogen. Den stærke benyttelse af omskrivning i det Latinske alfabet, som udkræver et mylder af accenter og diakritiske tegn, må have gjort så vel nedskrivningen som korrekturen meget besværlig, og trods den omhu, som kendelig er anvendt også på dette punkt, har en del tryk- eller skrivfejl ikke kunnet undgås.

På grund af den vigtighed, som indretningen af den første Sanskritgrammatik, de få med at gøre, har for de studerende, må det måske være mig tilladt til denne anmeldelse at knytte en bemærkning om min mening derom. Edgren er selv ikke blind for det temmelig theoretiske i den synthetiske methodes forudsætninger, men gør atter og atter opmærksom derpå; grunden til, at han følger den, er dels hensynet til den sammenlignende sprogvidenskab, dels den lethed, hvormed den som følge

af sprogets gennemsigtighed kan anvendes på Sanskrit, hvilket har sat de Indiske grammatikere i stand til at gøre et så storartet arbejde på grammatikkens område, som de have gjort. Jeg tror imidlertid, at før at Europæiske studerende på den hurtigste og sikreste måde skulle kunne tilegne sig en oversigt over sproget, må den synthetiske fremstilling forbindes med en fremstilling, som man kunde kalde analytisk, og måske burde endogså den analytiske fremstilling danne udgangspunktet. Det vilde navnlig få indflydelse på fremstillingen af verberne, som altid vilde blive at anføre i præsens, og reglerne vilde komme til at dreje sig om de andre formers forhold til præsensstammen. Hertil skulde slutte sig et kapitel om, hvorledes de af de Indiske grammatikere opstillede rødder ere *abstraherede*. Gående ud fra de således fundne rødder skulde der gives en synthetisk fremstilling, måske helst i form af eller i forbindelse med en fremstilling af de Indiske grammatikeres system, hvilket i alle tilfælde vilde være af interesse for de studerende. Rødderne kunde dog strax fra først af føjes til i parenthes. Dette er imidlertid et experiment, som måske ikke eller i alt fald ikke strax vilde lykkes, mens den synthetiske fremstilling er gammel og prøvet og, så vidt jeg véd, hidtil har været eneherskende. Edgrens grammatik har så mange fortrin, at man må ønske den den størst mulige udbredelse, ikke alene i Sverig, men også i Norge og Danmark, og jeg kan ganske slutte mig til professor Tegnér, som har udtalt, at han anser denne grammatik for at være den mest hensigtsmæssige, han kender, at give en discipel i hænderne.

Søren Sørensen.

Til forsvar.

Herr Hoppe i Upsala har i dette tidskrift N. R. VI 73 flg. anmeldt min „Altnordisches Handbuch" på en måde, som nøder mig til at svare med et par ord. Med stor forbavselse har jeg set hans påstand om, at min fremstilling af lydlæren „är full af fel". Mén hr. H. jævnfører kun mine lyd- og ordforklaringer med nogle andre forfatteres, særlig i nyere nordiske afhandlinger, og med L. Wimmers fortræffelige Fornnord forml., og alt, hvad der ikke stemmer med disse hans avtoriteter, er efter hans mening urigtigt, skønt han dog selv omtaler Wimmers fremstilling af lydlæren som tildels forældet. Hr. H. kender dog hverken de nyere tyske forskeres skrifter eller de gamle kildeskrifter tilstrækkeligt; i andet fald vilde han have været noget forsigtigere i sine angreb. Ved opregningen af de formentlige „fejl" er han af og til så velvillig at betjæne sig af ord som „knappast riktig",

„icke trolig“, „svårligen“ o. s. v., men på denne måde lader sig hans påstand om min lydlære, at den er „full af fel“, rigtignok ikke retfærdiggjøre. Jeg vover mod hans den påstand, at næsten alt, hvad han betegner som fejl, i det mindste er disputabelt, og tildels endog rigtigere eller sandsynligere end hans egne forklaringer, i hvilke der findes vel lige så mange virkelige fejl, som han kan påvise i min lydlære, og hr. H. skulde derfor ikke kaste med sten, da han dog selv sidder i et glashus. Det er således urigtigt, når anm. tænker sig „grammatisk veksel“ mellem *h* og *g* i verber som *stíga* (prt. *stē*) og *fljúga* (prt. *fló*; „grammatisk veksel“ finder kun sted, hvor det idg. grundsprog har tenuis (sml. **teuhan: *tugume*, oht. *ziohan: zugum*, lat. *duco)*[1]). Urigtigt er det ligeledes, at *u* i *bundenn* etc. skal være oprindeligere end *o* i *holpenn*, at *stúfr* (i Icel. dict. med urette sammenstillet med ht. *stumpf)* på det nordiske område skal have tabt et *m*. — Exempelløse ere overgange som **garvaʀ* > *garur* slet ikke; hvis hr. H. savner avtoriteter, bedes han læse Hoffory: Oldn. conson. stud. s. 59** og det der anførte sted af S. Bugges afhandling om Rökstenindskriften. — Gammel *i*-omlyd af *o* er ikke umulig i oldn., ti ikke overalt stod *u* foran *i*, f. ex. **komiz* > *kømr*, hvilken form L. Wimmer vist ikke har forklaret rigtig (som et slags analogiomlyd). *Synð* kan ikke være et låneord (ags. *synn*, ont. *sundea*).

I nogle tilfælde har hr. H. ikke læst mine ord igennem med opmærksomhed. Han har således behandlet angivelser, som jeg har henstillet tvivlende, som om de udtrykte min fuldmodne overbevisning; jeg har f. eks. udtrykt mig langt forsigtigere om **dagā* (resp. **hringā*) s. 49, om *røra* s. 140, om femininernes blandingsdeklination s. 91, om forlængelsen af vokaler foran l + cons., end man skulde tro det efter hr. H.'s gengivelse. — Om skiftet af *um*, *uð*, *u* med *um*, *eð*, *a* ved verba præt. har jeg s. 150 givet en almindelig regel, som gør en detailleret fremstilling af de påpegede former ved de enkelte verber overflødig; end ikke Wimmer har jo antydet former som *mon* 1. 2. 3. sg., *mono*, *skolo*, *skal(l)* = *skalt*. — Formen *mér* for *vér* (*mit* for *vit*) findes jo dog vel kun i forbindelser som *gefum mer*, den er følgelig ligesålidt en selvstændig sideform til *vér* som *tu* i *montu* er det til *þú*; *gefummer* er anført i min Handbuch s. 129, hvor formen også hører hjemme, se også s. 65 no. 20. — Af mine ord s. 56 skulde det synes, at der ikke let kunde opstå en misforståelse med hensyn til brydning foran *rvx*, *lvx*. — Jeg bestrider, at der s. 50 af det rigtignok ikke ganske nøjagtig trykte sted:

entstand aus älterem
y} „ „ „ *o*, *u* (durch Umlaut)
ø} „ „ „ *vi*

med nødvendighed må sluttes, at *ø* kun lader sig føre tilbage til *vi*. Stedet bør selvfølgelig forstås, som om der stod:

---

[1]) Om *h* i det til grund liggende **stéh*, **flóh* se nu Hoffory: Oldn. cons. studier s. 22 fg. og min anmældelse af denne bog i Germ. Literaturbl. August 1883.

y „ „ „ *vi*
y}
ø} „ „ „ *o*, *u*.

Med det ovenstående skal det ikke nægtes, at der, siden min bog blev udarbejdet og trykt, af nordiske forskere er blevet gjort meget for belysningen af de oldn. lydforhold, men tiden er endnu ikke kommen, da en historisk grammatik kan skrives uden at finde modsigelse. De nyeste af hr. Hoppe citerede nordiske afhandlinger kunde jeg naturligvis ikke mere benytte. Men der er en hel del ældre undersøgelser, som han selv ikke synes at kende. Han tager f. eks. intet hensyn til, hvad Paul i sine Beiträge IV, 458 har sagt om *au*<*ām*, ligeledes Sievers om *þl*>*hl* (sstd. V, 528 f.), Tamm om *þat* (VI, 400 f.), Paul om omlyd af tonløse vokaler (VI, 145), om overgangen af *ia*, *ja* til (*i*)*e* (sikker i Gotisk og Vestgermansk) sstd. VI, 209, IV, 344, se også Sievers V, 127 f. Selvfølgelig anser jeg ikke alt det for bevist, som har opnåt at blive trykt, men af det anførte fremgår dog klart, at jeg kunde have mine gode grunde til støtte for de efter hr. H.'s formening „högst problematiska eller uppenbart oriktiga“ grundformer.

I flexionslæren, om hvilken hr. H. fremsætter mange aldeles subjektive ytringer med hensyn til praktisk brugbarhed o. s. v., som jeg ikke finder stadfæstet ved mine erfaringer, har hr. H. i virkeligheden opdaget nogle fejltagelser. Men at jeg ikke skulde kende flexionen af *annarr*, som er bleven fremstillet uheldigt af mig, tror næppe nogen, som med opmærksomhed læser mine ord (s. 119) „dekliniert wesentlich wie *gefinn*“ og formerne, som følge s. 122 no. 10.

Ved sin tilføjelse om E. Sievers's lærerige anmeldelse af min bog vækker anm. den forestilling hos læseren, at den kun er et sidestykke til hans egen, og at han påberåber sig den til støtte for sin nedsættende kritik af min bog. Jeg er ikke en ynder af at kolportere egen ros, men det må dog være mig tilladt som modvægt til hr. H.s ord kun at anføre følgende af Sievers's ytringer, da dennes anmeldelse næppe kommer mange af dette tidskrifts læsere for øje: „so lässt sich dem Buche als sprachwissenchaftlicher Leistung unsere Anerkennung nicht versagen. Der Verf. steht durchaus auf dem Boden der neueren sprachwissenchaftlichen Anschauungen und hat die Specialforschungen der letzten Jahre gründlich und mit selbständigem Urteil zu verwerten gewusst“ (s. 52 f.). „In der Angabe der factischen Daten zeigt sich der Verfasser, wie nicht anders zu erwarten, als gründlicher Kenner des Nordischen“ (s. 58).

At min bog, som den er, opviser en del mangler, er, som også dens sidste anmælder (E. Mogk), har indset, særlig forlæggerens skyld, som ikke lod mig tid til at udarbejde den således, som jeg kunde ønske.

München, i avgust 1883.

Dr. Oscar Brenner.

Genmäle.

Bland den mängd oriktigheter, jag påpekat i dr. Brenners „Handbuch“ — och min recension var ingalunda uttömmande[1]) — upptager hr. B. ofvan några få til bemötande, medan han anser lämpligast att med tystnad förbigå de öfriga. Men dessa få äro enligt hans förmenande „virkelige fejl“ hos mig, hvarför jag i största korthet vill skärskåda dem. Ett sådant är värkligen blundern af mig att omnämna grammatisk växling i sammanhang med *sté*, medan den vid *fló*, af ursprgl. **fliuhan*, är på sin plats. Mot utvecklingen **garvaʀ* > *garur* eller rättare *garuʀ* har jag ej opponerat mig; det är öfvergången **garvaʀ* > **garvuʀ*, jag betecknat som exempellös, hvarvid jag fasthåller. Då hr. B. uppträder mot en så allmän åsikt, som att den ur tremulant och nasal i germanska språk utvecklade hjälpvokalen — ex. *bundinn* — varit *u*, då han ansätter **komiz* i st. f. **kumiz*, nekar sammanhörigheten af *stúfr* och *stumpf* m. m., borde han väl känna sig skyldig att lämna några bevis, men sådant sker ej. Öfverhufvud må hr. B. observera vid sitt myckna ordande mot mig om autoritet, hvarvid han tyckes mena sig vara en lika bra sådan som någon annan, att jag blott, såsom god sed är, ur literaturen anfört de ställen, där de af mig framstälda åsikterna blifvit motiverade, medan han utan hvarje motivering framkastat sina afvikande meningar. Att bedja mig läsa Hofforys anförda afhandling är f. n. något vanskligt, aldenstund den ännu ej blifvit i bokhandeln tillgänglig. Äfven kunde hr. B. sparat sig besväret att undervisa mig om tillvaron af uppsatser, dem jag antingen själf citerat eller hvilka finnas i samma tidskrift som dessa.

Vill hr. B. med den af Sievers uppstälda, helt visst redan nog problematiska öfvergången *pl* > *hl* stödja sina former **hvahar*, **iharn*, **ūhar*, **uhrinn* m. fl. eller hvad är meningen? Hur jag misstydt hr. B:s åsikt om brytningen, förstår jag ej, då jag ju blott anfört hans egna ord. Rättelsen af det från s. 50 anförda stället är äfven den felaktig, då den tillstäder omljudet *o* > *y* och *u* > *ø*.

Sedan vi så sett, hur det förhåller sig med de „virkelige fejl“, får jag till slut be hr. B. vara öfvertygad om, att jag lika gärna skall anföra honom såsom „autoritet“ som någon annan, så snart han nöjaktigt bevisar sina åsikter.

---

[1]) T. ex. hvarför aftrycker hr. B. s. 216[15] ett tryckfel i Bugges Rökstensafhandling s. 89, hälst detsamma är rättadt s. 148? Hvilken runinskrift har namnet *Haivar*, Handbuch s. 82? m. m. dyl., som utrymmet här ej tillåter mig at omorda.

Upsala den 2[a] Oktober 1883.

Otto Hoppe.

Den antike Malerkunsts Levninger.

(Et Brudstykke.)

Af Jul. Lange.

Det efterfølgende er i det væsentlige en Studie fra Musæet i Neapel, hvor som bekjendt næsten alle de bedre Levninger af Malerkunst fra de af Vesuv begravne Byer ere førte hen. Det er her, at man nu maa danne sig sine Forestillinger om antik Malerkunst, for saa vidt som de skulle gaa ud fra et umiddelbart kunstnerisk Indtryk. Det viser sig ogsaa, at der er en nær Overensstemmelse i Stilen mellem de campaniske Malerier og dem, som man har fundet i romerske Grave og andre Bygninger, f. Ex. det saa kaldte Aldobrandinske Bryllup, nu i det vatikanske Bibliothek, for at nævne det vigtigste.

Det gjælder om disse Rester af antik Malerkunst ligesom om det, der er levnet af antik Skulptur: For den historiske Betragtning have de ikke alene Betydning som det, de i sig selv ere, men ogsaa som Afglands af den ypperste antike Kunst. Men paa Grund af de særegne Vilkaar, hvorunder de ere os overleverede, er Forholdet mellem dem og den store Malerkunst langt fjernere og endnu meget vanskeligere at klare end det tilsvarende Forhold i Billedhuggerkunsten. Medens vi i Skulpturen dog have noget tilbage af selve den store Kunst, endog et Par originale Værker af Kunstnere, hvis fremragende Stilling i hele Udviklingen vi historisk kjende, og medens vi ved saadanne Værker kunne saa at sige maale Højden af, hvad Skulpturen til forskjellige Tider kunde yde, have vi i Malerkunsten — vi tale her kun om den, som arbejder med fuldt maleriske Midler — alene Værker fra en senere Tid og ikke et Stykke, ikke en eneste Figur, der kan give os en sikker Forestilling om de store og ledende Kunstneres Evne. At der om enkelte, ganske faa bevarede antike Malerier kan paavises, at de ere en

Slags Gjengivelser af berømte Værker, eller rettere: berømte Motiver — især Ifigenias Ofring af Timanthes og Medea, der pønser paa Sønnernes Mord, af Timomachos[1]) — stiller ikke dette Forhold anderledes: det bekræfter kun gjennem bestemte Exempler, hvad der i alle Maader er sandsynligt, at det, som man har udgravet, ikke har skabt sig selv, men bæres af den store Malerkunst. Men det rykker det ikke nærmere til den.

Alt, hvad vi have, er udført af Personer, der for os ere navnløse, og som — i bedste Tilfælde — i Oldtiden selv næppe have havt mere end ganske forbigaaende og lokal Anseelse, af Provins-Kunstnere eller Storstads-Kunstnere af lavere Rang.

Blandt det, som er os efterladt, findes der, ogsaa naar det hidrører fra en og samme By, som Pompeji, fra hvilken vi jo have den langt overvejende Mængde, overmaade store Forskelle i Henseende til Arbejdets kunstneriske Værd. I Pompeji selv, eller i Samlingen af de antike Malerier i Neapel, bevæge vi os jo ikke som i et Galleri af nederlandsk eller italiensk Kunst mellem lutter Ting, som, om de end ikke alle ere lige gode, dog alle have bestaaet deres Prøve for Tidens og Historiens udsondrende Kritik. Pompeji er gjenfundet, som det blev overrasket af Undergangen Aar 79, og fremstiller sig for os med alle de ogsaa ganske maadelige eller slette Kunstfrembringelser, der findes i enhver By, den være antik eller modern. Det er intet Under, at der i en By, som gjorde en saa udstrakt

[1]) Det ene bevarede Maleri af Medea, det hvor hun staar alene, fra Herculanum, hører ogsaa ved sin Udførelse til de bedste Malerier. Derimod hører Billedet af Ifigenias Ofring fra Casa del poeta i Pompeji, der gjengiver et Træk af Timanthes's berømte Komposition, nemlig Agamemnons tilhyllede Aasyn, i Henseende til Udførelsen til de allerdaarligste. Naar Helbig (*Wandgemälde der durch Vesuv verschütteten Städte Campaniens*, Leipzig 1868, p. 283) omtaler det som et *„durch saubere Ausführung ausgezeichnetes Bild“* da er det et blandt mangfoldige Exempler paa, hvorledes den filologiske Kunsthistorie aldeles kan overvurdere, hvad et Værk i sig selv er, naar det blot har det alt erstattende Fortrin, at der paa Grund af en eller anden Omstændighed ved det kan laves Kunsthistorie — ɔ: kunsthistoriske Hypotheser — paa det.

Brug af Penslens Arbejde, forekommer meget, som er raat, jasket, ja modbydelig gjort. Langt snarere kan det kaldes et Under, at der er levnet ikke saa faa Arbejder, der, saaledes som de ere, ere os fuldt saa meget værd som den moderne Kunsts ypperste Frembringelser, og som Afglands af det, der utvivlsomt har været endnu ypperligere, vidne om den antike Malerkunsts almindelige Niveau paa en Maade, der er beskæmmende for den moderne Kunst. Naar vi begynde med at studere disse fortrinligere Ting, kunne vi ogsaa gjenfinde Sporene af den i dem herskende kunstneriske Aand i de mere underordnede og i dem finde Bidrag til en fyldigere Opfattelse af den hele kunstneriske Stil.

Mange ville maaske stemple det som en Overdrivelse at sætte Levningerne af det antike Maleri saa højt i Sammenligning med det moderne. Ja — vil man sige — hvis vi havde originale Staffelimalerier tilbage af Apelles eller Protogenes, da kunde der maaske være Tale om, at de overgik Rafaels eller Titians. Men alt, hvad vi have, er jo dog til syvende og sidst ikke andet end Dekorationsarbejder; og hvorledes skulde de kunne maale sig med Værker, i hvilke de største moderne Genier have nedlagt Summen af deres Kunst og Flid?

Det er ogsaa fuldkommen rigtigt, at Udførelsen ingensteds hæver sig over det dekorative. Gjennemgaaende vidner det antike Maleri om en overordentlig Lyst i Frembringelsen, derimod ubestridelig ingenlunde om det Studium, den dybe Respekt for Opgaven, som saa tidt indgyder os Ærbødighed i de store moderne Mesteres Værker. Deraf følger strax, med Hensyn til Behandlingen af den menneskelige Skikkelse, store Skødesløsheder, især i Proportionerne: kun i faa af de fortrinligste Malerier ere Legemets Maalforhold opfattede med Sikkerhed. Saa beundringsværdig som den praktiske Indøvelse er hos disse Kunstnere, saa svag er den theoretiske Underbygning. Næsten allevegne, hvor man vil opløse en Figur i dens enkelte Partier, og undersøge, hvordan et af dem er gjort, vil man føle det lette og overfladiske. End ikke paa de allerbedste af de bevarede Malerier, saasom den store Komposition af Herakles og Omfale

fra Casa di Lucrezio i Pompeji[1]), ere f. Ex. Hænderne tegnede og formede med den plastiske Omhu som paa de originale Værker af de store Renæssance-Mestere. Overhovedet ere Hænderne paa de antike Malerier, med deres lange, bløde, for Enderne brede Fingre, hyppigst karakterløst tegnede. Man træffer visselig heller aldrig her en Fod, der er formet, som Rafael kunde gjøre det. Det er i Udtrykket og Minen og i Kompositionens og Figurens ejendommelige Stil som Helhed (som vi i det følgende skulle udvikle) at det antike Maleris Overlegenhed viser sig. Uden Tvivl har Gjennemførelsen af alle Figurens Enkeltheder været af langt højere Kvalitet i de store antike Maleres Originalarbejder. Dog maa man erindre, at den antike Kunst — man kan lære det af Skulpturen, og det vilde sikkert ogsaa bekræfte sig i Malerkunsten — altid, ogsaa i sine ypperste Frembringelser, gaar mere direkte løs paa Helheden og gjør mindre Væsen af Enkeltheder end Renæssancen. Det var dybt begrundet i de forskjellige Epochers forskjellige Stilling til Opgaven. Naar dette Forhold fremtræder saa paafaldende i de bevarede antike Malerier, beror det altsaa ikke alene paa, at det er Dekorationsarbejder.

Der er ikke alene Forskelle i det kunstneriske Værd, men ogsaa i den kunstneriske Art og Retning. Vi tale, vel at mærke, her kun om det kunstneriske, ikke om de antikvariske Forskelligheder i Henseende til religiøs eller dekorativ Anvendelse, efter hvilke f. Ex. Helbig, fra sit Standpunkt med fuld Ret, har inddelt de campaniske Malerier.

---

[1]) Museo nazionale, No. 8992. Helbig, *Wandgemälde*, No. 1140. Dette Maleri har været anset for at været malet paa en egen Stuktavle og færdig indsat i Væggen, hvilket da højst sandsynlig vilde betyde, at det var indført til Pompeji fra et andet og bedre Sted. Dette er optaget ej alene i populære Værker, som Rejsebøger (ogsaa de nyeste), men ogsaa i Helbigs Værk. Men i Otto Donners tekniske Indledning til selve Helbigs Værk (p. LXX) modsiges Angivelsen bestemt i Henhold til tekniske Undersøgelser. — Naar vi her og paa flere Steder modsige Helbig, er det dog ikke vor Mening i det hele at gjøre hans Arbejde mistænkeligt. I alt, hvad der ikke angaar den egentlig kunstneriske Opfattelse, som han ogsaa kun undtagelsesvis giver sig af med, ere hans Beskrivelser omhyggelige og nøjagtige nok.

Paa en Plads ganske for sig selv staar det store Gulv-Mosaik-Billede fra Casa del fauno i Pompeji, der forestiller et af Alexander den stores Slag mod Perserne. Det er en realistisk historisk Skildring, som saadan et af de allerypperste Værker, vi have tilbage af Oldtidens Billedkunst og det eneste af Malerkunsten. Søge vi ellers omkring i den antike Kunst efter noget, som ligner det, vilde det nærmest blive de Skulpturværker, som fremstille Grækernes eller Romernes Kampe mod Barbarerne, af hvilke dog ingen andre end de store Statuer af Gallerne paa Kapitol og i Villa Ludovisi kunne maale sig med det i kunstnerisk Betydning. Medens disse Statuer ere enkelte Figurer af store Kompositioner, der i Helheden ere gaaede tabt, er Alexanderslaget, uagtet nogle Enkeltheder ere udslettede, dog saaledes bevaret, at vi kunne danne os en nøjagtig og fyldig Forestilling om Helheden. Interessen knytter sig her fortrinsvis til det uforlignelige dramatiske Sammenspil, der i det følgende nøjere skal blive udviklet; derimod giver det i Henseende til Gjennemførelsen af Figurernes legemlige Karakteristik noget mindre Udbytte end Gallerstatuerne, dels fordi Figurerne ere fuldt beklædte, dels fordi Mosaikbilledets kunstneriske Udførelse er mindre fortrinlig end Skulpturen i Gallerfigurerne: i dem have vi uden Tvivl Originalværker for os, i Mosaiken derimod sikkert en Kopi efter et ypperligere Forbillede. Mosaikbilledet kan antages at være kommet paa den Plads, hvor det fandtes, i Løbet af det andet Aarhundrede f. Chr. og udgjør en Del af en Dekoration, hvis Stil kan karakteriseres som græsk-alexandrinsk[1]). Det originale Maleri, som det gjengiver, har henhørt til de store Billeder af Alexanders og hans Krigeres Historie, som udførtes af Kunstnere fra hans Samtid eller nærmeste Eftertid, deriblandt nogle af de allerypperste Malere. Plinius meddeler hist og her Notitser om saadanne Malerier, i hvilke den græske Kunst, saa uendelig højt som den end stod over den orientalske, dog maaske har modtaget en Paavirkning af den orientalske Kunsts Re-

---

[1]) I Henhold til August Mau's Undersøgelser i hans Værk: *Geschichte der dekorativen Wandmalerei in Pompeji.* Berlin 1882.

alisme (som i Persepolis's Relieffer), ligesom Alexander selv jo lod sig paavirke af det orientalske Væsen. Dette Billede forholder sig paa en noget lignende Maade til sit Æmne af Alexanders Historie som Gros's eller Horace Vernet's store Malerier i Versailles til Napoleons. Det overgaar dem visselig langt i kunstnerisk Lødighed og er paa mange Maader forskelligt fra dem i Karakter: dog kan man fra vor Tids Synspunkt med Rette karakterisere dette Værk som et af de antike, der stemme mest med den moderne Kunsts Aand.

Ellers afspejler den campaniske Malerkunst — Mosaikerne derunder indbefattede — aldeles overvejende en lettere og mere æsthetisk sindet Aand, en Tilbøjelighed til at sysle med ideale og kunstneriske Forestillinger eller til at give Fantasien frit Løb. Der findes vel mange smaa Malerier, som gjengive Samtidens eget Liv — Genrebilleder i antik Forstand —; men de opfatte det paa ingen Maade strængt realistisk og holde sig desuden til Nydelses-Siden af Tilværelsen. Der er komiske Billeder af Maske- og Mummespil, som Dioskorides's to ypperlige smaa Mosaiker; der er fine, sjælfulde Skildringer af Udøvelsen af allehaande ædle Kunster: Musik, Maleri, Digtekunst, Skuespil og Theaterliv bag Kulisserne; Billeder af Selskabsliv og af Toilettet eller af obscoene Forestillinger. Men næsten alle de større og betydeligere Kompositioner og den største Mængde af de mindre bevæge sig paa Fantasiens Omraade, i Mythernes, Sagnenes, Digtningens Verden og fremstille Æmner, som vi gjenkjende fra den tragiske og episke Poesi. Deriblandt ogsaa meget alvorlige og gribende Æmner; men hyppigere ere dog de, som ere øste af de lettere, erotiske Sagn eller af Satyrlivet. Og disse opløse sig da umærkelig til et flygtigt, perlende kunstnerisk Skum, Forestillinger af en saadan Overgivenhed og Lethed, at man næsten ikke kan tale om et Æmne, men om glade Figurdrømme, som kun en dekorativ virtuosagtig Pensel kan improvisere omkap med Forestillingernes eget spillende Liv.

Det følger næsten af sig selv, at Figurstilen i denne Verden af Billeder i det væsentlige falder sammen med den, som vi kjende fra den samtidige Skulptur. Den viser sig i

de fleste Malerier tydelig nok som en Affødning af den kunstneriske Retning, der havde sit Udspring fra de store helleniske Skoler i det 4de Aarh. f. Chr. Vi, som ikke kjende en eneste Levning af hin Tids store græske Malerkunst, maa nærmest opkalde den med de store Billedhuggeres, Praxiteles's og Lysippos's Navne. I en heroisk Figur paa en pompejansk Maleri, nemlig Orestes paa det udmærkede Billede af Orestes og Pylades i Tauroi, fra Casa del citarista[1]), er der en paafaldende fysiognomisk Lighed med den Type, som i Skulpturen repræsenteres ved den siddende Ares fra Villa Ludovisi og de med den beslægtede Statuer, hvortil ogsaa kan henregnes Praxiteles's Hermes fra Olympia. Vi opfatte en saadan Lighed kun som en bestemt Henvisning til det almindelige kunsthistoriske Omraade, hvorpaa vi her bevæge os, og finde den bekræftet gjennem den store Mængde af andre Figurer, om end paa en Maade, der mindre nøjagtig kan paavises. Der haves dog fra Perioden efter Alexander Skulpturværker, som afvige meget fra Figurstilen i den bevarede Malerkunst: vi finde her intet, der svarer til den Voldsomhed i Udtryksmaaden, den materielle Sværhed i Formen, der er ejendommelig f. Ex. for den store Gigantfrise fra Pergamon; tværtimod ere de malede Figurer gjennemgaaende lette i Holdning, Bevægelse og Bygning. Denne Lethed overdrives endog hyppig, som vi senere skulle se. Men selv i Figurer, som i Følge deres Karakter skulle være stærke eller yppige, udtrykker Malerkunsten sig med stort Maadehold. Man kan se det f. Ex. paa det ovennævnte store og ypperlige Maleri af Herakles og Omfale fra Casa di Lucrezio i Pompeji: Herakles er vel en athletisk Skikkelse, bred om Skuldre og Bryst og smal om Midien; men han er lige saa langt fra den massive Muskelstyrke i den „belvederiske Torso“ og fra den bombastiske Form i den „farnesiske Herakles“, som fra en blødagtig Udvikling af Fedme og godt Huld, som man kunde vente i Følge hans Liv hos Omfale. Og Omfale selv er vel stærkt og solidt skabt, yppig om man vil; dog er Formen stram og Brysterne smaa, egentlig jom-

[1]) Museo nazionale No. 9111; Helbig No. 1333.

fruelige: hendes Skikkelse er meget fjern fra den laskede og materielle Fylde, som mangen modern Kunstner vilde have givet den, og som endog den antike Skulptur engang imellem har nærmet sig til. I den antike Malerkunst findes overhovedet næppe noget saadant.

Nogle campaniske Malerier, vel et Mindretal, men dog ikke ganske faa, synes at tyde paa, at der har været Kunstnere, som have forsøgt at danne deres Typer efter ældre og mere strængstilede Forbilleder, Phidiasiske eller Polykletiske, kunde man sige, idet man atter her nødes til at bruge Navne fra Billedhuggerkunsten. De betydeligste Exempler herpaa ere de to smukke Malerier fra Casa dell' Amore punito i Pompeji[1]), Ares og Afrodite og Afrodite med den grædende Eros. Blandt andre Exempler kan nævnes en Brudescene (?) i lille Maalestok, fra Herculanum eller Stabiæ, som er saa streng i Stilen som et atheniensisk Gravrelief[2]). Vi maa erindre, at der baade i Litteraturen og i Billedhuggerkunsten findes Spor af, at Kunstsmagen i Rom allerede ved Republikens Undergang var ved at slaa om til Fordel for den ældre, strængere, simplere Stil[3]).

Vor Opgave er det nu imidlertid ikke at skildre Figurstilen i Malerkunsten, for saa vidt som den falder sammen med Skulpturens. Vi skulle af Malerkunstens Levninger fremdrage de Træk, som tjene til at udfylde Billedet af den antike Kunsts Menneskeskildring.

Hvad Malerkunsten føjer til i Fremstillingen af den menneskelige Skikkelse, er naturligvis først og fremmest **Farven.** Desværre har man ved Undersøgelsen af Farven i de campaniske Malerier at kæmpe med den uheldige Virkning af den Fernis, hvormed de tidligere udgravede Stykker ere blevne overtrukne i Museet i Neapel.

Det maa for enhver Betragter strax være paafaldende, at den antike Malerkunst gjør en meget større Forskel

[1]) Helbig No. 325 og 326.
[2]) Helbig No. 1435.
[3]) Jfr. Cicero *de oratore*, III, 25, 98 og *Orator* 50, 169.

mellem det mandlige og det kvindelige Legemes Lød end den moderne: det kvindelige Legeme er meget lyst og skært, det mandlige meget mørkt og brunt. Til en vis Grad har dette svaret til de antike Folkeslags, navnlig Grækernes virkelige Levevis: den sydlandske Sol, i hvis Straaler Manden færdedes, i Ungdommen hyppig nøgen eller halvnøgen, brunede Huden stærkt, medens Kvinderne mere holdt sig i Husets Skygge. Den brune mandlige Lød paa de antike Malerier kan man endnu den Dag idag finde paa Arme og Ben af Fiskerne ved Neapels Havbugt. Men den antike Kunst gjør alligevel Forskellen større, og især vel mere almindelig gjennemgaaende som en fast Regel, end den i Virkeligheden kan have været. Denne Forskel maa have beroet paa en fra ældgammel Tid nedarvet og indøvet kunstnerisk Vedtægt, der i sin ældste og skarpeste Skikkelse kjendes fra de arkaiske Vasemalerier, hvor de kvindelige Figurers Lød hyppigst er gjengivet simpelt og enstonig med hvid Farve, de mandlige altid med sort paa Lerets gulbrune Grund. Oldtiden, der gjerne betragtede ethvert som helst kulturhistorisk Resultat som en Opfindelse af et eller andet Individ — Gud eller Menneske —, henførte den til *Eumaros* fra Athen: han skal (i Malerkunsten) først have gjort Forskel paa Mand og Kvinde, ved hvilke Ord der naturligvis sigtes til Farven[1]). I Vasemalerierne svinder imidlertid Forskellen bort, saa snart som man, i det 5te Aarhundrede, begynder at lader Figurerne staa lyse paa mørk Grund: i denne Art af Vasemalerier er Mændenes og Kvindernes Lød hyppigst, skønt ikke altid, angiven med den samme Farve. Det er ogsaa muligt, og kan ikke findes andet end rimeligt, at der i den højere Malerkunst, da den først udviklede sig til at gengive Naturens Farve med rigere Midler, hist og her har været en Tendens til at udjævne Forskellen, og navnlig til at male den mandlige Lød mildere og lysere. Dertil hentyder formodentlig, hvad Euphranor (i det 4de Aarhundrede) skal have sagt om en Theseus,

---

[1]) Plin. H. N. 35, 34. — — et qui primus in pictura marem a femina discreverit, Eumarum Atheniensem — —

altsaa en heroisk Figur, af hans Forgænger Parrhasios (fra Slutningen af det 5te Aarhundrede), nemlig at den var „fodret med Roser", medens Euphranors egen Theseus var „fodret med Kød"[1]). Men i det hele fastholdt Malerkunsten alligevel den skarpe Modsætning mellem den mandlige og kvindelige Lød: det fremgaar ogsaa af Euphranors ovennævnte Ytring, og det kan fremfor alt bevises af den senere Malerkunsts Levninger. Man vedblev at male Manden i Henhold til nedarvede, idealistiske, athletisk-heroiske Forestillinger om, hvordan en Mand skulde se ud. Heri har man vistnok f. Ex. Forklaringen af, hvad der fortælles om Farven i Apelles's berømte Portræt af Alexander den store med Lynilden i Haanden (i Artemis-Templet i Ephesos). Der siges nemlig, at Maleren ikke naturtro havde gjengivet Kongens Legemsfarve, der i Virkeligheden var lys og hvid og kun noget rødlig paa Ansigt og Bryst, men gjort ham gjennemgaaende brunere og mørkere[2]). Ganske simpelt: Apelles havde idealiseret Alexanders Lød i Retning af det heroiske, malet ham med de samme Farver, hvormed han malede Guder og Helte. Dette var det almindelige; men naar det overførtes paa en historisk Personlighed som Alexander, for hvis Realitet i smaat og stort man bevarede saa megen Interesse, blev man sig Modsætningen mellem det ideale og det reale mere bevidst.

Den kvindelige Lød er i de campaniske Malerier sammensmeltet i milde Overgange af lyse, hvidlige, rosenrøde eller fint graalige Toner; vi skulle senere vende tilbage til den ved Skildringen af en bestemt kvindelig Skikkelse, der kan betragtes som et typisk Exemplar. Mere særlig ejendommelig for Antiken er den mandlige Farve, der er gjennemført i alle Legemer af udviklet mandig Karakter, der-

---

[1]) Plinius H. N. 35, 40. Opera ejus (Euphranoris) sunt — — Theseus, in quo dixit eundem apud Parrhasium rosa pastum esse, suum vero carne.

[2]) Plutarch. Alexandr. 4. Ἀπελλῆς δὲ γράφων τὸν κεραυνοφόρον οὐκ ἐμιμήσατο τὴν χρόαν, ἀλλὰ φαιότερον καὶ πεπινωμένον ἐποίησεν. ἦν δε λευκὸς, ὥς φασιν. ἡ δὲ λευκότης ἐπεφοίνισσεν αὐτοῦ περὶ τὸ στῆθος μάλιστα καὶ τὸ πρόσωπον. Denne Beretning tydes hyppig paa en meget tvungen Maade.

imod ikke i Drengeskikkelser, heller ikke — eller ikke altid — i ganske unge Efeber. Achilleus, der som udviklet Helt naturligvis altid har den mørke, mandlige Lød, har, hvor han som knapt udviklet Yngling findes paa Skyros i Pigeklæder, selvfølgelig den kvindelige, klar og rødmende som et Rosenblad[1]. Den mere blødagtige Yngling Narkissos har paa nogle Billeder den mørke, paa andre den lyse Farve. Den mørke, mandige Farve, som her nærmest interesserer os, svarer ganske til de gamle Forfatteres Beskrivelser af de Virkninger, der opnaaedes ved flittig Øvelse af det nøgne Legeme i fri Luft. Den er mørkt solbrændt[2]; men tillige, som Følge af den blomstrende Sundhed og den stadige Indgniden med Salve, frisk og blank, med stærkt fremhævede Glandslys, som den antike Malerkunst anvender rigeligere end man nogensteds finder det i moderne Kunst. Det er den bronze- eller kobberagtige Lød, hvori den helleniske Mand fra gammel Tid satte en virkelig Nationalstolthed i Modsætning til Barbarers eller umandige Stuemenneskers hvide Hud.[3] Lokaltonen, som danner Grundlaget for Figurens hele Farve, er givet med en kraftig og dyb Brun, der efter Malernes forskjellige, og mere eller mindre gode, Smag varierer mellem en okkeragtig Gulbrun[4], en Rødbrun som størknet Blod[5], eller en endnu mørkere, næsten sortebrun Afskygning[6]. Paa den ovenfor omtalte store Herakles hos Omfale ser man tydelig, hvorledes Lokaltonen i Herakles's Figur er sammensmeltet af en dybere rødmende, der gjengiver Kjødet med det gjennemskinnende Blod, og en mere gulbrun, hvor Huden tilbagekaster Lyset som en solbrændt

[1]) Museo naz. No. 9110, Helbig No. 1297, fra Casa dei Dioscuri i Pompeji. Billedet skal senere blive nøjere omtalt som dramatisk Komposition.

[2]) Slgn. Lukians Anacharsis 25, om de græske Athleter: *οὗτοι δὲ ἡμῖν ὑπέρυθροι ἐς τὸ μελάντερον ὑπὸ τοῦ ἡλίου κεχρωσμένοι καὶ ἀῤῥενωποί* — —.

[3]) Jfr. Aristofanes's „Skyer", hvor den junkerlig sindede Pheidippides taler med Haan om Sokrates's Disciples blege Farve.

[4]) F. Ex. Ares paa Billedet af Ares og Afrodite fra Casa dell'Amore punito i Pompeji, som ovenfor er omtalt.

[5]) F. Ex. det i Udførelsen raa Maleri af Perseus, som hjælper Andromeda ned af Klippen, Helbig No. 1186, fra Casa dei Dioscuri.

[6]) F. Ex. Dirkes Straf, Mus. naz. No. 9042, Helbig No. 1151.

Hinde. Denne Figur har en uforlignelig Klarhed, Saftighed og Rigdom i Farven som en moden Blomme; men hele Maleriet hører jo ogsaa til de fortrinligste. I andre Billeder er Fremgangsmaaden langt simplere, mere haandværksagtig indøvet[1]), saaledes at hele Legemsfarven kun er brudt i tre Toner: den okkerbrune Lokaltone, en mere mørkebrun, skrafferet Skygge og lyse, rosenrøde Glandslys. Med en saadan blegrød Farve ere Glandslysene overhovedet allevegne givne; den fremhæver sig meget stærkt imod den mørkere, brune Lokaltone og er hensat friskt og kækt, undertiden pletvis, hyppigst skrafferet, uden sammensmeltede Overgange. I det hele er det et Særkjende for den antike Behandling af den mandlige Lød, at Overgangen fra Lys til Skygge er forholdsvis meget aabenlyst og tydelig brudt i forskellige Toner, hvilket giver det mandlige Legeme, i Modsætning til det kvindelige, Indtrykket af den udprægede, skarpt kantede Form.

Overhovedet dølger den antike Pensel meget lidt sine Bevægelser. Den kan vel i de ringere Dekoratørers Haand være haandværksagtig fræk; men i de begavede Kunstneres spiller den med et aldeles fortryllende Liv, med en improviserende Friskhed, som virkelig lader den moderne Kunst langt bagefter sig. I den har Kunsten et Redskab, der ved sin lette, flydende Hurtighed og Smidighed kan følge Livet ind paa Omraader, hvor Skulpturen vanskeligere vinder med, og som ganske anderledes end den kan tjene Kunstnerens øjeblikkelige Indskydelse. Et flagrende Klædebon f. Ex. kan i pompejanske Dekorationer undertiden være malet med et aldeles uforligneligt Instinkt for Natursandhed og rythmisk Skønhed i Bevægelsen, med en Følelse, som synes at leve i Malerens Fingre og Penselspids.

Men det vigtigste, som Penslen fremfor ethvert andet af Kunstens Redskaber giver os, er dog den let forbigaaende Stemning eller Lune i **Udtrykket**, i Minen. Ingen moderne Maler

---

[1]) Et meget lærerigt Exempel derpaa er ved sin fortrinlige Bevaring et Brudstykke, en mandlig, halv Figur, Mus. naz. No. 8895.

har ført en genialere Pensel, hensat Lysene og Farvetonerne med et mere udtryksfuldt talende Spil end den antike, som har skizzeret det lille, af en Cirkel indrammede Brystbillede fra Herculanum, der forestiller Silen, som holder det fulde Bæger op for sig[1]). Den listige, skælmske, gemytlig-epikuræiske Mine, hvormed Gubben skotter frem og forlænger den salige Forventnings Øjeblik, inden han sætter sin Kantharos for Munden, den pjuskede Krands om den høje, tyndt behaarede Pande, det graa Skæg, Sølvbægret — alt er givet med nogle let henfejede Lokaltoner, nogle kvikke, blinkende Lys og en rask skrafferet Skygge. Dette Silenhoved kan gjælde for Højdepunktet af komisk Lune; den diametralt modsatte Stemning, den mørke Fortvivlelse, finder man udtalt i enkelte Malerier af Medusahovedet[2]). Den antike Kunst stiller just ikke Sagen saaledes paa Spidsen som Caravaggio, hvis Billede af Medusahovedet (i Uffiziernes Galleri i Florents) synes at være malet efter virkelige Henrettelses-Studier, idet Hovedet er fremstillet i selve Halshugningens Øjeblik, med opspærret Mund, vildt, men sjælløst, rullende Øjne og en Blodstrøm fusende ud af Halsen. Men den udtrykker dog ogsaa selve Dødsøjeblikkets Rædsel: den halvt aabne Mund synes at udaande det sidste Suk, Blikket ser haabløst opad, Panden er smertefuldt foldet.

Blandt alt, hvad den antike Kunst har efterladt os af

---

[1]) Museo naz. No. 9129, Helbig 414. Jeg kunde henvise til Farvetryksafbildningen i Ternite's *Wandgemälde*, II, 8; men jeg foretrækker én Gang for alle at bemærke, at Ternites Afbildningsværk, lige saa vel som de øvrige (Zahns, Niccolini's, *Antichità di Ercolano* og *Real Museo Borbonico*) aldeles ikke slaa til, for saa vidt som det gjælder om gjennem Afbildninger at vinde Forestilling om den campaniske Malerkunsts egentlige Karakter eller at have virkelig Nydelse af den. Med Undtagelse af enkeltvis forekommende Kopier, udførte af fremragende Kunstnere, som med Kjærlighed have fordybet sig i de antike Malerier, er der ingen andre Eftergjørelser, som fortjene nøjere Opmærksomhed, end de egentlige og simple Fotografier. Men meget af det allerbedste synes endnu, da jeg skriver dette, aldrig at være fotograferet, hvorimod Fotografien har medtaget meget af det underordnede.

[2]) Af disse er vel det kolossale, Museo naz. No. 8842, det mærkeligste.

tragisk og pathetisk Udtryk, staar det herculanensiske Maleri af Medea, som pønser paa at dræbe sine Børn, paa en ganske særlig Plads. Her er ikke alene Tale om Sorgens og Smertens Stemning, men tillige om dens indre Dialektik, dens Kamp med sig selv. Og dette brudte og delte Sind, denne dybe, martrende Raadvildhed tror jeg ikke at man kjender noget Udtryk for i Plastikens Værker. Om Plastiken kunde udtrykke noget saadant, er det aldrig værdt at granske over, da Geniet har den Vane at gjøre det, som man mindst skulde vente, og et Fund i Jordens Skjød imorgen kunde gjøre en Theori til Skamme, som var fremsat idag. Denne Medea staar aldeles fordybet i sine Tanker; hun véd vel, at hun ikke bliver betragtet eller iagttaget; men hendes Situation indgiver hende en halvt ubevidst Fornemmelse af, at hun kunde blive det: derfor tør hun ikke give den Kamp, der raser i hende, Luft. Helt rolig kan hun dog ikke holde sig: uden at flytte Fødderne synes hun at dreje sig lidt gyngende, snart til den ene Side, snart til den anden, som man gjør, naar Sindet er uroligt og forpint. Hun holder begge Hænderne sænkede ned foran sig, med Fingrene, hver fra sin Side, stukne ind imellem hverandre, og Tommelfingrenes Ender støttende mod hinanden: hjælpeløs Raadvildhed! Mellem Hænderne hviler Hjaltet af Sværdet, der, endnu stukket i Skeden, støtter mod hendes Arm med Spidsen opad. Hovedet vender hun lidt til Siden, og Blikket ser ned i samme Retning, formodentlig mod hendes Tankers Gjenstand, Smaadrengene; dog ser hun vel næppe egentlig paa noget udenfor sig selv, dertil er Bølgegangen inden i hendes Sind altfor stærk. Blikket er mindre seende end stirrende og ligesom funklende af de gruelige Ildsluer, der martre hendes Sjæl. Øjenbrynene ere mod Midten trukne smertefuldt opad, Munden lidt aaben: hun synes at mumle uforstaaelige Ord, som ikke skulle høres, men som dog ikke kunne holdes tilbage.

Vi ere her komne ind paa et malerisk dramatisk Omraade. Medea-Figuren er en billedlig Monolog — og gid enhver tragisk Monolog blev spillet saa sandt og godt som

denne![1]) Man kan læse det tilsvarende Sted i Euripides's Tragedie (v. 997—1057) som Kommentar til Figuren, og man vil endda finde, at Digterens stærke, regelmæssige Trimetre med al deres klangfulde Udtalelse af Moderkjærlighedens og Hævnfølelsens Afvexling giver et mindre natursandt Udtryk for Medea i denne Situation end hin Skikkelse, der ikke vover at tale højt. Adskillige andre af de campaniske Malerier have en lignende dramatisk Karakter, uanset om der ved ethvert af dem kan paavises et Forhold mellem dem og virkelige dramatiske Digtninge. Der er her ej alene Tale om Monologer, men ogsaa om Dialoger, i hvilke Ord og Repliker virkelig synes at ligge paa Personernes Læber. Det er af største Vigtighed for den rette Opfattelse af den antike Kunsts Menneskeskildring at lægge Mærke til, at den har udviklet denne Evne i lige saa høj Grad som den moderne.

Fremfor alt andet vil jeg som Exempel anføre det før nævnte Maleri af Orestes og Pylades i Tauroi, fra Casa del citarista i Pompeji. Det forestiller de to Venner, som, dømte til at ofres til den tauriske Artemis, med bagbundne Hænder føres af Vagten frem til Alteret, men først udspørges af Landets Konge, Thoas, der sidder i nogen Afstand fra dem til den anden Side af Alteret. Man mærker paa Kongens Stilling, paa den sikre Maade, hvorpaa han lægger begge Hænder over Enden af den lange Kongestav, hans tilvante Myndighed, som dog i Øjeblikket næsten viger for en undrende Forsken, der sætter ham i urolig Spænding: Han sætter den ene Fod op paa en Skammel, trækker den anden ind under Sædet og bøjer Hovedet lidt tilbage som med det Spørgsmaal: Hvem i al Verden er I dog? Orestes, der staar lige over for ham, næsten nøgen, med den delfiske Apollons Laurbær-

[1]) Otto Donner har i sin Afhandling om de antike Vægmaleriers Teknik, der staar som Indledning til Helbigs tidt anførte Værk, paavist (pag. LXXIX f.), at den Herculanensiske Medea maa betragtes som en enkelt Figur af en Komposition, der formodentlig ogsaa har omfattet Børnene og deres Hovmester, i Lighed med den, i Udførelsen langt ringere, som er fundet i Casa de' Dioscuri i Pompeji. Dette berøver den dog naturligvis ikke Karakteren af en „billedlig Monolog“.

krands om Issen, undviger hans Blik og ser ned mod Jorden. Han er mørk og vemodig i Sind og har kun liden Lyst til at lade sig udfritte. En vis Aand af Blu og Beskedenhed er jo et gjennemgaaende Særkjende for de antike Skikkelser, de synes at træde lettere paa Jorden end den moderne Kunsts. I ingen Figur kommer dette skjønnere frem end i Orestes her. Men i denne skjønne, til Døden indviede Yngling med det bøjede Hoved og den lidt sammensunkne Holdning er der en forstærket Stemning af sørgmodig Resignation: han føler sig opgivet, er ikke paastaaelig og gjør intet Forsøg paa at opretholde et Liv, der har været kvalfuldt nok. Pylades er kækkere og mere trodsig, han vender Siden mod Kongen, men Ansigtet dristig om imod ham med et harmfuldt og krænket Blik: Hvad vedkomme vi Dig? Lad os ofre, hvis Du vil, men forskaan os for Dine Spørgsmaal[1]).

Det er let nok at tilføje en hel Mængde andre fint talende dramatiske Udtryk, komiske og alvorlige, i de kampaniske Malerier. Man kunde saaledes nævne den spændte, ivrige Opmærksomhed hos Thetis, der i Hefæstos's Værksted betragter de Vaaben, der smedes til Achilleus; eller den yndige, glade Undren hos Nymferne, der se det lille Adonisbarns Fødsel ud af Træet[2]). Rafael giver i sin Komposition af et beslægtet Æmne: den ægyptiske Kongedatter og hendes Piger, der finde Mosesbarnet i Nilen, ikke skjønnere eller mere talende Udtryk. Eller den komiske, hjælpeløst fortumlede Ørhed hos Herakles, der haanes af Omfales Følge; den drilske Frækhed, hvormed den lille Erot ved hans Skulder, med opspilede Kinder og stive Øjne, blæser sine sønderrivende Toner paa to Fløjter lige ind i hans Øre; Omfales egen magelige, triumferende Selvsikkerhed, eller den skælmske Forundring hos hendes Ledsagerinder over at denne berømte Helt, en Søn af Zeus, kan kompromittere sig

---

[1]) Foruden et Par underordnede Figurer (Tjener, Vagt) indeholder Maleriet endnu Rester af en kvindelig Skikkelse, der staar paa et fjernere Plan over et Par Trin (Ifigenia? Artemis?). Kompositionen passer ikke ind i Euripides's Ifigenia i Tauroi saaledes som Maleriet af Medea i Tragedien af samme Navn.

[2]) Endnu paa sin Plads i Casa di Castore e Polluce i Pompeji.

saa rædsomt. — Men lad os ikke tænke paa at udtømme al denne Rigdom!

For os moderne Mennesker, især af de nordiske Nationer, repræsenterer Aasynets Minespil næsten hele Udtrykket: baade i Livet og i Kunsten er der saa tidt en vis Modsætning mellem Kroppens kejtede Stivhed og Minens skarpe Udtryk. Blandt Sydlænderne, og især i Antiken, har Skikkelsens Bevægelse som Helhed langt mere Lod i Udtrykket; og jo længere vi komme tilbage i den antike Kunst, desmere udelukkende er dette givet gjennem Bevægelsen af Krop og Lemmer, saa at Minen maa forstaas gjennem den og i sig selv ikke taler et tydeligt Sprog. Vi kunne forbauses ved at se, hvorledes den ældre græske Kunst næsten alene gjennem Bevægelsen formaar at udtrykke et rent sjæleligt Sammenspil, og hvor maadeholdne og fine Midler den endda hjælper sig med. Som et Exempel skal jeg anføre den skjønne Reliefkomposition af Orfeus, Eurydike og Hermes, som endnu er bevaret i tre Exemplarer (i Villa Albani ved Rom, i Neapel og i Louvre), og hvis Stil, der meget ligner Parthenonsfrisens, sikkert viser tilbage til en Original fra det 5te Aarhundrede før Kr. Orfeus er gaaet i Spidsen for de andre op fra Underverdenen, efter ham kommer hans gjenvundne Brud, fulgt af Sjælenes Ledsager, Fuldbyrderen af Gudernes Villie, Hermes. Men Orfeus kan nu ikke mere tilbageholde sin Længsel efter at se den elskede: før det er ham tilladt, vender han sig om og drager Sløret fra hendes Ansigt. Hun lægger sin Haand paa hans Skulder, og deres Blikke mødes for et kort Øjeblik. Men da maa de atter skilles: Hermes er standset og tager allerede med sin Haand om Eurydikes for at føre hende tilbage. Dette er ogsaa, hvad man i kunstnerisk Forstand ret egentlig maa kalde en dramatisk Komposition: det hele handler om, hvad der sker i et enkelt skæbnesvangert Aandedrag, der bærer sine særegne Forudsætninger og særegne Følger i sig. Hvor er det ikke rigt, dette Øjeblik, hvori Gjensyn og Afsked umiddelbart mødes! Hvad vilde ikke en moderne Kunstner, eller endog en senere antik, her have at fortælle i Minen! Maaske tror en moderne Betragter ogsaa, i Følge en Reflex af, hvad

der er udtalt i Bevægelsen, at se noget mere i Minen, end der virkelig er. Men fandt man Hovederne enkeltvis, vilde man dog sikkert kun have meget utydelige Forestillinger om, hvad de udtrykte: vistnok har den antike Kunstner ogsaa ment at give noget i Aasynet; men det er, i Sammenligning med den senere Kunst, holdt indenfor de snævreste Grændser. Det er i Virkeligheden i Overkroppens, Armenes og Hændernes Bevægelse, og i Hovedets Bøjning, at Udtrykket ligger.

Jeg vil nævne et andet Exempel paa en ældre græsk Fremstilling af et rent sjæleligt Sammenspil, fordi det frembyder en lærerig Parallel til et pompejansk Maleri. Det er et udmærket Vasemaleri paa en Amfora i det britiske Museum, udført omtrent Aar 400 f. Kr. Det forestiller Musen Terpsichore, som siddende spiller paa en Strengeleg, en Slags Harpe, der hviler paa hendes Skød; hun rører dens Strenge ligesom i Tanker, idet hendes Hoved sænker sig og hendes Øjne stirre. Bag hendes Stol staar en anden Muse[1]), holdende et Par Fløjter, og ved hendes Side Musaios, der holder sin Lyre ledig i den sænkede Haand og støtter sig til en lang Laurbærgren, idet han tankefuld, fordybet, lytter til Musens Spil. I Skildringen af dette fine og skjønne Samvære er saa godt som intet givet gjennem Aasynets Træk, alt gjennem Bevægelse og Stilling. Paa et af de smaa campaniske Genrebilleder, der ligeledes handle om Musiken og dens Indvirkning paa Sindet[2]), ser man en Kvinde, som sidder paa en Løjbænk og prøver en Akkord, idet hun med den ene Haands Fingre rører Strængen paa en Lyre, med den anden Haand en Harpe, som ligger ved hendes Side. Hendes Omgivelser, tre andre Kvinder, betragte hende med grebne, spændte, opmærksomme Miner, med den Ængstelighed, hvormed man lytter til noget nyt og gaadefuldt, noget, hvori der synes at aabenbare sig en Blanding af guddommelig Indgivelse og af Vanvid. Her er Aasynets Udtryk langt bestemtere tilspidset, langt mere for-

---

[1]) Nemlig „Meledosa". Personernes Navne ere paa Vasen skrevne til.
[2]) Mus. naz. No. 9023; Helbig No. 1442.

skelligt og særligt for hver enkelt Figur. Det hele faar derved noget psykologisk interessant, som ikke hører hjemme i den ældre Kunst; men en saadan festlig Skjønhed og Værdighed i Figurerne som i hint Vasemaleri er der heller ikke.

Men om nu end den senere, mere pathetiske antike Kunst overhovedet taber noget i Henseende til den enkelte Figurs imponerende ethiske Holdning, saa indvinder den dog unægtelig rigere og nøjagtigere Udtryksmidler: den glemmer ikke Bevægelsens Mimik, idet den opdager Aasynets. Hvorledes denne Opdagelse er fuldbyrdet i Malerkunstens historiske Udvikling, er ikke længere klart, eftersom hele den store Malerkunst er gaaet tabt; vi maa danne os vore Forestillinger derom dels gjennem den sideløbende Udvikling af Plastiken, dels gjennem enkelte litterære Overleveringer. Plinius nævner allerede blandt Polygnotos's Fortjenester, at han først indførte at lade en Figur aabne Munden, saa at man saa dens Tænder, og overhovedet fremstillede Ansigterne afvexlende og forskellige i Modsætning til den tidligere Stivhed[1]. Det synes dog først at have været Parrhasios, som, henimod Slutningen af det 4de Aarhundrede, blev Herre over det fint træffende i Aasynets Udtryk (argutiæ voltus)[2]; i Henhold til en Meddelelse af Xenophon[3] skulde Parrhasios og andre af Samtidens Kunstnere netop med Hensyn til Udtrykket for det subjektive Liv i Bevægelse og Mine have fulgt en Tilskyndelse af Sokrates, den store Opdager af Subjektiviteten: i hvert Fald har Samtidigheden mellem Sokrates og hine Kunstnere sikkert sin store Betydning. I denne Periode malede ogsaa Timanthes hin af de romerske Oratorer gjerne omtalte Komposition af Ifigenias Ofring, ved hvilken stadig det Træk fremhæves, at

---

[1]) Plin. 35, 35, 58. — — instituit os adaperire, dentes ostendere, voltum ab antiquo rigore variare.

[2]) Plin. 35, 36, 67. Meningen med dette Udtryk kan man vel danne sig en ganske god Forestilling om ved at betragte de graverede Figurer paa den ficoroniske Cista (Argonautertoget). Der er Aasynets Udtryk meget fint angivet ved ganske faa Linier. Se Brøndsteds Udgave af den ficoroniske Cista.

[3]) Memorab. Socr. III, 10.

Faderens, Agamemnons, Hoved, i hvilket Kunstneren jo skulde have givet Toppunktet af den hele Klimax af Sorgens Udtryk, var tilhyllet. Selve dette Træk og Billedets Berømmelse viser, at Udtrykket i Hovederne her har været en meget væsentlig Opgave for Kunstneren; kun under den Forudsætning, at alle de andre Aasyns Udtryk vare saa levende og saa stærke, kunde han med sand Virkning overlade det stærkeste Udtryk til en mindre bestemt Anelse, idet han her kun gav det gjennem Bevægelsen.

Men lige ind i Alexander den stores Tid er Kunsten bestandig skredet fremad i den levende og rige og virkningsfulde Gjengivelse af Minespillet. For de senere stod Apelles's Samtidige, Aristides fra Theben, som den, der dog egentlig først havde givet Sjælen og Følelsen, Subjektiviteten og Lidenskaben deres fulde Udtryk; han forstod at male en Bønfaldende saaledes, at man næsten kunde høre hans Stemme[1]). Og se vi hen til Diadoch-Tidens Plastik, til Skulpturerne fra Pergamon, Rhodos og Efesos, saa har man maaske endog efter Alexanders Tid endnu arbejdet videre paa en slaaende Effekt i Aasynets Udtryk.

I det, som er os efterladt af antik Plastik, er Kampen, den rent legemlige og haandgribelige Kamp, et overmaade hyppig behandlet Æmne. For denne Art af menneskeligt Samkvem havde Plastiken fra ældgammel Tid af en tydelig Forkærlighed, medens den rent aandelige Berøring mellem Personerne forekommer sjeldnere i dens Værker. Omvendt finder man blandt de bevarede antike Malerier

---

[1]) Plinius 35, 36, 98. — Aristides Thebanus. is omnium primus animum pinxit et sensus hominis expressit, quæ vocant Græci ethe, item perturbationes. — — 99. — pinxit et ... supplicantem pæne cum voce. — Hvad der her menes med Udtrykket ethe, er vel vanskeligt nøjere at definere. Men i hvert Fald har det vel en ganske anden Betydning, end naar Aristoteles (Poët. cap. 6) omtaler Polygnotos som ἠθογράφος i Modsætning til Zeuxis, hvis Malerkunst ikke havde nogen ἦθος. Jfr. en meget vidtløftig Udvikling hos Brunn, Gesch. der. griech. Künstler II, S. 174 ff.

yderst sjældent Kamp-Motiver. Dette beror aabenbart paa, at Malerkunsten først ret udviklede sig fra den Tid af, da Interessen for det sjælelige allerede havde faaet Overhaand over Interessen for det legemlige og haandgribelige, og at vi tilmed kun have Malerier tilbage fra en forholdsvis sen Tid og i dem mest have Mindesmærker om et nydelsesrigt og forfinet Privatliv.

Fra de campaniske Byers Malerkunst have vi kun én virkelig betydelig Kampscene tilbage, nemlig den store Mosaik af „**Alexanderslaget**“ fra Casa del fauno i Pompeji, hvis særlige Stilling mellem den øvrige Masse af Malerier jeg ovenfor foreløbig har fremhævet. Den Kamp, som her er fremstillet, er saa voldsom og blodig, som man kan tænke det; og Billedets Indtryk faar deraf en uforlignelig Magt, Fart og Slagkraft. Og dog har Kampens legemlige Side ingenlunde været Kunstnerens Hovedsag: den er kun Fremstillingens Betingelse, som han har forstaaet at underordne under den rent sjælelige, tragiske Pathos, der kroner det hele. I intet Værk, vi kjende af Oldtidens Kunst, ja maaske af hele Verdens, gaar Menneskelivets Bølgegang saa højt og stærkt, i intet er Sjælelivets øjeblikkelige Bevægelse saa mægtig løftet. Udtrykket for det øjeblikkelige i Handling og Følelse viser ej alene den ypperste Evne til at fortælle gjennem Figurernes Bevægelser og Miner, men ogsaa det klareste Herredømme over Kompositionen; thi Billedet med dets mange Figurer er jo som en sammensat Maskine, i hvilken en Mangfoldighed af enkelte Kræfter skulle virke sammen i én bestemt Retning. Uagtet Mosaikarbejdet sikkert langtfra staar paa Højde med Udførelsen af det gengivne Originalværk, er dette Billede, som det er, dog et af de vigtigste Dokumenter om Oldtidens Skildring af det menneskelige.

Det er ikke ligefrem vor Opgave at give den historiske Fortolkning af Billedet, at bestemme, hvilken historisk Begivenhed det fremstiller: vi betragte det kun efter dets kunsthistoriske Betydning som malerisk-dramatisk Menneske-Skildring. Dog maa det være os tilladt at fremhæve, at en Betragtning af det fra dette Synspunkt langtfra er

ligegyldig for den rette historiske Forstaaelse, men tvært-imod er en nødvendig Forudsætning for den. Det gjælder allevegne først og fremmest om rigtig at opfatte, hvad et Kunstværk vidner om sig selv, om at aflæse dets egen Text. Dette giver ogsaa i hvert Fald et Udbytte, og ikke noget ringe Udbytte; og derved blive vi, i Følge vor Opgave, væsentlig staaende. Saa kan man bagefter anbringe de Midler til historisk Fortolkning, som kunne hentes andenstedsfra, navnlig fra den historiske Litteratur. Det er meget vigtigt, at man foreløbig holder disse to Behandlingsmaader vel ud fra hinanden, ikke sammenblander dem, men lader dem følge i den rette, naturlige Orden. Dette følger af den ganske simple og let fattelige Fordring, at man, naar man vil fortolke noget, først maa vide, hvad det er, som skal fortolkes, og at man maa vide det ikke alene omtrentlig, men nøjagtig, ikke alene flygtig og overfladisk, men gjennemført og bestemt. Jeg fremhæver dette saa stærkt, fordi Videnskaben netop ved „Alexanderslaget" paa et bestemt Punkt har gjort sig skyldig i en Sammenblanding af de to Behandlingsmaader, hvilket ikke alene har medført uheldige Konsekvenser for den historiske Fortolkning, men ogsaa en fejlagtig Aflæsning af Billedet selv.

At Billedet virkelig fremstiller en af Alexanders Kampe mod Darius, anser jeg for unødvendigt at godtgjøre. Det kan vises af mange Grunde og antages af de allerfleste.

Kong Darius paa sin Vogn, omgivet af sin Hestgarde, er paa Flugt for det makedoniske Rytteri, i hvis forreste Rækker Alexander selv befinder sig. Makedonerne ere trængte saa tæt ind paa Perserne, at allerede en enkelt af deres Hjælme ses mellem de persiske Huer blandt de bageste i Massen. Fra Darius's høje Vogn rager baade hans Vognstyrers, men især hans eget Hoved med den høje Tiara betydelig op over de omgivende Rytteres og drager strax Blikket til sig. Alexanders Hoved til den anden Side har Kunstneren fremhævet ved at isolere det noget fra den øvrige Masse, saa at Profilen afsætter sig tydelig mod den hvide Baggrund. Det er imellem de to Konger, at Kampen

i Virkeligheden staar; men Alexander rammer ikke sin Modstander umiddelbart.

I Darius's Garde findes en Yngling, der rider en Hest af samme sorte Farve som de, der ere spændte for Kongens egen Vogn; de øvrige persiske Ryttere have lyse, gulrøde Heste. Ynglingens Hest er styrtet under ham, ramt i Boven af en Landsespids; den er faldet forover og sætter den venstre Forhov mod Jorden, idet den bukker det højre Ben helt sammen under sig, Blodet strømmer ud af Saaret. Den Retning, hvori Hesten er styrtet, viser os, at den befandt sig paa Flugt i det Øjeblik, da den ramtes af Spydet. Overhovedet medføres Persernes Flugt ikke af nogen af de Begivenheder, som Billedet fortæller: de flygtede allerede, før disse indtraf.

I samme Øjeblik som hin sorte Hest styrter, vil Ynglingen naturligvis selv springe af den, han kaster sit venstre Ben over dens Nakke. Og i samme Nu springer en anden ung Perser af Livgarden, den, der rider ham nærmest, af sin Hest, uden Tvivl for at tilbyde Ynglingen den og saaledes frelse et Liv, som han holder for dyrebarere end sit eget. Han holder den ved Bidslet, netop saaledes vendt, at den uheldige Rytter hurtigst kan bestige den; det stærke, fyrige Dyr stamper urolig og slaar med Halen, man ser det bagfra, i stærk Forkortning, lige i Billedets Forgrund. Og atter i samme Øjeblik, da Kong Darius ser, at Hesten er styrtet, bøjer han sig frem over Vognfadingen, holder fast om dens Rand med venstre Haand, der ogsaa holder om Buen, og strækker ivrig sin højre Haand ud mod Ynglingen, som om han raabte: Skynd dig, skynd dig! Hvert Øjeblik kan jo bringe Fare for Ynglingens Liv, og Darius ser Faren nærme sig med stærke Skridt.

Da Kongens Vogn ved de indtrufne Begivenheder har mistet sin Dækning paa højre Side — ud imod Beskueren —, der er mest truet, svinger en af de persiske Ryttere af fra sin forrige Retning for at trænge sig ind og udfylde den tomme Plads. Han holder sit Sværd i Vejret, hans Hest stejler.

Endnu er Uheldet dog ikke værre, end at en Hest er faldet, selv om den skulde være af Kongens eget Stod. Men et Sekund eller to efter kommer den egentlige Ulykke. Alexander er trængt frem i ustandselig Galop paa sin Bukefalos, et stort, stærkt bygget Dyr, rød af Farve, med et bredt Hoved. Han ændser ikke, at Hjælmen er faldet af hans Hoved, saa at det lange, sorte Haar flagrer vildt fra hans Isse. Han er helt fyldt af den fyrigste Kampaand: han trækker Vejret tungt og hurtig, han sveder, hans store Øje aabner sig vidt. Nu har han, benyttende sig af Persernes Uheld, indhentet dem og jager sin lange Landse, som han holder fældet ved Hoften, gjennem Underlivet paa hin Yngling, der just vil springe af den faldne Hest. Uvilkaarlig griber den ulykkelige, inden Døden matter hans Kraft, med sin fulde højre Haand om Landsens Skaft; den venstre Arm hviler bøjet over hans Hoved: maaske har han et flygtigt Øjeblik tænkt paa at kaste sig bønfaldende til Jorden for den fremstormende Makedonerkonge. Men nu er det ude med ham. Den frygtelige Smerte og Rædslen over den sikre Død maler sig i hans Blik.

Hvor hurtig de to Begivenheder: Hestens Fald og Ynglingens Fald ere fulgte efter hinanden, kan maales deraf, at Ynglingen i Mellemtiden ikke har naaet at komme helt af Hesten, skjønt han sikkert har skyndt sig alt hvad han kunde. Det gaar i den Grad Slag i Slag, at ogsaa de omgivende Personers Handlinger, Bevægelser, Stillinger, endnu for en stor Del ere bestemte af den først indtrufne Begivenhed, Hestens Fald. Og dog falder det Moment, som Kunstneren har valgt for sin Fremstilling af hele Kampscenen, strengt taget ej engang sammen med den sidstnævnte Begivenhed, at Rytteren faar sit Banesaar, men et Par Øjeblikke efter. Thi først i det Moment, da de nærmest staaende og nærmest vedkommende Personer have set den indtrufne Ulykke og ere komne til fuld Bevidsthed om den, fyldes deres Udtryk helt med Pathos: og det er det for Kunsten indholdsrigeste Øjeblik.

Hvor der før kun var Hast og Il, er der nu dyb Sorg og Smerte. Hin gæve unge Perser, som er sprunget af si

Hest, holder den endnu i Beredskab; men han vender Blikket hen over Skulderen og ser med Skræk og dyb Medlidenhed, at det er til ingen Nytte. I Darius's Aasyn maler Situationens Ulykke sig som i en samlet Sum. Han udstrækker endnu Haanden for at skynde paa sin Yndling og aabner Munden til et Raab; men idet han har set Faren ustandselig nærme sig, er Iveren og Utaalmodigheden opstemmet til den højeste Angst, som saa ved Synet af Ynglingens Død forvandler sig til haabløs Rædsel: hans Øjne staa opspærrede og stive, Udtrykket bespændes med Jammer og Graad, og i næste Øjeblik vil hans Raab maaske forvandles til et vildt Skrig. Jeg finder kun én Mening i dette Udtryk: det er Hjertesorg, uden Tvivl Fadersorg. Mon en saa blodig Kamp skulde tillade Kongen at sørge saaledes over ethvert Mandefald i hans tro Garde? Vistnok har hin unge Rytter paa den sorte Hest i alle Tilfælde været en fornem Person i Kongens Livvagt, maaske Hærfører af Rang; men hans ganske unge Alder, der endnu knap har hærdet eller udviklet ham til Mand, forbyder at tænke paa, at hans Død skulde være noget afgjørende Tab for Perserriget fra et militært eller politisk Synspunkt.

Imellem de flygtende Persere blander der sig, længst til højre i Billedet, altsaa længst borte fra Makedonerne, nogle andre persiske Ryttere, som sprænge frem i modsat Retning, hen imod Fjenden. Kunstneren har benyttet et meget iøjnefaldende Middel til at gjøre opmærksom paa denne Brydning i Bevægelsernes Retning, nemlig de lange Landser, hvis Linier afsætte sig skarpt imod den hvide Baggrund: idet alle Perserne bære deres Landser skraat i Hvil over Skulderen, krydses for Beskuerens Øje de flygtendes med de nys ankommendes, mellem hvilke der ogsaa findes et Felttegn (vexillum). Det er aabenbart de forreste af et Korps, der kommer til Undsætning; nu mærke de eller faa at vide, at det er for silde. I Spidsen sprænger en fornem ung Mand, formodentlig Anføreren — han bærer en tyk, tvunden Guld-Halsring —, frem i Firspring paa sin smukke Hest; man ser ham lige henne ved Kongens Vogn. Han griber med højre Haand op over Issen, der dækkes af den gule

Hue, enten for at hindre, at den flyver tilbage under den stærke Fart eller — snarere — med en Bevægelse af Overraskelse over al den Sorg og uoprettelige Forvirring, han ser. Ogsaa de, som følge ham, have allerede faaet en Fornemmelse af, at der er indtruffet noget sørgeligt, noget afgjørende. En hæver Haanden, som med en spørgende Bevægelse, og en af de flygtende løfter til Svar sin Haand med et Tegn, der vinker bort, omkring.

Hvor det hele bærer hen, det ser man dog fortrinsvis af en enkelt Figur, Darius's Vognstyrer. Han staar ved sin Herres Side og svinger af al Magt Svøben over de fire, sorte Heste, som galopere voldsomt afsted over Valpladsens faldne og døde. Nu gjælder det kun at komme afsted. Mellem Hestenes Ben ser man det rædselfyldte Aasyn af en ulykkelig Perser, som ligger paa Jorden og er lige ved at blive overkørt. En anden falden Mand — en fornem Perser med smykket Dragt og tvunden Halsring — ses nærmere fremme mod Beskueren; han ligger baglænds, støttet paa sin venstre Albue. Den anden Haand holder han op imod Inderfladen af sit Skjold, for at det kan staa som et Værn for ham mod Vognen og Rytterne: man ser Spejlbilledet af hans Ansigt — et Sorgens Aasyn — i Skjoldets blanke Flade[1]).

Blandt alle de egentlige Vægmalerier er der næppe noget, som i saa høj Grad som Achilleus paa Skyros blandt Lykomedes's Døtre fra Casa dei Dioscuri i Pompeji udmærker sig ved et hastig pulserende dramatisk Liv, der samler sig om et eneste indholdsrigt, frugtbart Øjeblik. Odysseus og Diomedes ere udsendte fra den achaiiske Hær foran Troja for at hente den unge, endnu knap mandvoxne Achilleus, der opfostres paa Skyros blandt Kongens Døtre, klædt i Pigeklæder som de. Det gjælder om at udfinde ham blandt Pigerne. Den raadsnilde Odysseus lader da bringe Vaaben, Sværd og Skjold, ind iblandt dem, og lader maaske

[1]) Om Billedets historiske Fortolkning se det vedføjede Exkurs.

med det samme, som en Beretning af Sagnet melder, Krigstrompeten blæse. Da griber, i Følge en skjult Tiltrækningskraft, det unge Helteæmne uvilkaarlig efter Vaabnene: det er noget for ham. Han kjender, aner i et Nu sit Kald, og hans Skæbne vender sig. Idet han knytter den højre Haand om Sværdskeden, udstrækker han Armen stærkt som med en Følelse af Vellyst ved at spænde Musklerne; den anden Haand lægger han paa Randen af Skjoldet for at tage det i Besiddelse; hans store Øjne udvide sig og funkle, Næseborene fnyse. Nu vide de to Udsendinge, at det er ham, de søgte: Diomedes slaar bagfra Armene om hans Skuldre og kiger studsende frem efter hans Ansigt; Odysseus gjør et stort Skridt fremad, griber om hans Haandled og hvisker i den højeste Spænding, idet han stirrer ham ind i Ansigtet: Du er Achilleus. Den unge Helt gjør i Følelsen af sin nye Kraft Modstand og vil ikke lade sig fange, men de holde ham fast. En af hans unge Plejesøstre, lidt længere tilbage, bliver saa forskrækket over Opdagelsen af denne Hemmelighed — hvad enten hun nu selv har været indviet i den eller ikke —, at hun skælver som i det hæftigste Uvejr. Klædebonnet glider bort fra hendes Legeme: man ser, at dog ikke alle de unge Piger ere forklædte Ungersvende. Faderen, Kong Lykomedes, hæver, dybt greben af Begivenheden, Blikket til Zeus.

Fra samme Hus i Pompeji hidrører en anden Komposition med Achilleus til Hovedperson[1]), som har været lige saa livfuldt dramatisk bevæget. Det er den Scene af Iliadens første Sang, hvor Achilleus vil drage Sværdet mod Agamemnon, men standses af Pallas Athene, som kommer bagfra og griber ham i hans lange Lokker. Men der er kun et Brudstykke af Maleriet bevaret.

Medens man i Kompositioner som disse mindre føler Forskellen mellem det antike og det moderne Maleris Udtryk for den dramatiske Strømning mellem Figurerne, bliver man mere opmærksom paa den i et tredie Billede af

---

[1]) Mus. naz. 9104, Helbig No. 1307.

Achilleus's Legende, nemlig Briseis's Bortførelse fra Casa del poeta i Pompeji[1]).

Det er en af de skjønneste Levninger, vi have tilbage af antik Malerkunst, og udmærker sig netop ved flere fine dramatiske Udtryk. Saaledes Briseis, der aftørrer sine Taarer, men alligevel halvt i Smug for de øvrige Personer, titter ganske skælmsk ud imod Beskueren, saa at man aner, at hun snart vil have forvundet sin Sorg — en ægte antik Mistillids-Erklæring til det kvindelige Sinds Udholdenhed i Følelser. Ypperlig er ogsaa den gamle Phoinix, der staar bag Achilleus's Throne og fører den ene Haand eftertænksom til Hagen, idet han sænker Hovedet og med sit indre Syn skuer frem mod denne skæbnesvangre Begivenheds Følger. Og Achilleus selv er en saare skjøn Figur, ja hans Hoved, ombølget af krøllede — mod vor Forventning ikke blonde — Lokker, dette Hoved med det imponerende Blik og den lille, fyldige Mund, der antyder, at Helten ogsaa er Elsker, er et rent Vidunder af Dejlighed. Men der er noget meget paafaldende i den Maade, hvorpaa hans Andel i Begivenheden er udtrykt. Han sidder midt iblandt de andre paa sin kongelige Trone med Fødderne paa Skamlen; mellem den ene Haands Fingre er stukket den lange Landse eller Kongestav. Vel er der ogsaa i hans Figur et Udtryk af Situationen; men der er dog ikke indrømmet det mere end en Vending med Hovedet hen imod Patroklos og Briseis, en Antydning af Harmens Rødme i Kinderne og et Lyn i Blikket, og en let Bevægelse af den højre Haand, som han strækker aaben ud, ligesom med en Indrømmelse til Agamemnons Herolder, at de nu kunne føre Pigen bort. For vor moderne Opfattelse maa det stille sig saaledes, at Kunstneren har lagt meget mere Vægt paa at lade Achilleus gjøre sig gjældende for Beskueren som den fra Guder stammende Konge mellem ringere Mennesker end paa at fremstille ham greben af Øjeblikkets Pathos. Hin Antydning af Pathos river ingenlunde Figuren ud af dens rolige, imponerende Overlegenhed, berøver den ikke en Holdning, der minder om et Gude-

---

[1]) Mus. naz. No. 9105; Helbig No. 1309.

billede, om den olympiske Zeus i egen Person. En Konge er og bliver en Konge.

Dette særegne ved Achilleus-Figuren, at den midt imellem de andre, midt i en pathetisk Situation, bevarer en vis Enlighed som selvstændig Genstand for Beundring, dette er saa langt fra at være en løsrevet Tilfældighed i den campanisk-romerske Malerkunst, at det tvertimod, naar man betragter den fra den moderne Kunsts Standpunkt, betegner et af dens mest fremspringende Karaktertræk. Vi have ovenfor skildret de ypperste bevarede Exempler paa det antike Situationsmaleri, dramatiske Maleri. Det bliver nu vor Opgave at se, hvorledes **Interessen for Situationen og Sammenspillet mellem Figurerne** brydes med **en Interesse for den enkelte og enlige Figur**, der ligesom er Antiken i Kødet baaret, og hvorledes denne Brydning gjennemgaaende, skjønt i forskellig Grad, giver det antike Maleri et fra det moderne forskelligt Præg.

Allerførst kan det mærkes, at den gamle Malerkunst som Elementer i Dekorationen anvender en stor Mængde ganske enkelte Figurer, især staaende eller tronende. Motiv, Stilling, Bevægelse i slige Figurer ere hyppig ganske statuariske, medens Behandlingen er rent malerisk, og Penslen maler lige saa frisk og flydende som ellers og gaar direkte ud paa at efterligne Livet, ikke Bronze eller Marmor. Blandt mange Exempler kan anføres de to ikke store, men aldeles dejlige, tronende Figurer af Demeter og Dionysos, malede paa rød Grund, fra Casa del naviglio i Pompeji[1]); eller Kastor og Pollux, staaende ved Siden af deres Heste fra Casa dei Dioscuri[2]), der i Motiverne meget minde om de kolossale Statuer af Dioskurerne, der ere opstillede ved Opgangen til Kapitol i Rom; eller et Par Figurer af den tronende Zeus fra begge de to sidstnævnte Huse i Pompeji[3]): det er ganske som Tempelstatuer malede med Livets egne Farver. Men dette statuariske i Opfattelsen af Figuren

[1]) Helbig 175, 392.
[2]) Helbig, 993.
[3]) Helbig, 101, 102.

strækker sig ogsaa til historiske, fortællende Billeder, hvor Figuren ikke er alene. Vi have nævnt et Exempel derpaa i Achilleus paa Briseis's Bortførelse. Et andet Exempel er det store Maleri fra Herculanum, hvor man ser Theseus, hyldet af Kretas Indbyggere, efter at han har nedlagt Minotauros [1]: der er Theseus's Helteskikkelse fremstillet for sig midt i Billedet som Genstand for Beundring og Ærefrygt, endnu mere for Beskuerne end for Kretenserne.

Med denne Opfattelsesmaade stemmer ogsaa Stilen i det antike Maleris Anordning. Ej alene ved graverede Omridstegninger paa Spejle, Cister osv, eller ved Monokromata som Vasemalerier, eller ved Relieffer, men ogsaa ved den fuldt farvede illusoriske Fremstilling, sørger den antike Kunst for at holde Figurerne forholdsvis frit ude fra hverandre. Den af Quintilian udtalte Regel, „at Malerne, naar de komponere et Billede med flere Figurer, sondre disse ved et Mellemrum, for at Skyggen af den ene ikke skal falde over den anden“ [2], angiver virkelig paa en træffende Maade det antike Anordningsprincip, endskjønt Regelen ikke allevegne maa tages ganske bogstavelig.

De faa stærkt og livlig bevægede Situationsmalerier ere ogsaa dem, i hvilke Figurerne mest dække og skære hinanden for Beskuerens Øje, saaledes netop Achilleus paa Skyros og Alexanderslaget. Og dog vil man ved en nøjere Betragtning finde, at ogsaa i dem den enkelte Figurs Interesser varetages mere end i de fleste tilsvarende moderne Billeder. Dertil kommer endnu, at f. Ex. paa Alexanderslaget alle andre Elementer af Æmnet end Figurerne selv og hvad der nødvendig hører til dem, næsten rent er holdt borte af Kompositionen. Af Landskab er der ikke mere end et bladløst (udgaaet?) Træ, der nærmest synes at være kommet med for Liniernes Ligevægts Skyld.

Et meget livlig bevæget mythologisk Æmne er behandlet i flere campaniske Malerier, nemlig Apollon, som har indhentet og fanger Dafne. Paa et Par af dem, fra

---

[1]) Helbig 1214.

[2]) Inst. or. VIII, 5, 26.

Stabiæ og fra Pompeji[1]), er virkelig den ilsomme Fangst udtrykt: Dafne har kastet sig paa Knæ; og da Apollon bukker sig ned for at favne hende, bøjer hun Kroppen hæftig til Side og løfter sin ene Haand op mod Himlen; Fingrene begynde at spire ud i Laurbærkviste — ligesom i den mærkelige lille antike Marmor-Statue i Villa Borghese. Men paa flere andre Billeder tager Fremstillingen sig ganske anderledes ud, uden at man dog kan sige, at der i objektiv Betydning er ment noget andet med den, eller at der er sigtet til et andet Moment af Legenden. Det tydeligste Exempel derpaa er vel et Maleri fra Vicolo del balcone pensile i Pompeji[2]). Der sidder, eller troner, Apollon paa et Klippestykke, hvilende den venstre Arm over Lyren, med Pilekoggeret liggende ved Siden, omtrent som man kunde se en Statue af Guden i hans Tempel. Dafne staar lige over for ham, i lidt Afstand, lænet til en Støtte. Klædebonnet glider ned fra hendes Skikkelse; og Apollon, i hvis Mine der udtaler sig en vis Attraa, udstrækker sin højre Haand for at fjærne det. Hun holder det med den ene Haand lidt tilbage og gjør med den anden en let afvisende Bevægelse, idet hun vender Hovedet med Blu bort fra Guden. Her har Maleren paa ægte antik Vis kun mindet om Forvandlingen ved at henmale et Laurbærtræ i Baggrunden, og har for Resten slet ikke fremstillet Begivenheden med den hæftige, øjeblikkelige Spænding, der slaar ud i Pigens Angstskrig til Guderne og ligesom naturlig slaar om i hendes Forvandling. Udgangspunktet er, hvad man kunde kalde en statuarisk Fremstilling af hver af Figurerne for sig; og denne Fremstillingsmaade er kun tillæmpet gjennem lette, men for øvrigt meget veltalende Antydninger af deres indbyrdes Mellemværende, Antydninger, som ogsaa medføre et vist skønt Spil i deres Linier. Uagtet dette er saa udelukkende antikt og ligger saa fjærnt fra vor Tids Opfattelse, synes der aldrig at have været nogen Tvivl om Billedets Tydning. Derimod har man aldrig været enig med Hensyn

---

[1]) Museo naz. No. 9535 og 9536; Helbig No. 206 og 207 o. fl.

[2]) Helbig 212. Endnu paa sin Plads i Pompeji.

til et andet, langt skjønnere og aandfuldere, men meget afbleget lille Maleri fra Herculanum, idet man ved det synes at være bragt i Forvirring ved den antike Fremstillingsmaade. Det synes dog allersimplest ogsaa at burde tydes som Apollon og Dafne[1]). Hvordan skal man ellers forklare den stærkt fremhævede Træthed og Udmattelse i den siddende Pige, der har Laurbærkrands om Hovedet og Laurbærgren i Haanden? Apollon staar i nogen Frastand, lænet til en Støtte, og stirrer fremad, vemodig over det skuffede Haab.

Ejendommeligt for den antike Malerkunst er det overhovedet, at den tager med en meget let Haand paa det Erotiske. Endog dette Forhold, der fremfor alle smelter og opløser Sjælen, bringer Figuren paafaldende lidt ud af dens Holdning. Jeg taler her ikke om enkelte Malerier af forskellige Slags Omfavnelser, hvis obscoene Tendens er lige saa tydelig som deres Mangel paa kunstnerisk Værd: sligt vilde findes allevegne, hvor man udgravede en By. Blandt de bedre udførte Malerier er Udtrykket af lidenskabelig Hengivelse meget sjældent og holdes nede i Livets og Forestillingernes lavere Regioner, som et Billede af en Satyr, der holder en Nymfe omfavnet paa sit Skød og kysser hende lidenskabelig, eller en Yngling og en Pige, som kysses paa Lejet. Naar det gjælder Kvindeskikkelser, som Forestillingen omgiver med større Værdighed, gaar Kunsten meget mere ud paa den skjønne Fremstilling af Skikkelsen som saadan end paa noget naturtro Billede af Situationen. Meget paafaldende er det saaledes i Malerier af Zeus's Elskerinder, fremstillede som enkelte Figurer, men dog i den erotiske Situation, at finde den kvindelige Figur staaende:

---

[1]) Museo naz. No. 9530. Helbig 203. Jfr. K. O. Müllers Text til Ternites *Wandgemälde* 1, 3 a. Den almindelige Forklaring af den siddende Figur som Kassandra eller Manto gaar ud fra de infulæ, som man mener at have set om Figurens Hals. Selv om man tror at kunne være paastaaelig med Hensyn til en saa lille Enkelthed i et saa lille og afbleget og fra første Færd let og ulærd malet Billede, saa har dog vel Figurens Udtryk af Træthed mere at sige.

Leda holdende Svanen ind til sit Skød, Danae modtagende paa sit Skød den gyldne Regn. I den antike Skulptur finder man det samme Træk, som i en bekjendt Statue af Leda, der forefindes i flere Gjentagelser (paa Kapitol, i Villa Borghese, i Berlin fra Pergamon); men hvor grundforskelligt det er fra Aanden i den moderne Kunst, kan bevises ved Exempler fra de berømteste Mestere: Titian, Michelangelo, Correggio osv.

Hovedpersonerne i de betydeligere erotiske Billeder ere hyppig Ares og Afrodite. Paa et mærkeligt Maleri, et af dem, der ere holdte i en strængere Stil, fra Casa dell' Amore punito i Pompeji[1]), ser man Afrodite tronende i Forgrunden, meget sædelig indhyllet i et lyst violet Klædebon. Bag hendes Trone staar Ares; han rækker Armen frem over dens Ryg og tager hende med Haanden om Brystet, der dog er dækket af et fint, hvidt Slør, som hun bærer indenfor Klædebonnet. Gudinden berører med venstre Haand hans Arm som for at skyde den bort. Dette Motiv, at Elskeren tager om Elskerindens Bryst, gjenfindes ikke faa Gange (Ares og Afrodite, en Satyr og en Kvinde), men behandles altid temmelig koldt, mere som et enkelt forstaaeligt Tegn paa et Elskovsforhold end som et Led i en Række lidenskabelige Tilnærmelser, der kunde forstyrre Ligevægten i Personernes Holdning.

Det betydeligste og bedste Maleri af Ares og Afrodite, overhovedet et af de bedst malede af pompejansk Kunst, fra Casa di Marte e Venere i Pompeji[2]), viser de to Elskende siddende sammen. Hun sidder dog forrest og er fremhævet som Hovedpersonen; hun læner sig til ham, saaledes at han halvvejs skjules for Beskuerens Blik af hendes Figur. Idet han med højre Haand ganske let berører hendes Skulder, drager han med sin venstre Klædebonnet bort fra hendes Legeme. Saa roligt som deres Udtryk er, synes han ikke saa meget at gjøre det for sin egen Skyld som for dens, der betragter Maleriet. Han vender vel Hovedet lidt for at se

---

[1]) Museo nazionale No. 9249, Helbig No. 325.
[2]) Museo naz. No. 9248, Helbig No. 320.

hende, og han finder maaske Behag i at indaande Duften af hendes Lokkers Salve; men han optræder alligevel mindre som Elsker end som en Slags Impresario, der foreviser Gudindens nøgne Legemes Pragt for andre.

Denne Afrodite fortjener en nærmere Betragtning, da der næppe skal kunne paavises nogen Figur, der er mere typisk betegnende for den campaniske Malerkunsts Forestillinger om kvindelig Skjønhed. Den hører ogsaa i Udførelsen til de skjønneste; men Stillingen er sandt at sige en ren Attitude, aabenbart anordnet udenfra, for at Legemet kunde udfolde sig med de skjønneste Linier paa Maleriets Flade. Men ogsaa dette er karakteristisk for en stor Mængde pompejanske Figurer. Denne Stilling er i høj Grad let og spredt og mangler ikke en vis kunstlet Ynde fra Dandseskolen: man bemærke f. Ex., hvorledes det venstre Ben er strakt frem og Foden er drejet lidt ud til Siden, medens den anden Fod, hvilende paa Taafladen, er trukket meget mere ind under Sædet; eller hvorledes den højre Arm er bøjet opad i en gratiøs Bue, idet Haanden med de let og blødt bevægelige Fingre trækker den fine, fryndsede Snor, som egentlig er bestemt til at holde Klædebonnet sammen[1]), op ovenover Hovedet — en Bevægelse, der ikke synes at have nogen anden Hensigt end at præsentere sig selv med Ynde. Der er i denne Figurs Stilling en forunderlig Forening af noget mageligt, indolent, al Aktivitet fornægtende, der viser sig i den Maade, hvorpaa Gudinden læner sig halvt tilbage, halvt til Siden og støtter Underarmen og Albuen paa Ares's Laar, og af en vis høj og værdig Rejsning, en gudindeagtig Selvfølelse, der selv i dette Forhold giver Holdningen noget tronende. Medens Eroterne lege med Krigsgudens Hjælm og Sværd, holder Afrodite mellem den hvilende venstre Haands Fingre om hans lange Landse, som et Kjendemærke paa, at han er hendes Fange og har givet sine Vaaben i hendes Vold. Af Ares's Vaaben at være er

---

[1]) Det er ikke, som Helbig mener, et Haarbaand: Snorens Linier kunne følges over Bryst og Underliv og bidrage med raffinert beregnet Virkning til det tækkelige Indtryk af Figurens Linier.

denne Landse temmelig let og lidet alvorlig; men dens lange Skraalinie, der omtrent følger Hovedretningen af Gudindens Legeme, er benyttet med meget fin kunstnerisk Bevidsthed til ligesom at afgive en fast Grundlinie for det melodisk og frit bevægede Spil af Linierne i Gudindens Legeme.

Til den lette Holdning svarer en let Legemsbygning. Saa friskt end Kjødet blomstrer, ere Lemmerne dog meget fine og gaa smalt til forneden, Fødder og Hænder ere smaa. Der gives overhovedet ingen antike Figurer, som gjøre Indtryk af at have mindre Masse end disse Kvindeskikkelser fra den campaniske Malerkunst. Men med alt det slanke og lette i Figurens Helhed er Hofte- og Bækkenpartiet dog meget bredt anlagt; paa nogle Figurer af middelmaadig Udførelse nærmer det sig endog til Karikatur i denne Retning, og paa enkelte (obscoene) er det aldeles karikeret. Til Gengæld er Overkroppen — fra Midien opefter, Skuldrene indbefattede — meget smal, høj og trind, saaledes at der er en paafaldende lang Afstand mellem Navlen og Brysterne, som ere ganske smaa og lidet fremtrædende; vi have ovenfor bemærket dette Træk endog ved Omfales Figur. Denne Forening af den brede Underkrop og den smalle Overkrop, der passer til den unge, men dog fuldt modne Kvindeskikkelse, er undertiden skødesløst og flygtig overført paa smaa Børn, til hvilke den allermindst passer, endog paa Drengebørn[1]). Afrodites Hoved er rundt og omgives af en Skov af prydelige, men korte Lokker, der synes at være nylig krøllede og salvede og halvt skjule et gyldent Diadem. Foruden denne Pynt har hun Ringe om Ankler og Haandled og store Perler i Ørerne. Med alt det, der saaledes er indrømmet den kvindelige Tillokkelse, er Aasynet alligevel ikke smilende: i Minen er det gudindeagtig ophøjede mere fremhævet end den kvindelige Hengivelse. Blikket er stort, aabent, noget stirrende og for en

---

[1]) F. Ex. paa det store Maleri fra Herculanum af Telefos, der findes af Herakles, Helbig No. 1143 (et Maleri, der undertiden roses altfor meget) og paa Maleriet fra Casa dei Dioscuri i Pompeji af Medea med Børnene, Helbig 1262.

moderne Betragtning næsten udtrykstomt. Denne Ejendommelighed ved Blikket har denne Afrodite tilfælles med en overordentlig stor Mængde af den antike Malerkunsts Figurer af enhver Art, især naturligvis dem, som ikke ere under sjælelig Indflydelse af en bestemt Situation. Ogsaa dette Blik fremtræder undertiden noget karikeret, som hos Hera — den „koøjede“ Hera —, der møder Zeus paa Idabjerget, paa Billedet fra Casa del poeta i Pompeji[1]), hvor det dog har en Bibetydning af, at Gudinden gjemmer paa en Hemmelighed og vil se uigjennemtrængelig ud. I den campaniske Malerkunst har det endnu Præg af fuldkommen sjælelig Friskhed; men i den senere Oldtid — man kan se det baade i Malerier og Skulpturværker — faar det tidt Karakteren af noget næsten spøgelseagtig tomt og et Anstrøg af Livstræthed og hemmelig Fortvivlelse. Det følger ogsaa den antike Kunsts Tradition langt ind i den kristelige Tidsalder, saa lidet som det ellers skulde synes at stemme med Kristendommens Aand.

Da Billedet af Ares og Afrodite i Følge sin hele Mening er at opfatte som en Slags Præsentation af den kvindelige Skjønhed — som det antike Maleri overhovedet i saa høj Grad er en Præsentation af den enkelte Figur — er Afrodite fremstillet i fuldt Lys, saaledes at hendes Figur især virker ved Lokalfarven og ved Omridset, medens Legemsformen er modelleret med meget lidt Skygge. Lysene staa hvidlige, Lokaltonen sundt, blomstrende rosenrødlig, og gaar i Skyggen over til en fin, lys, graalig Tone, der enkelte Steder, henimod Omridset, bliver saftigere og mere rødmende. Med Legemsfarven harmonerer meget fint den lysegraa Farve i Klædebonnet, som bedækker det meste af højre Ben og lidt af venstre. Den sprøde Paasætning af Farven gjengiver ypperlig Blødheden af Legemets Stof, uden at dette nogensteds gjør sig materielt gjældende. Lyset er dog ikke ligelig fordelt over Figuren i hele dens Højde, det falder stærkest over de øvre Partier: Pande, Næse, Skulder, Side, men er meget fint aftonet med aftagende Styrke over

---

[1]) Helbig No. 114.

Underkrop og Ben. Dette vilde paa en Maade følge af sig selv, hvor Talen var om et moderni Maleri; men det er værdt udtrykkelig at bemærke ved den campaniske Malerkunst, fordi vi her for første Gang i Kunsthistoriens Forløb kunne paavise det.

Jo hyppigere det er Tilfældet, at Figuren mindre er bestemt ved sin Situation end ved det Formaal at lade den fremstille sig saa værdig og skjønt som muligt, des lettere forstaar man ogsaa, at der kan fremkomme noget **stereotypt** i Valget af Figurernes Stillinger. Dette mærker man ogsaa snart, naar man gjennemgaar den campaniske Malerkunst i Museet i Neapel. Hvert Øjeblik møder Øjet Stillinger, som ere i Slægt med hin ovenfor beskrevne Afrodites. Naturligvis er her ikke Tale om nøjagtige Gentagelser af det samme, men om en Slags Opfindelse med Hensyn til Figurens Udfoldning, som er gaaet over til at blive en Vedtægt og Vane, derfor ogsaa en nem Tilflugt for mindre begavede kunstnere, men som unægtelig ogsaa bidrager til at give denne Malerkunst, som Helhed betragtet, Præg af noget konventionelt. Hyppigst og nøjagtigst gjentager sig Stillingen af Benene, der ere mere eller mindre indhyllede i et Klædebon. Men ogsaa i den Maade, hvorpaa Kroppen og Armene udfolde sig, er der paafaldende indbyrdes Ligheder; ja man finder endog flere Gange noget tilsvarende til det oven omtalte Træk, at Afrodite holder en Landse, og til dets Betydning for Figurens Linier. Disse Figurlinier medføre bestandig en vis Aand af tronende Værdighed, som stammer fra den ældre og strængere Kunst, men som undertiden — efter moderne Begreber — passer forunderlig lidt til Anvendelsen af dem, medens paa den anden Side den Tilsætning af et let og lidt kunstlet Væsen, der er udtrykt i dem, antyder en svagere, mere forfinet Tidsalder.

Omtrent som hin Afrodite sidder ej alene andre Afroditer, ogsaa grupperede sammen med Ares, og andre skjønne kvindelige Skikkelser, men ogsaa mandlige Efeber: den

slumrende Endymion, idet Selene nærmer sig til ham; Ganymed, til hvem Ørnen svæver ned; Narkissos, som spejler sig i Vandet; endog Guddomme af en noget ærværdigere Karakter som Apollon, ja endog selve Zeus, hvor han paa Idabjerget modtager Hera[1]). Denne Zeus sætter sine Ben ganske paa samme noget vel zirlige Maade som Afrodite; Benenes Form er desuden som hele Figuren fin og let. Ligesom Afrodite holder Ares's Spyd, holder han den lange Kongestav. Kun Hovedet og den ene Arm holde sig — i Følge Situationen — anderledes end Afrodites. At Skikkelser som Elskovsgudinden og Guders og Menneskers Fader kunne ligne hinanden saa meget i Stillingen, røber uden Modsigelse, at Sandsen for Karakteristik er noget udvisket, hvor sligt forekommer. Men saaledes sidder Zeus heller ikke altid: i hans tronende Figur fra Casa dei Dioscuri har Stillingen en strængere, mere sammenholdt Karakter, der vel mere har svaret til Fidias's Statue i Olympia.

Hin stereotype Stilling er selvfølgelig ikke skarpt afsluttet og begrænset, men gaar umærkelig over i andre, der slutte sig nær til den og atter kunne anvendes paa en vis stereotyp Maade. Man finder saaledes, at mere oprejst siddende kvindelige Figurer støtte sig ved at lægge Haanden udbredt paa den samme Flade, paa hvilken de sidde, idet de strække Armen lodret ned langs med Legemet, en Stilling, som passer saa smukt til den smalskuldrede, slanke Overkrop, og giver Figuren en egen ungdommelig, jomfruelig Ynde. I Forbindelse dermed forekommer det paa Figurer baade fra Pompeji og fra romerske Grave, at den unge Kvinde med den anden Haands Fingre holder Randen af det klare, fine Klædebon, der dækker Brystet, ud fra Skulderen. Figuren udfolder sig paa denne Maade med en vis Værdighed, og man finder virkelig noget ganske tilsvarende paa atheniensiske Gravrelieffer. Dog fremtræder det, i alt Fald i Malerkunsten, som en af disse lidt kokette, dobbelttydige Bevægelser, der lige meget gaa ud paa at blotte og

---

[1]) Det ovenfor omtalte Maleri fra Casa del poeta i Pompeji, Helbig No. 114.

at dække[1]). Et andet Træk, som forekommer saa vel paa mandlige som paa kvindelige Figurer, er det, at den ene Underarm lægges hvilende over Issen; dette Træk kjender man fra Skulpturen, endog fra en langt ældre Tid. Det samme gjælder om en anden til en vis Grad stereotyp Stilling, som næsten udelukkende anvendes paa mandlige Figurer, nemlig at den ene Fod sættes op paa en temmelig høj Forhøjning, hvorved da gjerne en af Armene, eller begge, hvile over det vandrette Laar. Blandt de bekjendte Musestatuer i Vatikanet staar Melpomene paa denne Maade, og det giver hendes Skikkelse en vis mandig Holdning og Stemning.

Som en af de Figurer, der sidde i samme Stilling som hin Afrodite med Ares, nævnede vi ogsaa den sovende Endymion[2]). Det er et nyt Exempel paa, hvor let Udtrykket for Situationen tages, at en sovende fremstilles ej alene siddende, men for Benenes og til Dels ogsaa for Armenes Vedkommende aldeles i samme Stilling som en vaagen Skikkelse. Han holder i Haanden to lette Spyd — ligesom Afrodite holder Ares's — uden Hensyn til, at en sovende ikke kan holde Ting med Haanden paa samme Maade som en vaagen. I Stillingen er der altsaa bibeholdt almindelige Træk af skjøn og ædel Anstand, som ikke vedkomme, ja

[1]) Et Motiv af denne Art bar bragt Helbig paa Vildspor i hans Fortolkning af de campaniske Malerier. Han beskriver (No. 115) en Danae i en saadan Stilling og fortsætter da: Das Motiv der sitzenden, den Gewandzipfel haltenden Danae ist vielfach als Ornamentfigur verwendet worden, wobei in der Regel die Bedeutung des Originalmotivs vollständig verwischt erscheint — hvorpaa der da nævnes nogle Exempler. En besynderlig Tankegang! Fordi Motivet et Sted er benyttet til en Danae, gjøres dette til dets Udgangspunkt, og de andre Figurer af samme Motiv skulle ogsaa være en Slags Danae'r, kun at den egentlige Betydning i dem er „forvisket". Sagen er naturligvis, at det er et almindeligt, noget stereotypt Motiv for kvindelig Skjønhed, der ved Lejlighed kan faa bestemt mythologisk Navn og Betydning, f. Ex. Danae.

[2]) I det efterfølgende har jeg især No. 9246 i Museo naz. for Øje. I andre Malerier varieres Stillingen noget, uden at dens Karakter dog bliver synderlig forskellig.

endog stride imod Udtrykket af Søvn; og over denne almindelige Kjærne er der da gydt ligesom en Tilsætning af Søvn: den slappe Holdning af den ene Arm, der hviler over Benet, det til Siden hældende Hoved, de lukkede Øjne. Alt i alt tager Søvnen sig saaledes mere ud som forstilt end som virkelig.

Engang imellem har Antiken virkelig givet et naturtro Udtryk for Søvnen, f. Ex. paa den ficoroniske Cista: Ynglingen, der ligger paa Ryggen paa Skibet Argo's Dæk og rigtig grundig udsover Sørejsens Møje og Besvær; eller, paa en anden Maade, den „barberinske Satyr“ i München, der sover sin Rus ud glemmende alle Regler for Anstand. Men hyppigere er det dog vistnok, at Antiken skildrer Søvnen noget idealt, idet den ikke helt lader den opløse Figurens ethiske Holdning. Saaledes forholder det sig, for at nævne det bekjendteste Exempel, med den store Figur af den hvilende Ariadne i Vatikanet, som sover med en vis storladen Fornemhed[1]). Den campaniske Malerkunst giver Exempler paa begge disse Opfattelser. Den sovende Ariadne paa Naxos, der findes af Dionysos, — den sovende Figur ses fra Ryggen —, paa et bekjendt Billede fra Herculanum[2]), hører netop til dem, i hvilke Søvnen er mest natursandt gjengivet. Men for ej at tale om hine siddende Endymion'er findes der ogsaa her Exempler paa, at i liggende Figurer Søvnen just ikke er skildret ganske efter det virkelige Liv.

Paa et udmærket skjønt og elskværdigt Maleri fra Casa

---

[1]) Et andet Exemplar af samme Figur, i Madrid, stemmer ellers i Stillingen overens med Figuren i Galleria delle statue i Vatikanet; men den er lagt anderledes paa Lejet, idet den som Helhed er mindre siddende og rejst, mere bagover liggende. Man kan sammenligne de to Figurer i Afstøbningssamlingen i Berlin, No. 1114 og 1115. Men Klædebonnets Fald beviser, at det er den vatikanske Figur, der ligger saaledes som Antiken har villet det. Det maa uden Tvivl være moderne Hænder, der har lagt Figuren i Madrid anderledes; og Grunden har da vistnok været den, at man fra et modernt Synspunkt har fundet Stillingen unaturlig for en sovende, hvad den paa en vis Maade ogsaa er.

[2]) Helbig No. 1235.

del naviglio i Pompeji[1]), en af Perlerne blandt den antike Malerkunsts Levninger, ser man en Nymfe (Chloris) slumrende paa Jorden og hendes Elsker Zefyros svævende ned til hende. At Nymfen sover, er vel udtrykt i hendes hvilende Stilling, de lukkede Øjne med de mod Midten opad trukne Bryn, den lidt aabne Mund. Men det er dog ikke helt udtrykt paa denne Maade, det er til Dels givet ved et rent forskelligt Middel, nemlig ved Mythologi, Anthropomorfisme. Hun læner nemlig Overkroppen til den bagved siddende Søvngud, Hypnos, der selv er vaagen, og hun lader den højre Arm hænge slapt ned over hans Knæ. Overhovedet faar hele dette Optrin en for Antiken ganske særegen poetisk Karakter ved den Maade, hvorpaa Personifikationerne spille med i den. En af dem, nemlig selve Hypnos, der er fremstillet som en ung og yndig Dreng med Vinger paa Ryggen og en Blomsterkurv i Haanden, er den slumrende Kvindes hulde og venlige Beskytter, men synes dog tillige at være i Ledtog med Elskeren. En lille Eros, der med tjenstfærdige og ivrige Miner ser op imod Zefyros, afslører hendes Legemes Dejlighed for ham. Zefyros selv nærmer sig gjennem Luften i denne rolige, svævende Stilling, der er saa ejendommelig for Antiken, som ikke udtrykker en Figurs Svæven ved stærke Bevægelser af Lemmerne, men lader den drages stille mod sit Maal som ved en magnetisk Kraft. Hans store, aabne, varme Blik er sænket ned mod den elskede, tiltrukket af hende ligesom en tung og moden Drueklase af Jorden. Og til hver Side har han en lille Erot, om hvis Skuldre han fortrolig lægger sine Arme: det er de mest fortryllende, muntre smaa Kæledægge-Ansigter, man kan se. Enhver af dem holder en Haand bag hans Ryg og fører eller skyder ham blidt frem, den ene mere flagrende, den anden som om han gik med ilsomme Skridt gjennem Luften. Foroven troner paa Bjerget en kvindelig Figur, maaske Natten eller Afrodite eller Stedets Gudinde, ligeledes omgivet af Eroter. Der er imellem alle disse Naturmagter, der fremtræde som Personer, som Gud-

[1]) Museo nazionale No. 9202. Helbig No. 974.

domme, ligesom en skælmsk Sammensværgelse til Fordel for Elskeren. Det hele er en „Skærsommernatsdrøm“, dog paa antik Vis fremstillet ved roligt Dagslys[1]).

Den Rigdom af Personifikationer, som den antike Kunst har til sin Raadighed, kommer paa hundrede andre Maader frem ogsaa i Malerkunsten, skjønt for det meste mere spredt end her. Det er aabenbart, at dette Element gjennemgaaende maa tjene til at dæmpe Udtrykket af Situationen i den enkelte Figur selv: det tager det jo ligesom ud af Subjektiviteten og stiller det objektivt ved Siden af Personen som en anden Figur. Det tjener saaledes til at frelse den ethiske Holdning i den Figur, som ellers skulde fremstilles i Pathos; og det gjør paa samme Tid selve den Naturkraft, som har Personen i sin Magt, til en Guddom og omgiver den med Guddommens Værdighed.

Vi have nu betragtet de to modsatte Retninger, som brydes i den antike Malerkunst, og hvis Brydning netop i den er særlig paafaldende og næppe kan undgaa nogen opmærksommere Betragtning, i hvor vel den ogsaa kan skønnes i den øvrige antike Figurkunst. Til den ene Side en Stræben efter at give det fulde Udtryk for Personens Hengivelse i den i Øjeblikket givne Situation og dens Pathos; til den anden Side en Opfattelse af Personen væsentlig udenfor be-

1) Helbig siger: Das Colorit dunkel wie im Dämmerlichte. Dette Indtryk mangler ikke Foranledning; men jeg tror alligevel bestemt, at det kommer af den moderne og af Tiden allerede mørknede Fernis, som Billedet har faaet. Uafhængig af Helbigs Bemærkning har jeg lige over for Originalmaleriet noteret, at der slet intet Forsøg var gjort paa at give natlig Belysning. — En sjælden Gang giver forresten den campaniske Malerkunst virkelig en Antydning af natlig Stemning i Koloriten, saaledes navnlig paa det ovenfor omtalte Maleri af Endymion og Selene. Men det er — vel at mærke — kun en ganske let Antydning, aldeles ikke nogen Fremstilling af Nattens Skygger paa den moderne Malerkunsts Vis. Dette er af særlig Betydning med Hensyn til den rette Forstaaelse af nogle Udtryk i den antike Litteratur (f. Ex. hos Philostrat) om malerisk Gengivelse af natlig Belysning.

stemt Situation, eller Udtrykket for Situationen givet som en lettere Accidens, der lader Skikkelsens rolige, ethiske Holdning uanfægtet. Historisk maa vel den førstnævnte af disse Retninger betragtes som en Eftervirkning af Alexander-Tidens og den tidligere Diadoch-Periodes Kunst, der ganske særlig har gaaet ud paa det pathetiske; den sidstnævnte er vel mere at opfatte som en gjennembrydende Virkning af hele den antike Kunsts oprindelige og almindelige Grundstrømning, der til ingen Tid sattes helt ud af Kraft, og som henimod Slutningen af den romerske Republiks Periode atter vandt Overtaget.

Dybest i den antike Kunst ligger nemlig den **ethiske** Opfattelse af Mennesket. Det som Oldtiden satte størst Pris paa hos Mennesket, var, **at det blev sig selv ligt.** Denne Sammenhæng med sig selv er det paalidelige i Menneskets Væsen og det som udgjør hans Værdighed i Forhold til andre. Det er Afglandsen af den, som giver den antike Figurstil dens Fasthed og Højhed. Situationen betegner netop Menneskets Forskellighed fra sig selv; den skifter med Øjeblikket, den drager hans Væsen til hundrede forskellige Sider, endog ud over Ligevægtspunktet. I den ægyptiske Statue have vi et Billede af Mennesket, hvori al Forandring i Tiden væsentlig er underkjendt, og hvor Menneskets Lighed med sig selv er opfattet stivt, absolut, doktrinært. Denne Unaturlighed ophævede Grækerne, idet de gjennemførte den frie Bevægelse sandt og kunstnerisk og førte Menneskets Skikkelse ind i et indholdsrigt Samkvem med andre Mennesker. Men netop i dette vilde de, at Mennesket skulde vise sig som det, der bevarede Ligheden med sig selv.

Deri ligger, som vi gjennem bestemte Exempler fra Malerkunsten have set, dog atter en Fare for, at det enkelte Menneske skal blive staaende midt i Samkvemmet som en halvt ensom Skikkelse, om end som en Gjenstand for Beundring. Hint Krav til Identiteten med sig selv, Blikket for den rette Linie, der angiver Livets Konsekvens, er vel det ethiskes Begyndelse, men ikke dets Fuldendelse. Den egentlige og vanskelige „Kunst“ i Livet bestaar dog i, at Per-

sonen kaster sig med fuld Kraft ind i Situationen, uden at unddrage den noget af sit Væsen, ikke skyer den Forvandling, den medfører, men netop udvikler sig gjennem den, idet den i Udviklingen bliver sig selv tro paa en anden, højere og vanskeligere Maade, end naar den holder sig helt eller halvt udenfor Kampen. Men Fremstillingen heraf fører, som man let ser, ud over Billedkunstens Grændse, fordi denne Kunst ikke har det i sin Magt at skildre Tidsfølgen. At skildre Mennesket fuldt gaaende op i det enkelte Øjebliks Situation — saa vidt kan Billedkunsten naa; men dette første Skridt i Udviklingen fører jo foreløbig, som ogsaa Grækerne have følt, bort fra det ethiske, ind i det pathetiske. Den videre Udvikling, som skulde føre til det i højere Forstand ethiske, vilde først komme til Gyldighed, naar man kunde vise, hvorledes Personen atter kommer ud af Situationen, hvilke Frugter den bærer for ham o. s. v., men det er noget, som kun kan fortælles, ikke males. Det ethiske som Billedkunstens Fremstilling af Mennesket kan rumme, udtrykte Grækerne éngang for alle med en saadan Fuldkommenhed, at al den senere Kunst, som har villet fremstille det, egentlig har lært det af dem.

Antikens Forkjærlighed for Mennesket, som bliver sig selv ligt, maa ikke forstaas som en Interesse for det enkelte Menneskes individuelle Særpræg og Bevarelsen af det. Vel spiller Portrættet en betydelig og glimrende Rolle i den antike Kunst lige fra det 4de Aarhundrede af, jævnsides med Situationsmaleriet; men det hørte ikke med til dens ældre og oprindelige Strømning. Det er atter et Træk af den campaniske Malerkunsts Vedholden ved den oprindelige græske Idealisme, at Portrættet træder saa aldeles tilbage i den, hvilket er saa meget mere paafaldende, som vi jo her se Kunsten aldeles overvejende i Privatlivets Tjeneste. I den store Mængde af Vægmalerier forekommer der yderst sjældent noget Hoved af en saadan objektiv individuel Karakter, at det kan antages at være ment som Portræt[1]); og hvad Alexanderslaget angaar, hvor der jo findes et Par

[1]) Sign. Helbig No. 1523—1526 b.

Hoveder, der i alt Fald skulle gjælde for historiske Portrætter, have vi tidligere vist, at det ikke ganske kan tages til Indtægt for Totalbilledet af den i Campanien udøvede Kunst: sandsynligst er det vel, at Mosaikbilledet er importeret fixt og færdigt andenstedsfra[1]).

Nej, Antikens ejendommeligste kunstneriske Gjerning, saaledes som den ogsaa kommer for Dagen i den efterladte Malerkunst, er netop Fremstillingen af Samfundsidealet, Billedet af det fribaarne og højt og frit stillede Menneske, dets Skikkelse, dets Form, dets Færd i dets Optræden blandt andre Mennesker. Til Trods for alt, hvad der var af Demokrati i Statsforfatningerne, var jo den antike Samfundsbetragtning alligevel væsentlig aristokratisk, med en overset, eller dog kun lidet paaagtet Slavestand i det laveste Lag. Beskuelsen af hint Samfundsideal var for Grækerne den egentlige Religion; derfor fuldbyrdedes det fortrinsvis i Gudebilledet, der ikke er andet end Toppunktet af det ideale Menneskebillede, saaledes som Samfundet til enhver Tid opfattede det. Det er dette Samfundsideal, som man gjerne frelser ud af den Situation, som kunde tage det i sin Vold og forringe dets Værdighed; og selv hvor en genial Kunstner formaar at føre det helt ind i Situationen, sker det dog kun paa Betingelse af, at dets Præg ikke bliver utydeligt. Medea, som i sit Sind tumler med de hemmelige, forbryderske Tanker, forbliver dog i sin Skikkelses Omrids og Holdning sig selv lig som den ædelbaarne Kvinde, der imponerer som saadan. Men som enhver positiv Ærefrygt hos et Samfund, enhver vedholdende Beundring i en enkelt Retning fremkalder en Trang til sin egen Modsætning, en Lyst til at give Naturen frit Løb i Kaadhed og Latter, som Satyr-

---

[1]) Det samme gjælder i ubekjendt, men vistnok stort Omfang om Skulpturværkerne, Bronze og Marmor. Deres kunstneriske Karakter stemmer i det hele ingenlunde nøje overens med Maleriernes. Mærk, at der findes Skulpturer, betegnede som monumentale Portrætter af rent stedlig Karakter, men aldeles idealistisk opfattede, som den smukke Marmorstatue af Præstinden Eumachia, oprejst af Taknemmelighed af Valker-Korporationen i Pompeji. ved de af hende opførte Forretningsbygninger.

spillet kommer ovenpaa Tragedien, saaledes fremkommer det komiske ogsaa i det som vi kjende af antik Malerkunst, skarpt sondret fra det alvorlige, dels i Satyrbillederne, dels i saadanne Optrin, hvor netop den guddommelige og menneskelige Værdighed giver tabt imod den overvældende Naturdrift, som i Billedet af den drukne Herakles hos Omfale. Og vi have paapeget, hvorledes endog her en vis ethisk Holdning bevares i selve Figurstilen, i Skildringen af Skikkelsernes Habitus, der udgjør deres blivende Præg, som gaar ud over den givne Situation, i hvilken dens Værdighed gives til Pris.

Men var det antike Liv, hvoraf Kunsten fremgik, da virkelig saa ethisk? Man er næppe tilbøjelig til at nære overdreven Agtelse for Livet i det yppige Campaniens Provindsbyer under Hedenskabet, da Naturdrifter dyrkedes som Guder, da Sandseligheden aldeles ikke var stemplet som noget ondt, tilmed i den senere Del af Oldtiden, da Samfundsfølelsen vistnok virkelig var mindre frisk og energisk sammenholdt end tidligere. Naturligvis kan Oldtidens Kunst heller ikke direkte tages til Indtægt for Opfattelsen af den historiske Virkelighed: den er overvejende idealistisk og udtrykker først og fremmest Oldtidens Begreb om Mennesket, skildrer ikke selve Mennesket. Og jo mere afgjort idealistisk den har været, desto mere afgjort har der vel i Virkeligheden været en Vrangside til den. Men i hvert Fald maa man fastholde, at der intet er i Kunsten, uden at det har havt noget tilsvarende i Livet. Den subjektive Aand i Opfattelsen af det menneskelige, som Kunsten udtrykker, kan og skal tages til Indtægt for Menneskehedens Historie, og er maaske endog af større Betydning for den, end Spejlbilleder af det virkelige Liv vilde være. Lige saa lidt som man skal overse, at de campaniske Byer saa vel som andre havde deres uethiske Side, ja deres Usædelighed, lige saa lidt kan man overse, at deres Kunst som Helhed er ren og ædel, ja at den glimtvis aabenbarer en Friskhed og Uskyld i Blikket for det rent menneskelige, mod hvilken al den moderne Kunst i Grunden blegner.

Vi udvælge her det bedste af det bedste og fordybe os i et lille Billede af en ung Pige, som plukker Blomster, fra Stabiæ[1]). Saa nemt som dette lille Maleri end kunde overses i Museet i Neapel, afbleget som det er af Tiden og gulnet af Fernis, er det dog allerede mange Gange afbildet: det er ikke noget vilkaarligt Lune af os at fremdrage det[2]).

Det er en Mø i Ungdommens første Vaar, som en frisk Foraarsmorgen gaar sin Gang gjennem Haven for at samle Blomster ind i den flade Kurv, som hun bærer over Armen. Man gaar langsomt, naar man saaledes plukker Blomster, man ser til den ene Side og til den anden Side efter hvad man vil vælge. Hun er nu gaaet forbi; men der er Syner, som man ikke saaledes kan slippe, især naar man er Maler. Der gaar hun henne, han ser hende nu fra Ryggen. Hun havde nær glemt en høj Plante, som gror ved Vejkanten, men drejer Hovedet lidt om, strækker Haanden ud og plukker Toppen af den — med Tommel- og Pege-Finger, omhyggelig; thi hun holder af Blomster og tager kvindelig nænsomt paa dem. Hvilken dejlig Vending af Nakken, hvilket friskt Omrids af Kinden! Hvilke fine, rene Skuldre, og hvilken let og rolig Gang, medens Morgenvinden vifter i Klædebonnet!

Saaledes som vi nu have Figuren tilbage, er den næsten kun et Omrids, men det er netop dette Omrids, Klangen i disse Figurlinier, som er en kostelig Skat for Menneskeheden. Rafael er svær og Thorvaldsen er mat i Sammenligning med dette.

---

1) Mus. naz. No. 8834, Helbig No. 1856.

2) Figuren er ret almindelig bekjendt i Danmark. Da vor udmærkede Dyrmaler J. Th. Lundbye 1845—46 var i Italien, gjorde han en smuk Tegning af den. Tegningen anvendte M. Hammerich med sædvanlig Skjønsomhed og Smag som Vignette til sin Oversættelse af Sakuntala. Derfra er den atter bleven anvendt i videre Omfang i dekorative Øjemed. Man føler let det naturlige i, at Nordboer kunne finde særlig Smag i den; men derover bør det ikke glemmes, at det er Sydboer, som have givet os den. Lundbyes Tegning er god; men Originalen er dog bedre.

Idé-Forbindelserne knytte som bekjendt Modsætningerne sammen. Ved at gjense Billedet i Neapel kom jeg uvilkaarlig til at mindes en genial Skildring fra vor nyere Litteratur af en ung Piges Sind og Vaner: J. P. Jacobsens Marie Grubbe, det første Kapitel. Det er det moderne Syn paa Sagen. „Hun gik med legende, sirlige Skridt langsomt op ad Havegangen; men ikke lige frem, hun gik i Bugter; snart var hun ved at støde mod et Træ paa den ene Side; snart ved at komme ud mellem Træerne paa den anden Side“ — — Hun gaar ind i Lysthuset, drømmer og fantaserer. — „Saa gik hun udenfor og plukkede af Slyngroserne; jo mere hun plukkede, des ivrigere blev hun, og snart havde hun Skørtet fuldt. — — Hun gaar ind i Lysthuset igjen — — hurtig strøg hun sine Ærmer op og lagde de nøgne Arme ned i Rosernes milde, fugtige Kølighed. Hun vred dem rundt i Roserne, der med løste Blade flagrede mod Jorden, saa sprang hun op og fejede med ét Strøg alt det bort, der var paa Bordet og gik ud i Haven.“ —

Stakkels Marie Grubbe; men der var jo ogsaa „mere Sind i hende, end hun kunde komme gjennem Verden med.“ Hun var maaske, allerede dengang lidt hysterisk. Hvilken Fred og Sundhed er der ikke i Modsætning til hende over Pigen fra Stabiæ! Hun forstaar at tage enhver Blomst, hun træffer paa sin Vej, rolig til Indtægt for sin Lykke. Der er netop det Sind i hende, at hun kan fortsætte sin skjønne Gang gjennem Livet, og ikke det mindste mere.

Om denne Pigeskikkelse end i sin Art monne være det bedste af den gamle Malerkunst, er den dog ingenlunde det eneste. En anden Figur af en ung Pige, ligeledes fra Stabiæ, kunde kaldes en Søster til den nys nævnte, skjønt de dog ikke synes at have hørt nøje sammen[1]). Hun er fremstillet siddende, set halvt fra Siden; hun sætter sit Haar, idet hun med den ene Haand holder et lille Haandspejl frem for sig; den jomfruelig ranke Overkrop er helt nøgen, Benene indhyllede i Klædebonnet og Fødderne trukne

---

[1]) Helbig No. 1898. Den her omtalte Figur er lidt større end Blomsterpigen.

ind under Sædet, den ene hvilende over den andens Hæl. I de enkle og strængt sammenhængende Linier, som denne Stilling giver, er der atter hin skjønne Klang af Renhed og Friskhed. I andre Figurer kommer dertil et stærkere fremhævet sjæleligt Liv som i den unge Kvinde[1]), der sidder helt indsvøbt i sit Klædebon, med det ene Knæ slaaet over det andet, fremadbøjet, med Fingeren paa Læben: det er et Billede af Eftertanken. Endnu stærkere er det aandelige Udtryk betonet i det af en Rundkreds indfattede Brystbillede af en Digterinde, som holder Griflen op til Læben og ser tænkende udad — et blegt, ikke fyldigt, men aandelig skjønt Hoved.

Jo mere vi fra det psykologisk og dramatisk interessante stige op i de Regioner, hvor Figuren kun udtrykker sig ved sin Bevægelses og sine Liniers Stemning, des mindre slaar Ordet til som Middel til Skildring. Det er for tungt og for positivt til at kunne følge med op i denne fine og flygtige Æther. Der er Figurer, som skulde synes vel egnede til at sættes i Musik, men som vanskelig lade sig beskrive med Ord. Det gjælder allermest om den Rigdom af Forestillinger, som i de campaniske Byers Malerkunst udtrykke en vis uforlignelig **Livsjubel** — det almindeligere Ord „Livsglæde“ vilde være lidt for mat.

Den vidunderlige Natur uden om Golfen stemmede i Oldtid som i Nutid Sindet uimodstaaelig til Glæde; dens frygtelige Troløshed havde man dengang kun sjældnere faaet at føle, og endnu den Dag idag kunne alle bitre Erfaringer jo ikke kue Virkningen af Naturens glade Stemning. Den er som en dejlig og bedaarende Kone, der blot behøver at vise sit milde Ansigt igjen for at alle Synder skulle blive hende tilgivne. Ogsaa i Rom selv satte man jo mere og mere Pris paa Landliv og nød helst sin Fritid ved Neapels Havbugt. Bevidstheden om de Nydelser, som Livet paa Vil-

[1]) Fra Pompeji. Helbig No. 1885.

laerne byder det menneskelige Sind, havde i Løbet af de nærmeste hundrede Aar før Vesuvs store Udbrud udviklet et Slags Landskabsmaleri, som ogsaa optager en ikke ringe Plads i den pompejanske Dekoration. Men selv om det hørte med til vor Opgave at granske disse Malerier, maatte vi dog strax fremhæve, at de i kunstnerisk Henseende kun have ringe Betydning og næppe komme videre end til flygtig at minde om de landlige Glæders udvortes Sceneri. Det er ikke i dem, at Naturens lyksaliggjørende Indvirkning paa Sindet har faaet sit kunstneriske Udtryk: den er tværtimod paa gammel antik Vis givet gjennem Anthropomorfisme, gjennem det ideale Menneskebillede.

Naar da Blikket under et livsaligt drømmende *far-niente* svævede ud over den solglitrende Bugt, saa det derude Tritoner og Nereider, liggende paa Dyr, Heste eller Oxer, med lange, krumme, hvirvlende Fiskehaler; det gaar i Dands, i Galop, saa det sitrer for Øjet, hen over Havfladen, omkap med de tumlende Delfiner, som Eroterne lege Hest med. Lidt over Horizonten saa man Satyrer, som dandse Linedands paa deres Thyrsus-Stave; de ere rigtige Kunstnere i deres Fag: en af dem bruger en anden Thyrsus-Stav som Balancerstang, en lader under Linedandsen Straalen fra et Drikkehorn skumme ned i Bægret. Eller man ser Kentaurer fare gjennem Luften. En vildgal, nøgen Mænade er sprunget op paa en Kentaurs Ryg og stemmer sit Knæ imod den; hun holder sig fast ved hans lange Haar, puffer ham med Enden af sin Thyrsus og sporer ham fremad ved at sætte sin Tommeltaa ind mellem hans Ribben. Eller de følges stillere ad, en Kentaurkvinde med en Yngling: hun klimprer paa Lyren med den ene Haand og slaar med den anden sit Klangbækken sammen med hans. Eller det er unge Piger, som dandse oppe i Luften, rhytmisk og taktfast, som de dandse paa Jorden, sirlig løftende Randen af Klædebonnet op over Skulderen med den ene Haand og ud fra Hoften med den anden; eller parvis i Runddands med forenede Hænder, idet de lade Hovederne smutte ind under hinandens Arme. Bacchanterne føre deres Elskede op i Luften med sig; og der svæver en dejlig Bacchantinde

alene opad, skuende højtidelig frem ligesom mod Glædens lysende Tinde.

Slige Billeder henføres for det meste til „Dekorationsfigurernes“ store, navnløse Klasse — en Slags Pariaer for de lærde Fortolkere, fordi de ikke frembyde synderligt, som trænger til at belægges med Citater fra Klassikerne. Ikke des mindre ere mange af dem blevne hele Europas erklærede Yndlinge, fordi man med Rette har følt, at der var noget ved dem, noget kostbart og herligt, som man ikke kjender andensteds fra i hele Verden; de ere blevne efterlignede, skjønt for det meste daarlig nok, Hundreder af Gange i moderne „pompejansk“ Dekoration. At de ere Dekorations-Figurer, maa heller ikke forstaas saaledes, som om deres hele Tilværelses Grund skulde være givet dermed, at de skulde fylde tomme Pladser paa en Væg. De ere avlede som Overskud af et glædefyldt Sind, der dog, naar det træder frem i Kunsten, ikke raver som i Rus, men tværtimod behérskes af en vís kunstnerisk Økonomi, som fordeler alt efter en rhytmisk Arkitekturs Love.

Ingensteds har man mere et Indtryk af, at Figuren fra Kunstnerens Indbildningskraft er gaaet umiddelbart over paa sin Plads paa Fladen, at den, som man siger, har „skabt sig selv“. Saa kaade som Indfaldene end kunne være, saa let og dristig som der end leges med Virkelighedens objektive Love, saa lidet mærker man dog til en Kunstners subjektive Vilkaarlighed, der stikker Hovedet frem som den, der arrangerer Tingene. Legen leges fuldt ud med en vis indre, fin og konsekvent Følelse for det naturlige. Heri har den antike Kunst et eget Privilegium: Aanden i dens Kunst, der mere end i senere Tider havde gjennemtrængt hele Samfundet, fremgik atter af det som en ny Natur. For at gjøre dette tydeligt, vil jeg nøjere betragte en enkelt af disse Dekorationsfigurer, uagtet jeg atter føler det tunge og uskjønne i at analysere en Leg. Men det er en Figur, som man paa sin Vis meget vel kan tage for Alvor, den er en Frugt af et overbrdentlig Talent og tillige af en sjeldent sikkert erhvervet Evne til at tumle med Fremstillingen af den menneskelige Skikkelse. Den har

ogsaa havt en ikke ringe Indflydelse paa vort Aarhundredes Kunst, idet den uden Tvivl er Moder til forskjellige bekjendte „Ariadner" eller „Bacchantinder paa Panthere".

Det er den bekjendte og hyppig afbildede Bacchantinde, som lader sig føre hen over Søen paa en Havpanther, fra Stabiæ[1]). Hun har paa denne Rejse lagt sig magelig til Rette paa Dyrets Ryg og paa Krumningerne af dets lange, tykke, bugtede Hale, som paa et blødt Leje. Men da Dyret som en Panther har en bacchisk og vinlysten Natur, skylder hun det en Hjertestyrkning for dets gode Tjeneste. Hun vender sig da om paa Lejet, klemmer, for ej at glide ud, sin højre Læg tilbage mod en af Dyrets Halebugtninger, drejer Overkroppen saa stærkt om, at man ser den helt fra Ryggen, holder med venstre Haand Skaalen ind under Pantherens aabent lystne Gab, idet hun stemmer Albuen mod dens Bringe og hæver højre Haand med den fine Vinkande for at skænke i Skaalen. Denne Bevægelse er uforlignelig dejlig tegnet og uden de Vilkaarligheder i Legemets Forhold og Bygning, der saa hyppig findes i det campaniske Vægmaleri. Hvad der i Kvindelegemets Form og Omrids er af bølgende og slangebugtet, er maaske aldrig gjengivet saa skjønt som her. Det er noget, som den moderne Kunst ellers har langt mere Forkjærlighed for end den antike; men i den moderne Kunst vil man næppe nogensteds finde det forenet med en saadan Lethed og Gratie. Det er den rene Fryd over Musiken i Menneskelegemets Rhytmik.

Uden Tvivl er den antike Jubel af en langt mere jordisk Natur end den, som den christelige Kunst har givet Udtryk for. Den rummer ikke Tanken om det uendelige og dets Modsætning til Endelighedens Verden. Selv hvor Bacchantinden svinger sig opad med Blikket hævet mod Himlen,

---

[1]) Mus. naz. No, 8870. Helbig No. 1036. Et ret godt (fransk) Træsnit af den findes i min Bearbejdelse af Lübkes Kunsthistorie, anden Udgave, S. 205. Saa vel den som den ovenfor omtalte Blomsterpige fra Stabiæ ere der mindre nøjagtig benævnede „pompejanske Vægbilleder".

er det kun det frigjorte, ideale Udtryk for den lettende og løftende Magt, som er i al Glæde, og en frejdig Higen efter end større Glæde. Der er her intetsomhelst af det ængstelige, som i Middelalderens himmelvendte Skikkelser, paa hvem Bevidstheden om den uendelige Afstand mellem Himmel og Jord, en Afstand, som Jordens Børn ikke ved egne Kræfter kunne tilbagelægge, synes at virke med nedad knugende, tilbage drivende Magt; heller intet af den gjennemglødede og smilende Fortrolighed med Himlens Salighed som i Correggios Engle. Overhovedet er der lige saa lidt her som ellers i Antikens Figurer gaaet Ild i Subjektiviteten. Men paa den anden Side er der heller aldrig her noget overspændt eller usundt i Følelsen, som det vel kan hænde for den moderne Kunst. Det er ikke her Stedet til i Almindelighed at fordybe sig i Modsætningen mellem det antike og det christelig-moderne Følelsesliv. Men da jeg tror, at man bør tilskrive Betragtninger, som uvilkaarlig paatvinge sig Tanken paa Stedet selv, en vis oplysende Betydning, selv om der er noget af Tilfældet, af Sted og Lejlighed betinget i dem, vil jeg til Slutning sammenligne disse antike Billeder af Glæden i dens højeste Potens med et tilsvarende christeligt, som man lærer at kjende i den moderne Malerisamling i Museet i Neapel.

Det er et Vandfarve-Maleri, som tilskrives Correggio — om det er med Rette eller Urette, er i denne Sammenhæng ganske ligegyldigt, da det i hvert Fald er et talentfuldt Værk af italiensk Renæssance og et fuldt gyldigt Dokument for dens Følelsesmaade[1]). Det forestiller Madonna, staaende, omsluttende Christusbarnet i sin Favn. Den Kjærligheds-brynde, hvormed det lille Barn stirrer op i Moderens Ansigt, er ikke alene uantik, men i høj Grad naturstridig og

---

[1]) Jfr. Julius Meyer, *Allgemeines Künstler-Lexikon*, I, S. 446, No. 22 b. Forfatteren af vedkommende Artikel og af et bekjendt Værk om Correggio, J. Meyer selv, vil ikke anerkjende, at Billedet virkelig er af Correggio. Derom er der ingen Opfordring til at disputere her; men jeg vil dog bemærke, at paa mig, som kjender Correggio i hele hans Omfang, har Maleriet gjort Indtryk af at være af ham.

for dem, der elsker det naturlige, frastødende. Mærkeligere er Moderens Udtryk: hun bøjer Hovedet helt ned mod Barnets, saa at deres Pander berøre hinanden, og hun lukker Øjnene som i et Overmaal af Salighed. Det er, som om hun følte Nødvendigheden af at skrue Laaget for sin Sjæl til, for at hun inde i den kan beholde og nyde hver Draabe af sin over Kogepunktet ophedede Følelse. Alt er her indvortes; men derved slaar Glæden paa sit Højdepunkt over i en Slags Lidelse.

Denne voldsomme Spænding i Følelsen er Antiken absolut fremmed: i den fordamper Glæden aaben og let i den frie Luft.

Exkurs til ovenstaaende Afhandling.

Om den historiske Fortolkning af Alexanderslaget.

(Se ovenfor S. 196—202.)

Den Fortolkning af Billedet, som i vor Tid uden Spørgsmaal er den almindeligst vedtagne og udbredte, og som navnlig i Overbecks *Pompeji* (ogsaa den allernyeste Udgave) gjøres gjældende med ualmindelig Paastaaelighed, gaar ud fra, at Rytteren, der holder den tomme Hest i Forgrunden af Billedet, tilbyder Kongen, Darius, den til Flugt.

Man anvender nemlig derpaa et af Curtius meddelt Træk om Slaget ved Issos: „Allerede begyndte Hestene for Darius's Vogn, ramte af Spyd og vilde af Smerte, at ryste deres Aag og at ville kaste Kongen ud af Vognen, da han, af Frygt for at falde levende i Fjendens Vold, springer ud og hjælpes op paa en Hest, som just til den Ende fulgte efter Vognen; først aflagde han, lidet ærefuldt, Tegnene paa sin Herskermagt, for at de ikke skulde forraade hans Flugt.“ [1]). Deraf slutter man saa, at Billedet netop forestiller Slaget ved Issos. Og da en senere alexan-

---

[1]) Q. Curtii Rufi de gestis Alexandri Magni III, 27: Jamque qui Dareum vehebant equi, confossi hastis et dolore efferati, jugum quatere et regem curru excutere coeperant: cum ille, veritus ne vivus

drinsk Grammatiker, Ptolemæus Chennos, ifølge et Excerpt hos Photius[1]) skal have omtalt, at „Malerinden Helena, Ægypteren Timons Datter, malede Slaget ved Issos, med hvilken Begivenhed hun var samtidig“, og at Maleriet under Vespasian var opstillet i Fredens Tempel; og da der ellers ikke nævnes noget Billede netop af dette Slag, slutter man, at den pompejanske Mosaik sandsynligvis er en Gjentagelse af hin Helenas Maleri. Dette finder man atter bekræftet derved, at en bred Mosaikbord, som smykkede Gulvet i det samme Rum, hvor Alexanderslaget fandtes, giver en Slags Fremstilling af Nilens Dyreverden: det leder Tanken til Ægypten, og Helena skal jo være „fra Ægypten“.

Naar man sætter Fortolkningskunstens Ære i at finde Kombinationer mellem enkelte bestemte Notitser i den bevarede Litteratur og enkelte bestemte opbevarede Kunstværker, saa maa denne Hypothese, der ej alene giver en nøjagtig Bestemmelse af den fremstillede Begivenhed, men derigjennem ogsaa en Bestemmelse af Værkets Autor, anses som ganske særdeles heldig. Dog kunde man vel ogsaa fra et rent litterært Synspunkt gjøre et Par berettigede Indvendinger imod den. I det ovenanførte Sted hos Photius om Malerinden Helena, den eneste Efterretning, man kjender om hende, staar der jo ikke, at hun var fra Ægypten, men at hendes Fader var fra Ægypten (*Ἑλένη — — Τίμωνος τοῦ Αἰγυπτίου θυγάτηρ*). Det bør ikke ganske overses, at denne Udtryksmaade netop snarest tyder paa, at Helenas eget Liv og Virksomhed ikke tilhørte Ægypten. Hvis jeg f. Ex. skriver: „Bertel Thorvaldsen, en Søn af Islænderen Gotskalk Thorvaldsen“, da er dette fuldkomment korrekt, netop fordi Bertel Thorvaldsen selv ikke var Islænder: han var født i Kjøbenhavn og havde aldrig set Island. Hvis han selv med nogen Ret kunde kaldes Islænder, vilde man ikke have brugt den ovenanførte Udtryksmaade. Hvis jeg f. Ex. siger: „J. N. Madvig, en Søn af en Bornholmer“, ville alle, som vide Besked, med Rette indvende imod mig: Ved Du da ikke, at J. N. Madvig selv ogsaa er Bornholmer? — Det bør heller ikke overses, at Plutarch i sin Skildring af Slaget ved Gaugamela (Alexandr. Cap. 33) fortæller noget ganske lignende, som Curtius fortæller om Slaget ved Issos, nemlig at Darius i den haardeste Nød lod Vogn og Vaaben i Stikken og flygtede bort til Hest. I Henhold hertil vilde Billedet da lige saa godt kunne forestille Slaget ved Gaugamela som Slaget ved Issos, og Maleren Philoxenos fra Eretria,

veniret in hostium potestatem, desilit, et in equum, qui ad hoc ipsum sequebatur, imponitur: insignibus quoque imperii, ne fugam proderent, indecore abjectis.

1) Phot. Bibl. p. 481 (ed. Hoeschel): *καὶ ἡ ζωγράφος Ἑλένη τοῦ καταλόγου ἐστὶ τούτου* (Talen er om berømte Kvinder af Navnet Helena), *Τίμωνος τοῦ Αἰγυπτίου θυγάτηρ, ἥτις τὴν ἐν Ἰσσῷ μάχην ἐκείνοις ἀκμάζουσα τοῖς χρόνοις ἔγραφε. καὶ ἐν τῷ τῆς Εἰρήνης τεμένει ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἀνέκειτο ἡ γραφή.*

Nikomachos's Elev, som for Kong Kassandros havde udført et fortrinligt Maleri af et Slag mellem Alexander og Darius[1]), vilde kunne gjøre lige saa gode Fordringer gjældende som Helena paa at være Autor for Originalen til Mosaikbilledet. Herimod kunde saa atter gjøres gjældende, at Plutarch unægtelig lader Darius flygte bort paa en Hoppe, som havde et Føl hjemme, medens den tomme Hest paa Mosaiken ubestridelig er af Hankjøn. Det er overhovedet vanskeligt at tilvejebringe en fuldkommen Overensstemmelse mellem Notitserne og Billederne.

Men er det ikke altfor naivt, og burde det ikke omsider være noget forældet at sætte sin Lid til den Slags Kombinationer, med mindre de, i ganske faa og særlige Tilfælde, støttes af *alle* foreliggende Omstændigheder? Intet Menneske kan jo mene, at den bevarede Litteraturs Efterretninger om Oldtidens Kunstværker endog kun svagt nærme sig til Fuldstændighed. Selv om en gjennemgribende Behandling af det indbyrdes Forhold mellem de bevarede kunsthistoriske Efterretninger og de bevarede Kunstværker endnu ikke er præsteret, kan dog enhver, der alvorlig tænker over de reale Forhold, sige sig selv, at man paa ethvert Punkt maa regne med en Mængde dunkle Muligheder. Af Bataillebilleder fra Alexanders Krige have vi højst Efterretninger tilbage om fire — men mon der ikke skulde have været mindst ti Gange saa mange? Under saadanne Forhold blive disse præcise og derfor saa blændende Kombinationer for det meste intet andet end filologiske Spilleværker, som intet videnskabeligt Værd have og ikke engang ere saa uskadelige, som de se ud til.

Den her omtalte Kombination er dog ikke alene, i Henhold til disse almindelige Grunde, aldeles usikker; den er falsk, fordi den beror paa en Misforstaaelse af Billedet, som man ikke har givet sig Tid til rolig at aflæse, før man kastede Kombinationen ind i det. Billedet svarer ikke til Stedet hos Curtius. Den, som betragter det uden Fordom, efter dets egen Mening, kan aldrig opfatte det som Meningen med den tomme Hest, at den holdes i Beredskab for Darius: den tilbydes aabenbart den Rytter, hvis Hest er falden under ham, nemlig Ynglingen paa den sorte Hest, selvfølgelig i Mellemtiden mellem hans Hests Fald og hans eget. Heller ikke indeholder Maleriet noget om, at det skulde være nødvendigt for Darius at forlade sin Vogn: foreløbig er han ret godt kørende. Og hvorledes kunde det falde Darius's Kusk ind af al Magt at fremskynde Kørselen, naar det var hans Herres Villie at forlade Vognen? Og hvad er der i Darius's egen Figur eller Udtryk, som tyder paa en saadan Hensigt? Han tænker jo ikke

[1]) Plinius H. N. 35, 110: Philoxenus — cujus tabula nullis postferenda Cassandro regi picta continuit Alexandri proelium cum Dario. — Brunn synes tilbøjelig til at henføre Billedet til Philoxenos (Künstlergesch. II, 171).

paa andet end Ynglingens Død. Det er det kedsommelige ved slige Kombinationer, at de forstyrre og forrykke Forstaaelsen af Kunstværkets fuldt og mægtig udtalte Indhold.

Hvorledes Maleriets Fremstilling, som jeg ovenfor har forsøgt at skildre den, forholder sig til den historiske Virkelighed, ved jeg intet Middel til nøjere at angive. Billedet fortæller noget, der uden Tvivl ikke fortælles af de historiske Skrifter om Alexanders Krige, som ere os levnede (Diodor, Arrian, Plutarch, Curtius), og som forresten alle maa betragtes som langt senere Kilder end dette selv. Deri er der vel ikke noget synderlig paafaldende, saa meget mindre som de historiske Skrifter jo heller ikke indbyrdes stemme ganske nøje overens i Enkeltheder. Det kan vel antages, at Begivenheder som Alexanders Krige have givet det mangetungede Rygte en utrolig Mængde Ting at fortælle, Sandhed og Løgn imellem hinanden, af hvilke de senere historiske Skrifter kun have bevaret meget magre Udtog. Men selv om den specielle Begivenhed, hvorom Maleriet handler, ikke tydelig fortælles i de litterære Beretninger, strejfe disses Skildringer af Slagene baade ved Issos og Gaugamela, i hvilke de to Konger begge personlig deltog, paa mange Maader Maleriets Skildring saa nær, at vi næppe kunne tvivle om, at det er et af disse to Slag, som er ment. Vi mangle saaledes hverken Efterretninger om Æmnets Art eller om den Art af Billeder, hvortil Mosaiken hører; men en nøjere Overensstemmelse tillader Kildernes Beskaffenhed næppe at paavise.

Några fall af u-omljud i franskan:

amus : ons, avu : ou (o).

Af Johan Vising.

Sedan Diez redan i första upplagan af sin Grammatik frånkänt de romanska språken omljud, blef det länge nog därvid. Det var tvänne skandinaver förbehållet att väcka till nytt lif tanken på omljud i dessa språk: J. Storm i Mémoires de la société de linguistique de Paris 1873 och V. Thomsen därsammastädes 1876. Den senare upptog till och med termen omljud. Sedermera utkom i Zeitschrift für romanische Philologie 1879 en artikel af Wendelin Förster: Umlaut (eigentlich Vocalsteigerung) im Romanischen, hvarest en genomgående jämförelse göres med de fall af omljud, som påträffas i germanska och keltiska språk, och en rikedom af material är samlad, som alltid måste sammanhållas med omljudet i germansk mening och ordnas under denna synpunkt. Man kan dock svårligen medgifva, att Förster gjort detta på nöjaktigt sätt, då hans uppfattning af omljudets natur ingalunda är tillfredsställande; jfr. Schuchardts recension i Zeitschr. f. r. Ph. IV, 122 ff. Jag fogar till Schuchardts anmärkningar ännu den, att den moderna vetenskapen ej gärna förlikar sig med att betrakta ljudföreteelser såsom beroende på „en benägenhet, en förkärlek" („eines Hanges, einer Vorliebe" Förster l. c. 491, δ); den fordrar lagar. Det återstår altså att så begagna det gifna materialet, att ljudlagar däraf kunna uttagas.

Emellertid vänta romanisterna altjämt på uppfyllandet af Försters löfte att också behandla *u*-omljudet. Det torde därför ej vara olämpligt att tils vidare framställa några anspråkslösa studier däröfver. I *en* punkt åtminstone, nämligen i fråga om ändelsen *ons*, ligga de här utvecklade

åsikterna fjärran från dem, Förster ännu 1880 uttalat; se härom nedan.

Ändelsen *ons* (äldre ock *on*, *oms*, *om*, *ums* o. s. v.) har framkallat en hel mängd förklaringsförsök. Det första kom från Delius i hans recension af Diez' Grammatik der romanischen Sprachen, 2ª uppl. (Jahrb. für rom. und engl. Literatur IX). Han uttalar den åsikten, att bindevokalerna *a*, *e*, *i* framför *m* blifvit „getrübt“ till *o* (*u*) genom en slags nasalering. Så vidt det handlar om nasalering af *a* med *o* till resultat, har Delius' förklaring vunnit mångens bifall. Med honom instämma häri Mebes (Jahrb. f. rom. und engl. Lit. XIV, 397), som likställer den fornfranska nasaleringen med den portugisiska i våra dagar, Lücking (Die ältesten französischen Mundarten, s. 167, jf. s. 48), Freund (Über die Verbalflexion der ältesten französischen Sprachdenkmäler, Diss., s. 29), möjligen ock Chabaneau (Histoire et théorie de la conjugaison française, nouvelle éd., s. 87), ehuru han ej uttrycker sig tydligt nog. Enligt desses åsikt hade ändelsen *amus* — *ons* inträngt i de öfriga tempora utom perfektum. Emellertid frågar Diez, som i de två första upplagorna af sin Grammatik afhållit sig att ens yttra en förmodan om denna gåta, som han kallar det, i tredje uppl. II, 226, om ej möjligen analogibildning efter *sumus* föreligger. Denna förmodan upptages af Koschwitz (Überlieferung und Sprache der Chanson du voyage de Charlemagne, s. 33 f.), som dock äfven hänvisar på möjligheten, att ändelsen i 1 pers. pl. af de starka verben *imus* under inflytande af *sumus* blifvit allmänneligen *umus* på fransk botten. Desto hällre, tillfogar han, som *i* framför labialer i vulgärlatinet stod *u* mycket nära (Corssen I, 322). Äfven Gaston Paris instämmer med Diez i den compte-rendu, som han gifvit af Freunds ofvan nämnda dissertation (Romania VII, 613). Förster lutar däremot mera åt den af Delius gifna förklaringen, försåvidt nämligen det gäller nasalering af *a* (Zeitschr. für d. Österr. Gymn. 1875, s. 541 och Zeit-

schr. für neufranz. Sprache und Liter. I, 87), nämner dock som möjlig den af Diez framstälda förmodan (sist citerade stället)[1]. Slutligen vill Rothenberg (Archiv für das Studium der neueren Sprachen 1879, II, s. 460) i *ons* se en vulgärlatinsk ändelse *umus* — *imus* enligt den bekanta öfvergången *i* : *u* framför labialer.

En ny förklaring söker jag framställa och stödja i följande rader, hvilken visserligen har sitt upphof i betraktelser öfver *u*-omljudet eller labialiseringen och dess möjliga användande i franskan, men hvilken därjämte kommer mina starka tvifvel vid de hittils framstälda förklaringarna till pass. Och dessa tvifvelsmål, till en del redan uttalade af andra, skall jag först tillåta mig att framställa.

Hvad beträffar Delius' förklaringsförsök, så är det ett sådant blott med det af andra sedan gjorda amendement, d. v. s. såvidt det gäller *am* — *om*. Ty att påstå, det *em*, *im* blifvit fördunklade till *om*, är ingen förklaring, då sättet för öfvergången ej ens låter sig anas. Af en öfvergång *a* : *au* : *o*, verkad af en följande nasal, finnas nu visserligen på många håll talrika exempel, i ladinska dialekter t. ex. ej mindre än i svenska. Men i franskan har nasalen såsom sådan utöfvat ett alldeles afgjordt annat inflytande på föregående *a* i betonad, öppen stafvelse; den har däraf gjort *ai*. Altså hade nasalering varit med i spelet, skulle vi, liksom af *amat* : *aime*, haft af *amus* *aim(e)s*; jf. Romania VII, 624 och Überlieferung und Sprache. s, 33 f.

Antagandet af en analogibildning efter *sumus* väcker tvifvel redan därför, att ett enstaka verb, vore det ock det allra allmännaste, svårligen kan med sig assimilera icke blott andra verb i samma form utan i alla former utom perfektum, med hvilka *sumus* ej har något att göra. Helt antag-

---

[1]) Huru Görlich i Französische Studien III, 2, s. 30 kan under åberopande af nyss citerade ställen påstå, att Förster förklarar den ifrågavarande ändelsen ur *a* framför *m* genom inverkan af det följande *u*, är mig ofattligt. Det är nu visserligen min åsikt; som utförd teori förekommer dock detta ingenstädes, och, såvidt jag vet, är Görlich den förste, som nämner om möjligheten af en sådan förklaring.

ligt synes man däremot vilja förklara de enstaka formerna *font*, *ont*, *vont*, *estont* såsom analogibildning efter den på samma ställe hemmahörande formen *sont*[1]). Lika naturlig är ock den italienska analogibildningen i motsatt riktning, enligt hvilken *sumus* blifvit till *siamo* efter mönstret af *udiamo* (konjunktiv och den därefter bildade indikativen) *udiamo*, *cantiamo* o. s. v. Betänkligt är vidare, att själfva det såsom modell uppstälda verbet i älsta tid hade andra former än den som skulle tjäna till mönster; det hette näml. *esmes*, *eimes*, *ermes*; ex. hos Burguy Grammaire de la langue d'oïl I, 269 f. Ändtligen ansluta sig de älsta 1 pers. pl. ej godt till *somes*, ty de låta *avums*, *poduns*, *veduns* o. s. v. i Alexis (*laudam*, *devem*, *cantomps*, *devemps* i Passion och Leodegar kunna vara lika mycket provensalska); först sent uppträder däremot *sumus* under formen *sons*.

Rothenbergs hypotes synes afgjordt ohållbar. Han framhäfver själf en svårighet: betoningen. Ur stambetonad form på *ŭmus* vill han nämligen framkonstruera en ändelsebetonad form på *ons*. Denna svårighet torde ensam vara nog att störta hans förklaring, då det ej är antagligt, att man för ett alltid återkommande behof i uttrycket tillgripit en oorganisk form sådan som *ŭmus*. Men nu äro *cognoscumus* och analoga former ej att finna i vulgärlatinet. Rothenberg har ej häller kunnat anföra något exempel därpå. Hos Schuchardt finnas lika litet sådana former, där hvarest han i sin Vocalismus des Vulgärlateins talar om *um* — *im* (Vocal. II, 224 f.). Hade verbformer på *umus* verkligen funnits till, så hade de nog säkert ock lämnat spår efter sig på andra romanska områden. Med en galliskt färgad latinsk dialekt kan man i allmänhet ej operera.

Hvad som här yttrats om Rothenbergs förslag till förklaring har i alt hufvudsakligt sin tillämpning äfven på det af Koschwitz i andra rummet framstälda.

Verbaländelsen *ons* utgår enligt min åsikt från *amus*, som genom labialisering eller *u*-omljud gifvit *ons*. Om i andra

---

[1]) Dock gifver G. Paris en annan förklaring af *font*, *vont*, *estont* i Romania IX, 167.

fall den nasala karaktären hos *m* medförde rent nasal verkan liksom *n*, så att *amat* gaf *aime*, så blef i ändelsen *amus* det labiala elementet i *m* så förstärkt genom det följande *u*, att det verkade labialiserande. Det afgaf altså till det föregående *a* ett *u* (*a*ᵘ*mus*), som sammansmälte med *a* till *o*. En hvar kan lätt öfvertyga sig, att munställningen för *m* är en helt annan, nämligen mera rund eller labial, då man bereder sig att därpå uttala ett *u*, än om ett *a*, *e*, *i* följer; jf. för öfrigt Sievers' Phonetik s. 140 f. Däraf är en naturlig följd, att *m* just i denna ställning och icke i andra verkade labialiserande. Man erinre sig tillika det franska uttalets starkt labiala karaktär i allmänhet; se häröfver t. ex. Sweet: A Handbook of Phonetics, s. 122. Genom *m* + *u* åstadkommes altså samma verkan, som vi sedermera skola få se åstadkommen genom *v* + *u*, och som kan förliknas med samverkan af två labialer eller palataler på en emellan dem stående vokal. I fornnorskan har man ju *y* för *i* i t. ex. *byskupr* t. *Bischoff*, *myklum* dat. af *mikill*, fht. *mihil*, *systur* gen., dat., ack. sing., t. *Schwester*, och sedan med *y* infördt i nominativen *systir*, got. *svistar*. I rumäniskan har man *e* för *i* + *a* + *i* enligt Lambrior (Romania X, 353 ff.), i Vionnaz-målet *yé* för samma vokalförbindelse enligt Gilliéron (s. 25 ff.), och G. Paris begagnar sig af denna omständighet för att förklara *iario* — *jero* (Romania IX, 331); jf. ytterligare franskans *lieit* : *lit*.

Mot teorien om *amus* — *ons* kunde man möjligen hålla nominer såsom *ramus* : *raims*, *hamus* : *haims* och möjligen andra med samma utveckling[1]). Men vid sidan af formen *ramus*, *ramum* stodo parallelformer *rami*, *rame*, *ramis*, som måste tendera till nasalering. Nu är nasaleringen af mycket hög ålder och därjämte *ī* länge kvarhållet och verkande på fransk botten (se Förster l. c. s. 484), så att naturligtvis en konkurrens med labialiseringstendensen — likaledes gammal — i *ramus*, *ramum* måste uppstå. Formerna *ra-*

---

[1]) Tvifvelaktigt är, om man bör föra hit *daim*, då det klass. lat. blott känner fem. *dama*, hvartill sedan motsvarande romanska maskuliner kunnat bildas: fr. *daim*, prov. *dam*, it. *damo*, sp. pg. *gamo*.

morum, *ramō(s)* torde hafva hållit sig indifferenta (öfver *ramō(s)* jf. nedan om *amō*) och de vanligare förekommande formerna med mera nasalt *m* bestämde ordets utveckling. På liknande sätt ungefär förhåller det sig med *amo* : *aim*, *clamo* : *claim*. Vid sidan af dessa former stodo *amas*, *-at*, *-ant*, *-em* *-es*, *-et*, *-ent*, *-a* som måste gifva *aimes* o. s. v. Därtill är det osäkert, huruvida det här förekommande *ō*, hos komikerna och senare författare ofta *ŏ*, behandlats på samma sätt som *ŭ*; se Förster l. c. s. 484, Schuchardt Zeitschr. f. r. Ph. IV, 120. Hvad substantiv sådana som *ramus* beträffar, så är det slutligen möjligt, att analogien med t. ex. *fames* : *faim*, hvarest blott en utveckling var möjlig, spelat någon rol. Altså blott då det *m* förstärkande *u* är fast, d. v. s. ej konkurrerar med åt andra resultat tenderande vokaler, blef *u*-omljudet nödvändigt.

Frågan, huruvida ett eftertonigt *u* haft någon varaktighet och verkan i Frankrike, har af Förster besvarats jakande, försåvidt den gäller *u* efter vokal, guttural eller labial (l. c. s. 484). Till liknande resultat hade G. Paris kommit i Romania VII, 464. Om nu detta är sant, så bör man ock bland dessa fall af behållet *u* inräkna *u* efter labialen *m*, ehuru det *e* som finnes i t. ex. *somes* ej kan anses representera detsamma (se G. Paris Romania VII, 622).

Vi hafva altså i ändelsen *ons* — *amus* att göra med *u*-omljud och ett omljud enligt den Scherer-Sieverska teorien, icke ett omljud af hufvudsakligen psykologisk natur enligt den Försterska uppfattningen. Och af detta a^u (*au*) + *m* måste i äldre tid uppstå ett *óm* (slutet *o*), ej *òm*, då på denna tid *ò* + nasal var en okänd ljudförbindelse: nasaleringen gjorde alla *ò* till *ó*, däraf anglon. *hum*, *respundre* o. s. v.; jf. Paris Romania X, 54 och anm. 1. Den invändning, som Mebes gör (Jahrb. f. rom. und engl. Lit. XIV, 839) mot inflytande af *u* på *a* i *amus*, hvilket enligt honom skulle hafva fört till *òns*, är altså af ingen betydelse.

När denna labialisering inträdt, är svårt att noga bestämma. Sannolikt tillhör den dock den älsta tiden, eftersom den sammanträffar med nasaleringen genom *m* och

synes, enligt hvad nedan skall visas, hafva föregått öfvergången *á*:*e*. Häremot strider ingalunda, att man i Eulalia läser *oram*, i Passion *laudam*, *præiam* o. s. v., då den första formen uppenbarligen är latinism, de senare provensalismer. Om man ej hade att fälla samma dom öfver sådana former som *avem*, *devem* i Passion och Leodegar, så skulle de på sin höjd bevisa, att ännu ej formen *ons* utträngt alla öfriga, liksom ock *ez* ej med ett slag utträngde *eiz*. Härmed äro vi inne på frågan, i hvad ordning ändelsen *ons* fortplantade sig. Det detaljerade svaret därpå må öfverlämnas åt en särskild undersökning. Erinras må blott, att denna ändelse är etymologiskt berättigad i impf. ind. och därmed i kond. af alla verb, i pres. ind. af 1ª svaga konjug., i pres. konj. af alla andra konjug. och af 1ª, såvidt det bildas genom *iam*. Nyinförd är den altså blott i pres. ind. af 2, 3 svaga konjug. och af alla starka verb samt därmed genom *habemus* i alla futurer, i det ursprungliga pres. konj. af 1ª svaga konjug. och i impf. konj. af alla verb — såvida ej dessa former hafva *iens*. Att *ons* eller *amus* blifvit infördt på dessa ställen, och icke möjligen ett af *imus* vordet *umus* bibehållit sig, är desto tydligare, som just i motsvarande 2ª pers. pl. *ez* eller *atis* inträngt på bekostnad af *eiz*, *iz*[1]). Dessa formöfverflyttningar hafva utan alt tvifvel gått hand i hand: på samma gång *sentimus* gaf vika för *sentons*, gaf *sentitis* vika för *sentez*. Dock behöllo sig som bekant en tid bortåt åtskilliga starka former: *faimes*, *dimes*, *faites*, *dites*, *estes*; dessa sista tre än i dag. Andra starka former gåfvo dock vika redan i språkets älsta skede: *avums*, *poduns*, *veduns*, *conuissum* redan i Alexis.

Från frågan om bildningen af *ons* (*omes*) är frågan om bildningen af *iens* (*iemes*) oskiljaktig. Denna ändelse, vanlig i norra och östra dialekterna af la langue d'oïl, förekommer efter *i* ofta eller i regeln. I impf. ind. af 2, 3 konjug. föll *b* gemensamt för alla romanska språken — ital. *vendea*, sp., pg., prov. *vendia*, rum. *vindeám* — och 1 konjug. rättade sig vanligen därefter, hvarigenom äfven detta tempus

[1]) Imperativen tillkommer för *ez*, då 1ª pers. här saknas.

fick ett *i* (eller *e*, som i hiatus är — *i*) framför personaländelsen och är således att föra, jämte det genom impf. (*habebamus* — *aviens*) bildade konditionalis, till de i latinet gifna fallen med *i* framför personaländelsen (*audiamus* etc.). G. Paris vill förklara detta *iens* med tillhjälp af en hypotetisk form *ains* (Romania VII, 624); *i* + *ains* måste nämligen enligt honom gifva *iens*, väl enligt samma resonnemang, som han sedermera (Romania IX, 381) använder för att få *primiario* till *premier*.[1]). På denna form *ains* har man dock rättighet att tvifla, så länge ej något spår däraf kan uppvisas. I Paris' förklaring måste dock det fasthållas, att orsaken till denna ändelses egendomliga bildning ligger i det föregående *i*. Enligt min teori blir då förhållandet det, att, då redan vokalerna *i* och *a* sammanträffade, vanligen utgörande blott en stafvelse, franskans välljudslagar, som ej tilläto triftonger, motverkade tilläggandet af *u*. Altså blef *a* på många håll, men ej öfveralt, lämnadt intakt i förbindelsen *iamus* och följde sedan den vanliga utvecklingen af *a* till *e*, hvaraf *iens* (*iemes*). Detta skedde som sagdt på många håll, men t. ex. västfranskan skydde ej att göra *iamus* till *iaumus* och *ions*. Ett analogt förfaringssätt uppvisa ord som t. ex. *christianus*, *canis*, hvilka ej gärna utvecklades som andra ord på -*án* — d. v. s. ej till *chrestiain*, *kiain* utan behöllo, om ock ej undantagslöst (se t. ex. Settegast: Benoit de Ste-More, s. 28), sitt *a*, som sedan blef *e*.

Liksom *m* + *u* under vissa förhållanden åstadkom omljud af föregående *a*, så verkades ock omljud af *v* + *u* på *a*, helt naturligt, då *v* är lika så lätt mottagligt för infly-

[1]) I en tidigare uppsats i Zeitschr. f. r. Ph. VI, „Über französisches *ie* für lat. *á*", hade jag upptagit Thomsens och Försters omljudsteori för suffixet *arius*, hvilket Paris anmärker mot mig (Romania XI, 619). Detta mitt yttrande stod dock ej i organiskt sammanhang med min artikel och var parentetiskt tillfogadt. Jag tillstår, att jag har svårt att välja mellan de två möjliga förklaringarna. Den af Paris gifna, som i öfrigt är så tilltalande, har den svårig-

tande af andra ljud som *m*. På sådant sätt hafva uppstått ur *Andegavûm* (sc. regio) *Anjòu*, ur *Pictavûm Poitòu*, ur *Adavûm Laudòu* (med försatt artikel) och möjligen ock andra ortnamn. Men ur *Andegavis*, *Pictavis* uppstod naturligtvis *Angieus*, *Poitieus*, såsom Paris anmärker Romania VII, 138, anm. 2, eller snarare *Angies*, *Poities*, liksom ur *clavis cles*; jf. Gröber i Zeitschr. f. r. Ph. III, 152. Ur dessa senare former utgingo de nuvarande *Angiers*, *Poitiers* genom suffixväxel, hvarom man kan se Tobler i Jahrb. f. rom. und engl. Lit. XV, 261 ff., Rothenberg: De Suffixarum mutatione in lingua francogallica, s. 58.

Samma *u*-omljud visar *apud* : *avud* : *òd*, hvarest i den slutna stafvelsen står blott *ò* i stället för *ou* i de öppna stafvelserna *Anjòu*, *Poitòu*, desto hällre som det genom satsbetoningen förlorade i vikt.

En annan klass ord hafva ännu i detta omljud sin förklaring, nämligen perfekterna *habui* : *oi*, *sapui* : *soi*, **pavui* : *poi*, *habuit* : *out* (*ot*), *sapuit* : *sout* (*sot*), **pavuit* : *pout* (*pot*) jämförda med t. ex. *amavi* : *amai*, *amavit* : *amat* [1]). Samma bildning visa för öfrigt ock span. *hobo* (äldre för) *hubo*, pg. *houve* m. fl. Annorlunda tänker sig dock Suchier uppkomsten af t. ex. *oi*, nämligen öfver (*h*)*awi*, hvarest *w* representerar ett halfkonsonantiskt *u* — fr. *u* i *huit*, *huile*; Zeitschr. f. rom. Ph. II, 263. Förr trodde man på epentes, hvilket nu ej tillfredsställer mången; dock gör ännu Förster så (Zeitschr. f. r. Ph. III, 507), åtminstone i fråga om det sp. *hube*, som enligt honom utvecklats öfver *houbi*, *haubi*, *habui*. I *placui*, *tacui* tror jag, att *c*, innan det föll, utvecklat ett *v*, såsom ofta fallet är i latinet, så att af *pla(c)vui* blifvit *ploi*,

---

heten mot sig, att *iai* genom *iei* ger samma resultat som *ia* (: *ie*), under det *iei* i t. ex. *lieit* ger *i* : *lit*; jf. *uei* : *ui* i t. ex. *nuit* o. s. v. För öfrigt ligger väl i det af Paris använda uttrycket „pression de l'*a* entre deux yod" ett slags omljud eller palatalisering förborgadt, om det skall något betyda.

[1]) På liknande sätt kunde man ock förklara *habunt* : *ont* (*habunt* finnes i lex romana utinensis; se Stünkel Zeitschr. f. r. Ph. V, 48), *fac*(*v*)*unt* : *font*; men med afseende på *vont*, *estont* synes analogibildning vara att föredraga; jf. ofvan s. 237 anm. Om *ourent* o. a. d. se nedan.

liksom ur *ta(c)vui toi*, till hvilka former *plout*, *tout* eller *plot*, *tot* ansluta sig.

Då *u* ej fick verka ostördt, utan konkurrens med andra vokaler, synes utgången hafva varit olika för olika fall. Man har sålunda för *esclavus* dels *esclos* (exempel hos Du Cange från Robert de Borron; se och Diez' Wörterbuch I³, 370), dels *escles* (genom inverkan af *sclavi(s)*), hvartill sedermera kom ett *r*, såsom i *Angiers*, så att ordet fick formen *Escler* (vanligt folknamn; jf. G. Paris i Romania II, 331). Lärda bildningar äro *esclave*, *esclas* och andra liknande; se Littré. Såsom *tacui* förhåller sig till *toi*, förhåller sig *fagus* till *fous* eller *fos* (— *fa(g)vus*); men därjämte gåfvo former på *vi*, *vis* af detta ord parallelformen *feus*, som hos Burguy finnes upptagen från gamla texter; se ock Raynouard: Lexique romain. Af *clavus* blef *clous*, *clos*, och här blef denna form allenarådande dels under inflytande af *clouer*, dels såsom behöflig skiljoform från *clavis*, som aldrig kunde gifva annat än *cles* (*clef*). Den motsatta formen blef däremot rådande i *caput*:*chief*. Orsaken är uppenbarligen, att den enstaka stående ändelsen *ut* förmodligen tidigt föll, och att för konsonantljudet *ch* — *ki* den ej labialiserade formen var bekvämare, liksom *amiens* var bekvämare än *amions* (— *amiauns*); i synnerhet måste detta i norra och östra Frankrike vara af vikt[1]).

Att i dessa ord, där labialiseringen blott i vissa former blef förstärkt, vacklan mellan olika tendenser skulle uppstå, var helt naturligt. Att liknande ord med *m* före *u* samfäldt utvecklades utan labialisering, berodde på den egendomliga och prononcerade nasala tendens, som låg i *m*; något liknande fans ej i *v*.

Resultatet af den sist afhandlade labialiseringen var *ò*, hvartill stundom kom ett *u* eller *i*. Af *a* + *u* blir i romansk tid *ò*; det *u*, som kommer till, är enligt Paris och Förster *u* i ändelsen *um*, som efter den mellanliggande konsonantens (*v*, *c*, *g*) bortfall sällat sig till *o*. Detta *u* torde

¹) Är *bleu*, *bloi* af vulgärlat. *blavus* att föra hit? Det synes mycket osäkert på grund af den egendomliga fr. och prov. formen med *i* (*y*).

dock hafva varit af halfkonsonantisk natur, så att det vanligen föll, då en annan konsonant tillkom; altså *esclos*, *clos*, *ót* likasom *cles*, *cous* (= *coups*). Dock kunde det ock stå kvar: *esclous*, *out* likasom stundom *clefs*, *coups*; jf. Suchier i Zeitschr. f. r. Ph. II, 255 anm. 2. Däremot heter det naturligtvis oföränderligen *Anjou*, *Poitou*, *Laudou*. I *oi* representerar *o* (*h*)*au*; *v* har därpå fallit, och af *ui*, som skulle tillkomma till *o*, har *u* fallit, liksom i *nueit* den mellersta vokalen föll, så att *nuit* uppstod.

Bredvid formerna med *ò*, *òu* finnas ock i vissa texter (pikardiska) former med *au*, *eu*. Om dessa handlar Suchier i Auc. und Nic.[2], s. 65 (No. 25). De hafva icke undandragit sig labialiseringen, utan bero på den genomgående pikardiska egenheten att använda *au*, *eu* för *ou*.

Det återstår blott att undersöka, huruvida det *u*-omljud, som vi hittils hafva funnit framkalladt af labial + *u* i ultima, också framkallas af labial + *u* i obetonad penultima. A priori är detta knapt antagligt, då obetonad penultima bortföll redan i samromansk tid. Förster antager visserligen i sin ofta citerade omljudsartikel en inverkan af penultima på samma sätt som af ultima (Zeitschr. f. r. Ph. III, 491 γ), men utan tvifvel med orätt; se Schuchardts recension af Försters artikel i Zeitschr. f. r. Ph. IV, 118 f. Med detta antagande a priori öfverensstämma ock fakta: man har af *fabula* : *fable*, af *tabula* : *table*, af *hábuerat* : *auret* (Eulalia 2, 20)[1]). Den af Paris förmodade formen *ovret* (Romania I, 290, anm. 1) synes mig därför ej hafva haft verklighet. Om *tabula* äfven gifvit *tôle*, *parabola* : *parole*, så härröra dessa former utan tvifvel, såsom Tobler vill (Jahrb. f. rom. und engl. Lit. VIII, 333 och Vrai Aniel, s. XXXI), från vulgärlatinska former *taula*, *paraula*. Om slutligen 3 pers. pl. af perf. på *-avui* lyda *ourent*, *sourent*, *plourent* o. s. v., så ser jag i dessa analogibildning efter de öfriga stambetonade formerna i samma tempus, en analogibildning,

---

[1]) Leodegars *auret* (2 b, 10 b, 36 f) har naturligtvis ingen bevisande kraft för franskan; ej häller kan man draga några säkra slutsatser af *aut* = *out*; *au* kan nämligen här vara provensalism.

som möjligen underlättats genom ultimas *u* i *hábuerunt* — (*h*)*avrunt*.

Såvidt jag förmår öfverblicka ordförrådet, var det altså i den älsta franskan lag, *att a i öppen tonstafvelse blef genom omljud till o framför labial + u i ultima.* De skenbara undantagen härifrån hafva blifvit undersökta och förklarade.

Om *a* i andra ställningar labialiserats, t. ex. i det normandiska imperfektet på *oue* — *abam*, beror detta på andra lagar, som bilda sitt särskilda kapitel i *u*-omljudet.

Uppsala i oktober 1883.

Några iakttagelser om hebräiska namns behandling i gotiskan.

Man har hittils antagit, att de afvikelser från den grekiska stafningen af hebräiska namn, hvilka den gotiska bibelöfversättningen företer, vore specielt gotiska egendomligheter. Då emellertid dessa afvikelser i de fall, där de uppträda med någon konsekvens, på ett förvånande sätt öfverensstämma med de hebräiska grundformerna, torde det ej vara opåkalladt att tillse, huruvida ej möjligen här ett hebräiskt, resp. aramäiskt, inflytande gjort sig gällande.

Det viktigaste fallet torde vara „inskjutning“ af *h*. Enligt Braune, Gotische grammatik[2], § 61, anm. 3. „inskjutes understundom *h* i midljud mellan vokaler i främmande namn“. Då emellertid hos Vulfila hiatus förekommer i omkring hundra namn, men af dessa endast sex ha ett „inskjutet“ *h*, hvilka, för så vidt de förekomma flera gånger, konsekvent behålla detsamma, torde man väl ha att söka orsaken till *h*:ts förekomst i någon bestämd regel och ej i en språkets nyck. Denna regel tror jag mig hafva funnit genom granskning af motsvarande hebräiska former. De sex namnen äro nämligen[1]: *Abraham* grek. *Ἀβραάμ* hebr. אַבְרָהָם,

---

[1]) I det följande anföres namnens förekomst endast, i fall de äro ovanliga.

Aharon Luk. 1,5 gr. Ἀαρών h. אַהֲרֹן, *Beþlahaim* gr. Βηθλεέμ h. בֵּית לֶחֶם, *Johannes* gr. Ἰωάννης h. יְהוֹחָנָן [fem. *Iohanna* Luk. 8,3 gr. Ἰωάννα]. *Mahaþ* Luk. 3,26 gr. Μαάθ h. מַחַת, *Nahasson* Luk. 3,32 gr. Ναασσών h. נַחְשׁוֹן. Altså finna vi *h* „inskjutet“ endast i de ställningar, där det motsvaras af hebräiskt ה, såsom i de båda första namnen, eller ח, såsom i de fyra senare.

Holtzmann, Altdeutsche grammatik, Leipz. 1870, säger s. 24: „*h* inskjutes efter lång vokal i främmande ord till förekommande af hiatus, iôhannês, iôhanna, âharôn, abrâham, nâhasson, mâhaþ“. Detta är oriktigt. Såsom af de anförda hebräiska formerna synes, är nämligen den före *h* stående vokalen kort i *Aharon*, *Mahaþ* *Nahasson*, medan i en mängd namn sammanstötning af två vokaler äger rum, af hvilka den första är lång, utan att *h* inskjutes, t. ex. *Israel* gr. Ἰσραήλ h. יִשְׂרָאֵל, *Siloam* Joh. 9,7,11 gr. Σιλωάμ h. שִׁילֹחַ, *Fanuel* Luk. 2,36 gr. Φανουήλ h. פְּנוּאֵל. J. Grimm, Deutsche grammatik, 1. teil[3] s. 71 säger, att gr. egennamn, i hvilka *αα* sammanstöta, inskjuta *h*. Dock nödgas han själf tillägga *Johannes* och *Beþlaihaim*, och dess utom finnes ju intet *h* i *Gabaa* Esra 2,26 gr. Γαβαά h. גֶּבַע eller i *Sainnaïns* Esra 2,35, gen. af **Sainnaa* gr. Σενναά h. סְנָאָה. Att „goterne i *Israel* kunde undvara *h*“, se Grimm, Deutsche gramm. 1. teil[3] s. 90, får sin naturliga förklaring af den hebräiska formen.

Vill man nu vända om den uppstälda regeln och säga, att hebräiskt ה och ח i gotiskan mellan vokaler i midljud — ty i udd- och slutljud saknar det oftast all motsvarighet — motsvaras af *h*, så känner jag blott tre undantag därifrån, hvilka alla torde vara utan betydenhet. Det ena är *gaiainna* gr. γέεννα h. גֵּי הִנֹּם targum. גֵּיהִנָּם, hvilket likväl ej förekommer såsom ortsnamn utan endast i den bekanta öfverflyttade bemärkelsen af „helvete“, och tyckes det därigenom ha mistat känning af sitt ursprung. De båda andra äro *Baiþlaem* Esra 2,21 och *Joanan* Neh. 6,18; men på dessa former torde man ej häller böra lägga någon vikt, då de tillhöra de otillförlitliga fragmenten af gamla testamentet och samma namn i de nytestamentliga skrifterna ständigt ha *h*.

Ett annat fall är uppträdandet af *j* i de tre formerna *Abijins* Luk. 1,5 gr. Ἀβιά h. אֲבִיָּה, *Beþanijin* Luk. 19,29; Joh. 12,1 gr. Βηθανία h. בֵּית עֲנְיָה, *Helijin* Mark. 9,5; Luk. 9,33 gr. Ἡλίας h. אֵלִיָּה. Som vi se, förekommer inskottet af *j* endast, när hebräiskan har dagescheradt jod, medan det enkla jod alltid återgifves med *i* eller *ei*, t. ex. *Zakarias* gr. Ζαχαρίας h. זְכַרְיָה, *Barakeiins* Neh. 6,18 gr. Βαραχίας h. בֶּרֶכְיָה. Här går det likväl ej för sig att vända om regeln, ty äfven det dagescherade jod motsvaras vanligen af *i* eller *ei*, t. ex. *Tobeias*

Neh. 6,17,19 gr. *Τωβίας* h. טוֹבִיָּה, *Aizaikeiins* Esra 2,16 gr. *Ἐζεκίας* h. יְחִזְקִיָּה, liksom också vanligen skrifves *Beþania* och *Helias* eller *Heleias*.

Smärre öfverensstämmelser med hebräiskan, afvikande från grekiskan, skulle man ock möjligen kunna finna i *Beþlahaim* gr. *Βηθλεέμ* hebr. pausalform בֵּית לָחֶם — jfr *Gabaa* gr. *Γαβαά* af pausalformen גָּבַע — *Isak* gr. *Ἰσαάκ* h. יִצְחָק, *Aai* Esra 2,28, där Bernhardt vill läsa *Aï*, såsom Gabelentz och Löbe föreslagit, gr. *Ἀί* h. הָעַי, *Marja*, hvilket är vanligare än *Maria*, gr. *Μαρία* h. מִרְיָם. Dock torde knappast någon vikt vara att lägga på dessa exempel; de kunna ju vara tillfälligheter.

Af de former, hvilka hvarken stämma öfverens med grekiskan eller hebräiskan, torde de märkligaste vara följande: *Fallasuris* Esra 2,38 — så vida vi ej här ha felskrifning, jfr Gab. och Löbe till stället — gr. *Φασσούρ* h. פַּשְׁחוּר, *Nauel* Luk. 3,36; 17,26,27 gr. *Νῶε* h. נֹחַ — jfr samma ords påhäng i svenska „Noak“; jfr äfven *alabalstraun* Luk. 7,37, så vida man ej har att läsa *alabaastraun* för *alabastraun*, se Bernhardt, Vulfila s. LVII; Gab. och Löbes förklaring 2 Kor. 6,15 kan svårligen anses lyckad, i synnerhet som nominativen *Nauel* ju värkligen förekommer Luk. 17,27 — *Aizoris* Luk. 3,33 gr. *Ἐσρώμ* h. חֶצְרוֹן; om tillsatt *m* se Gab. och Löbe på nyss anf. st.

Om man på grund af de anförda namnformerna med *h* eller *j* mellan två vokaler får antaga ett inflytande från hebräiskan, så blir det svårt att komma till något afgörande resultat beträffande det sätt, på hvilket detta gjort sig gällande, då uppgifterna om Vulfilas lif äro så sparsamma. Men skulle man ej kunna tänka sig, att genom tradition ett mera hebräiskt uttal af namnen, än det, som betecknades i den grekiska bibeln, fortärft en tid, vare sig inom Vulfilas familj — jfr Ulfilas, the apostle of the Goths, Edinburgh Review 1877 Oct. s. 364 — eller inom kristenheten i allmänhet, eller ock, att Vulfila lärt sig detsamma genom umgänge med judar, t. ex. på den tid, han vistades i Konstantinopel?

Otto Hoppe.

Nekrolog.

L. H. F. Oppermann.

Den 17. August 1883 døde Professor Oppermann efter et langvarigt Sygeleje, under hvilket hans sejge Constitution flere Gange syntes at ville sejre, men dog tilsidst bukkede under for Sygdommen, svækket ved gjentagne Tilbagefald. Jeg skal forsøge at give en kort Skildring af den afdødes Livsforhold og mærkelige omfattende Begavelse, særlig med Hensyn til den Side af denne, som jeg kjender bedst.

Ludvig Henrik Ferdinand Oppermann blev født den 7. September 1817 paa Skovridergaarden Ditlevslyst paa Fyen, hvor hans Fader C. V. Oppermann, en fra Lauenförde i Westphalen indvandret Tysker, var Skovrider ved Baroniet Brahetrolleborg. Allerede ved den første Undervisning i Hjemmet viste Drengen et afgjort Talent for Regning og en glimrende Hukommelse, saa at han ved Øvelserne i Hovedregning bestandig var færdig længe før sine ældre Sødskende. 1823 kom han i Landsbyskolen i Grønderup og begyndte samme Aar ved Siden deraf at faa Undervisning i Latin, som blev dreven paa den Maade, at Læreren lod ham lære et latinsk Lexicon udenad (Cellarios latinske Lexicon, Kjøbenhavn 1762, „trykt og bekostet af A. H Godiche, boende i Skindergade næst ved vor Frue Skole, og findes hos hannem tilkjøbs“). Vel interesserede denne Undervisningsmethode ikke dengang den livlige Dreng synderlig, men senere mindedes han den stadig med Fornøjelse og erindrede ikke, at denne Læren udenad havde voldt ham videre Besvær; han plejede at lære sin Lectie paa Vejen til Læreren. For hans Hukommelse har det i hvert Fald ikke været nogen daarlig Skole. 1829 blev han optaget i 2. Classe af Odense Skole og kom næste Aar i Huset hos daværende Adjunct Paludan-Müller, den senere saa bekjendte Historiker. I Skolen kom det snart for en Dag, at den tolvaars Dreng havde ganske særdeles Anlæg for Mathematik og i det hele var forud for sin Alder. Med Skolearbejdet tog han sig det derfor temmelig let; han brugte sin Fritid til at læse en Mængde paa egen Haand, og nogle faa Maaneders Arbejde før Examen var nok til at sikre ham et godt Examensresultat. 1834 blev han Student med Udmærkelse, og efter at have taget anden Examen med samme Udfald og besøgt den polytechniske Læreanstalt et halvt Aar gav han sig til at studere Philologi. I sine Studenteraar omgikkes han meget med sin senere Collega, afdøde Prof. N. L. Westergaard, i hvis Hjem han nød megen Gjæstfrihed, og baade Brøndsted og senere Madvig viste ham megen Interesse og Velvillie. Han kom ogsaa i Berøring med Monrad og Lehmann. Ved Siden af Studierne blev der ogsaa Tid til Deltagelse i Studenterlivet, dels i Studentersamfundet, af hvis Bestyrelse Oppermann 1840 blev

Medlem, dels i en snevrere Kreds af Odensianere, hvoriblandt kan nævnes L. Helweg, senere Præst i Odense; en anden Skolekammerat, som han omgikkes meget, var Biskop Fabers Søn Harald Faber, hvis Søster senere blev Oppermanns Hustru. I Maj 1843 tog Oppermann philologisk Embedsexamen med haud. ill., og samme Aar den praktiske Prøve med laud. Efter at have undervist i Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn og Mariboes Skole blev han derpaa den 19. December 1846 udnævnt til Overlærer ved Aarhus Cathedralskole, hvor han underviste i alle Sprogene, saavel de gamle som de nyere. I 1849 blev han Folkethingsmand og fik som saadan Lejlighed til at vise den Interesse for og Indsigt i Skovvæsenet, som han medbragte fra Hjemmet, idet han i 1850 gjorde Tinget opmærksom paa nogle Mangler ved Statsskovbruget og blev Medlem af den i den Anledning nedsatte Commission. Hans Virksomhed i denne vakte Regjeringens Opmærksomhed i den Grad, at han — jeg benytter her hans egne Ord (Skovkampen i 1850—55. Kbhvn. 1855 S. 3) — „i 1851 af Overbestyrelsen blev opfordret til at skaffe sig ydre Qvalification til at gaa over i Skovetaten og af Regjeringen fik Løfte om en bestemt Skovriderpost“. Han blev saa efter Ansøgning dispenseret fra sit Embede uden Gage og tog i Maj 1852 Forstexamen med „Meget godt“, hvorefter Finansministeren indstillede ham til det lovede Fmbede. Men i August blev Embedet opslaaet vacant og kort efter besat med en anden. Foruden denne Skuffelse høstede Oppermann ovenikjøbet Utak for sin Virksomhed for Skovvæsenet, idet han i Bladene blev angrebet af en Del Forstmænd, hvem han svarede i den ovennævnte Pjece. I September 1852 blev han entlediget i Naade fra sit Embede og samme Maaned udnævnt til Lector i tysk Sprog og Litteratur ved Universitetet. Sin Rigsdagsvirksomhed fortsatte han endnu i flere Aar og var 1857 Medlem af Commissionen angaaende en ny Skyldsætning af Skovene, samt 4 Gange Statsrevisor. Fra 1861—71 var han mathematikkyndigt Medlem af Directionen for Livrente- og Forsørgelsesanstalten af 1842 og tog i denne Stilling bl. a. Del i de vanskelige Forhandlinger og Beregninger, som de slesvigske Embedsmænds Lønningsforhold foranledigede ved Afstaaelsen i 1864. Senere var han technisk Consulent for Livsforsikringsselskabet Hafnia.

Allerede af denne sammentrængte Oversigt vil det ses, hvilke vidt fra hinanden liggende Omraader Oppermanns Virksomhed strakte sig til; og paa dem alle var han grundigt hjemme. Uagtet Tysk før hans Ansættelse ved Universitetet vel næppe kan siges at have været hans Hovedfag, hersker der dog mellem dem, der have hørt hans Forelæsninger, kun én Mening om, at han besad et fremragende Kjendskab baade til Sprogets historiske Udvikling og til det levende Sprog, som han jo maa have gjort Bekjendtskab med allerede i sit Hjem, ligesom han ogsaa havde en overordenlig omfattende Læsning i den tyske Litteratur. Da

han tillige var meget samvittighedsfuld i sin Embedsgjerning som i alt andet, er der ingen Tvivl om, at han fyldte sin Plads som Universitetslærer med Ære.

Oppermanns fine og skarpe Hoved, hans klare og stringente Tænkning gjorde ham ganske særlig egnet for Mathematik, og Mathematikens Stringens prægede hans hele Personlighed. Det taagede og ulogiske vakte hans dybeste Uvillie, og overfor det kjendte han ikke til Barmhjertighed. Som et Exempel vil jeg henvise til den skarpe Anmeldelse af Berg's „Ledetraad ved den første geometriske Undervisning“ i „Fædrelandet“ for 1842 Nr. 897 og 911. Hans egen Lærebog (Elementair Plangeometri. Kbhn. 1845) er ogsaa et Mønster paa Klarhed i Systemet og Skarphed i Begrebsbestemmelsen. Oppermann beherskede vistnok alle Grene af Mathematiken, og at han stadig fortsatte sine Studier deraf, derom vidne de enkelte Meddelelser, han gjorde, dels i „Mathematisk Tidsskrift“, dels i Videnskabernes Selskab, hvoraf han var Medlem, dels ogsaa ved Naturforskermødet 1873; han var ogsaa et meget virksomt Medlem af mathematisk Forening [1]). Særlig maa omtales hans sjeldne Kjendskab til Mathemathikens Historie. Han havde en Gang for 20—30 Aar siden studeret samtlige græske Mathematikere, af hvis Værker der da forelaa Udgaver, i Originalsproget og med en saadan Omhu, at, da han for nogle Aar siden i Anledning af dette Studiums Opblomstren navnlig i Tyskland tog det for igjen, saa stod det allermeste endnu ganske klart for ham, saa fast var det indgroet i hans beundringsværdige Hukommelse. Mange af de Ideer, som først nu ere ved at trænge igjennem paa dette Omraade, havde han allerede for længe siden været paa det rene med. I 1875 fremsatte han i „Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger“ en Hypothese om den Methode, Archimedes kan have benyttet for at finde tilnærmede Værdier for irrationale Quadratrødder, og Grundtanken deri er senere uafhængig af ham bleven fremsat af flere andre. Vel kan det ikke siges, at det er lykkedes Oppermann at løse den vanskelige Opgave fuldt tilfredsstillende, men hans Forsøg indeholder dog et Fingerpeg af Betydning og har ogsaa vakt megen Opmærksomhed. Endnu kort før sin Sygdom omgikkes han med Planer om at gjenoptage og videre udvikle sine Ideer om denne Gjenstand og flere dermed forbundne Spørgsmaal, Planer, som Døden desværre har gjort til intet. For Archimedes nærede han i det hele en særdeles Forkjærlighed; han satte ham tillige med Newton i en Classe for sig, over alle andre Mathematikere. Han plejede med stor Glæde og fuld Tilslutning at citere Gauss' Udtalelse om, at Grækerne, særlig Archimedes, havde kjendt meget

[1]) En Fremstilling af O.'s Betydning som Mathematiker, særlig hans Virksomhed paa Livsforsikringsvæsnets Omraade, hvorom han har skrevet et Par Afhandlinger i engelske Tidsskrifter, har Dr. J. P. Gram givet i Mathem. Tidsskr. 1883.

af det, vi nu henregne til den højere Algebra, en Anskuelse, som de nyere Forskninger over Mathematikens Historie synes at skulle bekræfte.

Det ligger nær at opkaste det Spørgsmaal, hvorfor Oppermann saa sjeldent offenlig fremsatte Resultaterne af sine videnskabelige Forskninger. For en stor Del ligger Grunden vistnok i, at han i sine bedste Aar var for optaget af mange forskjellige, mere praktiske Sysler; men væsenlig er den dog at søge i hans Begavelses ejendommelige Art. Hans skarpe kritiske Sans gjorde det vanskeligt for ham at give en sammenhængende Fremstilling, der tilfredsstillede ham selv, og han var overhovedet mere anlagt til at gjøre en Række enkelte, spredte Iagttagelser end til at sammenarbejde dem. Foruden de nævnte mathematiske Arbejder og nogle Anmeldelser, navnlig i „Fædrelandet", har han udgivet en latinsk Sproglære til Skolebrug (Kbhvn. 1840), en Bearbejdelse af Billroths Grammatik, hvoraf dog flere Afsnit, især Læren om Verbets Tider, ere selvstændig omarbejdede. Bogen betegner et betydeligt Fremskridt fra Badens, men fik kun ringe Udbredelse, da Madvig kort efter udgav sin Grammatik, hvilken Bog Oppermann oversatte paa Tysk. Endvidere har Oppermann udgivet en lille „Indledning til dansk Sproglære", som udkom i 2 Oplag 1845 (trykt som Manuscript), oprindelig bestemt for hans Elever i Mariboes Skole.

Men langt ud over Betydningen af Oppermanns litteraire Virksomhed rækker den Indflydelse, han har udøvet paa mange og i mange Retninger ved de Tanker og positive Oplysninger, som han har udstrøet lejlighedsvis og i Samtale. Naar man spurgte rigtigt, var han altid redebon til at meddele af sit uhyre Kundskabsforraad, som han stadigt forøgede ved ihærdigt Arbejde og bevarede med den tro Hukommelse, som var en saa væsenlig og ejendommelig Side af hans Begavelse. Desværre plejede han ikke at nedskrive saadanne Bemærkninger, i hvert Fald ikke i en saadan Form, at de vare forstaaelige for andre end ham selv. Dog ville hans Haandudgaver af tyske Forfattere sikkert indeholde mangen værdifuld Iagttagelse af sproglige Phænomener. I hvert Fald tør det haabes, at, hvad han har meddelt privat til forskjellige, i sin Tid vil bære Frugt og komme til sin Ret.

I sine sidste Aar levede Oppermann temmelig tilbagetrukken, dels for sine Studiers Skyld, dels fordi hans jævnaldrende Venner vare borte fra Kjøbenhavn eller døde, som Prof. d'Arrest. For mig vil Mindet om hans interessante og lærerige Samtaler og om den hjertelige Velvillie, hvormed han kom mig imøde og hjalp mig tilrette ved mit Studium af hans Yndlingsvidenskab, stedse være kjært, og noget tilsvarende vil sikkert gjælde mange andre.

Kbhvn. d. 14. Sept. 1883.

Johan Ludvig Heiberg.

Anmeldelse.

A. Larsen, Veiledning i den engelske Udtale for Danske og Norske. Anden omarb. Udg. Kbhvn., Gyldendal. 1882.
A. Western, Engelsk lydlære for studerende og lærere. Kristiania, Malling 1882.
Samme, Engelsk lydlære for skoler. Ibd. 1882.

Omtrent samtidig med, at translatør A. Larsen, der har gjort sig så fortjænt af vor ordbogslitteratur, har udgivet en ny, forbedret udgave af sin i 1860 udkomne vejledning til en korrekt engelsk udtale, er den norske sprogvidenskabelige litteratur blevet beriget med et nyt værk, cand. mag. Westerns engelske lydlære. Bægge disse to arbejder adskiller sig fra de ældre bøger, vi besidder over samme æmne, ved at der i dem gennemgående er taget hensyn til de nyere undersøgelser om lyd i almindelighed og engelske lyd i særdeleshed, navnlig af den engelske fonetiske skole. Men medens Larsen kun har kunnet benytte disse undersøgelser på afstand, gennem bøger, har Western haft den store fordel, at han har studeret sit æmne under personlig vejledning af de to störste mestre på dette område, Sweet og Joh. Storm, af hvilke den sidste har givet W.s bog sin anbefaling med på vejen. Herved får bogen en autoritet, der gör, at enhver, der beskæftiger sig med engelsk lydlære, bör göre sig bekendt med den.

En i al sin korthed fortræffelig indledning indeholder et omrids af lydfysiologien, der fortjæner at anbefales til studium for enhver begynder i den fonetiske videnskab; det derpaa følgende förste afsnit giver en nöjagtig og udførlig fremstilling af de engelske sproglyds dannelsesmåde. Enkelte nye ting bemærkes her, som når man side 23 note 2 får at vide, at Sweets af Ellis bestridte teori om, at det engelske lange *u* er diftongisk og ender med et *w*, er bleven bekræftet ved et experiment: „når et ord som *two* (tuu, tuw) vendes om ved hjælp af Edisons fonograf, blir resultatet ikke (uut), men (wut)“. Naar det i noten side 27 omtales, at ubetonede vokaler i engelsk ofte udtales uden fuld stemmeklang, er „hviskede“, medens Ellis, Storm og Sweet, (jfr. dennes Handbook of Phonetics § 28 note b. og side 211) for at få exempler på hviskede vokaler måtte gå så langt som til dialekter i Amerika og på Madagaskar, mindes man (som så ofte ved fonetiske undersøgelser) om Rousseaus ord: „Il faut beaucoup de philosophie pour savoir observer une fois ce qu'on voit tous les jours“. Da Sweet (Dan. Pronunciation i Transact. of the phil. Soc. 1873—74 p. 110) först er bleven opmærksom på, at konsonanten i engelske ord som *egg* udtales lang, ved modsætningen til den korte udtale i lignende tilfælde i norsk, vækker det nogen forundring hos Western s. 33 at finde udtalt, at engelsk og norsk stemmer med hinanden i dette punkt. — Side 30 beskrives det engelske *r* i det hele som kun forskelligt fra det engelske

th ved, at r frembringes ved at sætte tungespidsen mod alveolerne. Der er en ting, jeg savner ved denne beskrivelse, ligesom i det hele ved de almindelige beskrivelser af det engelske *r* — også i Trautmanns interessante artikel om *r* i de tre europæiske hovedsprog i Anglia III s. 209 ff., jfr. s. 376 — nemlig en angivelse af, at denne lyd i reglen, i alt fald så vidt mine iagttagelser går, er temmelig stærkt labialiseret. Dette labiale element kan endog få overhånden og fortrænge det lingvale, så at lyden falder sammen eller i alt fald næsten falder sammen med w. Herved forklares Sweets ytring, Handb. of Phon. § 208 s. 69, at en *u*-glide „frequently occurs as a substitute for (r)", og humoristernes og vittighedsbladenes skrivemåder *kweachaws* for *creatures, litewawy chwonicle* osv.; at denne udtale ikke findes alene i affektert slæbende („drawling") aristokratisk udtale (som Storm siger, Englische Philologie 114, sml. den norske udg. s. 322), fremgår af, at man også i gengivelse af gadedrengesprog kan finde f. ex. *Fwed* for *Fred*. I *pretty* er hyppig *r*-elementet forsvundet selv hos sådanne personer, der i andre ord udtaler det meget „korrekt"; der opstår så en diftong (ui), ofte også (uy), der på grund af den hastighed, hvormed dette så yndede ord udtales, svinder ind til et rent (u), som endog, tror jeg, kan udtales helt stemmeløst eller i alt fald hviskende. Det er denne udtale, englænderne betegner ved at skrive *pooty*, *putty* (exempler hos Storm, Engl. Filol. 72, 99, 252).

Enkelte andre småting kunde der være lidt at udsætte på; ordningen af nasalernes klangfylde side 10 er næppe rigtig, sml. Sievers Phonetik[3] s. 157 anm. 2; den for resten jo nu uddøde sondring mellem to (åå)-lyd er ikke klart og vist heller ikke rigtig fremstillet side 25; forskellen er ikke mellem én lyd foran *r* og en anden i andre tilfælde, men mellem to lyd foran *r* (i *morning* og *mourning*, *horse* og *hourse*, *forty* og *fourteen*), sml. Storm Eng. Filol. s. 54 note 2, Hoppe, Lehrbuch der engl. Sprache I 1879, s. 16, 156, 171; Imm. Schmidt, Gramm. d. engl. Spr.[3], 1883, § $22_{,4}$ og $35_{,1}$ a. Men, som sagt, i det hele er denne afdeling af bogen mønsterværdig. Et par ord må jeg sige om forf.s fonetiske terminologi. De Bell-Sweetske benævnelser på vokalklasserne har han gjort vel i at beholde paa engelsk; de er uoversættelige og hører uadskillelig med til den engelske vokalopstilling; hvor tung er f. ex. ikke Sievers's gengivelse af „mixed" ved „guttural-palatal"! På andre områder har W. derimod brugt norske benævnelser, og hvor han ikke forefandt passende ord, har han selv dannet dem, i reglen ved at oversætte Sweets benævnelser. De to store klasser af sproglyd, ved hvilke stemmen klinger, resp. ikke klinger med, har man tidligere her hjemme benævnt på mange forskellige måder: blød — hård. sonor — dump, tonende — tonløs, summende — hviskende, klingende — klangløs; Western skaber en ny og, som det synes mig, træffende benævnelse: stemmelyd (stemte lyd) — pustelyd (pustede lyd). Explosiver kalder han „lukkede lyd", spiranter „åbne lyd", et ikke særlig heldigt navn, da man med endnu större ret kunde kalde vokalerne „åbne". De lyd, hvor tungeartikulationen er det væsenlige, benævnes efter de dele af tungen, på hvilke det kommer an; således er *k* en rodlyd, *j* en

ryglyd, *t* en spidslyd, *s* en toplyd, *sh* en eglyd (sml. Sweets: back, front, point, blade, blade-point). Disse navne anbefaler sig ved deres korthed, men der er den fare ved en sådan vilkårlig brug af ord som top, spids, eg, at man let glemmer den specielle betydning, man selv har tillagt dem; og man ser da også, at selve opfinderen af disse navne ikke mindre end 4 steder (side 8, 28, 35 nr. 2 og 36 nr. 4) anvender „toplyd" og „spidslyd" i uoverensstemmelse med definitionen side 6.

Sammenholder man den nu omtalte del af Westerns skrift med den tilsvarende del af Larsens, vil det let ses, at denne ikke på langt nær har løst sin opgave så godt som W. Her findes ikke noget tilsvarende til W.s i detail gående beskrivelser af, hvorledes lydene dannes og forbindes til stavelser og ord; kun det mest iöjnefaldende, det groveste er medtaget, om man end må indrömme, at der findes en del mere lydfysiologisk stof, end der i reglen tages med ved sprogundervisningen her hjemme. Beskrivelserne af de fremmede lyd er tit uheldige; naar f. ex. *w* (som mærkeligt nok betegnes ved et over linien svævende *o*) beskrives således: „Det lyder som et hurtigt Forslag af lukket *o* foran Vokalen", hvorledes vil man da i henhold dertil kunne udtale *w* foran en *u*-lyd? Side 35 står: „*B* udtales altid som vort *b* og maa altsaa aldrig, saaledes som det ofte sker i dansk Tale, gjøres enten til aandende *v* efter lang Vokal, eller til *p* efter kort". Meningen er godnok, men den er mildest talt kejtet udtrykt: *b* udtales altid som dansk *b* og må *altså* ikke udtales som de danske ofte udtaler deres *b*! Og sådan en ting som, at vort danske *b* adskiller sig fra det engelske ved at mangle „stemme", eller at vort *p* er aspireret, omtales aldeles ikke, måske fordi forfatteren er norsk af fødsel; overhovedet er det ikke til gavn for bogen, at den er skreven „for danske og norske", da danske ved deres bedömmelse af de fremmede lyd går ud fra et andet lydsystem og andre forudsætninger end de norske.

Medens Westerns lydbetegnelse er let at lære og let at huske — det er i det væsentlige den samme som den af Storm anvendte — er Larsens ikke heldig; brugen af gotiske typer og kursivskrift mellem hinanden støder öjet, og man har vanskeligt ved at huske betydningen af de enkelte tegn; gutturalnasalen har intet særligt tegn, men betegnes *ng*, hvilket i forbindelse med en uheldig brug af ordet „næselyd" volder vanskeligheder side 40—41. Særlig uheldigt er det, at vokallængde, der ellers betegnes ved fordobling af vokaltegnet, i et tilfælde betegnes ved *h*, nemlig ved *a*, da *aa* bruges for at betegne vokalen i *more*. Vokalens korthed, der jo ikke behøver særlig at tilkendegives, når man betegner længden, er i nogle tilfælde antydet ved dobbelkonsonant, i andre ikke.

Andet afsnit, om lydens forhold til ortografien eller om „bogstavernes udtale", er hos Larsen en del mere fuldstændigt end hos Western, navnlig med hensyn til den vanskelige udtale af egennavne. Men dette fortrin er købt på bekostning af overskueligheden. I en bog, hvis væsentligste formål dog må være at tjæne som det, tyskerne kalder nachschlagebuch, er man berettiget til at fordre en saadan typografisk

indretning, at man ved et hurtigt blik kan se, hvad der er regel og hvad undtagelser o. dsl. Men således er det ikke her. Intet menneske kan, når han da ikke ser meget nöje til, ane, når han f. ex. ser paa § 10 A, 1, γ el. § 16 A, 1, γ, at der her et par linier nede i reglen begynder en række undtagelser, meget længere end regelen. Og endnu værre bliver det, når man ser på det system, der er fulgt ved inddelingen, idet man her opdager den samme mangel på logisk stringens, der har fået forf. til side 4 at regne vokalen i *burn* blandt de korte vokaler, og til side 7 at sige om *r* efter vokal, at det er „*aldeles stumt og høres kun* som en dunkel Fortsættelse af den foregaaende Vokal". Det förste det bedste exempel vil vise dette. Side 15 ff. omtales udtalen af *e*. Der sondres:

E har i *betonet* stavelse

A. sin lange hovedlyd

1. når det ender stavelsen. Her følger undtagelser og regler for at afgöre, når *e* ender stavelsen. Derpå læser man: „I *ubetonet* Stavelse skal E i dette Tilfælde" osv. Forbavset spörger man: i hvilket tilfælde? i det tilfælde, at *e* står i betonet stavelse og der har sin lange hovedlyd? Til sidst opdager man så, at den inddeling, forf. siger at han lægger til grund, slet ikke er den, han virkelig bruger, og at reglen er ment således: *e* har A) når det slutter stavelsen: a) betonet: lyden ii og b) ubetonet: . . . Og denne höjst påfaldende ordning er gennemført med en saadan konsekvens, at man f. ex. for at få at vide, at *a* er stumt i *diamond*, skal slå op under rubriken: „a har i betonet stavelse sin lange hovedlyd ee"!

Den slags unöjagtigheder finder man ikke hos W., hvis regler er klart affattede og overskueligt ordnede; kun et sted er der ved en lapsus fremkommet den besynderlige regel, at: oo 1) i de *fleste* ord lyder (uu) . . . *Undtag:* floor (osv.) 2) i *følgende* ord (u): . . . *Undtag:* flood og blood; men dette lader sig jo meget let rette og har ikke stort at sige. De ubetonede vokaler er ikke her som hos Larsen blandede ind mellem de betonede, men omhandles for sig i et særligt afsnit, der indeholder en del gode og nye bemærkninger, også om ords svækkelse i sammenhængende tale. — Et par enkelte notitser skal jeg fremkomme med: side 39 kunde ved siden af udtalen (aant) for *are not* også udtalen (eeint) være nævnt, ligeledes side 55 den korte udt. af *gone,* side 65 udtalen med *f* i förste stavelse af ordet *lieutenant*; reglen om *-ine* og *-ile* side 52 nr. 3 er utilstrækkelig; side 75 savnes *fuchsia*, samt en bemærkning om, at amerikanske bynavne på *-ich* følger hovedreglen[1]); side 63 er forskellen mellem *cleanly* som adjektiv og som adv. ikke omtalt, og endelig burde der side 71 ved *caviar(e)* være gjort opmærksom på, at dette ords udtale er genstand for strid, se Transact. of the phil. Soc. 1877—79 p. 575.

Larsens bog slutter med et afsnit om akcentens plads, hvortil der, som mange vist vil beklage, ikke findes noget tilsvarende hos Western.

---

1) A propos, er det rigtigt, når Larsen side 36 udtaler *ch* i *ostrich* med stemmelyd?

Hos bægge savnes en angivelse af, hvorledes englænderne læser afkortelser som *Mrs.*, *viz.*, *M. P.* o. desl., hvilket jo frembyder flere ejendommeligheder, samt endelig en fremstilling af englændernes udtale af latin (græsk).

Western har udgivet et udtog af sit större værk til skolebrug; lydbeskrivelsen er her indskrænket til to sider, da det meste overlades til læreren; derpå følger de vigtigste regler om bogstavernes udtale (hvorfor er her under *a* to så almindelige ord som *water* og *yacht* ikke omtalte?) og endelig en liste over de vanskeligste af de almindelig forekommende egennavne.

O. Jespersen.

De oldnordiske former på -mk.

Af **K. J. Lyngby.**

Meddelt af F. Dyrlund.

En af de elskværdige egenskaber hos Lyngby var hans store meddelsomhed: med utrættelig velvilje og samvittighedsfuld iver udøste han af sit rige kundskabsvæld til hvem der ønskede at høre eller læse. Også jeg skylder ham mangfoldige mundtlige og ikke få skriftlige oplysninger. Til at offenliggjöre en af disse har jeg særlig følt mig dreven ved en ytring af Th. Wisén i Arkiv for nord. filologi I 374. Efter at det der er bemærket, at Lyngbys antydning i Tidskr. f. philol. og pædagogik VI 21 anm. (1865) om oprindelsen til 1. sing. på *-umk* i det væsenlige synes at stemme med den af Heyne 1862 givne forklaring, fortsættes således: „då L. endast i förbigående vidrör frågan om medialbildningen, var det icke skäl för honom att erinra om Heynes mening; mycket möjligt är det ju äfven, att L. af sig sjelf kommit till samma uppfattning". At denne mulighed er en virkelighed, vil fremgå af tidsangivelsen under nedenstående brev.

Hvorvidt Lyngbys fortolkning holder stik, er et spörgsmål for sig (jeg for min del tör ikke længer slå mig til ro ved den); selv har han hverken 1861 eller 1865 fremsat sin „mening" som den endelige eller som uangribelig; men i ethvert tilfælde er den så selvstændig og så skarpsindig, at den endnu har fuldt krav på opmærksomhed, ligesom den afgiver et smukt vidnesbyrd om det umådelige fremskridt, nordisk sprogvidenskab har gjort, siden **Rask** i sit geniale, banebrydende, ungdomsværk vovede det første forsøg på en forklaring (Vejledning 1811, s. 247), hvorefter *-um* „snarere (end flertal) er en gammel med Lappisken overensstemmende fleksion" [sml. Fritzners teori 1847] og *c(k)* = *ek*.

Formerne på *-mk*.

Stoffet er i rigelig mængde samlet af Rydqvist, Svenska språkets lagar, I, 3 bog 7 cap. s. 462—484.

I. Første hovedrække. Tilbagevisende former.

1. Fremsætt. nutid; 1 pers. ent.

Exempler: den stokholm. homiliebog (cod. membr. 15, 4to bibl. reg. Holm.) 90 : 2 *ec bioþōc* (Rydqvist).

AM. 677, 17^{38}: *þ' at ec q̄liōc i þessō loga* (*því at ek kveljumk í þessum loga*).

Ligesom got. *-a* (— sanskr. *ā*) i de stærke hunkönsord bliver til oldn. *-u*, der bevares i sammensætninger, men ellers falder bort, ligesom det altså hedder

got. *giba*[1]) — oldn. *giǫf* (gjöf)

og ligeledes f. ex. *fǫr* (för) men *fǫru-nautr* (föru-nautr), således få vi af

got. *standa*[2]) oldn. **stǫnd* men *stǫndu-mk* (stöndumk), men formen **stǫnd* ombyttede senere *u*-omlyden med *i*-omlyden, der trængte ind fra 2den og 3die person, således opkom *stęnd* (stend), sml. dansk *sönner*, *nödder*, hvor *i*-omlyden er trængt ind i entallet [*sonr*, *hnot*] fra flertallet.

Der gives endnu en anden måde, hvorpå *-u* ikke alene kunde, men nødvendig måtte opstå; sæt næmlig, at got. *a* blev bevaret i sammensætningen, så vilde dog

standamk blive — *stǫndumk*,
ligesom got. *dagam* — oldn. *dǫgum* (dögum),
standam (fl.) — *stǫndum* (stöndum).

I øvrigt gives der endnu en 3dje måde, hvorpå *-u* kunde opstå. Det er næmlig ikke afgjort, at den gotiske form ligger til grund; oldhöjt. har næml. *-u*, ligeså oldsaksisk *-u* (*gibu*)[3]); i disse sprog bliver got. *-a* ellers ej til *-u* i udlyd (gave f. ex. hedder oldsaks. *geba*); denne *u*-form kunde gærne ligge til grund for *stöndu-mk*; selve formen på *-u* på oldhöjt. forklares af Schleicher i Kuhns tidskr. af sanskr. *āmi*, således at *m* har fremkaldt *u* eller først lyden *å̧* (*å* eller *o* med næselyd som i fransk *on* af *homo*). Også i det gamle northumbriske findes *-u* i 1 ent. af udsagnsordene, Jessen, Tidskr. f. Philol. I S. 352[17].

Hvorledes det altså end er gået til, til formen med *-u* komme vi under enhver tænkelig udviklingsgang.

Kveljumk forudsætter en grundform *kvalja*, der fritstående blev *kvel*, sml. got. *þiuja* — *þý* (ancillam).

2. Fremsætt. fortid. svage udsagnsord. 1 pers. ent.

Homil. 60 : 1: *ec vitioþōc*, 94 : 2 *hræddōc ec*,

---

[1]) Navneord, gave.

[2]) hvor *-a* = skr. *-āmi*, f. ex. *tudāmi* = lat. *tundo*.

[3]) 1 ent.

altså blev f. ex. *lagða-mk* til *lǫgðu-mk*, ligesom
got. *dagam* — *dǫgum* (*dögum*).

3. Fremsætt. fortid. 1 pers. ent. stærke udsagnsord:
Homil. 44 : 1. *ec comōc.*

Disse former *kom-u-mk* må formodentlig forklares således, at man, siden formen *stęnd* eller endog blot siden **stǫnd* havde afløst **stǫndu*, ved sammenligning med *stöndumk* modtog det indtryk, at endelsen var *-umk* (ej *-mk*).

4. Forestill. måde. 1 pers. ent.
Strengleikar s. 25: *tynemc*, altså — *tyni-mc*. Her have vi en form uden *u*.

5. 1 person fl. I den stokholmske homiliebog finde vi former både på

-*msk*. 11 : 1 *oplōsc v(er)*, 36 : 2 *eggiōsc*,
og på -*mk*. 12 : 2 *v(er) hvilōc*.

De sidste, formerne på *-mk*, forklarer jeg af dem på *-msk* ved udstødelse af den mellemste medlyd, ligesom man siger *danst* for *danskt*. Gísl. Forml. 114, 2). Slige former skulle også forekomme i ent.; Rydqvist citerer
Kongespejlet Sorøudgaven s. 17 *fysunst ek*
s. 763 *buðunzt ek* (jeg tilbød mig),
hvad jeg indtil videre betvivler. Håndskrifterne burde efterses[1]).

II.[2]) **Anden hovedrække** af former. Disse ere ikke tilbagevisende.

1. Subjectet tilhører 3 fl.; objectet 1 pers.
Exempler: Sn. E. 94: *leið erumk fjöll* (hvor *erumk* — *eru-mk*) Háv. 106: *yfir ok undir*
stóðu-mk jötna-vegir.

2. Subjectet tilhører 3 ental. Her må *-u* betragtes ligesom i *kom-u-mk*, næmlig som indbragt ved analogi, ja endog ved analogi fra første hovedrække. *k* mangler i følgende exempel: *mjök erum tregt tungu at hræra.* Egilsson under *-umk.*

---

[1]) [Se den første tillægsbemærkning. F. D.]

[2]) Rækkerne II og III. i al fald III, kun i vers og må således være nedskrevne af folk, der ej selv brugte dem, medens formerne under I må have været i brug hos håndskriftskriverne selv.

Vi have altså her at göre med enklitiske stedordsformer, der også ellers forekomme på islandsk, f. ex. Homil. 5 : 1. *ec em gab(ri)el er stenck fyr g(u)þe oc ēk sendr*, og i andre sprog, f. ex. ital. *involarceli* Rask ital. forml. § 57 (berøve os dem = *involar-ce-li*), i tyske dialekter se de mange exempler hos Schleicher, Volkstümliches aus Sonneberg, s. 48 og 49, i nyfrisisk (Philol. samfunds virksomh. V, s. 12), i gammel dansk (Petersen, sproghist. I, 118 og 254), i gl. svensk (Rydqvist II, 534 ff.), ja i vor daglige tale: *giv mig 'en*.

III. Ved forvexling af 1ste og 2den række fremkom nogle rene monstra som Fafnism. 1: *stöndumk til hjarta hjörr*, hvor *stöndumk* = *stendr mèr*. Når næmlig *stóðumk* kunde betyde: steti mihi (stóð-u-mk I. 3),
stetimus nobis (stóðum-[s]k I. 5),
steterunt mihi (stóðu-mk II. 1) og
vel også stetit mihi (stóð-u-mk II. 2),
så fandt man det fælles i disse *-mk* i objectet og tog det ej så nöje med subjectet, så meget mere som *r* i *stendr* også blev borte i *stendsk*, og *stend* (1. pers.) ej lignede *stöndumk* (i betydningen *sto mihi*); følelsen vægrede sig således ej ved at anerkende *stöndumk* som 3 ent.

I Egilssaga skal det hedde (s. 430) *buðumz* (= obtulit mihi), NB. ental med flertalsform, Grimm IV, 943; men håndskrifterne burde efterses.[1])

Således omtrent tænker jeg mig sagen; dog vil jeg ej påstå, at jeg utvivlsomt har ramt det rette, siden formerne under III volde bryderi; mulig er

såvel Rask's forklaring af formerne under I, at *stöndumk* (= sto mihi) er opstået af flertal *stöndum* med tilföjet *mk*, altså egentlig = stamus ego mihi (denne forklaring billiges af Rydqvist, der til støtte for den påberåber sig franske dialekters *j'avons* og Homil. 51 : 1 *gørō ec*, 90 : 2 *ec þyckiō*),

som Grimm's forklaring (D. gr. IV, 39 følg.), at *-u* er en bindevocal; den kunde stadfæstes med *comōc* (I, 3),

---

1) [Se den anden tillægsbemærkning. F. D.]

dog har man ej stedse *-u* foran *mk*, se I, 4. *u* måtte så tænkes at have udviklet sig af *m* i *mk*; *stend-u-mk* kan alligevel ej blive *stǫndumk*, *býð-u-mk* kan ej blive *bjóðumc*.

Ubrugelig er Munch's forklaring, Fornsv. och Fornnorsk. § 46, 3) „att i 1sta pers. sing. suffigeras *mk* (*mik*) genom bindvocal *u* (*o*) och med pluralformen". Bindevocalen har han fra Grimm, pluralformen fra Rask, han følger på én gang Grimms og Rasks forklaring, der udelukke hinanden!

Apr. 1861.

Tillægsbemærkninger ved F. D.

(I de efter håndskrifterne anførte ord har jeg agtet det ufornødent at gengive særegne bogstavformer, f. e. af *ſ* og *ð* i oldbøgerne eller af *á* i sene afskrifter.)

1.

Entalsformer (nutid eller fortid) på *-unst* har Sorøudgaven af Kongespejlet desuden s. 3 og s. 5 anm. z; sml. Kristianiaudgaven s. 1, 5 og 166. De skindbøger, her kommer i betragtning, findes samlede under A. M. 243 (fol.). Med undtagelse af det ældste håndskrift, nr. 2, formentlig fra sent i det 13de hundredår (beskrevet i Sorøudgaven og af Gislason, lagt til grund for Kristianiaudg.), der har *fysumz ec*, *ec treystumz*, og det yngste, nr. 9, fra 1588, der gennemgående har *-unst*, er endelsen i de øvrige håndskrifter, fra det 15de hundredår, jeg har efterset, udtrykt ved forkortning enten i alle de forefundne tilfælde (nr. 3 *-ūzt*, nr. 6 *-ūz* samt *beiddz̄ eͨ*) eller dog i de fleste; går man ud fra de fuldskrevne former, får nr. 1 *-umzt* (fire gange, men *-umz* i *buðumz ek*), ligesom nr. 10, medens nr. 5 får *-unst*; jfr. Carl af Petersens om A. M. 510 i 4 i udg. af Jómsvík. saga, Lund 1879 s. XXXIV.

I den norske udgave er disse former normaliserede til *-umk*, hvilket unægtelig stemmer med de fleste ældre håndskrifter (se f. e. J. Thorkelsson i indbydelsesskr. fra latinskolen i Reykjavík 1862 s. 67 f.); imidlertid forekommer *-umz* mig at pege tilbage til *-umsk*, der jo også forekommer i temmelig gamle håndskrifter (*-omsc* i A. M. 325, 2 i 4 d. e. Ágrip og 645 i 4), i det jeg går ud fra den af Hoffory hævdede anskuelse, at *z* oprindelig har betydet *ts*, og forudsætter, at denne lyd også her har trængt sig ind fra andre af det tilbagevisende udsagnsords former. Kunde

nemlig *k* (*c*) allerede bortfalde af *sk* (*sc*), navnlig efter en foregående medlyd (Hofforys „konsonantstudier“ s. 93 nederst og s. 96, sml. Strengleikar s. XV øv. og Ágrip 1880 s. XXIII øv.), altså af *-umsk*, måtte dette så meget snarere ske af *-zk*, altså af *-umzk* d. e. *-umtsk*. *-umz* har da fra først af ingenlunde været — *-umst*, om det end senere, efterhånden som påvirkningen fra anden og 3dje person blev stærkere, gennem *-umzt* gik over dertil. Den refleksive formrække bliver herefter følgende:

-umsk, (*-ums*), *-umzk*, *-umz*, *-umzt*, *-umst*, *-unst*.
-umk.

-umsk kan meget vel være den ældste form, selv om den tilfældigvis (som ental) ikke forekommer i de allerældste bevarede håndskrifter. Ligeledes betragter jeg det som tilfældigt, at *-ums* kun synes forefundet som flertal (Strengl. 38[22] „*bums*“ d. e. *bú(u)ms*). *-umk* har jeg ikke stillet ved siden af *-ums*, da jeg ikke, som Lyngby (og Wimmer) anser hint for oprundet af *-umsk*, men sat neden under, fordi det falder helt uden for rækken og i virkeligheden, som til dels allerede af Wimmer antaget, er et, rigtignok forholdsvis gammelt, lån fra den neden for omtalte ikke refleksive række, hvis former jo, digtenes ægthed forudsat, må være betydelig ældre end de ældste håndskrifter. Medens derfor *-umsk* har et talrigt afkom, står *-umk* alene, når man ser bort fra de omstridte former med bortkastet *k*, hvilke for øvrigt også kunde være overførte fra den anden række.

2.

Buðumz (d. e. bauð mér) i höfuðlausn vers 2; ligeså har udg. 1809 bl. a. *gafumz* (dedit mihi) s. 641 i sonatorrek v. 23 samt i andre af Egils digte *urðumz* (fuit mihi) s. 479 og *erumz* s. 758; jfr. Reykjavíkudgaven 1856 s. 148, 158, 200 og 226. Hovedhåndskriftet er A. M. 132 i fol., af Gislason henført til første halvdel af 14de hundredår; bortset fra adskillige brudstykker på pergament (samlede under nr. 162), er alle øvrige herværende håndskrifter (128 i fol. på pergament, hele resten på papir) afskrifter fra 17de hundredår efter denne eller andre oldbøger. I 132 er höfuðlausn helt udeladt og af sonatorrek anføres kun første vers; hermed stemmer for bægge digtes vedkommende f. e. 460 i 4 (ved Asgeirr Jonsson) og 457 i 4 og med hensyn til sonatorrek, så vidt jeg har bemærket, alle afskrifter undtagen 453 og 462 i 4 d. e. Ketill Jorundssons gengivelser af en skindbog fra 15de hundredår (Vigfusson i Corpus poëtic. boreale, London 1883 s. 543). Disse har bægge kvæderne fuldstændige; höfuðl. findes desuden i det mindste i A. M. 146 i fol. (ved Asgeirr Jonsson), 128 og 145 i fol. samt i 461 i 4 d. e. afskrift ved Asg. Jonsson, sidste gang gennemset og rettet efter originalen ved Jón Sigurðsson (Antikvarisk tidsskrift 1846 s. 117 øv.), af den i Wolfenbüttel værende kodeks og i den dermed beslægtede 459 i 4, endelig i Vorms Runir 1636 s. 227 ff. De to

ovenantydede vers af höfuðl. og sonat. påberåbes tilfældigvis i Snorres edda (I 238 og 246, II 304 og 306).

Af Eiglas håndskrifter har 132 *vrðumz* (i kap. 67) og *crūz* (i kap. 89), der er bevarede i 460; 146 og 461 har desuden ***buðumz***, der i 459 er blevet ***buðumst*** og for resten ***buðunst*** (128, 146; Vorms Runir s. 228), hvortil i 453 og 462 kommer *gáfunst*. Af eddas håndskrifter har cod. Vorm. (A. M. 242 i fol.) ***bvðumk*** og *gafumk*, cod. reg. (gl. kngl. saml. 2367 i 4) ***bvðvmc*** og *gafvmk*, cod. Upsal. (i følge udgaven) ***bvþvmz*** og *gafvmzt*, — altså de yngste former i det efter sigende ældste håndskrift.

Dog, om end formen på *-umz* har ligget skriveren af 132 nærmest, har han dog af og til bevaret de ældre på *-umk* eller *-um*: den første f. e. i *erūka* (mihi non est) i kap. 64 (arnemagn. udgave s. 459, Reykjavíkudg. s. 152) = *erumka* 460, *erumca* 146 (Wolfenb. har *mer er æ*; K. Jorundsson har læst „*ermka*“, men har i sonatorr. v. 17 „*erunka*“); den sidste i det mindste i begyndelsen af sonat., hvor *Miok ev tregt* må læses *m. erum tr.* d. v. s. *er mer* (jfr. 457 *ė ṁ*), medens de andre har *er um* (459 *er nu*), dette altså opfattet som fyldeord (på samme måde har K. Jor. i vers 6 „*var um*“ f. *várum* d. e. var mér, hvorimod det lader til, at hans forskrift i kap. 89 har haft *erū* d. e. *erum*).

Antages med Wimmer dette *-um* for opstået af *-*umr*, får vi følgende række (den indklamrede form se Egilsson lex. poëtic. s. 141 sp. 1 øverst):

**-umr*, *-um*
-umk; } (*-umsk*), *-umz*, *-umzt*, *-umst*, *-unst*.

At *-umz* her skulde være udgået fra *-umc* (= *umk*) ved en mislæsning af *c* som *s*, således som Egilsson formoder (Reykjavíkudg. af Egils saga s. 269), er sikkert i enhver henseende uantageligt; men der ligger den sandhed deri, at kun de første, fra *mér* og *mik* udsprungne, former kan betragtes som ægte (jeg har endog ondt ved at tænke mig, at de fra første færd skulde være blot poetiske lavelser, uden tilhold i talesproget); de øvrige, fra *sik* udrundne, er vilkårlig tilkoblede ved afskriverne, som vel undertiden har stræbt at gengive oldformerne, men i regelen mekanisk har skåret dem over én kam med de refleksive former.

Observationes criticae.

Scripsit **Theodorus Korsch.**

I.

Enniana.

Seneca Epist. 108 (XVIII 5) 33, postquam Enni verba exscripsit — „cui nemo civis neque hostis Quivit pro factis reddere operae pretium" — haec addit: „Ex eo se ait (grammaticus) intellegere apud antiquos non tantum auxilium significasse sed operam; ait enim Ennius neminem potuisse Scipioni neque civem neque hostem reddere operae pretium". Ubi perspicuum est, non modo in Enni verbis *opis pretium* scribendum esse, sed etiam ejusdem vocabuli *opis* accusativum casum ante *apud* praeverbium, ubi facillime excidere potuerit, inserendum. Quorum illud apud Ennium saltem iam pridem factum est, hoc in Senecae editionibus, quibus quidem uti mihi licuit, non repperi. Sed tam facilis ac proclivis est emendatio, ut verendum mihi videatur, ne rem omnibus praeter me notam pro novo invento venditare coarguar. Quamquam siquis in hac librorum, ephemeridum, programmatorum, omne genus scriptionum multitudine, quotienscumque aliquid novi invenerit, ante quam id publici iuris faciat, anxie anquirere velit, num idem aut simile quid ab aliis prolatum sit, ei nescio an non saepe contingat, ut illum laborem suscipiendum sibi videat. Atqui, quod a pluribus novatum est, ipso auctorum numero quadam tenus commendatur.[1])

Enniani epigrammatis, quod Cic. Tusc. I, 15, 34 legitur, primus versus, qui est

Aspicite, o cives, senis Enni imagini' formam,

quamquam, sicut traditus est, ab omnibus, quod sciam, toleratur, tamen, quia et numerorum asperitate et sermonis

---

[1]) [*Opem* addi voluit Madvigius Adv. crit. II p. 508, sed ante *auxilium*. Ipse in meo exemplo editionis Haasianæ *opem* ante *apud* addendum notaveram. M. C. G.]

insolentia insignis est, ego, praesertim cum in facillimam emendationem inciderim, vix dubito, quin corruptelam traxerit. Emendatio autem mea haec est

Aspicite, o cives, senis Enni *in imagine* formam,

cum quo conferatur Ovidi Trist. I, 7, 1: *Siquis habes nostris similes in imagine vultus.*

II.

Lucretiana.

I 120:

Etsi praeterea tamen esse Acherusia templa
Ennius aeternis exponit versibus edens.

Pro extremo vocabulo Lachmannus posuit *eidem*, quod nominativum singularis numeri significaret e vetusta scribendi consuetudine. At corruptelam, siqua est, antiquam esse probant Bellesari carmen ἀκρόστιχον Anthol. Ries. 492, 1: *Sedulius Christi miracula versibus edens* et Eustheni epigramma ib. 508: *Vergilius iacet hic, qui pascua versibus edit Et ruris cultus et Phrygis arma viri. Edens* autem cum *versibus*, non cum eo quod est *exponit*, coniungendem esse vel illa duo posterioris aetatis exempla satis docent; neque Lucretium aliud voluisse docet IV 178 — 906 (ed. Bernays.): *Suavidicis potius quam multis versibus edam.*

III 907 (ed. Bernays.):

Illud ab hoc igitur quaerendumst, quid sit amari
Tanto opere, ad somnum si res redit atque quietem,
Cur quisquam aeterno possit tabescere luctu.

His deinceps adpone v. 917—928:

Nec sibi enim quisquam tum se vitamque requirit.
Cum pariter mens et corpus sopita quiescunt:
Nam licet aeternum per nos sic esse soporem,
Nec desiderium nostri nos adficit ullum:
Et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
Longe ab sensiferis primordia motibus errant,
Cum correptus homo ex somno se colligit ipse eqs.

Nam haec, quae ad somnum, non ad mortem referri apparet, post v. 910—916, quibus de morte agitur, posita prorsus

inepta sunt. Ita autem traiectis versibus et sententia illustris fit et gradatio restituitur. Nam si in somno sensus nullus est, cum animae primordia ita dissipata sunt, ut mox in pristinam coniunctionem redire possint, quanto minus in morte, cum materies plane disiecta et perturbata sit, sensum suspicari licet! Turbari autem somno animi materiem Lucretius probare conatur IV 904—958.

III 931:

Quid tibi tanto operest, mortalis, quod nimis aegris
Luctibus indulges? quid mortem congemis ac fles?

Ad quae Munro: „*Q. t. t. o.* seems to mean *quid tibi est tanti momenti*"; recte is quidem vel paene recte ad sententiam, sed verbis quid fit? Haec ut illi respondeant, pro *tibi* dativo *te* accusativum scribendum puto, ut illud *est* non, ut librario visum erat, ab eo, quod est *esse*, sed ab *edendi* verbo declinatum interpretemur. Ad usum vocabuli confer, si operae pretium est, v. 991: *Quem volucres lacerent atque exest anxius angor*; Verg. Aen. XII 801: *Nec te tantus edat tacitam dolor*; Hor. Epist. I, 2, 38: *siquid Est animum.* [1])

V 1031:

Sentit enim vis quisque suam quod possit abuti.

Ita libri, neque aliter veteres editiones, nisi quod *vim* in eis legitur, quod in posteriores quoque transiit. Contra Lucianus Muellerus de re metr. p. 382 [et iam Wakefieldius] *suam* in *suas* mutare maluit collatis II 586 et III 256, ubi *vis multas* et *multae vis* scriptum exstat. Deinde Lambinus *quoad* plerisque probavit. Ac de illa quidem controversia, utrum *vim* an *suas* accipiendum sit, ut meam sententiam proferam, *uis* ex eo, quod proxime sequitur, *quis* oriri potuit, *suas* autem cur in *suam* abierit, cum *vis* intactum mansisset, mihi non planum esse fateor. De Lambini autem coniectura cum plerisque mihi non convenit. Nam sententiarum series ea est, ut non de moderatione aut de fiducia animan-

[1]) [J. L. Ussingio aliter videtur, qui in Commentario Carminum selectorum (recte, ut opinor) Lucretii verba] sic iungenda esse censet: „Quid tibi est quod tanto opere nimis aegris luctibus indulges", ordine verborum Latinis non admodum duro, v. annot. eius ad Plauti Asin. 230 et Amph. 721. M. C. G.]

tium hic agi appareat, sed potius de fine, ad quem suas quisque vires dirigit, dum sensu quodam iam inde ab initio tamquam anticipat ea naturae suae commoda, quibus potissimum, cum ad adultam aetatem pervenerit, firmus ac validus futurus sit. Haec postquam ita, ut exposui, explicanda esse mihi persuaseram, non quaerenti mihi occurrit Halieuticorum, quae inter Ovidiana feruntur, locus (v. 7 sqq.): *omnibus hostem Praesidiumque datum sentire et noscere teli Vimque modumque sui*, scilicet non eum modum, quem in rebus esse ait Horatius, sed rationem utendi. Quem lócum cum ego huius Lucretiani simillimum esse statim animadverti, tum Antonius Zingerle, qui Ovidi imitationes cum maximo litterarum Romanarum emolumento pervestigavit, eius ipsius libri, quo id fecit (Ovidius und sein Verhältniss zu den Vorgängern), partis II p. 16 hinc indidem expressum esse censet. Quae cum ita sint, sic sententiae optime satis fieri posse puto, si scribamus *quo*.

V 1131:

Nec magis id nunc est neque erit mox quam fuit ante,

scilicet perpetuum illud ambitionis certamen. At Lucretio neque aequalium vita placebat neque res humanae mox meliores futurae esse videbantur. Immo haud pauca antiquissimis temporibus melius quam suis se habuisse arbitrabatur. Sin autem non desperabat fore, ut genus humanum, postquam ad Epicuri doctrinam accessisset, maiorem, quam qua tunc uteretur, sapientiam aliquando compararet, id profecto brevi futurum esse non poterat putare. Quam ob rem, nisi totum hunc locum perperam intellego, non *magis*, sed *minus* a poeta scriptum esse oportet, ut se de suo tempore et de proximis aetatibus desperare, de ceteris autem nihil conicere significaret.

V 1186:

In caeloque deum sedes et templa locarunt,
Per caelum volvi quia nox et luna videtur,
Luna, dies et nox et noctis signa severa
Noctivagaeque faces caeli flammaeque volantes,
Nubila, sol, imbres, nix, venti, flumina, grando
Et rapidi fremitus et murmura magna minarum.

Hic *fulmina* iam ab Italis restitutum est, *serena* pro eo quod traditum est *severa* Lambinus proposuit recte, ut plerisque visum, quamquam Munro hoc poetico sermoni magis convenire ait. Idem Lambinus v. 1187 *noctem soli* iussit loco cedere, v. 1190 *solem rori*. Quam duplicem mutationem Lachmannus ne verbo quidem commemoravit, codicum autem scripturam ut infirmaret, hoc monuisse satis duxit, Lucretium, si ἐπανάληψιν voluisset, *Nox et luna*, *dies* nempe eodem quo ante vocabulorum ordine scribere debuisse; itaque v. 1187 *lux et luna* edidit, quod Bernaysius accepit. Munro vero, cum *noctis* vocabulo iterato minime se offendi professus esset, ut illam Lachmannianam ἐπαναλήψεως rationem refutaret, exemplis usus est B 837: *Τῶν αὖθ' Ὑρτακίδης ἦρχ' Ἄσιος, ὄρχαμος ἀνδρῶν, Ἄσιος Ὑρτακίδης*, ὃν non enotatis eis quae secuntur *Ἀρίσβηθεν φέρον ἵπποι Αἴθωνες μεγάλοι ποταμοῦ ἀπὸ Σελλήεντος*, tum 870: *Τῶν μὲν ἄρ' Ἀμφίμαχος καὶ Νάστης ἡγησάσθην, Νάστης Ἀμφίμαχός τε, Νομίονος ἀγλαὰ τέκνα*, quibus locis bina nomina inverso ordine iterata sunt. Scilicet illud non animadverterat, quod Lachmannum quoque videtur fugisse, ἐπαναλήψει ita locum esse, siquid vocabulo sive pluribus iterum positis aut coniunctum aut simile vel consequens supplementi nomine adderetur. Nimirum eadem repetere sine causa non ornare est orationem, sed potius onerare. Atque coniunctum sive quod epitheti loco est plerumque nominibus additur, simile sive, ut plenius dicam, periphrasis et explicatio vel consequens ad verba quoque accedit. Per illud quid intellegi velim, hoc Lucretianum illustrabit — V 946: *scibant umori' fluenta Lubrica proluvie larga lavere umida saxa, Umida saxa, super viridi stillantia musco.* Explicationis exempla haec sunto — III 12: *Omnia nos itidem depascimur aurea dicta, Aurea, perpetua semper dignissima vita*, II 955: *vincere saepe, Vincere et ingentis plagae sedare tumultus*, V 298, ubi de lychnis et taedis agitur: *tremere ignibus instant, Instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit*, quem locum legenti in mentem venit Cic. Prognost. de divin. I 8 14: *Et matutinis acredula vocibus instat, Vocibus instat et adsiduas iacit ore querellas.* Consequens iam in eis, quae modo adtuli, forsitan quispiam deprehenderit — neque enim id facile ab explicatione usquequaque discernas —; sed non dubium

exemplum est Propert. II 34 41: *Desine et Aeschyleo componere verba cothurno*, *Desine*, *et ad molles membra resolve choros*, quod tamen nihili aestimabit is, qui Heinsium et Baehrensium sequens duces *solvere membra* malit rescribere, id est Aeschylo molles choros tribuere: nam is, ad quem hoc carmen scriptum est, ab Aeschylo Homero Antimacho imitandis ad Philetae Callimachique Musam avocatur. Sed ne in re apud antiquos tritissima subtilius explicanda diutius morer, Munro, si domestica exempla excutere voluisset, quale est hoc, quod in Percyi sylloge (II p. 49 ed. Tauchn.) reperies: *There came a lazar to the king's gates*, *A lazar both blind and lame*, eorum rationem prorsus eandem esse intellexisset. Neque aliter aliae gentes ἐπαναλήψει utuntur, cuius rei unum testem excitabo, qui saltem pro Francogallis fidem suam interponat, La Fontaine dico, fabularum sriptorem clarissimum, apud quem in haec nuper incidi — VII 13: *Pleura sa gloire et ses amours*, *Ses amours*, *qu'un rival*, *tout fier de sa défaite*, *Possédait à ses yeux*, et IX 19: *Et m'ont laissé ravir notre pauvre Robin*, *Robin mouton*, *qui par la ville Me suivait pour un peu de pain.* Quod quoniam ἐπανάληψιν non in simplici iteratione cuiusvis verbi verborumve, sed in eadem quodam additamento amplificata positam esse satis demonstrasse videar, iam confidenter negare mihi licet illius figurae ullum vestigium eo loco, de quo nunc agitur, apparere. Ex quo efficitur v. 1188 librorum scripturam, quam Munro integram esse opinatur, non posse tolerari. De *solis* vero collocatione idem non potuit haec non addere: „Why *sol* has this unostentatious position assigned to it, I cannot tell“. Immo locus, quo nunc legitur, non modo non ἐπίσημος est, sed plane alienus: hic enim meteorologica quae nos dicimus enumerantur, sol autem non aliter atque in v. 1204 iuxta lunam commemorandus erat, id quod Lambinus iam pridem perspexit. Quod idem pro *sole rorem* induxit, id ego ob causam, quam modo significavi, rectissime factum puto. Sed ut locus persanetur, praeter illa, quae Lambini acumini debentur, in v. 1188 pro *Luna* adiectivum ponendum est, quo epitheto ad *diei* vocabulum accedente ea, quae cum *nocte*

coniuncta sunt, quodam modo compensentur. Sic igitur versum refingo:

Alma dies et nox et noctis signa serena.

V 1261:

siluas ut caedere possent
Materiemque dolaret leuare ac radere tigna.

Hunc locum vexatissimum, quoniam despero me ita emendare posse, ut via et ratione id fecisse videar, paucis licet absolvere. Quod ipse ad eum corrigendum inveni, ab illo Iuntinae *dolare et levia radere* haud longe abest. Nam in hac versus conformatione, quae mihi praeter ceteras placuerat, cum hoc unum, *levia* προληπτικῶς positum, artificiosius quam pro Lucretiana simplicitate mihi videretur, postquam fortuita ejusdem libri lectio v. 1246 mihi obtulit, qui est *Pandere agros pinguis et pascua reddere rura*, continuo intellexi eam, qua offendebar, maculam in *radendi* verbo positam esse, quod ex illo *reddendi* cum exigua mutatione prodiisset.[1])

Scribebam Mosquae mense Ianuario a. MDCCCLXXXIV.

[1]) [*Reddere* iam Lambinus et Wakefieldius. M. C. G.]

Om verba på -αω i den homeriska dialekten.

Kritisk öfversigt.

Af **Chr. Cavallin.**

I.

Den homeriska frågan har under de nära hundra år, hvilka förflutit sedan Wolff utgaf sina Prolegomena, icke fått någon lösning, men såsom fråga fått ett allt rikare innehåll och framträdt i flera nya gestalter. För Wolff var hon närmast en rent historisk fråga om de homeriska dikternas ålder i förhållande till skrifkonstens ålder i Grekland; genom Lachmann blef hon företrädesvis en philologisk-aesthetisk fråga om Iliadens och Odysséens enhet som hjeltedikter. Dessa undersökningar fortsättas ännu bland Tysklands philologer med oförminskad ifver, men den homeriska fråga, som under det senaste årtiondet med rätta tillvunnit sig det största intresset, är den språkhistoriska, om den episka dialektens förhållande till den historiske tidens i inskrifter och litteratur till våra dagar bevarade stamdialekter. Att Homeri språk icke sammanfaller med någon af dessa, är en sak, hvarom ingen tid, som egt de gamla sagodikterna, varit i okunnighet, liksom ock de meningar, hvilka man i forntiden och i nyare tider hyst om det i fråga varande förhållandet, öfverhufvud kunna hänföras till två hufvudåsigter. Enligt den ena är den episka dialekten liksom moder till de öfriga eller den oåtskilda enhet, från hvilken de förgrenat sig; enligt den andra är den en blandning af element från de lokala dialekterna[1]). Hvardera af dessa meningar har onekligen sin del af sanning. Det finnes hos Homerus många former, som äfven af den nyaste forskningen erkännas såsom utgångspunkter för dialektåtskilnaderna, t. ex. genetiverna -οιο, -αο, -αων, inf. -μεναι m. fl.[2]), men dessa relativt ursprungliga former äro blandade med andra, som icke äro ursprung-

---

[1]) Krueger, die homerische Formlehre. 1. Anm.

[2]) Christ, Homeri Ilias 1884, prolegg. p. 133 (de vestigiis veteris graecitatis).

liga, utan åtskilnader jämte andra (*ου, εω, εων, μεν, ειν*). Å andra sidan kan den, som i Homeri språk ser en blandning af dialekter[1], svårligen förneka, att en dialekt i det bildar sjelfva uppränningen, i hvilken från de andra blott spridda trådar ligga inväfda. Vi finna af scholierna, att af de äldste grammatici Zenodotus i stridiga fall gaf det asiatiskt-ioniska elementet företräde, under det Aristarchus gynnade de attiska formerna på ett, som våra dagars critici döma, otillbörligt sätt; märkvärdigt nog förnimmes redan från forntiden en dunkelt uttalad fordran, att dikten skulle läsas på aeolisk dialekt[2]). I nyare tid har väl knappast någon satt i fråga, att icke sjelfve stammen i den homeriska dialekten, sådan som den nu föreligger, är asiatisk ioniska, men frågan är så väl huru den onekliga blandningen af äldre och nyare ioniska former bör förklaras, som ock i hvad mon ioniskan må anses blandad med element från andra dialekter, samt huru denna blandning skall tänkas hafva kommit till stånd. Beträffande först blandningen af äldre och yngre ioniska former är man i allmänhet, äfven vid olika åsigter om sjelfva de bevarade dikternas ålder och ursprungliga enhet, öfverens om den förklaringen, att, då de episka dikterna icke varit produkt af en skald eller ens af en tid, utan utvecklat sig under en tidrymd af flera generationer, från det lefvande språket alltjemnt nya former inträngt i det poetiska, under det på samma gång de äldre, i verkligheten bortdöda, elementen icke blott bibehållit sig i de äldre dikterna utan ock, i synnerhet i häfdvunna vändningar och efter versens behof, användts i de nyare[3]). Så mycket större är afvikelsen

---

1) Ingen har i nyare tider skarpare betonat dialektens ursprungliga egenskap af blandad än Imm. Bekker i Homerische Blätter, p. 136.

2) Müller, fragm. hist. gr. II. p. 246 *τὴν ποίησιν ἀναγιγνώσκεσθαι ἀξιοῖ Ζώπυρος ὁ Μάγνης Αἰολίδι διαλέκτῳ τὸ δ᾽ αὐτὸ καὶ Δικαίαρχος.*

3) Leskien i Curtii Studien II. 67 ff. Sayce, über die Sprache der homerischen Gedichte, übersetzt von Imelmann 1881: Die hom. Sprache ist eine Mosaik, worin Wörter von verschiedenem Alter und aus drei verschiedenen Dialekten (dem aeolischen, ionischen und attischen) dergestalt mit einander gemischt sind, wie es nur in einem künstlichen Dialekte denkbar ist, in einer nie wirklich

i meningar rörande de andra dialekternas, särskildt den aeoliskas bidrag till Homeri språk. Den moderata midten erkänner tillvaron af ett mer eller mindre begränsadt aeoliskt element, hvilket den härleder antingen från talspråket i skaldens födelseort Smyrna, hvilken under olika tider tillhört det aeoliska och det ioniska statsförbundet (K. O. Müller), eller från asiatiskt aeoliska hjeltesånger, hvilka skulle ha föregått och bildat grundvalen för de ioniska, i större stil och omfattning utförda epopéerna (Bergk, Gr. Litt. gesch., Hinrichs, de vestigiis aeolicae elocutionis apud Homerum; Sayce, l. c. anm. 5; Christ, Prolegomena in Iliadem p. 125). De två ytterligheterna representeras af Sittl (die Aeolismen der homerischen Sprache i Philologus 1884 och i Griechische Litteraturgeschichte 1883), som öfverhufvud förnekar tillvaron af något aeoliskt element i Homeri språk[1]), och å andra sidan af Fick, die Odyssee in ihrer ursprünglichen Gestalt, wiederhergestellt (Göttingen 1883), enligt hvilken Homeri sånger ursprungligen diktats på aeolisk dialekt och först i en senare tid, och så vidt versmåttet det medgifvit, blifvit öfversatta på ioniska.

Dessa olika åsigter hafva helt naturligt icke blifvit utan inverkan på textrecensionen. Om nämligen den homeriska dialekten, sådan den i handskrifterna föreligger, på ett eller annat sätt antages vara en blandad dialekt, uppstår af sig sjelf frågan, om och i hvilken mon den kan och bör återställas till ett renare och mera uniformt skick. Svaret på denna fråga måste bero af den åsigt, man hyser om blandningens ursprunglighet och väsentlighet för dikterna, eller med andra ord: en normalisering af Homeri språk eger endast i det fall historiskt berättigande och philologisk betydelse, att dikterna en gång egt ett renare språk, en verklig stamdialekt. Det kan ju hända, att den episka dikten, i allmänhet betraktad, en gång talat en mera oblandad dialekt,

vom Volke gesprochener sondern von Generationen von Dichtern nach und nach für die Bedürfnisse der epischen Composition ausgebildeten Sprache."

[1]) „Die homerische Sprache ist von den Sprechweisen verschiedener Zeiten eines und desselben Stammes gemischt."

men att blandningen redan stadgat sig förr, än dessa åt oss bevarade dikter, Iliaden och Odysséen, tillkommit; en sådan hypothes har större skäl för sig i samma mon som det erkännes, att dessa dikter till alla sina delar, både i dem, hvilka den historiska och aesthetiska kritiken utpekar såsom de äldre, och i dem, hvilka hon utmönstrar såsom nyare, visar ett och samma blandade språk[1]). Är detta fallet, sitter naturligtvis dialektblandningen allt för djupt för att kunna uppryckas. Likaledes — om man med Sayce (l. c.) anser det fornioniska hos Homerus blott bestå i vissa häfdvunna vändningar och formler men sjelfva diktens stam vara nyionisk, tillkommen i sjette seklet f. Chr., samt delvis ega en lika konstgjord dialekt som Apollonius Rhodius eller till och med Quintus Smyrnaeus, kan naturligtvis ingen normalisering rimligen komma i fråga. För Sayce kunde på sin högsta höjd bli fråga om att utplåna spåren af den „attiska manipulation", hvilken dikten i femte seklet („Perikles' tid") af engelske philologer anses hafva undergått. Anser man deremot Iliaden och Odysséen vara af urgammalt datum (från 9de seklet), men senare antingen genom en mängd successiva småförändringar eller genom en revolution i stort hafva blifvit bragta till sitt nuvarande språkliga tillstånd, kan det svårligen slå fel, att man vill i detalj göra sig reda för versernas ursprungliga utseende, och en textrecension skall i detta fall helt naturligt röja inflytande af den föreställning, utgifvaren gjort sig om den „rätte" Homerus. Så se vi, huru redan Imm. Bekker, ehuru han fullständigt stod på den Wolff-Lachmannske ståndpunkten, enligt hvilken delarne af Iliaden äro äldre än det hela[2]), och oaktadt sin åsigt om den ursprungliga och urgamla språkblandningen hos Homerus, likväl sökte, naturligtvis med dessa grundsatser utan sträng konsequens[3]), genom införande

[1]) Wolff, Prolegomena ad Homerum, Berlin 1876, p. 84 (138). Christ, Prolegomena in Iliadem, p. 151.

[2]) Från denne synpunkt bedömde han t. ex. den olika behandlingen af Ἥρη till och med i de närstående verserne *Α* 551 (πότνια Ἥρη) och 595 λευκώλενος Ἥρη.

[3]) Hom. Blätter, p. 133.

af digamma, genom upplösning af sammandragna former m. m. återställa Homerus till ett mera archaistiskt utseende. I de senaste åren hafva Aug. Nauck (1873—1879) och W. Christ med långt vidsträcktare begagnande af den jämförande dialektforskningens resultat och långt större konsequens fortgått i samma riktning. Naucks af många skarpt klandrade radikalism att „vilja gifva en homerustext, som vore äldre än Alexandrinarnes“ (Sittl), är emellertid en obetydlighet mot den djerfhet i hypothes och utförande, som röjes i den ofvannämnda Odysséeupplagan af Aug. Fick. Ficks sats är, såsom vi hafva antydt, att Iliaden och Odysséen ursprungligen hafva diktats på aeolisk dialekt (omkring 850 före Chr., i öfverensstämmelse med Herodoti antagande) och först i 7de seklet (30de Olympiaden, 660 f. Chr.) öfverflyttats till ioniska. För denna hypothes har han två hufvudskäl; det ena, att den episka sagan och hennes scen (Mysien), hennes hjeltar och gudar och skalder alla tillhört den aeoliske stammen[1]), det andra, att i dikterna, sådana de nu föreligga, aeolismer konstant finnas i alla sådana fall, i hvilka de aeoliska och de ioniska formerna äro quantitativt olika och således de senare icke utan versens förändring kunnat insättas i de förras ställe, men deremot lika konstant icke finnas, hvar helst sådant utbyte i följd af prosodisk motsvarighet kunnat ske (sål. t. ex. *ἄμμι*, *ἄμμες*, *ἄμμε* på grund af prosodisk olikhet med *ἡμῖν*, *ἡμεῖς*, *ἡμέας*, men icke *ἀμμέων* såsom lika med *ἡμέων*). Dock hade denna aeoliska dialekt icke varit fullt densamma, som den, vi finna på lesbiska inskrifter och i lyrisk litteratur, utan en äldre. Fick nödgas t. ex. af nämnda metriska skäl att låta gen. *αο*, *οιο* (lesb. *α*, *ω*) quarstå; icke heller vågar han utplåna sådana dubbelformer som *εἰσί* och *ἔασι*, *ἔμμεναι* och *ἔμμεν* m. fl.

Fick har icke inskränkt sig till att lemna prof på denna fornaeoliska sagodiktning, utan, såsom titeln af hans

---

[1]) Häremot Christ l. c. p. 126. Jfr. för öfrigt den sammes recension af Ficks Odyssée i Philologischer Anzeiger, 1884, 1. Christ finner emellertid åtskilligt i Ficks recension bifall värdt, såsom utbytet af *α* mot *η* i *ἠνεμόεσσα*, dubbelt *σ* i *ἴσσος* m. m.

skrift utvisar, till aeoliska öfverflyttat hela Odysséen eller rättare den del deraf, hvilken han erkänner för ursprunglig, i det han från på en gång kritisk-philologisk och språkhistorisk synpunkt sökt genomföra en skilnad mellan textens aeoliska och ioniska beståndsdelar. Dervid är han nog lycklig att finna sina åsigter i resultatet sammanträffa med en redan förut från blott den förre synpunkten genomförd utmönstring af diktens större och yngre partier, nämligen den, som förefinnes i Kirchhoffs die homerische Odyssee (Berlin 1859 och 1879). Enligt denne författare utgöres Odysséen af två olika och till åldren vidt skilda lager, nämligen:

1. 4 äldre stycken, nämligen: a. *νόστος Ὀδυσσέως*, den ursprungliga Odysséen (*α* 1—88. *ε-η*, *ι*, *λ*, *ν* 1—125). b. *Τίσις Ὀδυσσέως* ett senare (svagare) arbete, möjligen af samme författare, *ν* 125—*ξ*, och, i stort taget, *π*—*ψ*. c. *Τηλεμάχεια* *β*—*δ*, *ο* 1—282, samt d. *Ὀδυσσέως νόστος*, hufvudsakligen *κ* och *μ*, arbeten af senare författare. Dessa samma fyra dikter äro enligt Fick de ursprungligen aeoliska styckena af Odysséen.

2. „Füllstücke", enligt Lachmanns terminologi, eller stycken, hvilka enligt Kirchhoff en „Bearbeiter" eller „Anordner" (diaskeuast), af „ännu svagare poetisk begåfning än Telemachiens skald" i 30—50 Olympiaden[1]) hopsatt för att till ett helt, — den nuvarande Odysséen — sammanbinda de särskilda, ursprungligen sjelfständiga dikterna. Til dessa fyllnader höra *α* 88—442. *δ* 607 ff., *ϑ*, slutet af *νέκυια*, *λ*, stycken af *ο* och *ϱ* m. m. samt *ω*.[2]) Denna diaskeuast har nu Fick funnit i rhapsoden Kynaithos från Chios, äfven identificerad med den blinde sångaren från Chios i hymn. hom. 1 (v. 172); det är (enligt Fick) han, som öfversatt de ursprungligen aeoliska hjeltedikterna på sin ioniska dialekt,

[1]) Kirchhoff grundar denna chronologiska bestämning på *η* 54 f. 56—68. Då i de s. k. hesiodeiska *ἠοῖαι* Arete nämnts Alkinoi syster, måste verserna 56 ff. enligt Kirchhoffs mening vara yngre än nämnda pseudohesiodeiska skrift. Denna åter bevisas tillhöra en sen tid deraf, att hon omnämner Cyrenes anläggning.

[2]) Jfr. Sittls i detaljer afvikande bestämning af äldre och yngre beståndsdelar i Odysséen i „die Wiederholungen in der Odyssee", 1882.

men med bibehållande af de aeolismer, som af metriska skäl icke kunnat utrotas, samt författat fyllnadstyckena på samma blandade och konstgjorda dialekt.

Beviset för Kynaithos' identitet med Kirchhoffs diaskeuast ligger för Fick hufvudsakligen i de anspelningar på Sicilien, hvilka finnas i Odysséens senaste rhapsodier (ἀμφίπολος Σικελή, i Laertes' hus ω 366; ω 389). Af dessa slutar Fick, att dikten i sitt nuvarande skick blifvit hopsatt på Sicilien. Men enligt en gammal grammaticus uppträdde Kynaithos såsom rhapsod i Syracusae omkring 69de Olympiaden; detta tal (ἑξακοστὴν ἐννάτην) rättar Fick til 29de (εἰκοστὴν ἐννάτην) och får på detta sätt fram ungefär samma tid före Christus, som Kirchhoff bestämt för Odysséens tillkomst såsom ett helt. Från språkets sida åter ligger beviset för den vidtagna fördelningen i ursprungligt aeoliska och senare, ioniska, beståndsdelar deri, att de ionismer, som visserligen också i de förra förefinnas, kunna, om äfven med svårighet. d. v. s. genom konjekturala ändringar och utmönstringar, återföras till aeolisk dialekt, under det de talrika ionismerna i de yngre partierna „i de allra flesta fallen icke ens genom konjektur kunna undanrödjas“ [1]). Af detta förhållande slutar Fick, att de förra styckena ursprungligen alls icke innehållit några ionismer, men de senare „författats af Ionier, hvilka visserligen afsågo att efterlikna den „fornepiska dialekten“ (den aeoliska? eller den af dem sjelfve skapade blandade?), men af brist på djupare insigt i densamma snart, utan att veta det, återföllo till sin inhemska munart“; och denna slutsats är för honom så mycket säkrare, som de språkliga skälen understödjas af de från diktens komposition och sammanhang hemtade (Kirchhoffska) skälen. „Die Stellen,“ säger Fick (l. c. p. 28), „welche festsitzende Ionismen enthalten, d. h. ionische Formen, welche sich nicht ins Aeolische zurückübersetzen lassen, sind fast durchweg zugleich solche, an welche eine vernünftige Kritik von jeher Anstoss genommen hat. Treffen so Bedenken der Kritik — meistens schon die Athetesen der Alten — mit sprachlichen Verstössen gegen die Aeolis — festen Ionismen — zusammen, so ist damit

[1]) Die homerische Odyssee, p. 318 f.

bewiesen, dass die betreffende Stelle und was mit ihr zusammenhängt nicht dem altaeolischen Bestande der homerischen Gedichte angehört, sondern von einem Ionier interpolirt ist.“

Ficks upplaga af Odysséen är altså ett försök att genom en samverkan af högre och lägre kritik bestämma hvad som i nämnda dikt är „gammalt och aeoliskt och hvad som är ungt och ioniskt“. Hans förfarande torde karakteriseras genom följande exempel:

1. från de ursprungligen aeoliska verserna

a. bortskaffas, der så ske kan eller synes kunna ske, de ioniska orden och formerna, t. ex.:

ξ 459 *συφόρβοο περρατίζων* f. *συβώτεω πειρητίζων*. α 10 *τῶν ἀμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, ἔσπε* (f. *εἰπέ*) *καὶ ἄμμιν*. ε 220 (m. fl. st.) *οἴκαδε τ' ἐλθεμέναι καὶ νόστιμον ἆμαρ ἰκέσθαι* f. *ἰδέσθαι*; samma utbyte af ord sker ε 209 och ζ 311 *ἵνα νόστιμον ἆμαρ ἵκηαι* f. *ἴδηαι*. η 234 f. *ἔγνω γὰρ φᾶρός τε χιτῶνά τε ἔμματα κάλα,*

τοῖα, τά ῥ' αὖτα ἔτευξε σὺν ἀμφιπόλοισι γύναιξι.

ist. f. *εἵματ' ἰδοῦσα* | *καλά, τά* etc.; β 152.

I dessa rättelser öfverskrider Fick icke sällan de gränser för vokalers förändring, hvilka våra homerustexter konsequent iakttaga, såsom då han eliderar *ο* i *Λαέρταο* för att undvika ionismen *Λαέρτεω* ι 505, *ι* i *σίλαι* φ 246, *ο* i *τέο* φ 210 (jfr. Christ l. c.). I detta stycke står han emellertid icke ensam bland homeruscritici. Lugebil i Jahrbücher f. klass. Phil. XII. Supplementb. 193 ff. fordrade för genetiven *-ου* öfverallt *οι'*[1]), hvarhelst versen det tilläte, och Christ (Hom. Il. prol. p. 137) anser sig med rätta kunna återgifva åt Homerus genetiver på *α'* (f. *αο*)[2]), ehuru han icke faktiskt inför dem i texten. — Ett liknande åsidosättande af traditionen röjer Fick, då han i texten ε 473 sätter *δέδδοα* f. *δείδω*, enligt Mahlows antagande (Zeitschrift f. vergl. Sprachf. XXIV 293—5; G. Meyer, gr. gr.), att *δείδω* skulle vara genom kontraktion uppkommet af *δείδοα, δέδδοα*. Man misskänner härvid den sanningen, att mångenstädes i språket

---

[1]) Lugebil anser nämligen de thessaliska inskrifternas gen. sing. på *-οι* vara uppkommen af *-οιο*, hvilket G. Meyer betviflar. Griech Gram. p. 291.

[2]) *Πηληϊάδα' Ἀχιλῆος* för *Πηλιάδεω Ἀ.* Α 1.

afseendet på bevarande af det karakteristiska i böjningsformen öfverväger ljudlagen. Grekiskan låter ingenstädes femininas nominativändelse *α*, *η* genom kontraktion försvinna i ett *ω* (*διπλόη διπλῆ*: *ὀγδόη*); lika otroligt är, att det för perf. 1 sing. ind. karakteristiska *α* skulle ens af handskriftafskrifvare så behandlas[1]).

b. Om ändring icke kan ske och således en i versen fast ionism förekommer, utmönstras versen sjelf och „hvad dermed sammanhör" såsom „vereinzelte Einlage des Kynaithos", stundom med angifvande af skäl (om ock svaga ss. *γ* 36—64), stundom utan anfördt skäl, t. ex. *τ* 114 *ἐξ εὐηγεσίης ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπ' αὐτοῦ* (för kontraktionen i *ἀρετῶσι*), *χ* 422, *δ* 608, *ι* 138—9 (för slutorden *πασέων, ναυτέων*), *ε* 123—4 för *ἕως*, oaktadt den til *τόφρα ζώοντες* svarande relativsatsen på detta sätt går förlorad (Christ l. c.), m. fl. Samma dom att begrafvas i tysthet drabbar ock många verser, som i sakligt hänseende icke förlikas med den uppställda fördelningen i äldre och nyare stycken, t. ex. de bekante verserna *α* 5—9, emedan deras innehåll (om solens oxar) syftar på den af Kirchhoff utdömda tolfte boken, m. fl.

2. i de senare eller från början ioniska styckena af Odysséen (Kynaithos' tillsatser) tillåter Fick icke sådana ändringar eller uteslutningar och afvisar bestämdt de förslag, som af andra gjorts till undanrödjande af ioniska former, t. ex. af *συβώτεω πειρητίζων*, *ο* 304, ehuru alldeles samma ord ändras *ξ* 459; på samma sätt bemötas (p. 302) Naucks förslag till rättelser *α* 91. 110. 112. 293. Fick till och med tillskapar sjelf prosodiska hinder för digamma i de ioniska styckena, såsom då han i *ω* 250 läser *ἀεικέλι' ἕσσαι* (*ἀεικέα ἕσσαι*) eller *ω* 278 föredrager läsarten *ἀμύμονας* (*ἔργα*) framför *ἀμύμονα* (Christ, Philol. Anzeig.). Man har svårt för att öfvertyga sig om, att orsaken till detta olika förfarande med olika delar af dikten skulle verkligen vara den statistiska, att svårigheterna för en transposition till aeolisk dialekt visa sig

---

[1]) „*δέδϝοια* ist im ionischen regelrecht zu **δέδϝοα, δείδοα, δείδω* geworden." Mot kontraktionens regelmässighet är visserligen intet att anmärka, men att kontraktion fått ske, är tvifvelaktigt. Hvarför kontraherades icke lika väl *ἀκήκοα* till *ἀκήκω*?

färre eller mindre i de för äldre ansedde delarne af Odysséen än i dem, hvilka enligt Ficks hypothes hafva Kynaithos till författare. Man jämföre till antal och art de nödtvungna ändringarna i de aeoliska rhapsodierna ι och λ (9, 11)[1]) med det „ioniska“ stycket ο 300—379 eller Σπονδαί ψ 344—372, ω 205—547 (Fick, die hom. Odyssee, 292 ff)[2]).

På detta sätt har emellertid den textrecension uppkommit, som har till titel „die homerische Odyssee in ihrer ursprünglichen Gestalt“. Vi skola icke inlåta oss på kritik af hennes allmänna förutsättningar: de forngrekiska hjeltedikternas aeoliska ursprung och de till oss bevarade dikternas uppkomst genom öfversättning till en af aeolisk och ionisk dialekt blandad språkform. Vi anmärka blott det besynnerliga deri att, under det Fick finner det omöjligt, att den episka dikten i 9de seklet kan hafva begagnat en blandad, om vi så få säga, litteratur-dialekt, som uppkommit genom successiv sammansmältning af två lokaldialekter, han deremot finner samma blandning antaglig såsom en plötslig nyskapelse i sjunde seklet af en man och för recitationsstycken, med hvilka denne homerid uppträdde vid festliga sammankomster på en tid, då lokaldialekterna ännu bestodo i sin fulla egendomlighet både som talspråk och skriftspråk. Huru kunde, så må man väl fråga, de ädle Ionerna vid Delosfester till Apollos ära lyssna till Kynaithos och prisa „den blinde man-

[1]) Särskildt förtjenar den hänsynslösa rättelsen 208—210 uppmärksamhet.

[2]) Jfr. Christs intyg, l. c. 151 f, att med afseende på digamma ingen skilnad förefinnes mellan de för äldst ansedde delarne af Iliaden Α Δ och dem hvilka anses för yngst (Κ Ω), och Nabers (Quaest. hom. p. 79), att just de till sin ursprunglighet mest betviflade rhapsodierna med synnerlig trohet bevarat de former, som medgifva digamma, under det i „duo antiquissimi Odysseae libri“ förhållandet är motsatt. — Äfven i andra stycken gäckar den homeriska grammatiken kritikens bemödande att af språkbruket bestämma olika böckers eller afdelningars relativa ålder. Artikelns bruk t. ex. skulle man a priori vara böjd att anse såsom mera tillhörig den yngre homeriska (fornioniska) litteraturen, men den är vanligast i Iliaden, något mindre vanlig i Odysséen och ojämförligt mycket mindre i hymnerna och hos Hesiodus. Hvad beträffar de olika afdelningarna af Iliaden, är artikeln minst lika vanlig i Α Δ som i Κ Ω.

nen från det klippiga Chios" såsom den förnämste bland sångare, i fall det som han föredragit, d. v. s. Homeri dikter i sin hos oss traditionella språkform, för dem varit en splitterny half-aeolisk rotvelska, som, enligt Ficks åsigt, intager samma ståndpunkt af bildadt språk, som Bräsigs sammanrotning af förvridna högtyska, platttyska, latinska och franska glosor?[1])

Hvad åter beträffar hypothesens genomförande eller öfverflyttningen af Odysséens ursprungliga delar till aeolisk grekiska, så låta de allra flesta af de med texten för detta ändamål vidtagna förändringar hänföra sig till två hufvudslag: införande af digamma och upplösning af kontraherade stafvelser. Den i andra rummet nämnda förändringen, som förekommer i synnerhet vid verba på -αω, har erbjudit textrecensenten de största svårigheter; det är till dessa verba såsom uppsatsens egentliga ämne, vi nu öfvergå, i förhoppning att det hittills anförda skall anses såsom en icke onyttig inledning till ämnet. Den åsigt, Fick genomför i frågan om dessa verb, är icke i det hela ny; framställningen skall derför tills vidare lemna Fick för att historiskt redogöra för de olika åsigterna om verba på -αω i de homeriske texterna.

II.

Praesentia och imperfecta af verba på -αω förekomma hos Homerus i trefaldig gestalt[2]). Han eger

1. de nyioniska och attiska sammandragna formerna[3]),

---

[1]) Die hom. Odyssee p. 28; jfr. p. 27, hvarest „das wüste durcheinander von ionischen und aeolischen Formen im jetzigen Homer" (Kynaithos verk) kallas „ein nur durch die Ungunst historischer Verhältnisse entstandenes Mischmasch".

[2]) Jfr. om dessa former Buttmann, Gr. Gramm. I. 181; Kruegerl. c. 44 ff; Bekker, Hom. Blätter 46 ff.; Kühner Gr. Gr. § 248. Mangold, de diectasi homerica i Curtii Studien VI, — hufvudarbete särskildt beträffande formernas statistik och historik af frågans behandling. Curtius, Erläuterungen zu seiner gr. Grammatik; Wackernagel, die epische Zerdehnung, i Bezzenbergers Beiträge IV. 1878.

[3]) Hos Herodotus hafva dessa verb alltid sammandragna former, eller, ock öfvergå de till typen på -εω; jfr. Steins Uebersicht (i hans upplaga).

hvilka enligt regeln äro uteslutne från verben på -εω, t. ex. μενοινᾳς, ἀρετᾷ (ϑ 329), πειρῶνται, ἀγᾶσϑε (ὡς αὖ νῦν μοι ἀγᾶσϑε ϑεοί) ε 129, ἠρᾶτο, ζ 323, ἕλων δ 2, ἀμῷεν ι 135, ἡβῷμι och dylika.

2. de oförändrade, öppna formerna, och dessa både med a. kort vokal, — t. ex. ναιετάουσι, ναιετάοντα, ἀοιδιάουσα ε 61, ἀοιδιάει, νάει ζ 292, κραδάων, λάε, λάων τ 229 f., φάει, κατεσκίαον, μ 436, ὕλαον, ὑλάουσι, ὑλάει, π 5. 9. υ 15, οὔταε (imperat.) χ 356, εἰσελάων, ἐξελάων, κ 83 och b. lång vokal: πεινάοντες, διψάων λ 584, μαιμάει Υ 490, jfr. χρῆσϑαι, ζῆν, πεινῆν, διψῆν, i hvilka enstaka exempel äfven attiskan visar lång stamvokal. — Dessa öppna former äro vida mera fåtaliga än de två öfriga slagen (Mangold l. c.).

3. former, hvilka jämte kontraktionsljudet hafva en kort eller lång vokal, nämligen

a. framför kontraktionsljudet en med detta till qualiteten identisk lång eller kort vokal, t. ex.: ἀγάασϑε ε 119, ἠγάασϑε, ε 122 (ἀγάεσϑε, ἀγᾶσϑε); ἐλάαν (ἐλάεν, ἐλᾶν) γ 484; μνάασϑαι (μνάεσϑαι, μνᾶσϑαι) α 39, μνᾶᾳ (μνάει, μνᾷ) π 431, ὁρόω (ὁράω, ὁρῶ) α 301 m. fl. ὁρόωντες (ὁρῶντες), αἰτιόωνται (αἰτιάονται, αἰτιῶνται), μαιμώων (μαιμάων, μαιμῶν; jfr. μαιμώωσι, μαιμῶσιν, μενοινώω, Il. Ν 75. 78. 79), δρώωσι (δράουσι, δρῶσι);

b. stamvokalen framför kontraktionsljudet: ναιετάωσα[1]) (μεμνέῳτο af μεμνῄοιτο, χρεώμενος (Ψ 834); jfr. Herod. χρέωσα af χρήουσα);

c. themavokalen (bindevokalen) efter kontraktionsljudet: ἡβώοιμι[2]), δρώοιμι, γελώοντες (Bekker l. c.).

De gamla grammatici sågo i dessa företeelser dels blott en διαίρεσις eller διάλυσις, upplösning af kontraktionen (Herodianus II. 138 f. Lentz), dels en med poetisk frihet och för versens behof företagen utvidgning (παρέκτασις, παρένϑεσις; πλεονασμὸς ποιητικός)[3]). Hos nyare grammatici är den senare synpunkten den öfvervägande eller enda, och formerna

---

[1]) πυλάωρος, ϑυράωρος af πυλή, ϑύρα och hom. οὖρος; σάω (af σάου? jfr. Capelle) ν 230.

[2]) Δ 670; ἡβῷμι Η 133.

[3]) Om Herodiani åtskilnad mellan διαίρεσις och πλεονασμός och κεκράανται δ 132 se nedanför.

bära namn af **utvidgade** (zerdehnte)[1]. Men för detta göra de uppenbarligen endast skäl för så vidt de jämföras med de sammandragne formerna, de senare ioniskt-attiska, men icke i jämförelse med de öppna formerna, hvilka, som vi sett, också förekomma i de homeriska dikterna, fast i mindre antal. Med dessa äro de såsom och inom de gränser, der de användas, quantitativt alldeles lika och kunna derför icke hafva kommit i bruk för versens behof på en tid, som ännu till sitt förfogande egde de öppna formerna[2]). De förekomma nämligen blott i sådana fall, då i de osammandragna formerna den andra stafvelsen är lång, antingen af naturen eller genom position ὁράω, ὁράων, ἡβάοιμι, αἰτιάονται o. s. v.[3]) Äfven de öppna formerna förekomma med få undantag (οὔταε, φάε, λάε) blott i detta samma fall (i κατεσκίαον δὲ Χάρυβδιν μ 436, ὕλαον προσιόντα π 5 är slutstafvelsen [positione] lång med tillhjelp af det följande ordet). Det enda exemplet på s. k. utvidgad form, som motsvaras af kort andra stafvelse i den oförändrade formen, är χρεώμενος[4]).

För versmåttet äro således de oförändrade och de utvidgade formerna lika, men jämför man dessa två slag såsom **ett** med de sammandragna såsom ett annat, visar sig lätt, att de två i detta hänseende ersätta och komplettera hvarandra, emedan hvartdera slaget blott under vissa förhållanden är användbart i den heroiske versen. Förhållandet är följande:

---

1) „Die Epiker erlauben sich des **Metrums halber** einen gleichartigen Vokal vorzuschlagen", Krüger l. c. p. 44 A. Laroche: „dem durch Zusammenziehung enstandenen langen Vokal wird der gleiche, gleich viel ob lang oder kurz vorgeschlagen oder nachgesetzt".

2) Krueger. l. c. Anm. 3.

3) Det enda exemplet på ursprungligt kort slutstafvelse med diektasis är γελώων υ 347 (Codd. γελοίων, γελόων, enl. Ahrens, Beiträge zur Etymologie, p. 145, af γελοιάω).

4) „Dem Contractionslaute wird ein ε vorgeschlagen", Krueger, l. c. — Jfr. αὐτοχόωνος (χόανον?), Hom. Ψ 826, och i allm. om diektasis (assimilation) utom kretsen af verba på -αω, Mangold l. c 196. Till dessa har Fick i sin upplaga af Odysséen lagt λᾶας λᾶς af λᾶυς, såsom han skrifver ordet ι 537.

a. af enstafviga verbalstammar i aktivum förekomma blott de oförändrade öppna formerna, desslikes af κραδάω och ναιετάω (med undantag för ναιετάωσα);

b. der stammen framför α har en troché, kunna endast öppna eller diektatiska former användas: ἀοιδιάουσα, τηλεθόωσα, icke ἀοιδιῶσα, τηλεθῶσα, hvilka innehålla trochéer;

c. hvarhelst deremot framför kort α går lång stafvelse eller två korta, äro endast kontraherade former användbara, emedan eljes likaledes trochéer eller tribrachi skulle inkomma i den daktyliske versen: πειρῶντο, προσηύδων, ἀρετᾷ, ἀλώμενος, icke προσηύδαον, om ej vokal följer, πειράοντο, ἀρετάει l. ἀρετάῃ, ἀλαόμενος. [1])

Då sålunda de oförändrade och de s. k. utvidgade formerna förhålla sig alldeles lika till versen och till de kontraherade formerna, men icke alla de utvidgade kunna tänkas hafva uppkommit af de kontraherade på samma sätt eller genom enkel upprepning af kontraktionsljudet, då slutligen i ett eller annat fall den förutsatte kontraherade formen alls icke finnes till eller kunnat finnas, såsom νηπιᾶς till νηπιάας [2]) och μενοινῆσι till μενοινήησι [3]), kunde det med skäl synas rättare att förklara de s. k. utvidgade formerna utan afseende på de sammandragna såsom en phonetisk modifikation af de oförändrade öppna. De allra fleste utvidgade former skilja sig från de oförändrade faktiskt så, att de innehålla två lika vokaler, der de senare ega två olika. Äro nu dessa i den punkten ursprungliga, så hafva naturligtvis de förra uppkommit genom assimilation.

---

[1]) Sällan förekomma sammandragna och utvidgade former såsom varianter på samma textställe. Så är t. ex. fallet med formerna στροφάασθαι, τροπάασθαι, hvilka äro varianter till στρωφᾶσθαι, τρωπᾶσθαι Ο 666, Π 95 Υ 422 Ι 463. Nauck föredrager enligt grundsats de förra formerna. Christ föredrager Ι 463 στροφάασθαι „ob numerorum scabritiem licet forma στρωφᾶτ' Ν 557 metro stabilita sit.“ Fick skulle här läsa στρώφατο; se det följande.

[2]) α 297, ss. man antager af nom. sing. νηπιέη acc. pl. νηπιέας (jfr. Scholierna och Mangold l. c.).

[3]) Il. Ο 82, Aristarchi läsart, utdömd af Buttmann, Gr. Gr. I. 181 ff., såsom aeolisk (af μενοίνημι) försvarad, af Curtius, das Verbum I. 356. Redan i forntiden fanns varianten μενοινήσειε

Vi stå här vid den s. k. assimilationstheorien, hvilken, först antydd af Göttling[1]), sedan af Leo Meyer[2]), G. Curtius samt philologer af hans riktning närmare utvecklats. Icke ordningen *ὁράων, ὁρῶν, ὁρόων* — heter det hos Meyer — utan ordningen *ὁράων, ὁρόων, ὁρῶν* utmärker det rätta, genetiska förhållandet mellan formerna; *ὁρόω* är icke utvidgadt af *ὁρῶ*, utan har genom assimilation framgått omedelbart af *ὁράω* och betecknar just sjelfva öfvergången mellan oförändrad och kontraherad form; först göras af två olika vokaler två identiska och sedan sammansmälta dessa till ett långt ljud[3]). På samma sätt äro *ἐλάαν, ὁράᾳ, μηχανάασθαι, ἡβώοιμι*, öfvergångsformer mellan *ἐλάεν, ὁράει, μηχανάεσθαι, ἡβάοιμι* och *ἐλᾶν, ὁρᾷ, μηχανᾶσθαι, ἡβῷμι*. Assimilationen är i vissa fall progressiv; nämligen då ett följande *ε* assimileras med ett föregående *α* (*ἐλάεν, ἐλάαν*), i andra regressiv, då ett föregående *α* assimileras med följande *ο*-ljud (*ὁράων, ὁρόων*); här som i ionisk kontraktion öfverhufvud segrar *α* öfver *ε*, men besegras af *ο*. Sådan assimilation, anmärker Curtius, förekommer äfven på andra områden af den grekiska ljudläran, t. ex. *σόος* f. *σάος*[4]), *φαάντατος* af *φαέντατος, ἐξεφαάνθη* af *ἐξεφαένθη, φόως* af *φάος*[5]), samt väl i vissa masculina nomina[6]) *Δημοκόων* o. dyl. med urspr. kort *α*, hvaremot långt *α* i dessa ord (*Ποσειδάων*) aldrig assimileras. Denna theori kunde emellertid, särskildt i det outvecklade skick, hvori hon först framställdes, icke undgå att blifva föremål för betänkligheter och motsägelser. Leo Meyer anmärkte sjelf, att i vissa fall de assimilerade

---

1) Litteraturen hos Mangold l. c.

2) Kuhn, Zeitschr. f. vergl. Spr. X. 1861 p. 45 ff. Icke heller Imm. Bekker synes vara främmande för ett sådant betraktelsesätt, då han l. c. 47 säger, att det korta *α* framför *ω* „sich in *ο* verloren".

3) Jfr. Corssen, Aussprache des lateinischen I.

4) Enligt denna åsigt om uppkomsten af *ο* i *σόος* rättar Nauck *ο* i de former, hvilka icke ega *ο* i ändelsen, ss. *σόα, σόη* till *σάα, σάη* ν 364, *Ω* 382; jfr. *σᾶ*, Plat. Critias 111 D.

5) Det af Curtius och Mangold tillagda exemplet *νηπιάας* af *νηπιέας* faller också enligt denna uppfattning utom analogien (regressiv assimilation af *ε* med *α*).

6) Bekker l. c. 47.

formerna oregelbundet visade lång vokal i andra rummet; ὁρόων utvecklade sig normalt af ὁράων men ω, ῳ i αἰτιόωνται, εὐχετόῳντο hade, lika litet som φόως, tillräcklig grund i motsvarande grundformer; af αἰτιάονται, εὐχεταοίμην, φάος kunde genom assimilation endast komma αἰτιόονται, εὐχετοοίμην, φόος, hvilka former derför också borde införas i texterna[1]). Häremot invändes åter[2]), att genom sådant antagande den assimilerade formen upphörde att vara det, han enligt theorien skulle vara, nämligen öfvergångsstadium mellan öppen och kontraherad form, ty af αἰτιόονται måste genom kontraktion blifva αἰτιοῦνται, icke αἰτιῶνται. En sådan slutsats kunde L. Meyer så mycket mindre erkänna, som verba på οω icke sammandraga sina två ο till ου hos Homerus. Han sökte derför afvisa anmärkningen med påståendet, att sammandragning af två identiska vokaler till en lång af samma valör (οο till ω) vore den ursprungliga kontraktionslagen; en sats, som med all sin skenbart logiska riktighet historiskt saknar berättigande på homeriskt språkområde[3]). Det samma kan ock sägas om den förklaring, Meyer gifver i andra upplagan af sin „Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprachen“ I. 1 (1882), nämligen att ett sådant af α genom assimilation uppkommet ο väl icke egde alldeles samma valör, som hvarje annat ο, och derför icke kunde utöfva samma verkan i kontraktionen.

En annan anmärkning af samma art var den, att af ὁράει endast kunde blifva ὁράαι, icke ὁράᾳ, af ἐλάειν endast ἐλάᾶν, icke ἐλάᾶν, då intet skäl förefunnes för vokalens förlängning vid assimilationen. Mangold, som framställt denna anmärkning, l. c. 174, sökte med afseende på ἐλάαν visa, att det i sjelfva verket hade kort ultima och endast finge den förlängd genom verscaesurs inverkan; ὁράᾳ åter af ὁράει ansåg han vara en anslutning till konjunktiven ὁράᾳ af ὁράῃ. Redan förrän Mangolds afhandling utkom, hade emellertid G. Curtius[4]) framställt den förklaring af quantitetsförhållandena i

[1]) Jfr. Naucks Ilias t. ex. Π 188.
[2]) af Dietrich, se Mangold l. c.
[3]) Wackernagel l. c.
[4]) Studien III. 398 ff.

dessa former, hvilka han i senare skrifter ytterligare sökt styrka[1]). Först, heter det, måste man antaga, att stamvokalen i dessa verba i allmänhet ursprungligen varit lång, såsom han ännu är i enskilda, dels konstant i πεινάω, διψάω, dels omvexlande med korthet ἀγάομαι[2]), ἀάω[3]). Vidare har denna stamvokalens längd genom metathesis quantitatis öfvergått till themavokalen (bindevokalen), en företeelse, hvilken förekomme på flera områden af det grekiska formsystemet. På samma sätt som af βασιλῆος, λαός, blefve βασιλέως, λεώς, hade af χρηόμενος blifvit χρεώμενος, af αἰτιᾶονται αἰτιάωνται; detta senare hade genom assimilation öfvergått till αἰτιόωνται; så hade ock ὁράᾳ uppkommit af ὁρᾶει, ὁρᾶῃ; i ναιετάωσης af ναιεταούσης hade det andra ledet af vokalförändringen, assimilationen, uteblifvit; tvärtom förelåge assimilation utan metathesis i ἡβώοιμι (ἡβᾶοιμι), ἡβώοντες. Mot dessa antaganden anmärkte Mangold, i Curtii Studien VI (s. 139), bland annat: 1. att man enligt analogien med verba på -εω måste antaga, att stamvokalen α, som visserligen ursprungligen varit lång, redan före kontraktionen förkortats; om ej detta varit fallet skulle nämligen t. ex. af φιλήομεν hafva blifvit φιλῶμεν. Mangold ville derför i αἰτιόωνται se en analogibildning i oregelbunden anslutning till ὁρόων, ὁρόω, hvilken mening omfattats af Christ i hans detta år utkomna Prolegomena ad Iliadem p. 176. Då emellertid det homeriska språket ännu, sådant det föreligger, visar ett vacklande mellan lång och kort stamvokal α, synes detta Mangolds inkast vara af jämförelsevis mindre betydelse. Sådan quantitativ obestämdhet röjer sig i ionisk och attisk dialekt öfver allt, hvarest en halfvokal bortfallit[4]), och att här ursprungligen

---

[1]) Erläuterungen zu seiner gr. Schulgr. 3. Auflage. p. 95. Till Curtius sluter sig Kühner i Ausführliche Gramm. § 248.

[2]) ι 119, 122

[3]) φ 296, 279. κ 68. Leo Meyer hade (l. c. p. 48, 53) förklarat längden i ἡβώοιμι, πεινάοντες såsom en simpel metrisk nödfallsutväg, en åsigt som redan finnes hos Herodianus II. 138 p. 11 (Lentz).

[4]) Deremot är väl ovisst, om man på aeoliskt område har rätt att antaga kort α i ναός, φάος, såsom Fick gör i sin aeoliske Homerus ν 94. η 9.

mellan vokalerna varit ett ι, är otvifvelaktigt[1]). Denna uppkomst för det långa α är ock den enda förklaringsgrunden för dess underlåtenhet att öfvergå till η; såsom en för formen charakteristisk vokal förblifver detta långa α enligt regel oförändradt, under det bruket i andra fall af samma slag är vacklande, ss. ἀήρ (αὐήρ), ἱέρος o. d. 2. Af större betydenhet är Mangolds andra inkast, som bestrider sjelfva theorien om metathesis quantitatis i den utsträckning, Curtius gifvit denna ljudförändring. Den förekommer, säger Mangold, på intet annat område utan i sådana fall, i hvilka den förste vokalen är *e* eller öfvergår till *e* (l. c. 170). Då Curtius såsom exempel på en metathesis quantitatis (med assimilation) utan ingående ε anfört φᾶος φόως, θᾶκος θόωκος, αὐτοχόωνος (χόϝανον) — han hade kunnat tillägga μεμαῶτας och μεμαότας *B* 818 —, förklarar Mangold, att dessa former med -οω- icke uppkommit genom metathesis quantitatis, utan genom en progressiv ersättningsförlängning för det mellan vokalerna försvunna digamma. Curtius synes häremot med rätta invända, att det sist nämnda förklaringssättet är minst lika dunkelt, som den s. k. metathesis quantitatis och att det icke finnes något inre skäl för den inskränkning, Mangold för denna uppställt. Emellertid kan Curtius icke förneka, att en svårighet qvarstår olöst i de former, som förete två långa vokaler, såsom μαιμώωσι (μαιμᾶουσι l. μαιμώουσι, μαιμάωσι), och μενοινᾶᾳ (*T* 164)[2]). Dessa former så väl som det sporadiska i assimilationens framträdande, då den nämligen är inskränkt till iambiska eller spondeiska vokalkomplexer (-αονται, -ᾶονται), men utesluten från trocheiska

---

[1]) Sittl, die homerischen Aeolismen.

[2]) Bergk, gr. Litt. gesch. I. 868. Anm. 184. En lika mycket eller ännu mera oförklarlig bildning är det *υ* 390 förekommande γελώωντες eller γελοίωντες; Buttm. γελοιῶντες, Nauck γελώοντες. — De verba på οω tillhörande former, hvilka visa en sammanblandning med eller öfvergång till α-klassen, δηιόωεν, ἀρόωσι, hafva vi förbigått; en rationel förklaring, ss. af verba på -οω, medgifva de blott enl. Curtii hypotheser. Sjelfva företeelsen af långt *o* såsom sådan förekommer både hos Homerus och i Attiskan (ζώειν, ῥιγῶν inf.). Christ har undanrödt δηιόωντο, δηιόωντες, „ut codicum portenta“ l. c. 176.

och pyrrichiska (ἀγάομαι, ἀλαόμενος), föranleder Curtius till det medgifvande, att „die homerische Sprache manche Eigenthümlichkeiten hat, die auf fortwuchernde Analogie und missverständliche Nachbildung zurückzuführen sind.“ På annat ställe (Stud. IV. 478) har han om homerisk vokalism[1]) gjort ett ännu rundligare medgifvande: „Wir haben es nur zum Theil mit einem sprachlichen, zum Theil aber mit einem technisch-poetischen Probleme zu thun, das nur aus der Seele der die homerische Sprache konstituirenden Sänger herausbegriffen oder bis zu einem gewissen Grade des Verständnisses gebracht werden kann.“

Med yttranden sådana som dessa har Curtius väl icke framkallat men aningsvis antydt ett hans eget alldeles motsatt betraktelsesätt, enligt hvilket den företeelse, hvilken man från olika synpunkter kallat diektasis eller assimilation, skulle vara en för sjelfva det grekiska språket främmande och endast det rhapsodiska föredraget eller till och med blott texternas orthographi vidkommande egendomlighet[2]). I outvecklad och omotiverad form och såsom blott en gengångare af den gamla läran om diektasis, förekommer åsigten hos Suhle i „Homerisches Lexikon“ Einl. p. 2 och hos Bergk, Griech. Literaturgeschichte I. 868: „Zerdehnung“ är, säger Bergk, en lång vokals upplösning i två lika ljud och är en poetisk frihet, hvilken gjorde skalden god tjenst för att bemästra det hårda språkstoffet. Den måste förklaras af de episka dikternas recitation. Då nämligen sångarens stämma längre dröjde på en stafvelse och till tre- eller fyrtidig stegrade hennes tvåtidiga längd, upplöste sig vokalen i två skilda ljud och skriften har troget återgifvit recitationssättet. Emellertid har den homeriska poesien[3]) inskränkt denna

[1]) Om formerna ἔην, ἤην.

[2]) Samma antydan gifver Gust. Meyer i sina dunkla ord Griech. Gramm. § 128: „Die Frage über die sogenannte epische Zerdehnung betrachte ich als eine nicht der griechischen Grammatik sondern der homerischen Prosodik und Metrik, resp. Textkritik zugehörige und lasse sie deshalb unerörtert“, ett förfarande, hvarmed Collitz i Bezzenbergers Beitr. VII. 174 finner saken „zu kurz abgetan“.

[3]) Om det vidsträcktare bruk, som Alexandrinare och senare gjort af diektasis, jfr. Bergk l. c. och Mangold l. c.

frihet till sådana stafvelser, hvilka uppkommit genom kontraktion af tre (eller fyra?) tidsdelar och i hvilka sålunda just det ursprungliga måttet återställes genom kontraktionen.— Huruvida kontraktionen och bruket att upplösa de kontraherade formerna allt ifrån början tillhört det homeriska språket eller först uppkommit i en senare utvecklingsperiod, är en fråga, som Bergk lika litet uppkastat som den, huruvida sångarne må tänkas hafva kunnat skilja mellan sådana långa stafvelser, som uppkommit genom kontraktion, och andra, med hvilka detta icke var fallet och som derför icke med rätta kunde upplösas.

Den språkhistoriska motivering, som åsigten saknar hos Bergk, har hon erhållit genom Wackernagels ofvan nämnda afhandling (Bezzenbergers Beiträge etc. IV), hvilkens resultat är, att de s. k. utvidgade formerna (ὁρόω, ὁράᾳ) icke uppkommit omedelbart (genom assimilation) af de ursprungliga (ὁράω, ὁράει), utan förmedlats af de kontraherade (ὁρῶ, ὁρᾷ), men icke på grund af en talspråket eller skaldespråket tillhörande licens, utan i följd af bemödandet att återställa det genom halfvokalers bortfallande och genom kontraktion hopkrympta versmåttet i de homeriska dikterna eller, med andra ord, att den vokalupprepande utvidgningen haft sin orsak i olikheten mellan det fornspråk, på hvilket de gamla dikternas versmått var beräknadt, och det lefvande språk, hvars former efterhand inträngde i dikterna i de äldre formernas ställe[1]).

Denne sats framkommer hos Wackernagel såsom resultat af en väl sammansluten kedja af faktiska bevis, nämligen:

1. Negativa bevis: Assimilationen förekommer ingenstädes i grekiskt folk- eller litteraturspråk utom hos Homerus och hans imitatores. Hvad särskildt ioniskan beträffar, behandlar hon eljes αο eller αω på helt annat sätt, nämligen med förändring af α till ε t. ex. Ἀτρείδεω, icke Ἀτρείδοω,

---

[1]) „Wir werden darauf hingewiesen die zerdehnten Formen nicht aus Vorgängen der lebenden Sprache sondern aus Eigenthümlichkeiten sei es des epischen Stils sei es der homerischen Textesgeschichte zu begreifen“, l. c. p. 265.

af Ἀτρείδαο. — De s. k. assimilerade formerne äro, då den s. k. metathesis quantitatis icke kan sträckas utöfver de af Mangold utstakade gränserne, faktiskt icke mellan- l. öfvergångsformer mellan de oförändrade och de kontraherade; af ὁρόοιτε måste på ioniskt språkområde blifva ὁροῖτε, af αἰτιόονται αἰτιοῦνται osv. (jfr. ofvan).

2. Positivt bevis: Många homeriska former röja sig otvifvelaktigt såsom förvanskningar af äldre, föranledda dels af oriktig öfverflyttning från ett äldre alfabet, t. ex. ἕως af ett ἕος, i hvilket ε utmärkte lång vokal, ᾔδη af (ἠϝείδη l.) ϝείδη med en augmentering l. kontrahering, som först kunnat inträda sedan digamma bortfallit; ἔγρετο (Hom. Il. Η 434 och Ω 789) fattadt ss. af ἐγείρω ist. f. ett ἔγρετο = ἤγρετο af ἀγείρω; dels deraf att man i texten insatte det ord eller den form, som tillhörde det hvardagliga och lefvande språket, t. ex. ἔλπει för ϝέλπει, νεμεσσηθῶμεν ἡμεῖς för νεμεσσηθήομεν ἄμμες o. dyl. När nu i följd af dessa moderniseringar ordens quantitet icke fyllde versmåttet, tillade man småord t. ex. δ', ῥ' (πάντας μὲν ῥ' ἔλπει, β 91), οἱ (νεμεσσηθῶμέν οἱ ἡμεῖς, Ω 53), ὅ τ' (ἧσθιε δ' ἕως ὅ τ' ἀοιδός ɔ: δ' ἧος ἀοιδός), eller sökte genom inre utvidgning af orden ersätta bristen. Ett sådant sätt vore Zerdehnung eller klyfning af vokaler, t. ex. ἀάσχετος f. ἄσχετος (ursprungligen ἀνάσχετος med den fulla formen ἀνα ss. privativt prefix), ἔηξε af ἦξε kontraheradt af ἔαξε, ἔϝαξε, εἥνδανον af ἥνδανον (ἐϝάνδανον) eller af diphthong: ὤιξε af ᾦξε, kontraheradt af ἤοιξε, af den med ursprunglig diphthong försedde roten οἰγ-. Så hade man ock, sedan genom inträde af kontraktion i verba på -αω versmåttet liksom hopkrympts eller fått luckor, ifyllt luckorna genom klyfning af kontraktionsljudet. Homerus hade t. ex. diktat α 301: καὶ σὺ φίλος — μάλα γάρ σ' ὁράω καλόν τε μέγαν τε; genom kontraktion hade detta blifvit: — μάλα γάρ σ' ὁρῶ —; sedan man märkt bristen, hade måttet fyllts genom klyfning af ω: μάλα γάρ σ' ὁρόω —. På liknande sätt komme αἰτιόωνται af αἰτιάονται, αἰτιῶνται; ἡβώοντες af ἡβάοντες, ἡβῶντες o. s. v. De företeelser af vokalförändring, som icke visade sådan enkel klyfning, hörde icke till samma slag: ναιετάωσα komme icke af ναιετῶσα utan vore blott missförstånd af ett ναιετάοσα, hvilket i ett alphabet, som egde ω och ου, hade bort transponeras till ου. Hela denna utvidg-

ning vore en uppfinning af rhapsoder eller afskrifvare, och tillhörde icke ursprungligen det homeriska språket, icke heller hade den någon grund i någon verklig folkdialekt.

Desse äro hufvudpunkterna i Wackernagels hypothes, hvilken från flera sidor rönt obetingadt bifall[1]). Onekligen är också bevisningen i mycket både slående och bindande, men theorien lider af en viss svårighet för att, om vi så få säga, fatta fäste i den homeriske texten och den homeriske tidens förhållanden. I dessa hänseenden synes följande kunna med skäl anmärkas[2]):

1. Wackernagel erkänner dubbelheten af öppne och sammandragne former såsom ursprunglig och outrotlig i de homeriske texterna. „Neben ὁράω stehen ὁρῶ, ἐφορᾷς, φοιτῶσι, ἡβῷμι vollgültig überliefert da“ (pag. 308); till och med ὤγνυντο ligger för Wackernagel icke utom Homeri dialekts gränser. Men om så var, att rhapsoder och afskrifvare voro vane vid denna tvåfald af former, huru kunde då här och der den luckor i texten vållande kontraktionen locka dem till att införa de assimilerade formerna, om dessa former saknade allt stöd af samtidens verkligt talade eller af det poetiskt-traditionella språket? Huru var det möjligt, att de, som hade ναιετάοντα för ögon och öron, då de märkte αἰτιῶνται vara stridande mot metrum, icke införde αἰτιάονται, utan i stället tillgrepo ett så groft fyllnadsmedel som vokalklyfningen? Och om detta bruk inrotat sig, hvilken har då varit orsaken dertill, att ändå en så pass stor qvarlefva af ursprungliga former räddat sig undan förstörelsen?

2. Men det är icke endast rättelsens art och utsträckning, som är svår att begripa; sjelfva skadans tillkomst är det icke mindre. Wackernagel anför, att i fornindisk poesi

---

[1]) Sayce, l. c. p. 63: „Die ganze Reihe dieser Formen ist die Erfindung von Rhapsoden oder Abschreibern, welche in dem Bestreben das Metrum von Versen wiederherzustellen, die in Folge des Verlustes des Digamma oder durch das Zurücktreten irgend welcher anderen Eigenthümlichkeiten gelitten hatten, zu diesem Zwecke die fälschlich dafürgehaltene Analogie anderer alten Wörter herbeizogen“.

[2]) Jfr. Curtius, Leipzig. Studien 2. k. Ph. III. p. 192 ff.

likaledes föreligga verser, hvilka genom språkets modernisering förlorat en del af sitt fulla mått, äfvensom att indiske grammatici angifva konstlade och orimliga sätt att fullständiggöra dem. Då han emellertid uppgifver, att dessa rättelseförslag helt och hållet stannat inom theorien och icke genomförts i texterna, får man väl antaga, att båda stadierna i denne förvanskningsprocess tillhöra en tid, då sångerna upphört att lefva på folkets läppar eller åtminstone då det metrum, hvarpå de affattats, icke mera af folket förstods och fattades i sitt förhållande till det talade språkets rhythmus. I Grekland deremot skulle båda stadierna, så väl versmåttets sammankrympning som dess återställelse, hafva tillhört den tid, då Homeri dikter väsentligen egde sin tillvaro blott såsom reciterad poesi och då deras ursprungliga på stafvelsernas quantitet grundade rhythm var i full öfverensstämmelse eller rättare fullt identisk med det talade språkets rhythm. Somliga moderniseringar och utfyllningar gå ju, enligt Wackernagel, tillbaka ända till den tid, då *η* och *ω* först infördes i ioniska skriftspråket. Är det nu tänkbart, att rhapsoderne eller deras åhörare någon tid voro så utan sinne för den quantitetsskilnad, på hvilken versens rhythm berodde, att de fördrogo sådana verser, som

ῶ ποποι οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιῶνται — eller
ἧ που καγχαλῶσι κάρη κομῶντες Ἀχαιοί?

För att den felaktiga rättelsen skulle ske, måste ju först, enligt hvad det synes, förfalskningen ha gjort sig gällande och det ursprungliga rätta ha förglömts. Vill man åter antaga, att „rhapsoder eller afskrifvare“, utan att någon tid af felaktig prosodik gått emellan, omedelbart från det archaistiska *αο*, *αου* öfvergingo till *οω* för att närma uttalet till det hvardagliga *ω*[1]), då har man både uppgifvit Wackernagels

[1]) „Aliquanto ante Pisistrati aetatem — rhapsodos nec non recentiorum carminum auctores ipsos, cum sonoram modulationem magis hominibus placere vidissent necdum scriptis litteris coercerentur“ — — såsom Christ från assimilationstheoriens ståndpunkt raisonnerar Proleg. in Il. 176.

ståndpunkt och återkommit till frågan, hvarför rhapsoderna icke gjort detta öfverallt, utan låtit sådana former som ἱλάονται och ναιετάωσα quarstå.

Kanske skall man invända, att vi ju i våra texter verkligen ega sådana, genom utplånande af archaismer uppkomne felaktiga verser, som dem Wackernagel förutsätter, nämligen i de bekanta genitiverna Αἰόλου, Ἰφίτου κ 36, 60. Β 518. Genom förändring af den ovanligare genitivformen οο till ου hade sådana verser uppkommit, som

βῆν εἰς Αἰόλου κλυτὰ δώματα τὸν δ' ἐκίχανον

υἱέες Ἰφίτου μεγαθύμου Ναυβολίδαο.

Men det sätt, hvarpå de gamle critici bedömt dessa verser, talar icke för Wackernagels hypothes. Om κ 60 heter det i scholierna: ὁ στίχος σφηκώδης (strigosus, hopsnörpt, tunn), λαγαρός. σφηκῶδες δ' ἐστὶν τὸ ἐλλεῖπον ἐν μέσῳ τοῦ στίχου χρόνου. τὸ δὲ μονόχρονον ὡς δίχρονον λαμβάνομεν. Och i scholiet till Α 518: τὴν μέσην τοῦ Ἰφίτου ἐκτείνομεν διὰ τὸ μέτρον. Dessa scholier visa både att sådana luckor i metrum icke undgingo Alexandrinarnes uppmärksamhet och att de icke visste att använda diektasis för deras ifyllande. Om de haft någon aning om detta enkla medel att återställa versmåttet, hade de utan tvifvel i stället för den grofva förlängningen af ο och ι i penultima, föreslagit att läsa Αἰολόου, Ἰφιτόου. Ja, säger man, en sådan diektasis eller διαίρεσις (Schol. till α 70) har man i forntiden verkligen antagit i verserne

ἀντίθεον Πολύφημον, ὅου κράτος ἐστὶ μέγιστον (α 70),

φυλόπιδος μέγα ἔργον, ἕης τὸ πρίν γ' ἐράασθε (Π. 208).

Härtill svara vi: ett är att antaga, att en i texten af gammalt förefintlig dubbelhet af vokaler i former, der det vanliga språket har enkel vokal eller diphthong, i dikten ursprungligen uppkommit genom διαίρεσις, ett annat att sjelf skapa διαίρεσις i reflekterad afsigt att rätta versen. Det förra hafva de gamle critici gjort i stor utsträckning, men att Alexandrinarne eller deras mer och mindre okritiske föregångare i textens konstitution och recension gjort det förra, kan icke bevisas. I α 70 och Π 208 hafva helt visst på ingen tid stått enstafviga ord, οὗ och ἧς, utan på det förra stället ὅο, hvars sista positione långa ο af missförstånd

rättats till ον, på det senare alltid och ursprungligen ἔῃς; man må nu förklara eller rätta formen huru som helst[1]): intet ger vid handen, att ἔῃς skulle vara rättelse för versmåttets återställelse.

3. Ett kraftigt stöd erhölle Wackernagels hypothes, om det kunde anses bevisadt, att ursprungliga diphthonger och enkla vokaler i det homeriska språket blifvit klufna för versmåttets behof, såsom förenämnda ᾖς till ἔῃς[2]), κέκρανται af κεράννυμι till κεκράανται, ἦξε till ἔηξε, ᾦξεν till ὤιξεν, ἄσχετος till ἀάσχετος. Men för ingen af dessa former synes beviset vara gifvet. ἔηξε, εἥνδανον kunna lika väl ha uppkommit genom en kontamination af ἔαξε och ἦξε d. v. s. genom augmentets inflyttande i den archaistiske, ϝ behållande eller förutsättande formen, såsom väl otvifvelaktigt förhållandet är med εώρων af εόρων (jfr. εόρακα) och ὥρων. Att κεκράαντο δ 619, ο 116 skulle höra till stammen κεράννυμι, är, oaktadt åsigten har Cobets auktoritet för sig (se Ameis—Hentze till δ 619), en omöjlighet; oafsedt vokalklyfningen, medgifver hvarken betydelse eller form, som, med förutsättning af vokalens längd, borde varit κέκρηντο (jfr. ἐπικρῆσαι), denna förklaring[3]). Af samma högst ovissa slag är γεγάατε f. γέγατε (Batrachomy. 143), hvilket skulle innehålla διέκτασις af kort vokal och detta i en skrift, som i öfrigt saknar exempel på så väl öppne som diektatiske former af verba på -αω. Om ἀάσχετος Ε 892 (ostyrig, obändig) bevisar Wackernagel, att det ursprungligen hetat ἀνάσχετος, i hvilken form liksom i ἀνάεδνος[4]), ἀνάπνευστος (Hesiod. Theog. 797), hela ordet ἀνα varit privativt prefix; ἀνάσχετος hade först blifvit moderniseradt till ἄσχετος och sedan genom klyfning af α utvidgadt till ett versen fyllande ἀάσχετος. Att här ett missförstånd af språket ligger til grund,

---

[1]) Jfr. Naucks upplaga och Curtii Erläuterungen 3. Aufl. p. 78 f.

[2]) Vid sidan härom står det hesiodeiska ἐεις f. εἷς; jfr. Herodianus II. 138 f., Lentz, som skiljer mellan διαίρεσις, upplösning af kontraherad form, och πλεονασμός eller en icke af formens historia motiverad utvidgning. Jfr. ock Hes. Opp. 241 μηχανάαται.

[3]) Wackernagel l. c. erkänner den icke heller. Ursprungligen härleder sig förklaringen från scholiet: κεκράαντο ἀπήρτισто ἢ κεκέρασто.

[4]) Ι 146, Nauck ἀνέεδνον, se Capelles lex., Curt. Etymol. 566.

är otvifvelaktigt; men snarare än att ἀάσχετος haft sin uppkomst i okunnighet om tillvaron af ἀνάσχετος och i en simpel klyfning af en kort vokal, kunde man tro, att man vid jämförandet af de två liktydiga orden, det archaistiska ἀνάσχετος och det moderna ἄσχετος, trott sig böra bortkasta ν såsom oväsentligt och såsom gifvande ordet en helt annan betydelse än den rätta, nämligen den af dräglig, såsom adjectivum verbale af ἀνέχομαι[1]).

Diaeresis af diphthonger omtala de gamle grammatici såsom en aeolisk egenhet och anföra såsom bevis derför till och med ὄιδα för οἶδα[2]). I hvad mon deras exempel grunda sig på riktig iakttagelse, är svårt att afgöra. Men lika svårt torde vara at bestämma, huruvida οἰ- i οἴγνυμι har mera anspråk på att gälla för ursprunglig diphthong än οἰ- i οἴομαι, hvilket, som bekant är, förekommer tvåstafvigt i många fall, för hvilka ingen sådan förklaring, som den af Wackernagel för ὤιγνυντο (ἠοίγνυντο, ᾤγνυντο, ὠίγνυντο), är ens tänkbar[3]), då formerna icke äro augmenterade och kontraherade. Såsom ett säkert bevis för uppkomst genom diektasis och icke genom assimilation anför Wackernagel accentuationen i δεδάασθαι (π 316) och πρώονες. Vare sig det förra ordet anses för inf. perf. eller aoristi, hade det i oförändrad gestalt hetat δεδαίσθαι; den proparoxytona accentueringen i δεδάασθαι måste bero derpå att det först kontraherats till δεδᾶσθαι och sedan utvidgats till δεδαασθαι. Oss synes det naturligt, att denne i sitt slag alldeles enstående form af en aor. inf. med., som af Alexandrinarne endast förefans i en gammal, accenttecken saknande text, af dem accentuerades på samma sätt, som εὐχετάασθαι, ἀμφαφάασθαι och andra utvidgade former. Men att dessa jämförelsevis vanliga former och alla andra af det utvidgade slaget af Alexandrinarne, utan tvifvel i öfverensstämmelse med det populära föredraget af dikterna, accentuerades så som de ursprunglige öppne

---

[1]) Jfr. för öfrigt Wackernagels anföranden och bevis l. c. p.

[2]) Meister, der aeolische Dialekt p. 96.

[3]) ὀίω, ὀίομαι. — Äldre etymologer antaga, ss. bekant, οἴγνυμι vara uppkommet af ὀείγνυμι.

formerna, synes tvärtom tala för omedelbar uppkomst af dessa, således αἰτιόωνται af αἰτιάονται, icke af αἰτιῶνται[1]). Man må invända, att fördubblingen ju här träffar den förste, med högton försedde halfdelen af den circumflekterade vokalen i penultima (αἰτιῶνται); accenten förblir dock förryckt, och phonetiskt är en lång stafvelse icke lika med två korta, om hon ock är det till rhythmen eller tidsutsträckningen.

4. Anmärkningen, att förändringen af αο till οο, οω icke förekommer på andra områden af formläran och att de assimilerade formerna icke äro ett förstadium för de kontraherade, eger sin obestridliga riktighet. Men det låter väl tänka sig, att båda slagen af vokalförändring (αο till εω och οω) kunnat förekomma på ioniskt språkområde, hvilket enligt Herodotus på hans tid eger fyra olika dialekter, och om vi få tro våra texters tradition, omslöt sådana varieteter som den af π och κ i pronominalstammar[3]). Hvad beträffar assimilerade formers förhållande till de sammandragne, så är icke heller σόος öfvergångsform till σῶς eller ὁρέοντες till ὁρῶντες, men som biformer äro de faktiska, och det låter tänka sig, att de af L. Meyer och Christ antagna, αἰτιόονται, φόος o. d. befunnit sig i samma förhållande till αἰτιάονται och αἰτιῶνται, φάος och φῶς.

III.

I sin upplaga af Odysseen har **Fick** upptagit Wackernagels åsigt om diektasis på sådant sätt, att han förvisat hela företeelsen från rhapsodernes uttal till utgifvarnes tex-

---

[1]) Herodianus upställer, II. 308, den regel, att διαίρεσις οὐ φυλάττει τὸν τόνον men ὁ πλεονασμὸς φυλάττει. Ehuru regeln i enskilda fall icke alltid slår in, ligger den riktiga anmärkning till grund, att διαίρεσις såsom upplösning af kontraktion flyttade accenten tilbaka till det ställe, han innehade före kontraktionen t. ex. från penultima i ὁρῶντες till antepenultima.

[2]) „Cur duas vias (θυρέων och ὁρόων) linguam iniisse negamus?“, Christ, l. c. 176.

[3]) Detta har, som bekant är, från olika ståndpunkter förnekats, i det somlige i π (ὅπως, nyion. ὅκως) se aeolism (K. O. Müller, Fick), andra atticism (Sayce). I forntiden har, så vidt jag känner, förhållandet aldrig betviflats.

ter; tillika har i sammanhang med öfverflyttningen till aeolisk dialekt hela systemet af verba pa -αω undergått en genomgripande omgestaltning.

Fick bortstryker nämligen icke blott de diektatiske eller assimilerade formerna utan ock de sammandragne såsom i Homeri dikter först inkomne genom Kynaithos' öfversättning till ionisk dialekt. Men då sjelfva versen, som vi ofvan sett, icke medgifver att öfverallt införa ett enda slag af former, nämligen de oförändrade öppna, insätter Fick på de (ioniskt) sammandragne formernes platser de s. k. aeoliske formerna af μι-konjugationen, d. v. s othematiske former med konstant lång rotvokal. Han skrifver sålunda efter versens behof ἀσχαλάει eller μενοίναις (men icke ἀσχαλᾷ eller μενοινᾷς), μαχανάοντο, ἄρατο (icke μηχανῶντο, ἠρᾶτο); i stället för ἀγάασθε eller ἀγᾶσθε skrifver han ἄγασθε eller ἀγάεσθε, allt efter versens behof; på samma sätt προσαύδαν l. προσαύδαον (ι 345, 363) och ἀρώμενος heter hos honom, då ἀραόμενος med sina 4 korta är oanvändbart, ἀράμενος (τ 367), ἐπείρων blir, om vokal följer, ἐπέρραον o. s. v. Somliga verba föras öfver till den aeoliska ε-konjugationen, t. ex. ἐπόρεντες (ἐφορῶντες), ἀτίμηι (ἀτιμᾷ), ἀτίμη (ἠτίμα).

Hvad nu först beträffar de öppne formerne af verba -αω, så förekomma de visserligen, som vi sett, i Homeri (fornioniska) språk, fastän de der äro sällsyntare än de sammandragne och de utvidgade, men i aeolisk dialekt finna vi dem ingenstädes, hvarken i litteratur eller i inskrifter[1]). Det heter hos förf. l. c. p. 30: „Die regelrechte Flexion der Verba auf αω, -εω, -οω ist zweifellos noch den lyrischen Lesbikern zuzuschreiben: Alc. ποτέονται, Theocr. φορέοισι und so auch in Inschriften (vgl. Bechtel o VII. 267); sie ist von den Grammatikern, wie es scheint, als selbstverständlich nicht beachtet worden". Hos Herodotus höra de sammandragne formerne af verba på -εω till regeln, men af verba på -αω förekomma sådana former alls icke; är det sålunda redan hos de lesbiske lyrici en betänklig sak att från förhållandet med verba på -εω sluta till förhållandet med verba på -αω,

[1]) Meister l. c. 173 ff.

ännu mycket mera oberättigadt måste det vara, att på grund af en eller annan osammandragen form på -εω hos Alcaeus (eller Theocritus), införa massor af osammandragne former på -αω i texter, som, enligt författarens eget antagande, tillkommit på helt annan tid och ort än Alcaei sånger.

Vi komma nu till det andra slaget af former med α-stam, nämligen de othematiske med konstant lång vokal. Det är bekant, att äfven i vår vanlige Homerus former af detta slag förekomma, ss. συλήτην N 202, ἀπειλήτην, λ 13, γοήμεναι, ὅρηαι ξ 343, hvilka former icke kunna härledas af verba contracta συλάω, ἀπειλέω, γοάω, ὁρέω, emedan de i detta fall skulle såsom kontraktionsljud haft ᾱ, ει (jfr. ἄμεναι, Φ 70, det enda homeriska exemplet på infinitivform -μεναι af verbum contractum). På grund af likhet mellan desse former och vissa i aeolisk poesi och på aeoliska inskrifter förekommande (αἴνημι, κάλημι, ἀσυνέτημι), kallar man af ålder förenämnde former aeoliska, icke såsom om συλήτην, γοήμεναι skulle vara aeoliska, utan man antager dem vara ioniserade af συλάτην, γοάμεναι, hvilket onekligen är i smått eller på en punkt samma antagande, som genomgår Ficks hela textrecension. Då äfven Christ upptager formerna συλήτην, φοιτήτην (aeoliskt och forngrekiskt: συλάτην, φοιτήτην), är det onekligen inkonsequent att förklara ἐδάμνα, ἐκίρνα (icke af ἐδάμνας), utan såsom „residuum ex vetere graecitate“ eller af praes. δάμναμι (l. c. 148). Nauck läser eller föreslår följdriktigt κίρνη, δάμνη, πίτνη (π 52, ξ 78, Φ 7 m. fl.), i det han vill reducera dessa imperfecta till vanliga former af ionisk μι-konjugation, liksom E 746, δάμνατ᾽ (i. e. δάμναται f. δαμνᾷ) λ 221. Men om ock Ficks förfarande har konsequensens förtjenst, kan mot detsamma med fog anmärkas, att hans aeoliske μι-former till stor del äro fritt konstruerade och sakna motbilder i litteratur och inskrifter. De starkaste exemplen på sådan konstruktion torde vara konjunktiven βᾶισιν ξ 86 (ἀλλοτρίης βῶσιν καί σφί Ζεὺς ληΐδα δώῃ) och futuriformen βάλημαι (βαλέομαι). Men under det futuriformen framför allt förvånar genom bildningens djerfhet, är βᾶισιν i synnerhet intressant genom det medgifvande, den måste innehålla, att de aeoliske μι-formerne till sin uppkomst äro kontraherade former

(jfr. konjunktiven ἐπιβάομεν ζ 269, hvilken förutsätter en 3. pl. βάοισι, βᾶισι). Ty grekiska språket eger ingen konjunktiv utan themavokal; all konjunktiv af verba på -μι är, som bekant, ett hufvudtempus af ett verbum contractum (θήομεν) eller af ett verbum barytonum (δύνωμαι, ἐπίστωμαι)[1]). Men om nu den s. k. aeoliska μι-konjugationen har sin uppkomst af en kontraherad konjugation, bevisar ju detta, att kontraktionen är mycket gammal i aeoliskan och minskar befogenheten att ur den ursprungliga Odysseen utmönstra alla kontraherade ω-former[2]).

Slutligen hafva vi att betrakta det sätt, hvarpå Fick förklarar uppkomsten af de diektatiske formerna i Odysséen. Enligt Wackernagel var denna företeelse produkt af två processer: versmåttets hopkrympning genom kontraktion och dess återställelse genom vokalers eller diphthongers klyfning. I det Fick låter desse processer falla vidt ifrån hvarandra i tiden, hänför han den förre till Pisistrati redaktion af Homeri dikter (omkr. 550 f. Chr.) och den senare till den tid, då dessa dikter öfverflyttades från gammal-attiskt alphabet (utan η och ω) till ioniskt, d. v. s. icke långt efter 403 f. Chr.

Onomakritos, heter det (die Odyssee p. 2), och hans medbröder i Pisistrati redaktionskomité visste ofta icke rätt, om i Homeri språk ett verbum contractum borde ha stamvokalen ε eller α, och satte derför, „wenn Ueberlieferung und Einsicht sie im Stiche liess", den kontraherade formen, ehuru denne lemnade lucka i versmåttet, öfverlåtande åt „läsarens egen insigt att i stället för de i versmåttet icke passande attiske formerna insätta den af versmåttet fordrade formen", de skrefvo t. ex. ὁρῶ, ὁρῶντες (ὁρõντες?), ehuru versen fordrade ὁρέω eller ὁράω, ὁρέοντες eller ὁράοντες (η 145).

---

[1]) Endast enstaka verba på -υμι visa konjunktivformer utan bindevokaler, Curtius, Verbum II. 67. Med dessa kan man lämpligen jämföra en sådan form som Ἐριννῦν gen. pl., hvilka väl ingen lär anse för ursprunglig.

[2]) Meister, der aeolische Dialekt p. 177 Anm. „1: τίμαις, τίμαι ist, — aus τιμάεις, τιμάει entstanden".

Denna förklaring gifver för det första endast skäl för en liten del af de förutsatta luckorna i versen, nämligen för dem, i hvilka den andra af de kontraherade vokalerna varit ω, men icke för de fall, i hvilka den varit ο eller ε; ty hvilken stamvokal kontraktionsljudet i ὁρῶντες (i uttalet helt visst skildt från ett participium af verb på -εω l. -οω) eller εὐχετᾶσθαι förutsatte, kunde för ingen person med vanlig kännedom om grekiskt språk vara obekant. Vidare ställer sig förklaringen, som vi se, på genuint Wolffisk ståndpunkt, i det hon förutsätter icke blott, att alla Homerusupplagor i äldre och nyare tid härstamma från Athen och från Pisistrati normalupplaga, utan ock att dennas redaktörer från muntlig tradition upptagit och sjelfve först skriftligen upptecknat dikterna; ty i annat fall hade de väl haft skriftlig ionisk tradition att tillgå och hade icke låtit sig förleda af de attiske formerna[1]). Men om också denna förutsättning är riktig, så kunde väl det sjette seklets Athenare rådfråga den muntliga traditionen, då det gällde dikter som bokstafligen lefde på folkets läppar; monne denna var så vacklande och obestämd, att den icke lemnade utgifvarne någon ledning, eller utgifvarne så osjelfständiga i sitt omdöme, att de hellre på en så stor massa af ställen lemnade felaktiga verser, än de bestämde sig för ett af de möjliga sätten för deras rättande, ὁρέοντες eller ὁράοντες, ἡβάοντες eller det, som Fick icke nämner och som är svårt nog att finna för den, som hvarken vill hafva assimilation eller kontraktion, hvarken ἡβώοντες eller ἡβῶντες?[2]).

Emellertid hade nu, enligt Ficks åsigt, Homeri dikter i detta metriskt felaktiga skick blifvit spridda i Grekland. Men det kom en annan tid, då man tog det strängare med metrum och ville återställa detta, men deremot ännu mera

[1]) Christ fäster i sin recension af Ficks Odyssee med rätta uppmärksamheten på den seghet, med hvilken Grekerne inom hvarje diktart bevarade den dialekt, på hvilken arten från början hade framträdt.

[2]) „Ebenso setzte in Verlegenheit υἱέες ἡβώοντες, weil hier zufällig ἡβάοντες nicht wie bei πεινάων sicher überliefert war und man an dem unionischen α Anstoss nehmen möchte“. l. c.

saknade insigt i det homeriska språket. „På den tid, då Homerus från det fornattiska alphabetet öfverflyttades til det ioniska, altså icke långt efter 400 f. Chr., var insigten i det homeriska språket redan till den grad försvunnen, att man undanrödde den motsägelse, som i den gamla redaktionen förefans mellan formen och metrum, genomgående på ett alldeles yttre sätt sålunda, att man förskaffade sig den felande vokalen genom upprepning af den i texten stående, och altså gjorde ἰχθυάαι af ἰχθυᾷ, φόως af φῶς, ἡβώων af ἡβῶν och så vidare, hvarigenom visserligen tillskapades en mängd vidrigt vidunderlige former (Unformen) hvilka, sedan man begripit deras uppkomst, måste på det skyndsammaste rödjas ur vägen“.

Äfven här förutsätter förf., såsom det närmast ligger till hands att antaga, att de, som utgåfvo Homerus i ioniskt alphabet, icke hade någon muntlig tradition att rådfråga med afseende på dessa dikter, hvilka dock i femte seklet lärdes utantill af all bildad athensk ungdom. Skulle åter meningen vara den, att vokalklyfningen under tiden mellan Pisistratus och Euklides utvecklat sig i sjelfva den populära, muntliga recitationen af Homerus, måste vi framför allt förvåna oss deröfver att Pisistratuskomiténs obestämda redaktion haft samma påföljd, den att framkalla diektasis, öfverallt rundt omkring i Grekland, och det på en tid, då de gamle lokaldialekterna ännu fortlefde. Vi finna på många ställen i scholierna omtalade gamla lokalupplagor (αἱ κατὰ πόλεις), såsom ἡ Μασσαλιωτική, ἡ Ἀργεία m. fl.; det är hvarken sagdt eller troligt, att alla dessa härstamma från den attiska redaktionen efter 400 [1]), och likväl tala knappt någorstädes scholierna om varietas lectionis med afseende på den företeelse, som man kallat διέκτασις.

Ficks hypothes rörande desse former är det sista uppslaget i frågan; ty Christs upplaga af Iliaden (I—X) är till sin utarbetning åtminstone icke yngre än Ficks Odyssée, och står dessutom väsentligen på Leo Meyers ståndpunkt i detta hänseende. I likhet med denne författare tro också vi, att assimilationstheorien icke

---

[1]) Jfr. Kirchhoff, die hom. Odyss., 1879, till λ 602 ff.

helt och hållet spelat ut sin roll. Om ock enskildheter i hennes förklaringar kunna i fråga sättas, torde så mycket stå fast, att de två lika bokstäfvernas inträdande i de olikas ställe tillhör den tid, då kontraktionen var i sitt blifvande och sin utveckling, icke den, då hon sedan århundraden i verba på -αω stadgat sig såsom ett språkligt faktum. Endast så torde så väl det vacklande mellan de tre typerne af dessa verb, hvilket Homeri språk företer, vinna sin förklaring, som ock det redan framhållna faktum, att den s. k. distraktionen hållit sig inom de kontraherade, det vill säga de ursprungligen mera än tvåtidiga stafvelsernas gränser och icke godtyckligt användts till fyllande af luckor i versen.

Seneca og Boëtius.

Begyndelsen af det anapæstiske Chorparti i Senecas Tragødie *Phaedra* (V. 959 ff.), i hvilket Choret klager over, at Forsynet, medens det omhyggelig styrer hele Naturens Gang, saa at alt dér gaar for sig i regelmæssig Orden, derimod forsømmer Menneskelivet, i hvilket det blinde Tilfælde synes at herske, lyder endnu i Leos Udgave saaledes:

O magna parens, Natura, deum,
tuque igniferi rector Olympi,
qui sparsa cito sidera mundo
cursusque uagos rapis astrorum
celerique polos cardine uersas, &c.

Men Læsemaaden i det sidste Vers kan ikke være rigtig. Vel staar *polos* her som saa ofte istedenfor *caelum;* men den oprindelige Betydning af Ordet, hvorefter *poli* netop er selve *caeli cardines*, kan dog ikke have været saa aldeles glemt, at nogen skulde have tilladt sig en saa urimelig Sammenstilling af Ord, som dette Vers frembyder. Den rette Læsemaade, som jeg iøvrigt allerede forud havde fundet ved Conjectur, kan uddrages af Boëtius's Skrift *consolatio philosophiae*, hvis 5te poetiske Stykke af 1ste Bog (Pag. 16 sq. ed. Peiper), skrevet i Anapæster, indeholder ganske lignende Betragtninger som ovenanførte Chorsang hos Seneca og aldeles sikkert er skrevet med den for Øje eller in mente. Det begynder saaledes:

O stelliferi conditor orbis,
Qui perpetuo nixus solio
Rapido caelum turbine uersas
Legemque pati sidera cogis, &c.

M. Cl. Gertz.

Hebreiska namns behandling i gotiskan.

Af Es. Tegnér.

I förra häftet af Nord. Tidskrift f. Filologi har O. Hoppe påpekat, att Ulfilas i sin öfversättning af Nya Testamentet återgifvit vissa hebreiska namn på ett sätt, som närmare ansluter sig till det hebreiskt-arameiska uttalet än till de former, namnen ega i den grekiska texten. Hr Hoppe förmodar på grund häraf, att Ulfilas egt någon hittils opåaktad källa för semitisk språkkunskap, vare sig denna utgjorts af muntlig tradition inom kristenheten eller särskildt inom Ulfilas familj, eller kanske vore att söka i lärdomar, som den gotiske biskopen inhämtat under umgänge med judar i Konstantinopel.

De framdragna öfverensstämmelserna äro onekligen anmärkningsvärda, och hr Hoppes uppfattning af dem har redan vunnit erkännande bland fackmän. Då likväl, enligt min åsikt, mycket i denna uppfattning ej är hållbart, tror jag mig böra säga några ord till belysning af frågan, i synnerhet som germanister kanske ej alltid äro i tillfälle att bilda sig en egen mening på detta till hälften österländska språkområde.

I främsta rummet fäster sig hr Hoppe vid den omständigheten, att Ulfilas återinsätter ett ursprungligt *h* i 6 hebreiska namn, hvilkas grekiska former sakna detta ljud. Namnen äro *Abraham*, *Aharon*, *Beþlahaim*, *Johannes* (jämte *Johanna*), *Mahat* och *Nahasson*. Utom *gaiainna* (γέεννα, גֵּי הִנֹּם „Hinnoms dal"), hvilket ord i själfva verket upphört att vara ett namn, skulle i Ulfilas' Nya Testamente intet namn förekomma, där ett hebr. ה eller ח mellan vokaler ej återuppträdde som *h*.

Härvid är först att märka, att detta undantag icke står så alldeles ensamt. Det kapitel hos Lukas, ur hvilket namnen *Mahat* och *Nahasson* äro hämtade, innehåller äfven namnet *Naum*. Att detta motsvarar det hebreiska נַחוּם, hvilket vi efter Versio vulgata omskrifva med *Nahum*, därom kan intet

tvifvel ega rum. Samma personnamn ingår i det af Ulfilas äfvenledes utan *h* skrifna ortnamnet *Kafarnaum* כְּפַר נַחוּם „Nahums by“; vår bibelöfversättning kallar denna plats *Kapernaum* efter en annan läsart af den grekiska texten, som vacklar mellan formerna *Καφαρναούμ* och *Καπερναούμ*.

Likså äro personnamnet *Iudas* ock folkslagsnamnet *Iudaieis* direkt bildade efter de grekiska orden *Ἰούδας* och *Ἰουδαῖοι* utan hänsyn till hebreiskans och arameiskans former med ett *h* mellan *i* och *u*. Det är härvid utan betydelse, att senare judiska skrifter någon gång rent undantagsvis skrifva dessa ord utan *h*. Också namnet מַהֲלַלְאֵל innehåller i hebreiskan ett intervokaliskt *h*, hvilket lika litet visar sig hos Ulfilas som i grekiskan. Ulfilas *Maleilaiel* följer i denna punkt troget det grekiska *Μαλελεήλ*. Detta fall är naturligtvis något olikartadt med föregående.

Orden *ailoe ailoe lima sibakþanei* Mark. 15. 34 äro ljud för ljud kopierade efter Ulfilas grekiska text. Hade Ulfilas egt minsta insikt i hebreiska eller arameiska språken och velat använda den vid sina transkriptioner, borde vi vänta, att han skulle förvandlat det första ordet till *ailahei* eller *ailohei* (aram. אֱלָהִי. hebr. אֱלֹהַי). Jämväl i detta fall — där det visserligen ej gäller ett nomen proprium — saknas emellertid *h*. Samma obekantskap med semitiskt språk röjer för öfrigt Ulfilas vid återgifvandet af andra arameiska uttryk i Nya Testamentet: *Βοανεργές* förblir *Bauanairgais* Mark. 3. 17, utan att tanken på ett בְּנֵי רְגֶשׁ (eller בְּנֵי רְגוֹשׁ, enligt Kautzsch בְּנֵי־רְגַז), som uttrycket för „tordöns barn“, påverkat öfversättarens skrifsätt. *Ὡσαννά* återfår ej sitt börjande *h* trots det hebreiska הוֹשַׁע־נָא o. s. v.

Vidkommande ordet *gaiainna* är det ej lätt att inse, hvarför den omständigheten, att uttrycket upphört att räknas som nomen proprium, skall hafva fritagit det från att följa den uppstälda regeln. Traditionen borde otvifvelaktigt lättare hafva skyddat uttalet af ett vanligt appellativ än uttalet af ett sällsynt personnamn. Och att ordet *gehenna* under vår tideräknings första århundraden varit välbekant och allmänt gängse både i kristna och i judiskt-arameiska kretsar, därom vittnar tillräckligt det förhållandet, att ordet från denna tid spridt sig å ena

sidan till araberna, hvilkas profet ofta i förgrymmelse hotar sina tveksamma anhängare med *ǵahannam's* eld, å andra sidan till de romaniska folken, hvilka, som bekant, ur helvetets namn bildat sitt numera till betydelsen så försvagade *gêne*.

Med afseende på ordet *gehenna* har Abr. Geiger redan längesedan i skriften Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen? (1833), sid. 49, uttalat en åsigt, parallell med hr Hoppes. Geiger förklarar där det syriska ܓܺܗܰܢܳܐ *gîhanâ* ur det grekiska γέεννα genom antagandet att grekerna i ni ord stundom uttalat ett i skriften ej betecknadt *h*. Han anför som exempel det syriska ܣܘܢܗܕܘܣ *sunhodos*, grek. σύνοδος af σύν + ὁδός, och kunde från den judiska literaturen hafva tillagt det bekanta namnet på „rådet“: *sanhedrin* סַנְהֶדְרִין, grek. συνέδριον, bildadt af σύν + ἕδρα, äfvensom *parhedrin* פַּרְהֶדְרִין af πάρεδροι „*assessores*“. I själfva verket bevisa dock dessa ord intet för Geigers åsigt, enär de tydligtvis ej utgå från de *h*-lösa klassiska uttrycken utan från de i grekiska inskrifter mötande formerna med interaspiration. Gust. Meyer, Griech. Gram. (1880), sid. 219 citerar från föreuklideiska attiska inskrifter just ett πάρἑδροι och ett ἐσὅδον [1]). Och vidkommande det syriska *gîhanâ* är det i sin vokalisation alt för afvikande från det grekiska γέεννα att kunna anses vara direkt bildadt därur, om ock frånvaron af *-m* i båda orden synes antyda någon gemensamhet i deras historia.

Om *gehenna*, såsom nyss nämndes, ej kan räknas för ett ovanligt ord, så äro däremot af de sex namn, på hvilka hr Hoppe stöder sin regel, de två så ytterst ovanliga, att det är fullkomligt otroligt, att någon tradition om deras uttal kunnat påverka Ulfilas skrifsätt. Namnet Μαάθ finnes inom den nytestamentliga literaturen blott i stamtaflan hos Lukas 3. 26, och förekommer, så vidt jag vet, icke als bland den efterbibliska tidens judar. Det är visserligen antagligt, att ordet är identiskt med ett i Krönike-böckernas namnlistor — och endast där — förekommande מַחַת, och med rätta har Delitzsch så återgifvit namnet i sin hebreiska

[1]) Genom de österländska formerna *sunhodos*, *sanhedrin*, *parhedrin* löses Meyers tvifvel om *h* i dylika fall verkligen uttalats.

öfversättning af Nya Testamentet (sista upplagan 1882). Men huru föga närliggande denna sammanställning är, visar sig redan däraf, att Peschito, den gamla syriska öfversättningen, återgifver namnet som מאת. under det att i de omgifvande verserna namnen *Ναούμ*, *'Εσλί*, *'Ιούδας*, *Ναασσών*, *'Εσρώμ*, *Θάρα*, *Νῶε*, *Μαθουσάλα*, *'Ενώχ*, *Μαλελεήλ* alla riktigt återfå sina i grekiskan förlorade *h*-ljud. Ännu mera betecknande är, att i tidigare hebreiska öfversättningar af Nya Testamentet, åtminstone i den mig tillgängliga af 1821, det här ifrågavarande namnet skrifves מַאַת.

Nahasson, Aminadabs son, nämnes i bibeln endast i några slägtregister samt i förbindelse med ett offer 4 M. B. 7. 12. Hans person är så föga framträdande, att intet skäl finnes, hvarför uttalet af hans namn skulle bevarats genom muntlig fortplantning, då så många andra långt viktigare namn ej röja minsta spår af konservativ tradition.

Om det varit på grund af någon närmare kännedom om de judiska namnformerna, som Ulfilas insatt *h* i detta och öfriga namn, är det vidare anmärkningsvärdt, att han ej också med ett *h* uttrykt det grekiska *χ*, då det motsvarar ifrågavarande hebreiska konsonantljud. De välbekanta namnen יְרִיחוֹ *'Ιεριχώ* och נָחוֹר *Ναχώρ* omskrifvas emellertid i våra gotiska texter med *k*: *Iaireiko* och *Nakor*, alldeles som det grekiska *Ἄρχιππος* Kol. 4. 7 blir till *Arkippus*, och *Λάμεχ*, som i hebreiskan har ett helt annat *k*-ljud, ךְ, blir till *Lamaik*. Likså blir påskens namn, aram. פַּסְחָא, i gotiskan icke till *pasha* utan till *paska*, eller någon gäng till *pasxa*, detta sista ännu trognare bildadt efter det grekiska *πάσχα*.

Slutligen vore det öfver hufvud obegripligt, hvarför Ulfilas blott mellan vokaler, men aldrig i början eller slutet af ord skulle användt *h* som ekvivalent för de ifrågavarande semitiska konsonanterna, då hans eget språk ju också i dessa senare ställningar ofta företer ett *h*. Hvarför har ej det slutande *h* fått yppa sig i *Θάρα* תֶּרַח och *Μαθουσάλα* מְתוּשֶׁלַח. lika väl som det skrifves och höres i *slah*, *nih*, *þauh* m. fl. gotiska ord? Eller hvarför har Ulfilas ej återstält ett börjande *h* i *'Ωσηέ* הוֹשֵׁעַ (profeten Hosea). *'Αριμαθαία* הָרָמָתַיִם. *'Ενώχ* חֲנוֹךְ. *Ἄννα* חַנָּה (profetissan Hanna), *Ἄννας* חָנָן (öfverstepresten

Hannas), Ἄγαρ הָגָר och ännu flera andra namn, då ju eljes ett *h* är lika vanligt i början af inhemskt gotiska ord som i början af svenska? Och hvarför har å andra sidan det från hebreisk synpunkt obefogade *h*-ljudet i Ἠλίας (Elias), Ἐλισαῖος (Elisa), Ἤρ, hebr. אֵלִיָּהוּ. אֱלִישָׁע, עֵר, fått följa med in i de gotiska formerna *Helias*, *Hailcisaius*, *Her*, liksom det möter oss i de äldre latinska formerna af dessa namn?

När man ser Ἑβραῖοι עִבְרִים återgifvet med *Haibraieis*, under det att namnet på hebreernes stamfader Ἔβερ עֵבֶר skrifves *Aibair*, har man ett påtagligt bevis, bland många, huru blindt Ulfilas följer den grekiska texten i spåren, obekymrad om ordens semitiska urformer.

Teorien om det återställda *h* mellan vokaler kan synas ega ett stöd däri, att detta *h* alltid motsvarar ett semitiskt ה eller ח, aldrig ett א eller ע. Men bevisningskraften i detta sakförhållande blir ingen, när det röjer sig, att tillfälligtvis intet ord förekommer hos Ulfilas, där א och ע intagit en sådan ställning, att man, enligt hvad sedan skall nämnas, kunnat vänta ett *h* i gotiskan. Ordet Κανaάν, hebr. כְּנַעַן finnes ej i de gotiska texterna; *Naaman* af Syrien, hebr. נַעֲמָן har hos grekerna fått sitt namn omskapadt till Ναιμάν, och Ulfilas återgifver detta troget med *Naiman*. Staden *Nain*, hebr. נָעִים har — änskönt Tischendorff ej känner någon variant till formen Ναΐν — i Ulfilas text troligen skrifvits Ναήν (med itacistiskt η, liksom ofvan *ailoe?*), och heter därför hos honom *Naen*.

Om det genom det föregående torde vara ådagalagdt, att Ulfilas bruk af *h*-ljuden näppeligen kan bevisa något om omedelbara sidoinflytelser från österlandet, så återstår den ingalunda lika lätta uppgiften att förklara, hvarifrån dessa *h*-ljud stamma.

Af de sex namn, kring hvilka undersökningen rör sig, finnas de fem — alla utom *Aharon* — skrifna med *h* i Ulfilas berömde samtidas Hieronymi latinska öfversättning, Versio vulgata, sådan denna föreligger i den Clementinska normalupplagan och i därifrån stammande editioner. Namnet Ναασσών skrifves där visserligen hos Matteus och Lukas utan *h*, men på de ställen i G. Testamentet, där det förekommer, har det formen *Nahasson*.

Genom en skrift af Ulfilas lärjunge Auxentius är det bekant, att Ulfilas ej blott förstått utan äfven skrifvit latin[1]). Då vidare, såsom Bernhardt ådagalagt, i den gotiska öfversättningen ställen finnas, hvilka röja direkta påverkningar från en latinsk öfversättning, som stått Vulgata nära, ligger det nära till hands att söka förklaringen på de omtalade *h*-formerna i inflytelser från Italien. Så var också min första tanke vid genomläsningen af hr Hoppes uppsats.

Dock är saken ej så enkel. De älsta och bästa handskrifterna af Hieronymi öfversättning, t. ex. *Codex amiatinus*, skrifva de flesta af här på tal varande ord utan *h*. Och då Hieronymus, som dock förstod hebreiska, bibehållit de grekiska formerna utan *h*, kunna vi ännu mindre vänta att finna sådana i den äldre latinska öfversättningen, den af grekiskan helt och hållet beroende Itala. I de redaktioner af denna äldre öfversättning, som varit mig tillgängliga, Stockholmsbibliotekets *Codex aureus* (utg. af J. Belsheim 1878) och *Evangelium palatinum* (utg. af Tischendorff 1847) läses också *Bethleem*, *Aaron*, *Naasson*, *Maat*. Endast namnen *Abraham* och *Johannes* hafva både hos Hieronymus och i Itala den ulfilanska, ännu öfver hela vesterlandet gällande formen. Däremot hafva både Itala och Hieronymus i motsats mot Ulfilas öfveralt ett *h* i *gehenna*.

Vill man taga sin utgångspunkt i senare redaktioner af Vulgata och söka de ulfilanska *h*-ljudens förklaring däri, att våra gotiska handskrifter, särskildt Codex argenteus, synbarligen äro utförda i Italien (under östgoternas välde där) så får man, innan man tillgriper en så vågad förklaring, ej glömma, att öfverensstämmelserna mellan de gotiska och de från Vulgata stammande, nu allmänt vesterländska formerna af ord med *h* i verkligheten ej äro så genomgående, som det till en början kanske synts. Utom det nyssnämnda got. *gaiainna* mot den Clementinska Vulgatas *gehenna*, hafva vi *Naum* mot *Nahum*, *Aharon* mot *Aaron*, *Heleias* och *Haïleisaius* mot

[1]) „Apostolica gratia grecam et latinam et goticam linguam sine intermissione in una et sola ecclesia Cristi predicavit . . . Qui et ipsis tribus linguis plures tractatus et multas interpretationes . . . post se dereliquid.“ Auxentius, enl. E. Bernhardt, Vulfila (1875), s. XV.

Elias och *Elisæus*, *osanna* mot *hosanna*. Altså åtminstone sex olikheter mot fem likheter.

Det synes då knapt annat återstå, än att med Grimm och Holtzmann söka källan för gotiskans inskjutna *h* i fonetiska förhållanden. Det erkännes, att i detta fall en sådan utväg är föga lockande.

Om man bortser från namnet *Johannes*, med hvilket särskilda förhållanden ega rum, visa alla de öfriga orden *h* flankeradt af två *a*. Hos Ulfilas finnes intet osammansatt ord, där två *a* omedelbart sammanstöta. Namnet Ἰσαάκ, som Ulfilas skrifver *Isak*, har säkert förelegat honom under den afvikande formen Ἰσάκ, hvilken är vanlig i Cod. sinaiticus [1]).

Där andra vokaler sammanträffa, inskjuter Ulfilas intet *h*: det redan omtalade *gaiainna*, *Baiailzaibul* (Βεελζεβούλ), *Bauaus* (Βοόζ), *Siloam* (Σιλωάμ, hebr. שִׁלֹּחַ, ej som hr Hoppe förhastadt angifver שִׁילֹה), *Israel* (Ἰσραήλ) och ännu rätt många exempel kunde anföras.

I ordet *Beþlahaim* är det senare *a* i verkligheten blott grafiskt, enär *ai* uttrycker det grekiska ε-ljudet. Den gjorda förklaringen kan synas härmed vara dömd. Men när man i de gotiska fragmenten af G. Testamentet — hvilka svårligen kunna vara af Ulfilas hand (Bernhardt, sid. XXXV), och i hvarje fall på många punkter följa sin egen ortografi — ser Γαβαά Esra 2. 26 skrifvas med två sammanstötande *a*: *Gabaa*, och vidare ser Davids stad nämnd såsom *Baiþlaem* (missskrifvet *Biaaaiþlaem*) Esra 2. 21, har man en viss rätt att sluta, att *h* i de omtalade ställningarna ej framkallats af någon gällande gotisk språksed, utan snarare beror blott på en mer eller mindre personlig teori hos Ulfilas, en teori, i hvilken äfven ortografiska förhållanden kunna hafva ingripit.

Förklaringen af *h* i det gotiska *Johannes* tvekar jag ej att söka i namnets latinska form. *Johannes* har redan vid denna tid varit ett bland vesterlandets kristne så allmänt spridt namn, att Ulfilas ej blott ur de latinska bibelöfversättningarna kunnat hämta sin bekantskap med denna form:

---

[1]) Bernhardts grekiska text till Ulfilas bör i detta hänseende rättas Mark. 12. 26 m. fl. ställen.

han måste också i sitt personliga umgänge hafva mött den mångfaldiga gånger. Möjligt är till och med, att namnet *Johannes* under denna gestalt varit kändt bland goterna redan före bibelöfversättningens tid. Det är att märka, att ehuru Ulfilas gjort sin tolkning efter grekiskan, man dock i hans arbete träffar flera latinska lånord än grekiska — ord af så folklig natur som *lukarn* (lat. *lucerna*, låglat. äfven *lucarna*), *aurkeis* (lat. *urceus*), *faskja* (lat. *fascia*), *karkara* (lat. *carcer*), *militon* (lat. *militare*), *sigljan* (lat. *sigillare*) o. s. v. Noaks ark, grek. *κιβωτός*, nämnes hos Ulfilas *arka*, liksom den heter i Itala, från hvilken vi fått ordet. De grekiska uttryck Ulfilas lånar äro, som Bernhardt påvisar, knapt andra än sådana, som också finnas i den latinska öfversättningen. Det är då ej att undra öfver, om Ulfilas och hans landsmän föredragit den latinska formen af namnet *Johannes* för den grekiska.

Hvarifrån åter den latinska formen redan före Hieronymus fått sit *h*, det tillkommer mig ej här att undersöka. En utredning af de bibliska namnens former i vesterlandet vore visserligen annars väl behöflig. I det omhandlade fallet är jag böjd att sluta mig till hr Hoppes åskådningssätt och antaga, att bland romarna ett semitiskt sidoinflytande gjort sig gällande, genom hvilket det, såsom ändelsen visar, uppenbarligen närmast från grekiskan komna apostlanamnet i någon mån ombildats efter det hebreiska יוֹחָנָן eller efter dess yngre palestinensiska biform יוֹחָנָא. Dock härleder jag detta inflytande snarare från österländska kristne (af syrisk eller judisk börd) än från verkliga judar.

En liknande sidoinverkan förutsätter jag äfven som förklaring af *h* i de italiska bibelöfversättningarnas *Abraham*, hvars egentliga utgångspunkt naturligtvis är *Ἀβραάμ*. Itala har visserligen i flera namn insatt ett oorganiskt *h* (*Natanahel* o. s. v.); men så tillfälligt kan ej det i *Abraham* anses vara. I annat fall vore det oförklarligt, hvarför det så närstående *Isaac* aldrig finge något *h*[1]).

[1]) Också i Italas *gehenna* torde *h* stamma från östern. — Man märke, att alla de tre orden *gehenna*, *Johannes* och *Abraham* äro vanliga och välbekanta.

Det är rätt väl möjligt, att detta latinska *Abraham* i sin ordning stått som mönster för den ulfilanska formen. Man förstår åtminstone lättare Ulfilas teori att -*aa*- skall betyda -*aha*-, om den haft sin utgångspunkt i ett bland kristna så allbekant namn som *Abraham*[1]).

Ett annat spår af judiska påverkningar hos Ulfilas finner hr Hoppe i de tre formerna *Abijins*, *Beþanijin*, *Helijin*. De motsvarande hebreiska orden אֲבִיָּה. בֵּית עֲנִיָּה, אֵלִיָּה hafva före sin slutvokal ett dubbelt *j*, och denna dubbelkonsonant vore återspeglad i det gotiska -*ij*-. Där hebreiskans *j* vore enkelt, hade gotiskan blott -*i*-: Johannes döparens fader זְכַרְיָה hette hos goterna *Zakarias*.

Mot denna uppfattning kan åtskilligt invändas.

Ett af de tre stöd, på hvilka teorien hvilar, är minst sagdt vacklande. Tolkningen af *Βηθανία* såsom vare sig „nedsänkningens“ (dalens) eller „eländets“ hus är visserligen ej ny, men saknar både historisk och lingvistisk grundval. Ordet עֲנִיָּה „depressio“ finnes icke i hebreiskan, hvarken den äldre eller den yngre. Den syriska öfversättningen har ܒܶܝܬ ܥܰܢܝܳܐ *beth-'anjâ*, hvilket förmodligen skall betyda „den eländiges hus“. Delitzsch anser, efter Lightfoots och andras föredöme, Bethanien vara den i Talmud omtalade platsen *Beth-hini* בֵּית הִינֵי och återgifver det så i sin öfversättning af N. Testamentet. I intetdera fallet eger ordet något dubbelt *j*.

En annan betänklighet ligger i det af hr Hoppe själf medgifna förhållandet, att också det dubbla *j* af Ulfilas ofta uttryckes med ett blott *i*. För att anföra ett par exempel utom dem hr Hoppe nämner, blir צִיּוֹן i gotiskan till *Sion*, troget

---

[1]) Namnet *Noah*, grek. *Νῶε*, hebr. נֹחַ, skrifves, som hr Hoppe anmärker, hos Ulfilas på tre ställen *Nauel*. Denna oform kan ej medvetet vara införd af den insigtsfulle gotiske öfversättaren, som både ur latinska och grekiska källor måste hafva varit förtrogen med formen *Noe*. Säkert härleder sig det tillkomna *l* från en afskrifvares misstag på något enskildt textställe, ett misstag som sedan af någon konsekvensmakare blifvit genomfördt på öfriga ställen. Kanske hafva de många namnen på -*el* (*Gabriel*, *Israel* o. s. v.) härvid ej varit utan inflytande.

efter det grek. Σιών, och öfverstepresten, som vi efter Vulgata nämna *Kaifas*, heter hos goterna *Kajafa* i enlighet med det grekiska Καϊάφας, men icke efter namnets form i Talmud: קַיָּפָא

Vigtigast är likväl, att man långt naturligare kan förklara växlingen mellan *-i-* och *-ij-* i detta slags namn ur gotiskans kända vacklan mellan t. ex. *siuþ* och *sijuþ* (I ären), *friaþva* och *frijaþva* (kärlek), *saiiþ* och *saijiþ* (han sår). Om konsonanten i dessa fall skrifves eller ej, blir för uttalet af ringa betydelse. Kanske är det ej en blott tillfällighet, att alla de tre citerade namn-formerna hafva sitt *j* inskjutet mellan två *i*. Just i en sådan ställning infinner sig hjälpljudet väl lättast, liksom för att hålla stafvelserna i sär.

Lika litet öfvertygande i fråga om österländsk påverkning är det vid sidan af formen *Maria* också förekommande *Marja*. Obestridligen öfverensstämmer denna genom sitt *j* mera med det arameiska *Marjam* än med det grekiska Μαρία. Det är emellertid nog att härvid påminna om, att också de rent grekiska orden *aivaggeljo* och *aikklesjo* utbytt sitt *i* mot *j*, och att formen *Antiaukia* hos Ulfilas omväxlar med *Antiaukja*.

Hr Hoppe har troligen rätt, då han härleder *a* i näst-sista stafvelsen af *Beþlahaim* ur samma uttal af de hebreiska segolatorden, som visar sig i de gotiska namnen *Falaig* och *Lamaik*, motsvarande de hebreiska פֶּלֶג och לֶמֶךְ. Men liksom i dessa båda fall vägen naturligtvis gått genom de grekiska formerna Φάλεγ och Λάμεχ, så lämna oss texterna en antydan om, att också *Beþlahaim* närmast fått sitt *a* från grekiskan. Den i Esrafragmentet förekommande formen *Baiþlaem* är redan förut omnämnd. Den motsvarar helt och hållet det skrifsätt af namnet, som de bästa Septuaginta-handskrifterna här hafva: Βεθλαέμ. Förmodligen har Ulfilas sett denna samma form använd i de grekiska texter han öfversatt. Det är ej mera oantagligt, att grekerna haft två skilda uttal af detta namn, än att de, som vi ofvan framhållit, haft två uttal af namnet *Kapernaum*.

Återstår till slut namnet *Aai*, om hvilket hr Hoppe framhåller, att det mera liknar det hebr. הָעַי än den grekiska

textens *Ἀί* eller *Ἀιά*. Namnet finnes i Esrafragmentet och eger altså svårligen vitsord i fråga om Ulfilas språkkunskap. Dess dubbla *a* kan dessutom med fullt skäl likställas med de tre andra fall af oriktigt dubbelskrifven vokal, som anträffas i samma lilla fragment (Bernhardt s. 596), särskildt med *Eeiramis* för *Eiramis* Esra 2. 32.

Den fråga, hr Hoppe bragt å bane, har synts mig ega så mycket historiskt intresse, att jag ej velat förbigå något af de skäl han framstält för sin teori, ej ens dem, hvilka, såsom dessa sista, af honom själf ansetts mindre betydande. Resultatet af den företagna granskningen har emellertid blifvit, att vi ej med fog våga förhöja Ulfilas triglottiska lärdomsberömmelse till en tetraglottisk. Han har ej egt någon insikt i judarnas språk utöfver den han vunnit ur den grekiska text han tolkat och den han i någon ringa mån förvärfvat genom bekantskapen med den latinska kristenhetens sätt att uttala hebreiska namn.

Anmeldelser.

Udvalgte skrifter af Lukianos, med fortolkninger, væsenlig til skolebrug, udgivne af **M. C. Gertz.** Kbh. P. G. Philipsen. 1883. VI + 186 s.

Sålænge Græsk endnu indtager en sådan stilling i skolen, at man kan tænke på at give disciplene en forestilling om den gode attiske prosas lethed og ynde og samtidig dog må søge et stof, der ikke fordobles i vanskelighed ved de dertil fornødne reale oplysninger, må man sikkert give prof. Gertz ret i de ord, hvormed han udsender sin udgave af Lukianos, at „L. yder en både belærende og tiltalende læsning for øverste klasses disciple“. Når man er kommet ud over de lettere platoniske skrifter, har man af forfattere fra litteraturens bedste tid jo næsten kun valget mellem Demosthenes's olynthiske taler og Xenofons Memorabilia: det sidste skrifts langtrukne og ensformige, ofte filistrøse fremstilling gør det imidlertid næppe videre egnet til skolebrug, og at Demosthenes i reglen både med hensyn til ordenes og stilens forståelse frembyder for store vanskeligheder, synes erfaringen at vise. Størrelsen af udvalget er tilstrækkelig til at give læreren stof at vexle med, uden at prisen på bogen kan siges at være bleven for høj, og også valget af skrifterne er foretaget med smag; selv om en og andens personlige forkærlighed for et enkelt ikke medtaget skrift skulde føle sig skuffet, vil man dog ikke ønske noget af de valgte udskudt.

Den ærede udg. har et stort krav på taknemmelighed, når han har påtaget sig at kommentere denne forfatter, som hidtil fra kommentarens side har været så stemoderlig behandlet, også af de tyske udgivere, så at en konkurrence med dem i den henseende aldeles ikke er at befrygte; at han trods de vanskelige afsætningsforhold her til lands har skrevet en dansk kommentar, må så meget mere påskønnes, som selv en god tysk udgave af en forfatter som Luk. med hans fine sproglige nuanceringer ikke er halvt så brugelig som en dansk. Også i kritisk henseende vil selv en flygtig læsning vise fortrinet for de almindelig brugte tyske udgaver, og prof. G.'s bidrag til Lukians text i de sidste årgange af dette tidskrift vidner tilstrækkelig om hans dygtighed på dette punkt; da han imidlertid har bebudet en kritisk redegørelse i en nær fremtid, skal anm. i øjeblikket ikke indlade sig herpå.

Kommentaren, som udg. vist med rette har givet som særligt tillæg istedenfor som fortløbende anmærkninger under texten, må betegnes som ganske fortrinlig og hæver sig betydelig over det meste, der af den art fremkommer både her til lands og

andensteds. Udg.'s pædagogiske virksomhed har givet ham et klart blik for disciplenes tarv, og formen er ikke den tidt anvendte quasi-lærde, der giver en dunkel dybsindighed i stedet for en simpel forklaring; også realoplysningerne og indledningerne er givne tilstrækkelig fyldigt til textens forståelse uden dog at overlæsse med unødvendig viden. Som i fortalen fremhævet, er der lagt særlig vægt på partiklerne, og ved disse som også ellers er oversættelsen næsten altid fortræffelig og uden pedantisk frygt for ægte moderne udtryk, når disse er de eneste adækvate; måske kunde der lidt rigeligere være benyttet oversættelser, lidt mindre derimod henvisninger, navnlig til andre, måske ikke læste dialoger, da det jo er en kendsgjerning, at disciplene i reglen ikke benytter dem så meget, som ønskeligt var.

Ved siden af anvendelsen i skolen har udg. også tænkt sig bogen benyttet af de filologiske studerende, og disse ville uden tvivl også have stort udbytte af den; imidlertid vilde det have været heldigere, om de for dem udelukkende bestemte anmærkninger havde fået en særskilt plads nederst på siden for ikke at forvirre skoledisciplene, som i visse tilfælde helst måtte afspises med en oversættelse, og måske vilde de da på sine steder have kunnet fremtræde i en lidt fyldigere og mindre kondenseret form end nu. Den forsømmelse af partiklerne, som er så almindelig i skolerne, efterlader også sine spor i de studerendes ævne til nøjagtig forståelse, og langtfra alle de udgaver, som benyttes i det filologiske studium, behandle dem omhyggeligt nok. Endelig havde det været ønskeligt, om der til dette brug var tilføjet henvisninger til Krügers grammatik, hvorved en forklaring jo undertiden også kunde være sparet og mangelen af flere oplysende exempler på en sprogbrug erstattet.

Til belysning af det fremførte skal anm. tilføje en nærmere gennemgang af nogle af dialogerne; når jeg ikke på hvert enkelt sted bemærker, om det sagte gælder skolen eller de studerende, er det, fordi jeg antager, at det let vil kunne skønnes.

Prometheus. 1. *οὔτε μὴν*] måtte hellere oversættes på Da. („men heller ikke"). — 2. *τοῦτο φῄς κτλ.*] meningen af denne sætning er utvivlsom nok, kun at den vist bedre opfattes spørgende; derimod tror jeg snarere, at *τοῦτο* er prædikatsord, der epexegetisk forklares ved *τὸ κατελεῆσαι, τὸ ἀνασκολοπισθῆναι* objekt: kalder du vor hængning dette, at fatte medlidenhed? (således er vel aor. inf. at opfatte, medens præs. vilde betyde: føle medlidenhed) ɔ: bruger du denne benævnelse om vor h., mener du med dette vor h.? Smlgn. f. eks. Herod. IX, 11: *ξείνους ἐκάλεον τοὺς βαρβάρους* (med de fremmede mente de barbarerne), hvor *τοὺς βαρβ.* utvivlsomt er objekt. Skulde det følgende spørgsmål forøvrigt ikke gøre det rimeligt at læse *ἅμα σοί* istedenfor *ἀντὶ σοῦ*? — *ἤδη*] her som ofte hos Luk. (f. ex. 5 slutn., Tim. 6) i betydningen: snart (jam); smlgn. ved befalinger og i beslægtede udtryk, f. eks. Tim. 42, 45. — 5. *εἶναι πρός τινι* og *ἔχειν ἀμφί τι*

burde måske dog forklares. — 6. *συνεῖναι*] *συνιέναι* var måske at foretrække („det lader til, at du ikke forstår —"). — *ἐπὶ τοῖς τηλικούτοις*] efter (eg. under) sådanne forbrydelser. — 8. *οὐχ ὅπως*] det er dog vel naturligere at tænke sig dette elliptiske udtryk fremkommet af det existerende: *οὐκ ἔστιν ὅπως* (sc. *ὤμην*), eg. der er ikke tale om, at —, endsige, at —. — 11. *διττὴν ἔχον τὴν κατηγ.*] oversættelsen „indeholde" burde være forebygget ved at gjengive det med „tillade, muliggøre". — 12. *πρὸς ὅ*] vilde jeg bestemtere henføre til hele udtrykket *ἡ ἐξέτασις γιγνομένη* (passiv til *ἐξέτασιν ποιεῖσθαι* = *ἐξετάζειν*), da *γιγνομένη* ellers står meget bart. — 15. *συνέβαινε*] „måtte" (= det følgende *μέλλειν*), en af lexika ikke videre påagtet betydning ved siden af den almindelige, der udtrykker det tilfældige. — 18. *ἠδίκησθε*] perfektum er meget påfaldende; hvis der ikke er en fejl i texten, er der en mærkelig sammenblanding af det specielle og generelle. —

Kharon. 1. Om det elliptiske *ὡς ἄν* kunde passende være henvist til Krüger 69, 7, 2; beslægtet er jo også det af Madvig 139 c under texten anførte *ὡς ἂν εἰ παῖς*, hvor betingelsen fremtræder tydeligere end ved tilføjelsen af participium; ganske udslettet er den derimod i udtrykket *ὡς ἂν μάλιστα* (f. ex. Thuk. VI, 57, 3). — *ὥς τι καὶ ἰδών*] udg.'s bemærkning: „altså ikke blot *ἄλλως πεπλανημένος*" er ikke rigtig fyldestgørende; *καὶ* må oversættes ved „virkelig" eller „dog" og betegner overensstemmelse mellem hensigten og resultatet. Sprogbrugen er omtalt af Krüger gr. 69, 32, 16, men ikke forklaret tilfredsstillende; den der omtalte anvendelse af *καὶ* efter *ἐπεὶ* og *ἐπειδὴ* beror på, at der sluttes fra det i bisætningen omtalte til det i hovedsætningen omtalte; med brugen af *καὶ* efter hensigtspartikler kan derimod sammenstilles *καὶ* efter *εἰ*, hvor dette betegner et forsøg på at opnå noget, som Aristoph. Ran. 339. — 2. *τὸ μὲν ὅλον*] vilde jeg hellere oversætte: „fremfor alt". — 3. *κατὰ ταὐτὰ δὴ καὶ σὺ πρᾶττε*] den urgerende brug af *δή* („på selvsamme måde") kunde være berørt. — *τί οὐχὶ οἰκοδομοῦμεν*] en henvisning til Madv. 141 anm. 3 havde været ønskelig af hensyn til den sjældnere brug af præsens, som først anmærkes Tim. 31. Her som på flere steder så jeg gærne en sammenstilling med den beslægtede sprogbrug på Latin, væsenlig for skolens skyld; men måske udg. hellere vil have denne givet af læreren ved undervisningen. — 4. *ἀπίθανόν τινα*] *τὶς* har her, som ofte ved adjektiver, ligesom quidam på Latin forstærkende betydning („ganske utrolig"); cf. 11 *δεινήν τινα — τὴν ἀβελτερίαν*, 15 *ποικίλην τινὰ τὴν τύρβην*, Prom. 9, Han. 1, 6. — *ἀπὸ δυοῖν στίχοιν*] betegner *ἀπὸ* her ikke snarere midlet („med" cf. Kr. 68, 16, 10) end „udgangspunktet"? — *ἂν εἰδείητε*] den potentiale optativ er her vel en mildere form for befaling: „det må I vide", sml. det lat. viderint om det, man overlader en anden at betænke. — 6. *οἶσθα οὖν*] partiklen må her være brugt på samme

måde som nedenfor i 13, 16 og 19 („imidlertid"). — *ὅτι τί;*] den af prof. G. derpå givne forklaring forekommer mig lidt ubehjælpsom, konsekvent måtte man jo kunne forklare det simple *διὰ τί;* på samme måde. Forholdet er jo dette, at det spørgende pronomen på Græsk kan indtræde i så godt som alle forbindelser (medens brugen på Dansk er betydelig indskrænket), også i kavsale bisætninger, og dertil kommer så ellipsen af verbet som i *ἵνα τί;* og *ὡς (δὴ) τί;* (Men. 8, der var at sammenligne hermed). — 7. *τί ἐστιν*] „hvordan går det?" „nåda?" — *ὁρᾷς*] med rette har udg. udeladt spørgsmålstegnet; dog burde der vel være gjort opmærksom på denne parenthetiske brug uden indflydelse på det følgende og tilføjet en oversættelse („du ser jo", „tydelig nok"). — 8. *καὶ πόσῳ*] *καὶ* anvendt som indledning til en indvending som i 4 og 7, hvor det bemærkes af udg. — 9. *ὁ Κρ. δὲ ποῦ ποτε κἀκεῖνός ἐ.;*] „men hvor er da Kr. vel henne?" *καί* må her referere sig til, at Kharon allerede har set Kyros og nu også vil se Krøsus. — *ὅ,τι καὶ λέγουσι*] jeg tvivler på, at udg. vil fastholde sin gengivelse af *καί* (ved et „også" foran *ἀκούσωμεν*) som sproglig korrekt, og den af ham givne forklaring præciserer vist heller ikke tilstrækkelig betydningen; temmelig nær det rette kommer snarere Hermanns (se Kr. 69, 32, 16), hvorefter oversættelsen her turde blive: „hvad de vel siger, kan finde på at sige"; beslægtet er *καὶ* i *τί γὰρ ἂν καὶ πάθοι τις;*. — 10. *κάλλιστα*] ellipsen burde måske være forklaret. — 11. *ἀλλὰ τίνας — ἢ τί*] i således forbundne spørgsmål, som ikke er disjunktive, bliver *ἢ* at oversætte ved: og; cf. 1 beg., Men. 1, Tim. 24, 34. — *ὑφ' ὧν καὶ ἀπολεῖται*] her brugt ironisk. — *δεινήν τινα λέγεις τῶν ἀνθρ. τὴν ἀβελτ.*] her havde det været passende at give et af de vink om oversættelsen, som udg. frygter for at have givet lidt for rigelig: „menneskene må være ganske forfærdelig dumme, efter hvad du siger"; aldeles ensartet er *πολλήν μοι λέγεις κτλ.* i 12 og Drøm. 6. — 12. *ἢ ὁ σίδηρος ἀναγκαῖος τότε*] *ἢ* har her den af Kr. 69, 29, 6 omtalte betydning: „eller — ikke?" som dog er forholdsvis sjælden. — 16. *ἀράχνιά τινα*] „en slags —". — 19. *πάντως*] har her den i lexika oversete betydning: „nødvendigvis" („partout") som let udvikler sig af den oprindelige: på enhver måde. — *ἅμα τῷ ξυστῆναι*] „samtidig med, at de dannes". — 20. *βούλει — παραινέσω*] dette udtryk synes i betydning at nærme sig til: skal jeg ikke —?; cf. 7 og 9. — 21. *καὶ γὰρ καὶ*] „etenim etiam", en til skolens brug næppe overflødig bemærkning. — 22. *ἔπασχον*] det er dog sandsynligt, at der skal læses *ἔπασχες*, da Kharon jo for et øjeblik siden har nævnt Hermes som den, der fører de døde ned i underverdenen. — 23. *Ἡράκλεις*] overensstemmende med forklaringen havde det været værdt at tilføje: Gud bevar' os vel. — 24. *ἄλλοτε ἄλλοι*] er vel: stadig andre. — *καθ' ἃ*] = *κατ' ἐκεῖνα, καθ' ἅ*. — *ἥξω δέ σοι*] denne ethiske dativ er bleven uomtalt ligesom 1 *οὕτω δὲ κἀγώ σοι ἔμπαλιν*, 8, Timon 41 beg. —

Timon. 1. οὐκ οἶδ' ὅπως] har her, som oftere (f ex. i 20), betydningen af forundring og beklagelse og kan bedst gengives ved: „mærkelig nok". — 3. φορτικῶς] „affekteret" er måske dog en lidt for fri oversættelse af dette ord, der jo betyder: i overlæssede udtryk; jeg vilde foretrække: „for at smøre tykt på", da udtrykket jo også på Græsk har en ironisk farve. — 4. τοῦ βίου] det da. „verden" i betydningen af menneskelivet, også Khar. 1. — 5. ἀναγνόντες] er der ikke her et ordspil med de to betydninger af ἀναγνῶναι: „læse" (indskriften) og „genkende" (Timon)? Den sidste betydning er jo ikke ganske udelukket fra den attiske prosa. — 8. εἰ Τίμων καλοῖτο] jeg vilde trods den unægtelig usædvanlige brug af optativ foretrække for meningens skyld at opfatte det som en afhængig spørgesætning. — 9. Καὶ μὴν] hverken her eller på det citerede sted (Khar. 17) synes der at ligge nogen modsætning til det foregående, hvorfor jeg vilde oversætte det: ja — virkelig. — 10. οὕτω (ῥαδίως)] er vel at betone på da.: ikke så let (som før); eller er οὕτω måske det da. „sådan", brugt adverbielt? — 12. νὴ Δία] denne forsikringsformel var vist altfor forslidt til at kunne gøre noget komisk indtryk i denne sammenhæng, derimod nok i sammenstillingen: ὦ Ζεῦ, πρὸς τοῦ Διός i 16. — 17. ταῦτα καὶ αὐτὸς ἀγανακτῶ] bemærkningen om udtrykkets lille logiske ukorrekthed er noget overflødig, da „meningen er klar nok"; tilmed ligger jo kvindens harme i udtrykket: ἔσθ' ὅπως ὁ τοιοῦτος οὐ παραπαίειν δόξειεν ἄν;. — 20. οἶμαι og που i 24] „vist". — μὴ ὄναρ] synes mig ikke at blive klarere ved at omskrives til ὕπαρ. — 21. πρόκειται] det havde været nøjagtigere at betegne det som perf. pass. til προτιθέναι. — τῳ] næppe for at udtrykke foragt som i 9, hvor τις er: noget, der kaldes —. — 23. ὁμοδούλους] mon ikke spot over hans stadige trællesind? — ἐς πορνίδιόν τι ἐμπεσών] her, som i 25, passivt („kommer i kløerne på") i modsætning til den aktive betydning af ἐμπ. ἀθρόος εἰς ἐμέ. — 24. οὐ γὰρ ἂν istedenfor henvisningen til 7 ønskedes en bemærkning om, at der i da. (næsten altid) tilføjes „så" istedenfor „ellers", når den underforstaaede betingelse er en benægtelse af en nægtende sætning; ligel. i 53. — λάθω] underforståelsen af reflexivet („uden selv at vide af det") er så sjælden, at den burde bemærkes. — 26. ὠχρός (καὶ βαρύς)] fejlskrift for χωλός? smlgn. Plutos's replik. — εὖ οἶδ' ὅτι] „sikkert". — κορυβαντιᾶν] „fantasere, være vilde". — 27. ἀλλὰ πῶς;] det vil næppe være rigtigt at tilføje οὐκ, da man efter det foregående spørgsmåls nægtende karakter naturlig må underforstå noget som ἀλλοῖος ὁρᾷ; i daglig tale vilde man på da. sige: hvordan (går) det (til), (at du ikke ses, som du er)? — 28. τὸ πρῶτον] „en gang". — 32. ῥάκος] for at hindre oversættelsen „pjalt" vilde jeg forklare det ved: „vrag". — 36. ἀλλά] hellere: „nej", som Prom. 2. — 38. ὅμως δέ] modsætningen ligger i den nærmest foregående sætning. — 41. δεξίωμα] kunde passende være over-

sat („fund“?) — 45. καὶ ἄμεινον] „endnu bedre“. — 46. ὑπὸ τῇ δικέλλῃ] „til hakken“. — μηδαμῶς] vel indvending mod Timons stadige slag („å, nej!«). — πάντως] svarer her ganske til da. endelig. — 51. στρατηγῶν] er vist forskrevet; det passer slet ikke her ved omtalen af hans fredsvirksomhed. — 53. (ἀπίθανά) σου] Mdv. § 53; ligl. i 57 ταῦτά σου. — γελοῖα — ἂν πάθοιμι] hellere: jeg vilde gøre mig latterlig. — 57. ἐμπλήσας] på da. henføres i reglen participiet til objektet („fyldt“). —

Drømmen. 1. πρὸ ὁδοῦ κτλ.] kunde nok ønskes helt oversat („vil du være nået såmeget videre med dit arbejde for føden“). — 3. μὴ (ὄνειρος)] „vel ikke“. — 4. γόητά φασι] konstruktionen, som udg. vist rigtig forklarer den, er så mærkelig, at stedet vel er forskrevet; en nødhjælp vilde det ialfald være at læse: γένοιτο; τὸν γόητα φὴς κ. τ., ὦ ἀ.; Sætningen synes at måtte opfattes spørgende. — 6. ἀλλ' οὐδ'] hellere: ja, og — heller ikke. — ἐκ τῆς ἐκείνου εὐχῆς] „efter —“ (i overensstemmelse med). — ὅρον ἔχων τῆς πτ. τὸν ὕπνον] „hvis flugt er indskrænket til søvnen“ (ὅρος om det begrænsede område). — 9. ἐπὶ τοῦ καθαρ. γένοιτο ἡ ἀναβολή] „— den reneste side kunde vende udad“. — 10. καὶ ταῦτα] her: navnlig ikke. — ἅπαντα ἑξῆς] måske snarere: alt uden undtagelse (f. ex. νεκρ. διάλ. 5 og Eurip. I. A. 341). — 11. φέροντες] er det mon her mere end en omskrivning som den daglige tales: tog og lagde —? cf. Men. 8. — 12. ᾤμην] „drømte“. — συνεκροτεῖτο] „ordnedes“? — ὑπηνέμιον φέρεσθαι] „forsvinde som et intet“. — 13. ἐξ ἅπαντος] er det at oversætte som sædvanlig: på enhver måde, ved ethvert middel, eller er ἅπαν brugt = ἅπαντα og ἐξ partitivt? — σὺ δὲ καὶ τότε] sammenhængen er meget rigtig forklaret, men i en slemt sammenskruet form. — 14. ὁ τὸ τρύβλιον] denne forbindelse måtte gøre lidt varsom med at forklare ved en ellipse af ἔχων eller et andet particip, som den er givet Khar. 9, sml. Tim. 7; forresten er det da.: „han med —“ ligeså irrationelt. — θρύπτεσθαι] „gøre sig kostbar“. — 15. σύνοισθα τῷ βίῳ ἑκάστῳ] jeg kunde ønske den forholdsvis almindelige, men lidet pågtede betydning: at vide om (eller fra, hvorved det selvoplevede stærkere fremhæves) udtrykkelig omtalt. — 16. ἄλλως τε οὐδ' ὅσιον] er ἄ. τ. οὐδέ ikke her det til ἄ. τ. καί svarende negative udtryk? det bliver dog altid misligt på et enkelt sted at opfatte et formelagtigt udtryk på en anden måde. Hvorledes følelsen af den oprindelige betydning var tabt, ses tydeligt f. eks. Nigrin. 6. τὰ τοιαῦτα vilde da heller ikke være så overflødigt som nu. — 17. κάμηλος ἐν Βάκτροις] udg.'s sans for det komiske synes her ikke at have kunnet rumme det, der beror på det meningsløse alene. — πρότερον] „første gang“ af de 2. — 18. διέθηκα] „påvirkede“. — ὑγιές] her vel i overført betydning: „fornuftig“. — 19. γάρ] hellere: da?, siden sætningen er spørgende. — 20. οὐκ ἀπάγξῃ;] det burde være tilføjet, at der heri ligger en forbandelse („jeg vil se dig hængt“). — τοι-

№ 1: Pap. Bon. 1086, 2, lin. 6-12:

№ 2. ; *№ 3* *sammansatt af* *och* ; *№ 4.* ; *№ 5.* ; *№ 6* ;

№ 7. ; *№ 8.* ; *№ 9* ; *№ 10.*

; *№ 11.* ; *№ 12.*

; *№ 13.*

; *№ 14.* ; *№ 15.*

;

№ 16.

; *№ 17.*

; *№ 18.* ; *№ 19*

N° 20 ; N° 21. N° 22. ; N° 23 ; N° 24. ; N° 25. ; N° 26. ; N° 27.

αὐτας] vist en unødvendig rettelse for τοσαύτας. — 21. ἰδίᾳ μὲν — ἰδίᾳ δὲ] er betydningen af ἰδίᾳ, særskilt, for sig, ikke her svækket til: dels — dels? — 22. πικρὸς] må dog hellere forbindes med ἔξεστ. κ. δοκιμ., der ellers står for ubestemt, medens δεσπότης også uden tillæg (som τυραννεῖς i beg.) er betegnende nok. — τῇ β. πενίᾳ προςφιλοσοφῶν] her vist i den usædvanlige betydning: over (anderledes 11 „med“ og Tim. 6 „foruden, til“). — 24. τὸ κεφ. ὅ τι πέρ] „— netop“. — 26. δῆθεν] betegner vist for udtrykkelig det tilsyneladende og falske til at kunne gengives med det rent antydende „naturligvis“, hvori det ironiske er hovedmomentet; hellere: „at se til“. — κατὰ λόγον] „svarende til“. — 29. ὅλος π. τ. ἰ. ἐστιν] „går helt op i —“.

Menippos. 2. πρὸς τοῦ Διός] bemærkningen om Ζεὺς φίλιος er lidt unødvendig. — 4. τί χρὴ καὶ λέγειν] er καί ikke her snarere ligefrem „også“ (metafysiken i modsætning til ethiken)? — ἐπινεύων — ἀνανεύων] et (desværre) uoversætteligt ordspil. — 5. ἰδίᾳ] „personlig“. — 6. ἐδυσχέραινον] herefter vilde jeg hellere interpungere og oversætte således: „skuffet også i denne forventning ærgrede jeg mig endnu mere (end før), idet jeg i mit stille sind søgte at osv.“. — 8. παραπέμπεσθαι] „slippe forbi“. — 11. ἐπικείμενος] hellere: med — liggende på sig. — 12. ἡσυχῇ πως] „ganske rolig“; den temmelig sjældne forstærkende brug af πως ved adverbier (som af τις ved adj. f. ex. i παλαιούς τινας i 15) burde dog omtales. — 13. οἱ πεπαιδευμένοι] her menes vel „de dannede, lærde“. — 16. εἰ τύχοι] „måske“. — διὰ μέσης τῆς π.] den usædvanlige brug („under“) ønskedes bemærket. — τοῦ πλησίον] „enhver anden“. — Σουνιεύς] det går næppe an at forudsætte udtrykket „demot“ bekendt i skolen. — 17. συνεσταλμένον] „indskrænket“. — Δαρείους] her må sikkert tænkes på Dareios, Hystaspis's søn, da der jo skal gives ex. på konger, der var mægtige i denne verden, men nu fornedres i den anden. Xerxes's „ruin“ er mig noget uklar. — 20. ἐν τῷ τοιούτῳ] „i sådan en tilstand“ (uden underforståelse). — 22. Ἅιδου] her i den sjældne betydning: „underverden“.

Anmælderen har en følelse af noget for meget at have bredt sig om enkeltheder, hvor det personlige skøn så ofte er det afgørende, særlig paa det lexikalske område, men håber at finde en undskyldning derfor i den omstændighed, at det for en stor del er personlige erfaringer fra benyttelse af bogen til undervisning, der har leveret stoffet; jeg antager heller ikke, at hovedindtrykket af bogen derved vil svækkes.

Karl Hude.

Efterskrift. Efter at dette var skrevet, har udg. gjort mig opmærksom på, at mange af de af mig fremsatte oversættelser findes i hans oversættelse af Lukian, og at han havde tænkt sig læreren benyttende denne bog ved læsningen; da jeg

midlertid uden at kende denne nærmere er kommet til de foreslåede udtryk og mener, at selv med tilføjelsen af dem tilstrækkeligt arbejde vilde være levnet eleven (som jo nødig må være i besiddelse af oversættelsen), har jeg ikke villet foretage væsenlige ændringer. 48 s.

K. H.

Julius Hoffory, Professor Sievers und die Principien der Sprachphysiologie. Eine Streitschrift. Berlin. Weidmann. 1884. s 48.

I dette klare og skarpe lille skrift har forf. sat sig den opgave at vise, at Sievers's höjt ansete og meget roste bog „Grundzüge der Phonetik“ lider af en sådan række inkonsekvenser og uklarheder netop med hensyn til de principielt vigtigste spörgsmål, at den ikke egner sig som ledetråd for begyndende fonetikere. Jeg skal her forsøge at gennemgå de vigtigste af stridspunkterne, idet jeg helt igennem bestræber mig for at stille dem i et sådant lys, at man føres hen imod en forståelse af, hvorledes Sievers er kommen til de forskellige mærkelige standpunkter, som Hoffory påviser.

Sievers's bog udgör förste bind af Breitkopf & Härtel's „Bibliothek indogermanischer Grammatiken“; dette er i og for sig mærkeligt, da almindelig lydfysiologi dog ikke er noget sprogs grammatik; imidlertid, da også Delbrücks „Einleitung in das Sprachstudium“ hører til samme samling, viser det kun, at samlingens fællestitel ikke er ganske heldig valgt og ikke bör tages så nöje. I steden for at tage sig förste del af titelen lige så let som den anden — hvilket han så meget lettere kunde göre, som man for at studere en sprogæt aldrig kan have skade af at vide noget også om forhold udenfor den — har han ladet sig forlede til „principielt at lade alle de lyd ude af betragtning, som man hidtil ikke har kunnet påvise som led af indoevropæiske lydsystemer“ (s. 37), og til flere steder at lade betragtninger fra vor sprogæts historie influere på det almindelige system. Konsekvent har han imidlertid ikke været; en på historisk grund hvilende almindelig lydlære lader sig af gode grunde ikke gennemføre, og i det enkelte har han flere steder medtaget lyd, der ikke tilfredsstiller den nævnte betingelse — i konsonanttavlen opføres endog snorken, hvorved Sievers også i anden henseende bliver inkonsekvent, som H. (s. 39) meget morsomt påviser.

Sievers's strænge stilling overfor de tidligere tyske sprogfysiologer, særlig Brücke, beror væsentlig på, at S. i langt höjere grad end nogen af dem er sproghistoriker; deri i forbindelse med hans mange nöjagtige enkeltiagttagelser ligger hans arbejdes betydning for lingvistikken, men deri ligger til dels også grunden

til hans principielle uklarhed. Idet han nemlig som sprogforsker havde sin opmærksomhed henvendt på en mængde forhold, der har den största betydning i sprogenes liv, men som enten slet ikke eller dog kun meget ufuldstændigt fandtes omtalte f. ex. hos Brücke (man vil hos denne forgæves lede efter noget tilsvarende til S.s tredje afsnit, navnlig læren „vom Bau der Silben, Worte und Sätze“), skød han skylden for disse mangler på deres „starren Schematismus“ og kom derved til at nære mistillid til systematiseren i al almindelighed. Således ser det da i alt fald ud efter hans udtalelser; men ser man nöjere til, opdager man, at det egentlig kun er én art af systematiseren, han har noget imod, nemlig abstrakt systematiseren, medens han udtrykkelig flere steder anbefaler systematisk iagttagelse af enkeltsprog som den kilde, videnskaben må øse af for at få nyt liv. Det er derfor næppe rigtigt af Hoffory at stille udtalelser af de to arter overfor hinanden som selvmodsigende; man kan höjst indvende imod ham, at han ikke skarpt nok har præciseret forskellen[1]). Sievers har ret i, at en apriorisk betragtningsmåde uden tilstrækkeligt empirisk materiale kan göre stor skade — man huske blot på, hvorledes Brücke[2] s. 50 benægter stemmeløse nasalers existens („ein blosses Schnaufen“), sml. også Sievers[1] s. 57, medens de, som Hoffory selv har været en af de förste til at påvise, langt fra sjælden forekommer i sprogene, — men man kan ikke som Sievers heraf slutte, at et almindeligt system er umuligt, og han slår sig da også selv på munden ved at opstille et system og ved i anden udg. at slutte sig til det engelske vokalskema (se Hoffory s. 40 ff.).

Sievers taler, bebrejder H. ham videre, helt igennem om „lyd“ og definerer p. 32 en enkeltlyd som „ein Schall, der . . .“; han har derved på forhånd udelukket sig fra en rigtig opfattelse af de momenter i talens løb, hvor der finder en fuldstændig tillukning af taleorganerne sted og altså ikke frembringes nogen „lyd“ (de så kaldte klusiler, f. ex. *p* i „raps“ osv.). Hoffory slutter sig i så henseende til Flodström[2]), hvis grundtanke er denne: Sproget kan betragtes fra to sider, dels som hørt (den akustiske side), dels som talt (den genetiske side); som hørt består det af lyd, dog ikke alene af lyd, men også af lydløse momenter, der har deres betydning, da de ikke

[1]) Hoffory slutter sit skrift flot således: „Und wenn Sievers weiter bemerkt: „Nur systematische Arbeit kann hier fruchten“, so bin ich auch hiermit völlig einverstanden. Hätte Sievers nur selbst erkannt, dass dieser beherzigenswerthe Spruch vor allem auf die elementaren Fragen der Sprachphysiologie Anwendung findet, so hätte ich nicht nöthig gehabt, dieses Büchlein zu schreiben.“ Denne benyttelse af S.s egne ord imod ham selv er kun mulig, når man her citerer förste udg. af Sievers; i anden står der korrigeret: „systematische Arbeit auf Grund der Selbstbeobachtung.“

[2]) I dette tidskr. ny række V s. 135 ff., navnlig 148 ff.; på tysk foreligger afhandl. nu i Bezzenbergers Beiträge VIII.

efter behag kan tilföjes eller udelades; medens denne akustiske side i almindelighed er den vigtigste, da sprogets værd som meddelelsesmiddel beror på, at det kan høres, er for sprogforskeren den genetiske side den vigtigste, da kun yderst få forandringer i sprogene beror på deres egenskab af akustisk fænomen. Denne betragtningsmåde forekommer mig ikke at være fuldt ud rigtig eller udtömmende. Det er dog klart, at ved sproglig virksomhed (samtale) er der fem faktorer medvirkende, nemlig

den talendes		luften (og eventuelt andre medier, som telefon o. dsl.)	den hørendes	
tanke / hjærne	taleorganer		høreorganer	tanke / hjærne
A 1	B 1	C	B 2	A 2

De videnskaber, der beskæftiger sig med disse forskellige faktorer, er a) psykologi (A, 1 og 2), b) fysiologi, nemlig dels åndedrætsorganernes og mundens fysiologi (B 1), dels ørets (B 2), og c) fysik. Den „akustiske“ side vil sige både C og B 2. Ligesom alle fem faktorer er lige uundværlige for mennesker, der vil meddele sig „mundtligt“ til hinanden — hvorledes Flodström kan sige, at hørevirksomheden er den væsentligste, fatter jeg ikke —, således må sprogforskeren have sin opmærksomhed henvendt på dem alle og sætte sig ind i de dele af de nævnte tre hovedvidenskaber, der særlig angår sproget. Ser vi bort fra den psykiske side, der ikke vedkommer os her i denne sammenhæng, må altså, teoretisk set, de tre faktorer i sprogets „naturside“ stilles lige, men på den anden side også holdes skarpt ude fra hinanden. En inddeling som Sievers's i „Sonore und Geräuschlaute“ er uberettiget, ikke fordi den er grundet på akustiske forhold, men fordi denne akustiske bestemmelse er blandet sammen med bestemmelser, hentede fra området B 1. Heller ikke kan man sige, at sprogfysiologen skal lægge særlig (hos Hoffory s. 13 endog udelukkende) vægt på B 1, fordi forandringer i sproget mest beror på taleorganerne. Tværtimod kan man vist med lige så stor föje hævde, at der ikke består noget sådant privilegium for den ene faktor til at bevirke forandringer; de tager alle del i enhver forandring, alene af den grund, at en forandring for (fra at være individuel) at blive almindelig gældende på et sprogområde må overføres netop ad vejen B 1—C—B 2 endog mange gange, og at börn jo ikke kan lære deres modersmål uden netop ad denne vej; netop i denne overflytten til nye individer ligger måske spiren til mange sproglige forandringer. Som et axiom, vi ganske vist ikke kan bevise, men som vi må udlede af vor almindelige tro på tilværelsens harmoni, på „loven om kraftens beståen“, må opstilles, at disse tre områder ikke kan stå i strid med hinanden: hvad der er ens i B 1, må medføre ens virkninger i C og derigennem i B 2, og omvendt: til forskellighed i taledelenes bevægelse svarer forskellighed i luft-

bølger og i lydindtryk. — Derimod må det indrömmes, at praktisk stiller sagen sig således, at sprogforskeren af de tre områder må særlig beskæftige sig med B 1, taleorganerne, af den simple grund, at hverken læren om lydbølger eller ørets fysiologi er så langt fremskreden, at vi på dem kan basere en almindelig inddeling og beskrivelse af de sproglige fænomener, medens de ved ordenes frembringelse virkende organer jo tildels med stor lethed kan undersøges (ved hjælp af öjet, der eventuelt kan understøttes f. ex. med laryngoskopet; ved at føle med fingrene el. desl.; ved muskelfølelsen i selve organerne); beskrivelser af organernes stillinger og bevægelser kan gives forholdsvis let og almenforståeligt. Men opfindes der imorgen et instrument, hvorved f. ex. luftbølgernes virksomhed med endnu større bestemthed kan iagttages og systematiseres, da må den, der studerer sprogets ydre virkemåde, også vide at drage fordel heraf ved siden af de allerede vundne resultater for taleorganernes vedkommende. — Man vil heraf se, at jeg ikke kan give Hoffory ret, når han (s. 35) siger, at Sievers ved sin utilbørlige overdrivelse af de akustiske forhold har udelukket sig fra at komme på det rene med klusilernes væsen; fejlen (som S. i øvrigt deler med de fleste fonetikere) ligger snarere i sammenblanding af de to sfærer, da man ved konsekvent at holde dem ude fra hinanden kan nå til en fuldstændig forståelse af klusilernes væsen på alle tre områder. Til det faktum i B 1, at taleorganerne er helt afspærrede (enten ved lukke på ét sted som ved „glottal catch“ — „stødtone“ eller ved samtidigt lukke på to steder, hvorved både næse- og mundvejen spærres), svarer jo nemlig i C det, at der ingen lydbølger udgår fra den talende, og i B 2 det, at en pavse sanses (nemlig ved kontrastvirkningen fra de foregående {og / eller} efterfølgende lydsansninger). Med specielt hensyn til disse lydløse momenter foreslår Flodström og efter ham Hoffory at erstatte navnet „lydfysiologi“ med „sprogfysiologi“, og at undgå navnet „lyd“, i steden for hvilket foreslåes „element“. Vi skal altså for fremtiden tale om (sprog-)elementlære, elementforandringer, elementlove osv.! Hvorfor dog ikke beholde navnet „lyd“? Det kan jo ikke skade, når man straks gör opmærksom på, hvad man forstår derved, og dertil benytter Flodströms definition på „sprogelement“. Betænkeligheder kan måske nedslåes ved henvisningen til, at 0 regnes med til talrækken, eller til, at ordet „lyd“ på dansk jo netop foruden det hørlige også betyder det uhørlige, tavshed (i „at slaa til lyd“, „skaffe sig [øre]lyd“, jfr. oldn. *hljóð*).

Når vi nu vender os til spörgsmålet om lydenes systematiseren, møder vi först en del vanskeligheder ved bestemmelsen af, hvad en enkeltlyd er. Först er der afgrænsningen overfor meget nærliggende lyd, hvor det ikke hjælper meget med Hoffory at henvise til, at sprogfysiologen ligesom zoologen og botanikeren skal klassificere typerne: „um diese gruppiren sich dann von

selbst die zahllosen Varietäten, die natürlich in dem System selbst keinen Platz finden können" (s. 15). Ulykken er, som Sievers antyder, at der ikke her som ved klassificeren af dyre- og planteformer naturlig frembyder sig visse typer; på mange punkter vil englænderen være tilböjelig til at betragte det som en typisk lyd, som franskmanden eller tyskeren kun kalder en „varietet". En anden vanskelighed: hvor holder enkeltlydene op og hvor begynder dobbeltlydene i sådanne tilfælde som vokalen (diftongen) i eng. *too* eller konsonanten i rækken 1) fransk (uaspireret) *ti*, 2) eng. *ti*, 3) dansk (stærkt aspireret) *ti*, 4) tysk *zi*? Endvidere kommer der, når man ser bort herfra, en ny vanskelighed ved de „sammensatte" lyd. Hoffory vil som Brücke kun opstille et system af lyd med ét artikulationssted, men derimod ikke indlade sig med alle de mangfoldige kombinationer. Lyden *b* har ét artikulationssted, læberne; men hvor mange har *m*? Har det to, fordi ganesejlet her artikulerer for at åbne næsepassagen? Nej, svarer Brücke (s. 42), ved „artikulationssteder" tænker jeg kun på steder i m u n d e n s midtlinie (Mittelebene), så at altså *m* ligesom *b* kun har ét artikulationssted. Men nu strubehovedklusilen („glottal catch")? Den får jo efter denne definition intet artikulationssted. Og vokalerne; har *i* ét artikulationssted, hvor mange har da *y*? Indrömmer man, at *y* foruden det med *i* fælles artikulationssted har endnu et, læberne, bliver *y* en sammensat lyd og falder altså udenfor systemet, hvor det dog ellers altid har fået lov til at være; er det derimod ingen sammensat lyd og altså kun har ét artik.sted, ser jeg ikke, hvorledes man vil nægte f. ex. et labialiseret *r* rang og titel som usammensat sprogelement, og hvor bliver så betydningen af denne sondring af? — Men vanskelighederne ved at opstille et lydsystem er endnu ikke udtömte. Der står tilbage den af Sievers (om end ikke med fuld klarhed) antydede: hvad skal vi tage som udgangspunkt for lydanalysen? Er ved *m* stemmebåndenes svingninger, den frie passage for luften gennem næsen eller lukket ved læberne det vigtigste? Skal vi med andre ord inddele alle lyd i stemte og pustede, hver af disse klasser igen i lyd med fri og lyd med tillukket næsepassage osv. eller skal vi inddele dem först efter læbernes artikulationsform, i anden række efter tungens, i tredje efter ganesejlets, i fjerde efter stemmebåndenes, eller en hvilkensomhelst anden rækkefølge? Bell opstiller som bekendt fire inddelingsgrunde for vokalernes vedkommende: 1) not round, round, 2) back, mixed, front, 3) high, mid, low, 4) narrow, wide; enhver af disse kan stilles som øverste inddelingsprincip, men også som nederste eller et af de mellemste, uden at systemet i mindste måde lider derved; at virkelig ordningen i så henseende er forskellig hos forskellige forfattere, kan man let se ved at sammenligne Sweet Handb. of Phonetics s. 16 med Sievers [2] s. 77 og Lundell i Svenska Landsmålen I s. 155. — De to sidste vanskeligheder fjærnes let, når man indser, at e n h v e r s p r o g l y d

(stadig set fra den genetiske side) er lige sammensat og beror på en samvirken af bestemte stillinger af alle de bevægelige dele af taleorganerne; enhver forandring af blot én af disse dele giver en anden lyd (et andet „element")[1]). Opgaven bliver derefter ikke at klassificere lyd — ti deres antal er legio — men at opstille et system af de enkelte ved talen virksomme deles forskellige stillinger (og bevægelser); altså så at sige lydenes (elementernes) smådele, atomer. Man vil herved få indbyrdes uafhængige afsnit for hvert af disse organer, hvortil man så også kan henregne åndedrætsorganerne som bestemmende for den expiratoriske akcent. Man vil nu uden fare for systemet på spörgsmålet „hvad er en enkeltlyd?" kunne give (mutatis mutandis) det af Sievers s. 32 anførte strængt teoretiske svar, at det er „det, der frembringes ved én bestemt sammenvirken af bestemte artikulationsfaktorer og kun ved denne" og altså kunne sige, at der fremkommer en ny enkeltlyd ved hver forandring også i tonhöjde og styrke [men ganske vist ikke varighed, hvilket Sievers fejlagtig tager med her]. — Et forslag til en sprogfysiologisk tegnskrift, baseret på denne opfattelse, har jeg for et par måneder siden fremsat i det herværende filologisk-historiske samfund og håber med tiden at kunne bringe det frem for offentligheden i en mere detailleret og udarbejdet skikkelse.

Til slutning endnu kun en bemærkning til dr. Hoffory. De spörgsmål, han har draget frem og som jeg her har forsøgt at skitsere en lidt selvstændig løsning af, hører ikke, som H. siger, til sprogfysiologiens mest elementære problemer, lige så lidt som spörgsmålet om sjælens væsen hører til psykologiens elementære problemer. At de ikke gör det, kan bl. a. ses af den mængde, der er skrevet om „implosiv- og explosivlyd", för spörgsmålet om klusilernes stilling har fået en nogenlunde tilfredsstillende løsning; det vil også ses af det faktum, som dr. Hofforys skrift har æren for at have pavist, at man som prof. Sievers kan være en af sin tids mest fremragende fonetikere uden at være nået til klarhed om disse — man kunde kalde dem sprog-metafysiske spörgsmål.

Kbhvn, i juni 1884.

O. Jespersen.

---

[1]) Tegnet *m* betyder a) stemme, b) nasalitet, c) tunge hvilende i bunden af munden, d) læber lukkede. Når Sweet, Handb. s. 213 taler om et samtidig dannet *n* og *m*, så er dette ukorrekt, da *m* for at opstå netop fordrer, at luftströmmen har uhindret adgang lige til læberne; sml. Brücke [2] 87.

Til Forsvar.

Naar Hr. O. Jespersen i sin Anmeldelse af min „Veiledning i den engelske Udtale“ fælder den Dom, at jeg ikke paa langt nær har løst min Opgave saa godt som Western, saa er jeg særdeles villig til at indrømme dette, men det burde dog fornuftigvis have været tilføiet, at W's og min Opgave ikke var den samme. W. har skrevet en Lydlære for dem, der ville studere den engelske Udtale, jeg kun en Veiledning for dem, der simpelthen ville lære sig at tale Engelsk. Naar jeg altsaa i Overensstemmelse hermed, for at gjøre Bogen tilgjængelig for Alle, med Flid har søgt at gjøre Fremstillingen saa populær og uden alt lærd Tilsnit som muligt, og af fonetiske Finesser kun medtaget, hvad der formentlig havde Betydning for den praktiske Udtale, eller hvad Anmelderen fra sit lærde Standpunkt kalder „det mest iøinefaldende, det groveste“, saa er det temmelig selvfølgeligt, — men meget uventet at skulle høre, — at min Bog ikke kan taale Sammenligning med en lærd fonetisk Afhandling. Jeg skal med Hensyn dertil oplyse, at en anden Anmelder, som er en gammel erfaren Lærer i Engelsk (hvad Hr. J. sandsynligvis ikke er) netop har misbilliget, at jeg i flere Tilfælde er gaaet for meget i det Fine. Og jeg for min Del tror, at denne Anmelder kommer Sandheden nærmere. Det var vistnok meget ønskeligt, at Undervisningen i de levende Sprogs Udtale engang kunde blive bygget paa en Oplærelse i Fonetik og Lydfysiologi, men jeg har ialfald staaet i den Formening, at den Tid endnu ikke var kommen.

Anmelderen finder, at „medens Westerns Lydbetegnelse er let at lære og let at huske — det er i det væsentlige den samme som den af Storm anvendte — er Larsens ikke heldig“. Altsaa — fordi han (og nogle faa andre) tilfældigvis kan Storms Betegnelse udenad, derfor er W's lettere at lære end min! Det er vel temmelig sikkert, at blandt det Publikum, som jeg har skrevet for, er der kun en forsvindende Del, som har tilegnet sig Storms Betegnelse, og for hvem altsaa Brugen af denne kunde have været til nogen Lettelse.

Naar Anmelderen i Anledning af min Beskrivelse af det engelske *w*, saalydende: „Det lyder som et hurtigt Forslag at lukket *o* foran Vokalen“, spørger: „hvorledes vil man da i Henhold dertil kunne udtale *w* foran en *u*-lyd?“ saa forstaar jeg slet ikke Meningen. Jeg fornemmer ingen Vanskelighed ved at udtale lukket (dansk) *o* foran *u* — ialfald ikke anden Vanskelighed end der i det Hele er for Begyndere ved Udtalen af det

engelske *w*. Jeg har heller ikke hørt, at f. Ex. Svenskerne har nogen Vanskelighed ved at udtale sit: *oundgänglig* o. fl.

Naar det befindes aldeles forkasteligt, at jeg regner Vokalen i *burn* blandt de korte, saa skal jeg dertil bemærke, at denne Vokal kun bliver lang ved, saaledes som det sker i den sydengelske Udtale, aldeles at sløife *r*; saasnart som der høres den ringeste *r*-Lyd, bliver Vokalen nødvendigvis kort; og da jeg ikke anerkjender, og ikke i Bogen har anerkjendt, den nævnte sydengelske Udtale for eneherskende, saa kunde jeg heller ikke uden videre opføre denne Vokal blandt de lange. Om jeg ikke tager feil, synes ogsaa Storm at hensætte dette som et aabent Spørgsmaal; thi medens han altid betegner Vokals Længde ved Fordobling, skriver han (Engelsk Filologi p. 76): *shə* (Udtalen af *shire*), *fərtile*, *mərcantile* o. fl.; ved det sidste Ord anmærker han endog udtrykkelig, at Sweet skriver: *əə*. Og under alle Omstændigheder er det mig en Gaade, hvorledes det kan blive „Mangel paa logisk Stringens“ at kalde denne Vokal kort. Mon ikke Brugen af dette Udtryk her skulde vise en større Mangel paa denne Egenskab?

Anmelderen gjør stort Væsen af den Maade, hvorpaa jeg har anbragt Reglerne for ubetonede Vokalers Udtale, og som ogsaa skal vise Mangel paa logisk Stringens. Jeg tænker, det bedste Forsvar for denne Ordning er givet ved Anmelderens egen Yttring derom: at den er „gjennemført med Konsekvens“; thi Følgen deraf er, at den, der med en lille Smule god Vilje vil sætte sig ind i Bogens System, med Lethed vil faa Øje paa Principet, nemlig, at Regelen for den ubetonede Vokal overalt følger som et Slags Tillæg eller Anmærkning til Regelen for den betonede. Jeg har med Forsæt gjort det paa denne Maade, for at undgaa endnu flere Underafdelingers Underafdelinger, end der allerede er og maa være, og som ser broget nok ud. Men naturligvis kunde denne Vanskelighed ogsaa have været undgaaet ved den af W. befulgte og af Anmelderen anpriste Methode, at behandle alle de ubetonede Vokaler i et særskilt Afsnit.

Forresten indrømmer jeg villig det beføiede i flere af Anmelderens Udsættelser. Og beføiet er ogsaa hans Tvivl om Rigtigheden af *ostrich* med Stemmelyd (= *ostridge*). Dette Ord har fra gammel Tid af staaet blandt Undtagelserne paa dette Sted, og saa er det uheldigvis, som det jo let hænder, blevet staaende, idet jeg har overseet, at Udtalen har forandret sig. Allerede Smart siger (1852): „In *ostrich* the *ch* used to be vocalized, but the practice now wavers“, og siden den Tid synes denne Udtale at være gaaet fuldstændig af Brug.

A. Larsen.

Trykfejl og Rettelser.

S. 56 l. 11 *πάπλωπα* læs *πάπλωμα*
- 57 - 12 *τό λόγο* læs *τὸ λόγο*
- — - 18 *δέν* læs *δὲν*

Tidskriftets redaktion:

M. Cl. Gertz,
professor, dr. phil.,
København.

Vilh. Thomsen,
docent, dr. phil.,
København.
Hovedredaktør.

Ludv. F. A. Wimmer,
docent, dr. phil.,
København.

S. Bugge,
professor,
Kristiania.

Chr. Cavallin,
professor,
Lund.

M. B. Richert,
professor,
Upsala.

Medarbejdere i dette bind:

Ahlén, Konrad, adjunkt. Örebro.
Bang, J. P., overlærer, dr. phil. Viborg.
Brenner, Oscar, docent, dr. München.
Cavallin, Chr., professor. Lund.
Dyrlund, F., dr. phil. København.
Feilberg, H. F., sognepræst til Darum og Bramminge.
Flodström, Isidor, fil. kand. Stockholm.
Gertz, M. Cl., professor, dr. København.
Gigas, E., dr. phil. København.
Grot, J., medlem af det kejs. vidensk. akademi. St. Petersburg.
Gustafsson, F., professor, dr. Helsingfors.
Heiberg, J. L., dr. phil., skolebestyrer. København.
Hoffory, Jul., docent, dr. Berlin.
Hoppe, Otto, fil. kand. Upsala.
Hude, Karl, cand. philol. København.
Jespersen, O., stud. mag. København.
Jørgensen, C., cand. philol. København.
Korsch, Feodor, professor. Moskva.
Lange, Julius, docent. København.
Larsen, A., cand. phil., translatør. København.
† Lyngby, K. J., professor. dr. København.
Nyrop, Kr., cand. mag. København.
Piehl, Karl, docent, dr. Upsala.
† Pio, Jean, skolebestyrer, professor. København.
Sørensen, S., dr. phil. København.
Tegnér, Es., professor, dr. Lund.
Vising, Johan, docent, dr. Upsala.

Indhold.

Mindre meddelelser.

Nekrolog.

Anmeldelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede steder af forfattere og texter.

(Steder, der kun ere anførte som exempler i grammatiske, lexikalske, historiske eller antikvariske undersøgelser, medtages ej.)